

CeLISR

CENTRAL EUROPEAN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE REVIEW
KÖZÉP-EURÓPAI KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI SZEMLE

2025/1

Az ISBDM, avagy az ISBD
megújulása

A kulturális örökség közös
európai adatterének kiépítése

From data literacy to artificial
intelligence literacy

Social responsibility to ensure
equal opportunities

A tanulási élmény tervezésének
módszertani lehetőségei

Az MNMCK Országos Széchényi Könyvtár
és a Budapesti Műszaki Egyetem
Országos Műszaki Információs Központ
és Könyvtár online, tudományos
folyóirata

ISSN 3004-1651 (Online)

Megjelenik negyedévente
journals.oszk.hu, journals.bme.hu

FELELŐS KIADÓ:
Rózsa Dávid főigazgató, MNMCK OSZK
Marton József Ernő főigazgató,
BME OMIKK

FŐSZERKESZTŐ:
Dancs Szabolcs, MNMCK OSZK

SZERKESZTŐ:
Ézsás Anikó, Molnár Anita, BME OMIKK

KIVITELEZÉS:
Horváth Barnabás, MNMCK OSZK
Bányai Boglárka, BME OMIKK

TÉMAFELELŐS:
Bilicsi Erika, Bodnár Róbert,
Hubay Miklós, Kalcsó Gyula, Radó Rita,
Tegdes Egyházi Dóra, Verók Attila

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
Egervári Dóra, Ézsás Anikó,
Gerencsér Judit, Kiszl Péter,
Kovács Béla Lóránt,
Kovácsné Koreny Ágnes, Lencsés Ákos,
Lengyel Molnár Tünde,
Mészáros Tamás, Némethi-Takács Margit,
Sipos Anna Magdolna, Szűts Etele,
Z. Karvalics László

NEMZETKÖZI TANÁCSADÓ TESTÜLET:
Sabina Aneva, Zuzana Bolerazská, Nicoleta-
Roxana Dinu, Zorica Jakovleska Spirovská,
Alenka Kavčič Čolič, Tomasz Makowski,
Alisa Martek, Silvia Stasselová

LAPTERV:
Kóbor Szilvia, MNMCK OSZK

BORÍTÓTERV:
Molnár Anita, BME OMIKK

ILLUSZTRÁCIÓ:
MNMCK OSZK Archiv, freepik

1014 Budapest, Szent György tér 4–5–6.
+36 1 224 3700 | celisr@oszk.hu

A főszerkesztő levele

Az év első (márciusi) számának írásai a korábbiak mellett új témákat is érintenek – részint – a könyvtár- és információtudomány határterületeiről. Ilyen *Lengyel Molnár Tünde*, *Komló Csaba* és *Vas Gábor Tamás* közös tanulmánya a tanulási élmény tervezésének módszertani lehetőségeiről, illetve *Gondos Gábor* cikke, amely – többek között – a könyvtárak ökológiai szerepvállalását járja körül.

A szám első tanulmánya méltán érdemelheti ki a könyvtári katalogizálás megújítása iránt komolyabban érdeklődő szakmabeliek figyelmét. Nekik talán sem az ISBD-t, sem az IFLA könyvtári referenciamodellt (IFLA LRM) nem szükséges külön bemutatni. Az ISBD átalakítása az IFLA LRM alapján igen nagy jelentőséggel bír, a folyamat első produktuma az ISBDM (International Standard Bibliographic Description for Manifestation), amelyet *Némethi-Takács Margit* és *Borbély Mária* ismertetnek megfelelő alapaossággal. Az ő tanulmányukat követi *Szűts Etele* hasonló alapaossággal megírt cikke a kulturális örökség közös európai adatterének kiépítéséről. Külön érdeme a tanulmánynak, hogy megvizsgálja az Európai Bizottság kapcsolódó (2021/1970) ajánlásának magyarországi teljesülését.

Koltay Tibor – angol nyelvű – tanulmányában az adatműveltség (*data literacy*) és az egyre nagyobb jelentőséggel bíró mesterségesintelligencia-műveltség (*artificial intelligence literacy*) összefüggéseit elemzi a tőle megszokott mélységekben és körülményekkel.

A szombathelyi Berzsenyi Dániel Könyvtár számos speciálisabbnál speciálisabb projekttel, programmal támogatja a hátrányos helyzetű használói csoportok könyvtári ellátását. A joggyakorlataikat összefoglaló angol nyelvű tanulmány nemcsak ilyen-olyan tanulságokkal bírhat a szélesebb olvasóközönség számára, hanem egyszersmind bátorítást is jelenthet a hasonló kezdeményezések előtt állóknak. A cikket a könyvtár igazgatója, *Baráthné Molnár Mónika* jegyzi.

Bebírák Magdolna és *Bubnó Katalin* (a főszerkesztő közreműködésével) az egyes integrált könyvtári rendszerek és könyvtári szolgáltatási platformok európai elterjedéséről írt összefoglaló cikket „a felkutatható, hitelesnek tekinthető források alapján”. Ahogy a szerzők írják: „az írás mindenekelőtt a nagyobb (tudományos, illetve köz-) könyvtárakra fókuszál. Az ismert, átfogó források adatait jócskán kiegészítettük további adatforrások felkutatásával, személyes kapcsolatfelvételeken keresztül történő adatgyűjtéssel. Az információkat rendszerezettük, és táblázatokon és ábrákon keresztül próbáltuk tőlünk telhetően minél inkább áttekinthetővé, befogadhatóvá tenni.”

A *Könyvtári kitekintő* rovatunk további cikkei közül *Molnár Kantner Éváé* a Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesülete által 2021-ben indított „Olvasás” projektet ismerteti, illetve az azon belül alkalmazott biblioterápiás módszer jelentőségét. *Bakran Tamara* írásának címe önmagáért beszél: „A Zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár magyar nyelvű gyűjteménye”. *Bedő Zsigmond Áron* cikke beszámoló a Klimó Könyvtár megnyitásának 250. évfordulója alkalmából megrendezett konferenciáról és időszaki kiállításról.

Az előzőeket követi *Sipos Anna Magdolna* szemletanulmánya „A tudományometriai és bibliometriai kutatások trendjei és fejlődése a Scopus adatbázis alapján” címmel, majd – *Perszonália* rovatunkban – *Rózsa Dávid* és *Sarbak Gábor* méltató írásait olvashatjuk, amelyeknek alapja a szerzőknek Schöck Gyula „Hasonmástól a fakszimiléig” című kiállításának megnyitóján elhangzott beszédei. Ezután *P. Toldi Márta* ad betekintést Ughy Jenő, „egy különös sorsú, a társadalmi katalizmáknak kitett, irodalmat kedvelő, tanuló tanító, közösségeiben lámpás attitűddel mozgó rövid életű pályatársunk sorsába”, legvégül pedig *Bubnó Katalin* emlékezik meg nemrég elhunyt egykori munkatársunkról, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szekciójának korábbi vezetőjéről, dr. Szőnyi Éváról.

Dancs Szabolcs
főszerkesztő

Tartalom

Az ISBDM, avagy az ISBD megújulása.....	1
The ISBDM, or the reform of the ISBD	
A kulturális örökség közös európai adatterének kiépítése.....	23
Deploying a common European data space for cultural heritage	
From data literacy to artificial intelligence literacy: background and approaches....	41
Social responsibility to ensure equal opportunities.....	49
The activities of the Berzsényi Dániel Library in Szombathely in the field of library services for the disadvantaged	
A tanulási élmény tervezésének módszertani lehetőségei.....	60
Methodological possibilities of planning the learning experience	
Ökológia, képzelet, könyvtár.....	72
Ecology, imagination, library	
Összefoglaló az Európában elérhető integrált könyvtári rendszerekről és könyvtári szolgáltatási platformokról.....	85
Overview of integrated library systems and library services platforms available in Europe	
Az irodalom lelki egészségvédő szerepe társadalmunkban.....	106
The role of literature in protecting mental health in our society	
A Zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár magyar nyelvű gyűjteménye.....	110
The Hungarian collection at the National and University Library in Zagreb	
250 éves a Klimó Könyvtár: VI. Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban konferencia (beszámoló).....	113
250 years of the Klimó Library: VI. Science and Research in the Klimó Library conference (report)	
A tudománymetriai és bibliometriai kutatások trendjei és fejlődése a Scopus adatbázis alapján (szemle).....	120
A szép könyves ember – Schöck Gyula köszöntése.....	126
A hasonmás kiadványok és mesterük.....	129
Ughy Jenő könyvtáros, olvasáskutató hagyatéka.....	132
Dr. Szőnyi Éva – nekrológ (1953. december 6. – 2024. november 1.).....	143

Az ISBDM, avagy az ISBD megújulása

The ISBDM, or the reform of the ISBD

Némethi-Takács Margit
takacs.margit@arts.unideb.hu
Debreceni Egyetem, Könyvtár- és
Információtudományi Tanszék
egyetemi adjunktus

Borbély Mária
borbely.maria@arts.unideb.hu
Debreceni Egyetem, Könyvtár- és
Információtudományi Tanszék
egyetemi adjunktus

Beérkezett: 2024.09.11.

Elfogadva: 2024.01.21.

Publikálva: 2025.03.03.

Az IFLA könyvtári referenciamodell (IFLA Library Reference Model, IFLA LRM) a katalogizálás területén igen jelentős szerepet tölt be. Ennek egyik bizonyítéka az ISBD for Manifestation (International Standard Bibliographic Description for Manifestation, ISBDM), ami nem más, mint az ISBD átalakítása az IFLA-féle referenciamodell alapján. Az ISBDM az entitásalapú katalogizálást helyezi a középpontba, mégpedig úgy, hogy a több entitásból álló bibliográfiai univerzumban egyetlen entitás, a Megjelenési forma entitás leírására vonatkozó előírásokat, útmutatásokat adja meg, továbbá megadja azokat az előírásokat is, amelyek a leírt Megjelenési forma és más megjelenési formák, illetve a leírt Megjelenési forma és más IFLA LRM-entítások közötti kapcsolat rögzítésére vonatkoznak. E tanulmányban arra vállalkozunk, hogy bemutassuk az ISBD for Manifestation tervezetet és az azt felépítő elemeket, valamint egy példán keresztül megnézzük, hogyan tudunk egy egyetlen egységben megjelenő, szépirodalmi művet megtestesítő Megjelenési formát leírni.

bibliográfiai leírás, katalogizálási szabályzat, ISBD, ISBD for Manifestation, ISBDM

The IFLA Library Reference Model (IFLA LRM) is beginning to play a very important role in the field of cataloguing. One of the proofs of this is the International Standard Bibliographic Description for Manifestation (ISBDM), which is an implementation of the IFLA Library Reference Model for ISBD. ISBDM focuses on entity-based cataloguing. It provides stipulations and guidance for describing a single bibliographic entity, the Manifestation entity, in a bibliographic universe of multiple entities. It also provides guidelines for describing a relationship between a Manifestation and another Manifestations and between a manifestation and another IFLA LRM entities. In this paper, we undertake to present the ISBD for Manifestation draft and its elements, furthermore to show, through an example, how to describe the Manifestation, that embodies of a work of fiction, and that is published in single unit.

bibliography, cataloging policy statements, ISBD, ISBD for Manifestation, ISBDM

1. Bevezetés

A szemantikus web szabványainak és technikáinak létrejötte és terjedése jelentős befolyással volt a bibliográfiai leírással kapcsolatos szabványok, szabályzatok

Cite as / Így hivatkozd: Némethi-Takács, M., Borbély, M. (2025) Az ISBDM, avagy az ISBD megújulása / The ISBDM, or the reform of the ISBD, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 2(1), p. 1–22.
<https://doi.org/10.3311/celisr.38296>

fejlődésére. A szemantikusweb-technológiák lehetőséget adnak arra, hogy a zárt online katalógusokból (OPAC-okból) a világhálóra (World Wide Webre) kerüljenek az információk, lehetővé téve ezáltal a jobb hasznosulásukat (Hubay 2018, p. 269). Ehhez viszont szükség van többek között egy megfelelő adatmodellre, amely segítségével a használandó adatelemek (szemantikus web esetén a tulajdonságok, az RDF-ben az állítmányok) definiálásra kerülnek (Dudás 2013, p. 53). Ez az adatmodell kezdetben az FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records, 1998) modell volt, amelyet az IFLA dolgozott ki az 1990-es évek második felében. Bár a modell még nem a szemantikus webet figyelembe véve jött létre, viszont a bibliográfiai feldolgozásban változást jelentett, hiszen az entitásokra és kapcsolataik leírására helyezte a hangsúlyt. Az FRBR-t két további fejlesztés is kísérte, az egyik az azonosító besorolási adatokkal, a másik a tárgyi besorolási adatokkal foglalkozott (Functional Requirements for Authority Data, FRAD és Functional Requirements for Subject Authority Data, FRSAD). Az entitásokat és azok kapcsolatait sem az AACR2, sem az ISBD nem tudta megfelelő módon kezelni, ezért szükségessé vált azok átdolgozása. Ennek hatására először az AACR2-t kezdték el átalakítani, aminek eredményeképpen létrejött az RDA (Resource Description and Access) (Hubay 2018, p. 269).

2010-ben a három modell (FRBR, FRAD, FRSAD) felhasználásával az FRBR Felülvizsgáló Munkacsoport elkezdte kidolgozni az IFLA-féle könyvtári referenciamodellt (IFLA Library Reference Model, IFLA LRM), ami végül 2017-ben jelent meg. Az IFLA LRM egy magas szintű, elméleti referenciamodell, amelyet a szemantikus web technológiáját fokozottan szem előtt tartva fejlesztettek ki, és amelyet a könyvtári és más kulturális örökséget kezelő közösségek metaadatszabványainak alapjául szántak. Az IFLA könyvtári referenciamodell megjelenését követően megkezdődött a bibliográfiai leírással kapcsolatos szabványok, szabályzatok IFLA LRM-mel történő harmonizálása. Először a már entitásalapú RDA-t feleltették meg a referenciamodellnek, aminek eredményeképpen 2020-ban létrejött az RDA hivatalos változata. Az IFLA is megkezdte a könyvtári referenciamodellel történő harmonizálási munkálatait. 2019-ben létrehozták az ISBD for Manifestation Munkacsoportot (ISBD for Manifestation Task Force) azzal a céllal, hogy a magyarországi gyakorlatban kevésbé alkalmazott ISBD konszolidált kiadás 2021-es frissítését¹ az IFLA könyvtári referenciamodelljével összehangolják. Ennek következtében született meg az ISBD for Manifestation (ISBDM) első tervezete 2023-ban, és az ISBDM Munkacsoport vizsgálatával meg is kezdődtek a felülvizsgáló folyamatok, amit az ISBD Felülvizsgáló Munkacsoport (ISBD Review Group) folytatott. A felülvizsgálat első két fázisa 2023. december végével befejeződött, és 2024. áprilisától megkezdődött a szakértői felülvizsgálat. A folyamat záró, negyedik fázisa 2024. május 15-től július 15-ig tartott egy hivatalos világszintű felülvizsgálat keretében. A munkacsoport megkezdte az utolsó fázisban benyújtott észrevételek áttekintését és feldolgozását, végül beépítette a vonatkozó visszajelzéseket az ISBDM-tervezetbe. Az ISBDM közzététele várhatóan 2025 elején történik, az IFLA jóváhagyását követően.² 2024-től az ISBDM tervezete online formában bárki számára elérhető és tanulmányozható. Jelen tanulmány célja bemutatni, mi is az ISBDM, milyen elemei vannak, majd egy példán keresztül megnézzük, hogyan írható le egy mű megjelenési formája az ISBDM segítségével.

„Az IFLA LRM egy magas szintű, elméleti referenciamodell, amelyet a szemantikus web technológiáját fokozottan szem előtt tartva fejlesztettek ki ...”

2. ISBD for Manifestation

Az ISBDM nem tévesztendő össze az ISBD(M)-mel, ugyanis teljesen más tartalommal rendelkezik. Míg az ISBD(M) (International Standard Bibliographic Description

„Az ISBDM nem más, mint az IFLA könyvtári referenciamodellben meghatározott Megjelenési forma entitás metaadat-tartalmi szabványa.”

for Monographic Publications) segíti a könyvekről készült leírások elkészítését, a leírások nemzetközi értelmezhetőségét és felhasználását, addig az ISBDM (International Standard Bibliographic Description for Manifestation) lehetővé teszi az entitásalapú katalogizálási környezetben az IFLA LRM Megjelenési forma entitásának leírását, támogatva a kapcsolt nyílt adatokon (Linked Open Data, LOD) alapuló alkalmazásokat és a relációs adatbázisokat is.

A jelenleg érvényben lévő ISBD-elemeket egyszerű szövegblokkokban történő megjelenítésre tervezték, ahol a blokkok összetevői meghatározott sorrendben egymást követő, írásjelekkel összekapcsolt adatcsoportok, amelyekben az adatelemek szintén meghatározott sorrendben, egyezményes jelekkel szerepelnek (segítve ezzel az adatelemek felismerését). Ugyanakkor a szemantikusweb-technológiákra optimalizált IFLA LRM-mel való megfeleltetés alapján létrejött ISBDM az adatokra és az adatok közötti kapcsolatokra helyezi a hangsúlyt, és nem írja elő az elemek kötelező sorrendjét, valamint az egyes elemeknél használandó egyezményes jeleket.

Az ISBDM nem más, mint az IFLA könyvtári referenciamodellben meghatározott Megjelenési forma entitás metaadat-tartalmi szabványa. Tartalmazza a Megjelenési forma leírására használható elemkészletet, a Megjelenési forma IFLA LRM szerinti leírására vonatkozó előírásokat, útmutatásokat, továbbá megadja azokat a szabályokat is, amelyek a leírt Megjelenési forma és más Megjelenési formák, illetve a leírt Megjelenési forma és más IFLA LRM-entitások közötti kapcsolatra vonatkoznak.³

2.1. Megjelenési forma entitás és az ISBDM

Az ISBDM részleges megvalósítása az IFLA LRM-nek, mivel az ISBDM elemkészlete és előírásai csak a Megjelenési forma entitásra terjednek ki. A Megjelenési formát, mint entitást először az FRBR-ben határozták meg úgy, mint egy Mű Kifejezési formájának valamilyen fizikai megtestesülése (IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records 1998, p. 28). Az FRBR-t felváltó IFLA LRM teljesen átdolgozta a definíciót, és a fizikai megtestesülés helyett a hordozó fogalmára helyezte a hangsúlyt (Seikel, Steele 2020, p. 65). A meghatározás értelmében a Megjelenési forma minden olyan hordozó halmaza, amely azonos jellemzőket mutat szellemi vagy művészi tartalma tekintetében. A halmazt a teljes tartalom és az annak hordozójára vagy hordozóira vonatkozó előállítási terv határozza meg (Riva, Le Boeuf, Žumer 2018, p. 22). Az IFLA Könyvtári Referenciamodell kialakításakor megtörtént az IFLA LRM és az FRBR, FRAD, FRSAD modellek megfeleltetése, ami azt eredményezte, hogy az FRBR-ben szereplő Megjelenési forma entitás megegyezik az IFLA LRM Megjelenési forma entitással (Riva, Le Boeuf, Žumer 2017, p. 9). Az IFLA Könyvtári Referenciamodell részleges implementációja – az ISBD for Manifestation – a Megjelenési formát az IFLA LRM négy azon entitásainak (Mű, Kifejezési forma, Megjelenési forma, Példány) egyikeként azonosítja, amelyek egy információforrás különböző aspektusait képviselik. A Megjelenési forma – és a Példány is – az információforrás hordozó komponenseit írja le, azokat a jellemzőket felhasználva, amelyek közösek a Megjelenési formát példázó összes elemében. A másik két entitás, a Mű és a Kifejezési forma az információforrás tartalmi összetevőit határozzák meg.⁴

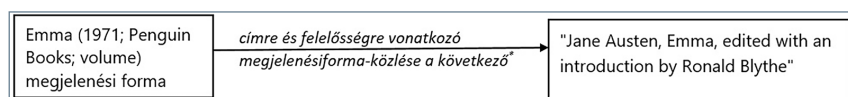
2.2. Átjárhatóság

Az ISBDM kialakításakor az elemeket úgy hozták létre, hogy azok átjárhatók legyenek az RDA-elemekkel. Ez azt jelenti, hogy egy ISBDM-elemnek szűkebbnek kell lennie, mint egy RDA-elem, vagy azzal egyenértékűnek (ISBD Review Group 2022).

Például az *egységes forrás-helymeghatározója a következő** elem az RDA definíciója szerint egy Megjelenési formát hozzákapcsol egy online forrás webcíméhez.⁵ Az ISBDM meghatározása alapján ez az elem egy Megjelenési formát a Megjelenési forma online webcíméhez kapcsol, ahol a Megjelenési forma egy online erőforrás.⁶ A meghatározásokból kiindulva az RDA kicsit tágabban értelmezi ezt az elemet, mert online forrás nemcsak a leírt Megjelenési forma lehet, hanem az azal kapcsolatos bármely más forrás is. Az RDA-ban és az ISBDM-ben is megtalálható *megjelenésiforma-közlése a következő** elem viszont egyenértékűnek tekinthető, ugyanis mindkét esetben a Megjelenési formát kapcsolják hozzá egy Megjelenési formán előforduló olyan közléshez, amely elősegíti annak megértését, hogy a Megjelenési forma hogyan képviseli önmagát.^{7 8} Az átjárhatóság következtében az ISBD for Manifestationben olyan elemnevek is szerepelnek, amelyek az RDA-elemek neveivel megegyeznek. Mivel még nincs hivatalos fordítása az ISBDM-nek, ezért az RDA Registryben is megtalálható elemnevek esetében a magyar nyelvű változatot vettük át. Ezeket az elemneveket csillaggal (*) jelöltük.

2.3. ISBDM-elemek az RDF-kijelentésekben

Az elemeket úgy hozták létre, hogy segítsék a szemantikus web technológiákat, támogassák a kapcsolt nyílt adatokon alapuló alkalmazásokat. Az elemek számára érvényességi kört (domain) és értéktartományt (range) határoztak meg, amelyek segítségével RDF-kijelentéseket alkothatunk. Például a *címre és felelősségre vonatkozó megjelenésiforma-közlése a következő** elem érvényességi köre maga a leírt Megjelenési forma, értéktartománya literál (karakter sorozat). Például az Emma (1971; Penguin Books; volume) karakterlánccal azonosított Megjelenési forma esetében a *címre és felelősségre vonatkozó megjelenésiforma-közlése a következő** elem értéke a Jane Austen, Emma, edited with an introduction by Ronald Blythe literál.⁹ Ebből azt az RDF-kijelentést kapjuk, hogy az Emma (1971; Penguin Books; volume) karakterlánccal azonosított Megjelenési forma *címre és felelősségre vonatkozó megjelenésiforma-közlése a következő** „Jane Austen, Emma, edited with an introduction by Ronald Blythe”. (1. ábra)

1. ábra: Gráfban reprezentált RDF-kijelentés

Az ISBDM hivatalos oldalai az elemneveket az RDF szemantikájának megfelelően közlik, ahogyan a 1. ábrán látható. Mivel nem szerettünk volna eltérni az ISBDM névhasználatától, ezért a tanulmányban megjelenő elemeknél is az RDF szemantikája szerinti megnevezéseket használtuk.

2.4. Forráshelyek

Az ISBDM elemeket definiál a Megjelenési forma leírására, valamint a Megjelenési forma és más entitások közötti kapcsolatok kifejezésére. Az ISBDM elemei számára szükséges adatok származhatnak magáról a megjelenési formáról vagy külső forrásból, azonban az egy Megjelenési formán belüli forráshelyek között nem tesz különbséget a tervezet, ennél fogva a fő forrás, megengedett forrás és tiltott forrás fogalmak meg sem jelennek az ISBDM-ben. Külső forrásnak tekinthetjük az olyan megjelenési formákat, mint például a katalógusok, enciklopédiák, valamint olyan nem szépirodalmi műveket is, amelyek strukturálatlan leírásokat tartalmaznak.¹⁰

„Az ISBDM elemeket definiál a Megjelenési forma leírására, valamint a Megjelenési forma és más entitások közötti kapcsolatok kifejezésére.”

„A szemantikai hierarchiából adódóan egy elem kötelezősége akkor is teljesül, ha egy kötelező elem altípusát rögzítjük.”

Az ISBDM egészére jellemző, hogy amennyiben egy elem esetén több érték is szerepel a Megjelenési formán, akkor először azt az értéket választjuk, ami hangsúlyosabb az információ forrásán, ennek hiányában a legteljesebb alakban szereplő értéket írjuk le. Ha sem a kiemelés, sem a teljesebb alak nem érvényesíthető, akkor a felhasználók számára a leghasznosabbnak tekinthető értékeket részesítjük előnyben, ezek közül is elsősorban azokat, amelyek a katalogizálást végző intézmény által preferált nyelven vagy írásrendszerben szerepelnek. Ha az előzőek egyike sem alkalmazható, akkor az elsőként megjelent értéket rögzítjük.¹¹

2.5. Kategóriákba sorolt elemkészlet

Az ISBDM elemeit négy kategóriába sorolták, és mind a négy kategória számára előírták, hogy az elemek értékei milyen forrásból vehetők:

1. Közlések (Statements): A megjelenési formáról származó adatok átírására szolgáló karakterláncok. Az adatok forrása kizárólag a Megjelenési forma lehet, külső forrás nem használható.
2. Megjegyzések (Notes): A megjelenési formáról vagy külső forrásból származó információk, amelyek elsősorban a katalogizáló értelmezését tükrözik arról, hogy a Megjelenési forma hogyan írja le önmagát.
3. Ismérvek (Attributes): A Megjelenési forma belső jellemzői, amelyeket elsősorban az ISBDM értékszótáraiból származó kifejezésekkel vagy karakterlánc-kódolási sémával létrehozott kifejezésekkel írhatunk le. Az Ismérv elemek értékeinek meghatározásához a Megjelenési formát és külső forrást egyaránt lehet használni.
4. Kapcsolatok (Relationships): A kapcsolódó entitások hozzáférési pontjainak, azonosítóinak vagy IRI-jének rögzítésére szolgáló értékek, amelyeket karakterlánc-kódolási sémák segítségével adhatunk meg. A Kapcsolat elemeihez tartozó adatok származhatnak a megjelenési formáról és külső forrásból is.

Egy-egy kategórián belül az elemek hierarchikusan rendezettek, azaz egy elemnek lehetnek alelemei is (például a *megjelenési formával kapcsolatos kifejezési forma* a következő elemnek egy aleme, a *megjelenési formában megtestesült kifejezési forma* a következő). Minden kategóriánál meghatározták, hogy annak elemei mely, az ICP-ben (International Cataloguing Principles) található alapelvet támogatják.

2.6. Elemek kötelezősége és ismételhetősége

Egy ISBDM-elem lehet kötelező vagy választható, és lehet egyedi vagy megismételhető. Ha egy elem kötelező, akkor legalább egy előfordulását rögzíteni kell. Öt kötelező elemet ír elő a tervezet, amiből négy *Ismérv* elem, egy *Kapcsolat* elem: *hordozó kategóriája a következő, testet öltött tartalom kategóriája a következő, média-típusa a következő*, egységes szerkezete a következő, megjelenési forma megnevezése a következő**. A szemantikai hierarchiából adódóan egy elem kötelezősége akkor is teljesül, ha egy kötelező elem altípusát rögzítjük. A szemantikai hierarchia azt jelenti, hogy egy alelem értéke egyben a felsőbb szintű elem értéke is. Ennek megfelelően, mivel a *megjelenési forma címe a következő** elem aleme, a *megjelenési forma megnevezése a következő** elemnek, ezért a *megjelenési forma címe a következő** elem értékének megadásával a *megjelenési forma megnevezése a következő** elem kötelezősége teljesül. A kötelező és a választható elemek mellett feltételesen kötelező elemeket is meghatároztak. Feltételesen kötelező elemről

beszélünk, ha egy elem választható, de bizonyos feltételek teljesülése esetén kötelezővé válik. Például a *címre és felelősségre vonatkozó megjelenési forma-közlése a következő** elem választható elem, de ha a Megjelenési formán szerepel a cím és szerzőségi közlés, akkor az elem legalább egy előfordulását rögzíteni kell.¹² Az ISBDM-elemek másik tulajdonsága azt mutatja meg, hogy az adott elemet lehet-e ismételni vagy sem. Ha egy elem egyedi, akkor az elemnek csak egy előfordulását lehet rögzíteni. Az ISBDM-ben egyetlen egyedi elem szerepel, az *Ismérv* elemhez tartozó *egységes szerkezete a következő* elem, amelynek értékeként azt a fizikai jellemzőt adhatjuk meg, hogy a Megjelenési forma egy részből vagy több részből álló egység. Egy Megjelenési forma egyszerre csak egyik jellemzőnek tud megfelelni. Ugyanazt a kifejezési formát megtestesítheti például egy egykötetes és egy többkötetes Megjelenési forma is, viszont mivel eltérő fizikai formákról van szó, ezért különböző megjelenési formákról beszélünk: az egykötetes Megjelenési forma esetében az *egységes szerkezete a következő* elem értéke az „egy egység”, míg többkötetes esetében az érték: „több részből álló egység”. Az ISBDM összes többi eleme megismételhető. Az ismétlődő elemek esetén a tervezet nem maximalja az elemek előfordulását.¹³

2.7. Megjelenési forma jellemzői

Mivel a referenciamodell alapján átalakított ISBD megjelenési formák leírására szolgál, ezért definiálták az egy, illetve a több egységből álló Megjelenési formát, az egy, illetve a több kifejezési formát megtestesítő Megjelenési formát – azaz az IFLA LRM-hez hasonlóan már itt is helyet kapott az aggregátum mint fogalom –, továbbá a statikus vagy a diakronikus mű kifejezési formáját megtestesítő Megjelenési formát. Minden Megjelenési forma három egymást kizáró feltétel egyikének megfelelő jellemzővel rendelkezik. Ennek értelmében egy Megjelenési forma:

1. fizikailag egy egységben vagy több egységben jelenik meg,
2. egy kifejezési formát vagy több kifejezési formát (kifejezési formák gyűjteményei, bővülésből eredő gyűjtemények, párhuzamos kifejezési formák gyűjteményei) valósít meg,
3. statikus vagy diakronikus kifejezési formát vagy egy diakronikus mű egyetlen részegységét testesíti meg.

Minden feltételnek van saját eleme, amivel meg lehet adni, hogy az adott jellemző melyik feltételnek felel meg.¹⁴

Elem címkéje	Elem értéke
<i>címre és felelősségre vonatkozó megjelenési forma-közlése a következő*</i>	„Emma, Alexander McCall Smith”
⋮	⋮
kiadás időpontja a következő*	2014
<i>egységes szerkezete a következő</i>	„single unit”
<i>megjelenési formában megtestesült kifejezési forma a következő</i>	„McCall Smith, Alexander, 1948-. Emma (text; English)”

1. táblázat: Emma (2014; Borough Press; volume)¹⁵

Az 1. táblázatban szerepelnek azok az elemek, amelyek segítségével az Emma (2014; Borough Press; volume) Megjelenési forma előbb említett három

„A statikus műveket úgy tervezik, hogy egyetlen kiadási vagy gyártási cselekményben testesüljenek meg.”

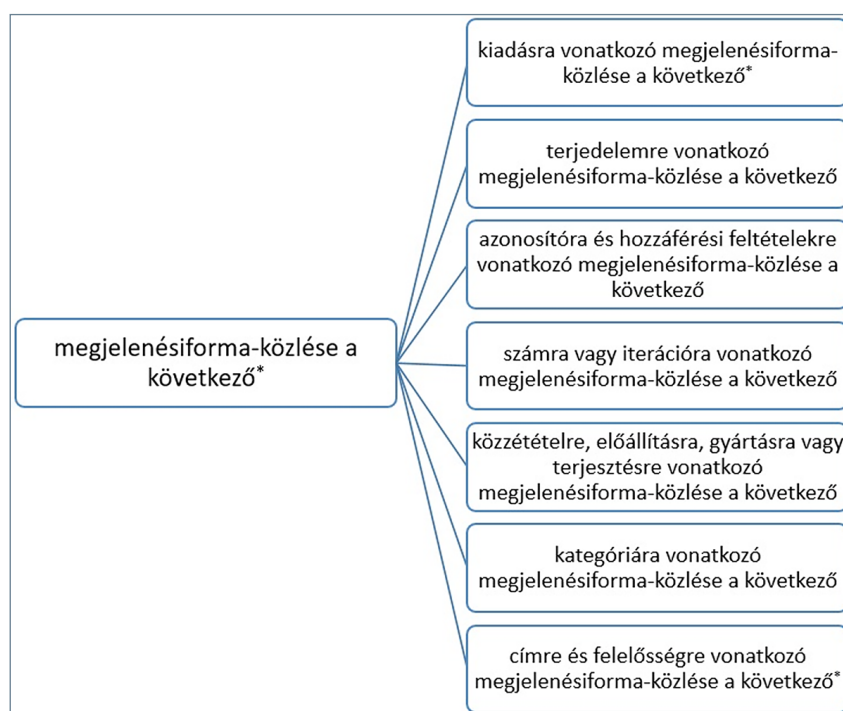
jellemzője megadható. Az *egységes szerkezete a következő* kötelező elem érték-szótárban származó „single unit” értéke azt mutatja meg, hogy a leírt megjelenési forma egy egységben jelent meg. Annak kifejezése, hogy egy megjelenési forma egy vagy több kifejezési formát valósít meg, a *megjelenési formában megtestesült kifejezési forma a következő* és a *megjelenési formában megtestesült mű a következő* elemek segítségével valósulhat meg. A példában egy Kifejezési forma szerepel, ami a leírt megjelenési formában testesült meg: „McCall Smith, Alexander, 1948-. Emma (text; English)”, azaz egy kifejezési formát megvalósító megjelenési formáról van szó. A statikus műveket úgy tervezik, hogy egyetlen kiadási vagy gyártási cselekményben testesüljenek meg. Mivel a példában szereplő Megjelenési forma egy egységben 2014-ben jelent meg, ezért statikus művet megtestesítő megjelenési formának tekintjük.

3. ISBD for Manifestation eszközkészlet

3.1. Közlés elemek

A Közlés elemeket a Megjelenési forma Példányain közölt adatok átírására használják. Az elemeket úgy határozták meg, hogy támogassák a Nemzetközi Katalógizálási Alapelvek között megfogalmazott reprezentációs követelményt, azaz a leírásnak úgy kell képviselnie az információforrást, ahogyan az megjelenik. Ennek köszönhetően a Közlés elemek értékeit szó szerint kell leírni, ahogy azok a Megjelenési formán láthatók. Az elemek értékeinek egyedüli forrása a Megjelenési forma, külső forrás nem használható az értékek felvételére.¹⁶ Egy megjelenésiforma-közlés esetén a Megjelenési formán egynél több, különálló érték is szerepelhet. Az értékek átírásakor a következő sorrendet kell szem előtt tartani:

1. Megjelenési formán szereplő közlések jelentősége,
2. az elem hatókörébe tartozó közlések teljessége,
3. a közlések hasznossága a felhasználók szempontjából,
4. Megjelenési formán szereplő közlések sorrendje.

2. ábra: Közlés elemek

Tehát az ISBDM nem határozza meg azokat a Megjelenési formán belüli forráshelyeket és a forráshelyek rangsorát, amelyeket az eddigi gyakorlataink során figyelembe vettünk. Bár ez elsőre egy kicsit szokatlan lehet, ugyanakkor érthető is, mivel már nem az adatok felismerhetőségének tételén és cseréjén van a hangsúly, hanem a szemantikus web szemléletnek köszönhetően az adatok és a közöttük lévő kapcsolatok kerültek előtérbe.

A Közlés elemek segítségével többek között leírhatjuk a Megjelenési forma címet, a kiadás adatait, a megjelenés adatait, valamint a megjelenési formában megtestesülő, tartalomért felelős természetes és/vagy jogi személyeket stb. (2. ábra).

Mivel a Közlés elem elősegíti az azonosítást, mint felhasználói feladatot, ezért igen részletes előírást kapunk a Megjelenési formán szereplő adatok átírására vonatkozóan. A gépi katalogizálásnak köszönhetően ma már nincs szükség a hosszú címek egy-egy részének elhagyására vagy bizonyos kifejezések rövidítésére. Ez a szemlélet és a már említett reprezentáció elve meg is jelenik a Közlés elemekre vonatkozó előírásoknál: nem szabad rövidíteni olyan kifejezéseket, amelyek teljes alakban szerepelnek a Megjelenési formán. Viszont, ha az azonosítás és megtalálás, mint felhasználói funkció nem sérül, akkor a Megjelenési forma azonosítása és megtalálása szempontjából jelentéktelen szöveg elhagyható.¹⁷

A Közlés elemek tulajdonképpen olyan leíró adatokat tartalmaznak, amelyek csak azonosításra használhatók, mivel a Megjelenési forma Példányán szereplő közlések lehetnek tévesek, hiányosak. Az ISBD alapú leírásban található adatok nagy része ezekben az elemekben jelenik meg. Kivételt képeznek a megjegyzés adatcsoportban szereplő adatok, azok egy része a Megjegyzések kategóriába került.

3.2. Megjegyzés elemek

A Megjegyzés elemek segítségével a Megjelenési formával kapcsolatos információkat tudunk megadni. Ez az információ szólhat az adott megjelenési formához kapcsolódó más entitásokról, a megjelenési formáról szóló Közlés elemekről, a Megjelenési forma kategóriájáról, illetve a Megjelenési forma fizikai vagy szerkezeti jellemzőiről. A Megjegyzés elem értékei az ICP-ben meghatározott pontosság, elégségesség és szükségesség, jelentőség, valamint gazdaságosság alapelveket támogatják. Itt a reprezentációt mint alapelveket nem határozták meg, ezért lehetséges az, hogy az értékek forrásai külső források is lehetnek.¹⁸

Pozitívumként említhetjük meg, hogy a megjegyzéseket együtt lehet kezelni azokkal az értékekkel, amikre vonatkoznak, könnyítve ezzel az adatok értelmezhetőségét. A Megjegyzés elemek értékeit nem kontrollált módon, karakterláncokként szükséges rögzíteni, ezáltal nem ellenőrzött kulcsszavakként játszanak szerepet a keresésben, segítve a felhasználót az adott Megjelenési forma megtalálásában.

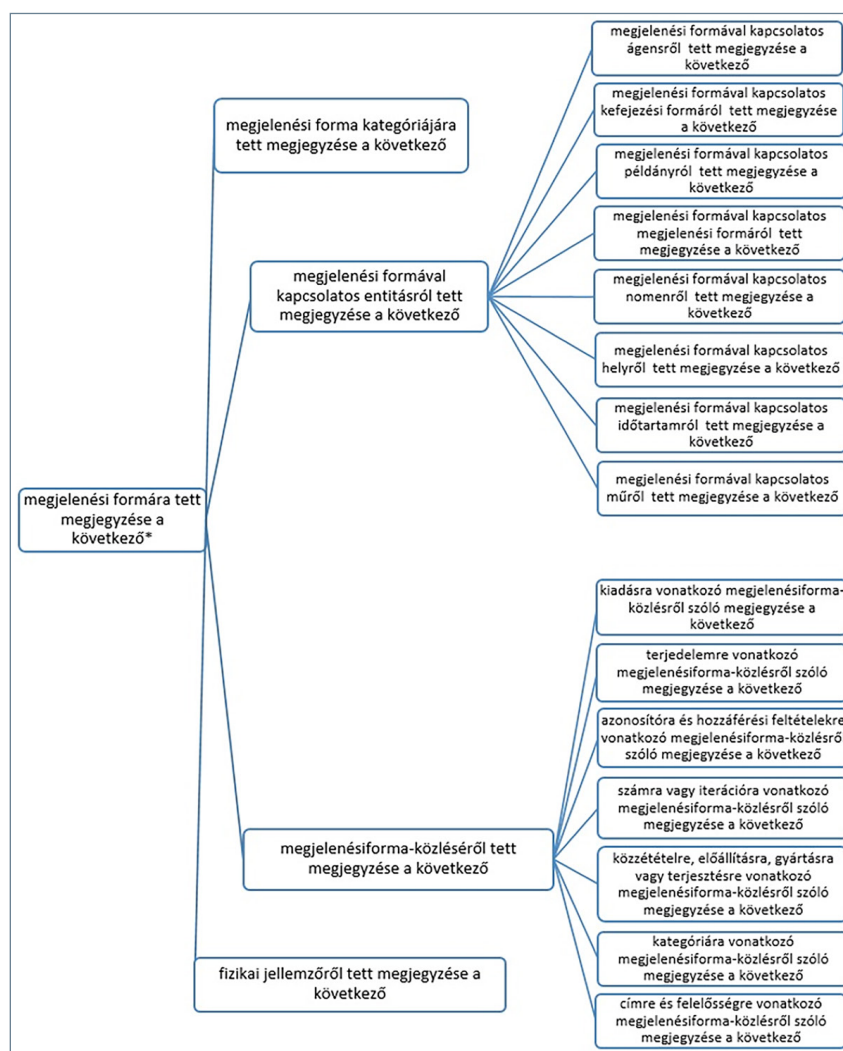
A Megjegyzés elemek között hierarchikus kapcsolat figyelhető meg (3. ábra). A legfelsőbb szinten a *megjelenési formára tett megjegyzése a következő** elem található, amihez négy alelem kapcsolódik:¹⁹

1. *megjelenési forma kategóriájára tett megjegyzése a következő:* A Megjelenési forma kategóriáihoz kapcsolódóan nyújt információt, például elektronikus források esetén a rendszerkövetelményt ennek az elemnek az értékeként tudjuk rögzíteni.²⁰
2. *megjelenési formával kapcsolatos entitásról tett megjegyzése a következő:* Az adott megjelenési formához kapcsolódó azon entitásokról ad információt, amelyek az IFLA könyvtári referenciamodellben (IFLA LRM) a második szinten helyezkednek el. Ennek megfelelően ehhez az elemhez további nyolc alelem kapcsolódik.²¹ A Megjegyzés ezen elemeinek hangsúlyos szerep jut,

„A gépi katalogizálásnak köszönhetően ma már nincs szükség a hosszú címek egy-egy részének elhagyására vagy bizonyos kifejezések rövidítésére.”

ugyanis további plusz információkat szolgáltatnak a kapcsolódó entitásokról. Ennek azért van jelentősége, mert az ISBDM egyetlen entitást (Megjelenési forma entitást) kezelő rendszer, amit egy több entitásból álló modellben szeretnénk működőképessé tenni.

3. *megjelenésiforma-közléséről tett megjegyzése a következő*: Az adott Megjelenési forma Közlés eleméhez kapcsolódó információk jelennek meg az elem értékeiként. Ennek az elemnek is vannak alelemei, amelyeknek az értékei a Közlés elem alelemeihez kapcsolódó megjegyzések. Ebből adódóan annyi alelem van, amennyi aleleme a *megjelenésiforma-közlése a következő** elemnek (7 alelem).²²
4. *fizikai jellemzőről tett megjegyzése a következő*: A Megjelenési forma fizikai jellemzőjéhez kapcsolódó információ. A fizikai jellemző vonatkozhat a Megjelenési forma anyagi/materiális oldalára vagy a szerkezeti aspektusára.²³

3. ábra: Megjegyzés elemek

A *Megjegyzés* elemek tartalmazzák az ISBD alapú leírás megjegyzés adatcsoportjában megadható információkat annyi különbséggel, hogy azokat a megjegyzéseket, amelyek valamelyik kapcsolódó entitásra vonatkoznak, a *Kapcsolat* elemek és *Megjegyzés* elemek értékeiként kell rögzíteni. Ennek értelmében például egy bibliográfiai kapcsolat úgy adható meg, hogy a *Kapcsolat* elembe rögzítjük a kapcsolódó entitás hozzáférési pontját, azonosítóját vagy IRI-jét, és az ehhez az elemhez tartozó *Megjegyzés* elembe megadjuk, hogy milyen

bibliográfiai kapcsolat áll fenn (pl. előzménye, eredeti kiadása stb.) (2. táblázat). A *Megjegyzés* elem értéke a kapcsolódó entitás megismétlésének tűnhet, viszont a megjegyzések olyan plusz információkat is szolgáltatnak, amelyek befolyásolhatják egy entitás megtalálását, azonosítását, épp ezért a megjegyzések rögzítése hasznos.

Elem címkéje	Elem értéke
címre és felelősségre vonatkozó megjelenésiforma-közlése a következő*	„Emma, Alexander McCall Smith”
⋮	⋮
megjelenési formával kapcsolatos mű a következő	„Austen, Jane, 1775–1817. Emma”
megjelenési formával kapcsolatos műről tett megjegyzése a következő	„The work embodied in the manifestation is inspired by Jane Austen’s Emma.”

2. táblázat: Származékos kapcsolat megadása az ISBDM példájában²⁴

3.3. Ismerv elemek

Az *Ismerv* elem értékeként a Megjelenési forma egyes jellemzőihez kapcsolódó információkat lehet megadni ellenőrzött vagy nem ellenőrzött karakterlánc formájában. Abban az esetben, ha az érték egy értékszótárból származó ellenőrzött kifejezés, akkor minőségi elemértékről van szó, ha számból és hozzá kapcsolódó mértékegységből áll – azaz nem ellenőrzött kifejezés –, akkor mennyiségi értékről beszélünk. Minden *Ismerv* elem esetén egyféle valós értéket szabad megadni. Ha egy információ fiktív, vagy tudjuk róla, hogy tévesen kapcsolódik a megjelenési formához, azokat nem szabad rögzíteni az elem értékeként. Az adatok forrása egyaránt lehet maga a Megjelenési forma és külső forrás is.²⁵

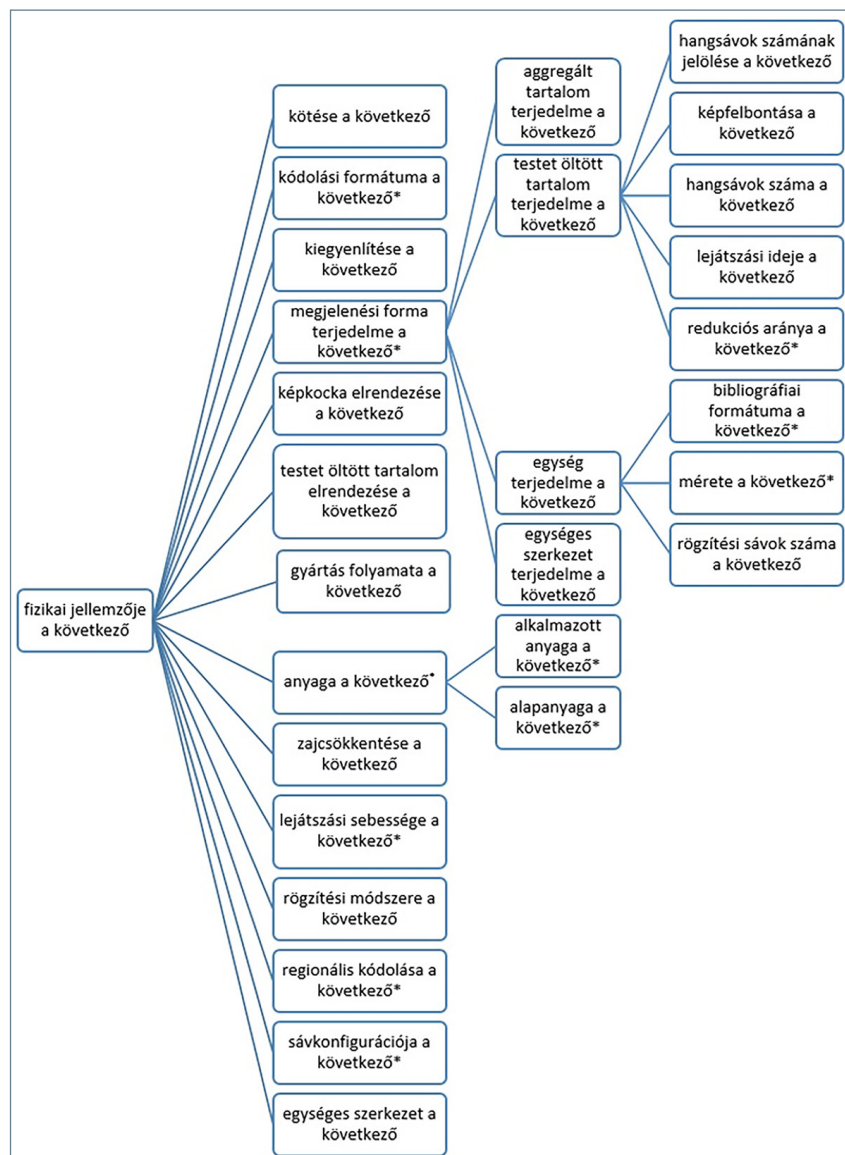
Az *ismerv* elem értékei elősegítik a *Nemzetközi katalogizálási elvekben* megjelenő pontosság, elégségesség és szükségesség, jelentőség, gazdaságosság, integráció és átjárhatóság alapelvek teljesülését.²⁶

Az *ismerv*ek kategóriába tartozó elemek is hierarchikusan rendezettek. A legfelső szinten három elem található, amelyekhez további alelemek tartoznak:

1. a *megjelenési forma kategóriája a következő** elem segítségével a Megjelenési formát olyan jellemzők segítségével tudjuk csoportosítani, mint a hordozó kategóriája, a testet öltött tartalom kategóriája, a Megjelenési forma célközönsége és a közegtípus. Ennek megfelelően az elemnek négy aleleme van: a *hordozó kategóriája a következő*, *testet öltött tartalom kategóriája a következő*, *megjelenési forma célközönsége a következő**, *médiatípusa a következő**, amelyek értékét az adott alelemhez tartozó ISBDM-értékszótárból²⁷ kell kiválasztani.
2. A *fizikai jellemzője a következő* elem a legösszetettebb a három felső szintű elem közül. Számos alelemmel rendelkezik, amelyekhez további alelemek társulnak (4. ábra). Összesen négy hierarchiaszintet figyelhetünk meg. A *fizikai jellemzője a következő* elem értékeként materiális oldalra vagy szerkezeti aspektusra vonatkozó fizikai jellemzőket írhatunk le. Mivel az ISBDM nem egy forrástípushoz tartozó Megjelenési forma leírására vonatkozik, ezért az alelemek a különböző forrástípusok bizonyos fizikai jellemzőinek megadására szolgálnak. Ennélfogva, ha specifikus tulajdonságot szeretnénk rögzíteni, akkor a megfelelő alelemet kell alkalmazni a Megjelenési forma leírásánál. Akárcsak a *megjelenési forma kategóriája a következő** elem esetében, úgy itt is vannak olyan alelemek, ahol az értékeket az ISBDM értékszótárból kell venni.

„...a megjegyzések olyan plusz információkat is szolgáltatnak, amelyek befolyásolhatják egy entitás megtalálását, azonosítását, épp ezért a megjegyzések rögzítése hasznos.”

3. A *használati joga* a következő elem segítségével az adott Megjelenési forma minden példányára vonatkozó használati és hozzáférési korlátozások adhatók meg. Az elem értékei lehetnek nem ellenőrzött karakterláncok, illetve ellenőrzött szókészletből való értékek. Mindkét esetben az elemérték a Megjelenési forma megszerzésére irányuló felhasználói feladatot segíti elő. Az elem altípusa a *hozzáférési feltételek* a következők elem, ahova a rendelkezésre állás feltételeit rögzíthetjük, mint például a Megjelenési forma árát.

4. ábra: A „van fizikai jellemzője” elem és alelemei

3.4. Kapcsolat elemek

A *Kapcsolat* elem a Megjelenési formával kapcsolatos entitások hozzáférési pontjainak, azonosítóinak vagy IRI-jeinek megadására szolgálnak. Kapcsolódó entitás az IFLA könyvtári referenciamodellben meghatározott Mű, Kifejezési forma, Megjelenési forma, Példány, Ágens (Személy, Kollektív ágens), Nomen, Hely és Időtartam lehet. A cél (az IFLA LRM-et alapul véve) egy több entitásból álló modell működtetése. Viszont az ISBDM ezekből az entitásokból csak egy entitást, a Megjelenési forma entitást tudja kezelni, ennek az entitásnak a metaadat-tartalmi szabványa.

Ahhoz, hogy ezt az egyetlen entitást kezelő rendszert működtetni tudjuk, szükség van a *Kapcsolat* elemekre, mivel ezek segítségével vagyunk képesek az összes többi entitást megjeleníteni. Magentitások esetében például ismeretes, hogy a Megjelenési forma a WEMI entitások egyike, léte maga után vonja a Kifejezési forma, a Mű és a Példány létezését. Ugyanis a Megjelenési forma egy vagy több Kifejezési forma megvalósításának eredménye, a Kifejezési forma a Mű sajátos szellemi vagy művészi formája, amelyet megvalósulásakor minden alkalommal felvesz, a Példány a Megjelenési formát szemléltető tárgy vagy tárgyak. Az ISBDM segítségével csak a Megjelenési formát tudjuk leírni, viszont a Megjelenési formában megtestesülő Kifejezési forma és Mű, valamint a Megjelenési formát reprezentáló példányok is léteznek. Mivel ezeknek az entitásoknak a leírására még nem áll rendelkezésre az ISBDM-hez hasonló rendszer, ezért a megjelenési formához kapcsolódó többi magentitásról a *Kapcsolat* elemek segítségével tájékozódhatunk.

A kapcsolatoknak nincsenek inverzei, kivéve a Megjelenési formát, azaz a tervezetben nincs például kifejezési formához kapcsolódó Megjelenési forma. A *Kapcsolat* elem értéke egy kapcsolódó entitásra történő hivatkozás, éppen ezért valós és létező vagy létezett entitást lehet elemértékként rögzíteni. Kapcsolódó entitás hozzáférési pontja elsősorban autorizált hozzáférési pont lehet. Amennyiben az autorizált hozzáférési pont nem áll rendelkezésre, akkor a hozzáférési pontot karakterlánc-kódolási séma alapján adhatjuk meg.²⁸

A *Kapcsolat* elem értékei is hozzájárulnak a Nemzetközi katalogizálási elvekben megjelenő olyan alapelvek megvalósulásához, mint a pontosság, az elégségesség és szükségesség, a jelentőség, a gazdaságosság, a következetesség és szabványosság, az integráció és átjárhatóság.²⁹

A *Közlés* elemek értékei vagy teljes egészében vagy részben a *Kapcsolat* elemek értékeiként jelennek meg. Erre azért van szükség, mert az elemek két kategóriája más funkcióval rendelkezik. A *Közlés* elemek rendeltetése az, hogy segítségükkel a felhasználó megértse, hogy a Megjelenési forma hogyan képviseli önmagát. Éppen ezért a *Közlés* elemek értékeként a Megjelenési formán szereplő kifejezést írjuk át, úgy ahogy az ott szerepel. A *Kapcsolat* elemeknél viszont egy hozzáférési pontot adunk meg, amelynek feladata az entitások közötti kapcsolatok létrehozása. Ezt a kapcsolatot olyan értékek között tudjuk kialakítani, amelyek egységes alakban szerepelnek. Ennek az egységes alaknak a létrehozását segíti a karakterlánc-kódolási séma. A *közzétételre, előállításra, gyártásra vagy terjesztésre vonatkozó megjelenési forma-közlése a következő* elem esetén például átírjuk a Megjelenési formán szereplő megjelenési adatokat (könyvek esetén megjelenés helyét, kiadót, megjelenés évét) úgy, ahogy a Megjelenési forma Példányán látható. Ha a megjelenés hely és a kiadó együtt szerepel, akkor azt együtt rögzítjük ebben az elemben. A *Kapcsolat* elemek esetében viszont külön elem értékeként jelenik meg a kiadó neve és a megjelenés helye (*kiadó kollektív ágense a következő*, kiadás helye a következő**), ezzel létrehozva a leírt Megjelenési forma és Hely, valamint Megjelenési forma és Kollektív ágens entitások közötti kapcsolatot, illetve lehetővé téve például az egy Kollektív ágenshez kapcsolódó Megjelenési formák összekapcsolását.

A *Kapcsolat* elemeket négy csoportba sorolták be: *Kapcsolat* elemek az Ágens entitás számára, *Kapcsolat* elemek a magentitások számára, *Kapcsolat* elemek a Hely és Időtartam entitás számára és *Kapcsolat* elemek a Nomen entitás számára. Az egyes csoportokon belül az elemek hierarchikusan rendezettek.

„A *Kapcsolat* elem értéke egy kapcsolódó entitásra történő hivatkozás, éppen ezért valós és létező vagy létezett entitást lehet elemértékként rögzíteni.”

„Kapcsolódó entitásként megjelenhet az Ágens két altípusa, a Személy és a Kollektív ágens.”

3.4.1. *Kapcsolat* elemek az Ágens entitás számára

Az ebbe a csoportba tartozó elemek a Megjelenési formát egy ágenshez kapcsolják. Az Ágens olyan IFLA LRM entitás, amely szándékos tevékenységre képes, felruházott jogokkal, aki felelősséggel tartozik a cselekedeteiért. Kapcsolódó entitásként megjelenhet az Ágens két altípusa, a Személy és a Kollektív ágens. A csoportban egy legfelsőbb szintű elem van: a *megjelenési formával kapcsolatos ágens a következő*, amihez négy hierarchiaszinten további alelemek társulnak.

A *megjelenési formával kapcsolatos ágens a következő* elemnél és alelemeinél olyan értékeket rögzíthetünk, amelyek a megjelenési formához köthető Ágenset, Személyeket és Kollektív ágenseket azonosítják: lehet ez a Megjelenési forma alkotója, kiadója, gyártója, előállítója, terjesztője.

3.4.2. *Kapcsolat* elemek a magentitások számára

WEMI-entitásokat, azaz Mű, Kifejezési forma, Megjelenési forma és Példány entitásokat kapcsolnak a leírt megjelenési formához. Ennek megfelelően ebben a csoportban négy felső szintű elem található: *megjelenési formával kapcsolatos kifejezési forma a következő*, *megjelenési formával kapcsolatos példány a következő*, *megjelenési formával kapcsolatos mű a következő*, *megjelenési formával kapcsolatos megjelenési forma a következő*. Ezeknek a felső szintű elemeknek a használatát finomítják a hozzájuk kapcsolódó alelemek.

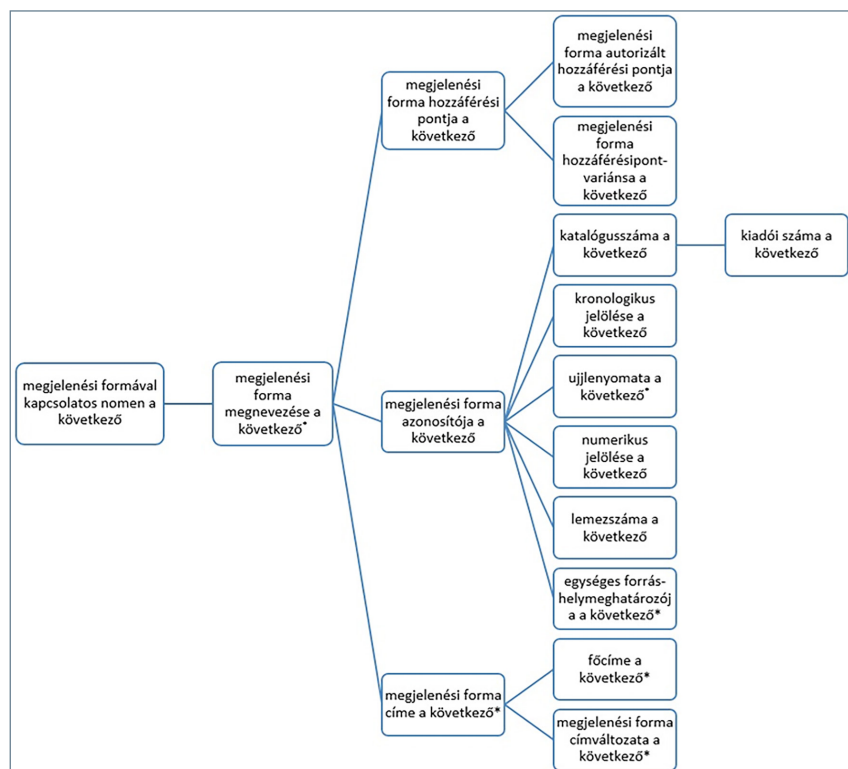
A WEMI entitások kapcsolati elemei segítik a megtalálás és az azonosítás használati feladatokat, hiszen a kapcsolatokban rögzített értékek segítségével megállapíthatjuk, hogy egy Megjelenési forma melyik Kifejezési forma megtestesülése, melyik Műnek a leképezése, illetve hogy milyen Példányai vannak.

3.4.3. *Kapcsolat* elemek a Hely és Időtartam entitás számára

A Megjelenési formát a Hely és az Időtartam entitásokhoz kapcsoló elemek csoportja. Értelmszerűen két felső szintű elemmel rendelkezik, amelyek a megjelenési formához kapcsolható földrajzi területről és időszakról szolgáltatnak információkat. A *megjelenési formával kapcsolatos hely a következő* elem a Megjelenési formát egy helyhez kapcsolja hozzá. Ez a hely lehet az, ahol a Megjelenési forma példányát tárolják, a Megjelenési formát létrehozzák, gyártják, készítik, kiadják, terjesztik. A *megjelenési formával kapcsolatos időtartam a következő* elem a Megjelenési formát egy időtartamhoz kapcsolja, amely lehet a copyright időpontja, a létrehozás (gyártás, készítés, kiadás) időpontja és a terjesztési időpontja.

3.4.4. *Kapcsolat* elem a Nomen nomen entitás számára

Egy adott Megjelenési formát és nevet mint entitást összekapcsoló elemek csoportja. Tulajdonképpen ez a megjelenési formának olyan elnevezése, amit a megjelenési formára történő hivatkozáskor használhatunk. Az elnevezés magában foglalja a leírt Megjelenési forma hozzáférési pontjait, azonosítóit és címeit. A csoportban egy legfelsőbb szintű elem van: a *megjelenési formával kapcsolatos nomen a következő*, amihez négy hierarchiaszinten további alelemek társulnak (5. ábra). Az elem értékeként rögzíthetünk nomen-karakterláncot vagy IRI-t, ami a nomen-karakterláncot reprezentálja.

5. ábra: Kapcsolat elemek a Nomen entitas számára

3.5. Kapcsolódó entitások hozzáférési pontjainak kialakítása és a karakterlánc-kódolási séma

Az ISBD for Manifestation karakterlánc-kódolási séma használatát javasolja a kapcsolódó entitások hozzáférési pontjainak kialakítására.³⁰ Az ISBDM karakterlánc-sablon (ISBDM string template) formájában adja meg a karakterlánc alkotóelemeinek forrásait, azok sorrendjét és a használandó írásjeleket. Amennyiben a karakterlánc alkotóelemének a forrása ISBDM-elem, akkor az elem kapcsos zárójelpárban szerepel ({ }), ellenkező esetben szögletes zárójelpárban ([]). A sablonban szereplő karakterlánc forrása több elem is lehet, ezen elemek közötti választhatóságot a függőleges vonal jelzi (|). A sablont alkotó karakterlánc alkotóelemeit plusz jellel (+) fűzhetjük egymáshoz. Amennyiben a karakterláncok alkotóelemei között írásjeleket használunk, akkor azok idézőjelben szerepelnek („ ; ”).³¹ Az ISBDM-karakterlánc-sablon szemléltetéseként nézzük meg a *megjelenési forma autorizált hozzáférési pontja a következő* elemhez tartozó sablont (6. ábra).

{főcíme a következő*}|{megadott cím} + "(" + {megjelenési forma létrehozásának időpontja a következő elem}|{megjelenési forma létrehozásának időpontja a következő elem altípusa}|{megjelenési forma copyright időpontja a következő elem} + ";" + {kiadó ágense a következő*elem}|{kiadó ágense a következő*elem altípusa} + ";" + {hordozó kategóriája a következő elem} + ";" + {kötése a következő elem} + ")".

6. ábra: A Megjelenési forma autorizált hozzáférési pontja a következő elem ISBDM-karakterlánc-sablonja³²

A megadott karakterlánc-sablon szerint az alap hozzáférési pont a *főcíme a következő** elem értéke. Ha ilyen nincs, akkor a katalogizáló szervezet által megadott cím használható.³³ A *megjelenési forma autorizált hozzáférési pontja a következő* elem karakterlánc-sablonjában az alap hozzáférési pont minősítőjeként a következő elemek értékei használhatók:

„Az ISBDM értékszótárai nem csupán szavak listája, ugyanis a kifejezések mellett megtaláljuk azok definícióját is.”

- *megjelenési forma létrehozásának időpontja* a következő elem értéke vagy az elem altípusának értéke vagy a *megjelenési forma copyright időpontja* a következő elem értéke,
- a *kiadó ágense* a következő* elem értéke vagy az elem altípusának értéke,
- a *hordozó kategóriája* a következő elem értéke és
- a *kötése* a következő elem értéke.³⁴

Elem címkéje	Elem értéke
<i>címre és felelősségre vonatkozó megjelenésforma-közlése a következő*</i>	„The Gruffalo, based on the picture book by Julia Donaldson and Axel Scheffler”
<i>főcíme a következő*</i>	„The Gruffalo”
<i>kiadás időpontja a következő*</i>	„2020”
<i>hordozó kategóriája a következő</i>	„volume”
<i>kiadó kollektív ágense a következő*</i>	„Macmillan Children’s Books”
<i>kötése a következő</i>	„board book binding”
⋮	⋮
<i>megjelenési forma autorizált hozzáférési pontja a következő</i>	„Gruffalo (2020; Macmillan Children’s Books; volume; board book binding)”

3. táblázat: Ellenőrzött hozzáférési pont szerkesztése az ISBDM példájában³⁵

A 3. táblázatban szereplő példa is szemlélteti a *megjelenési forma autorizált hozzáférési pontja a következő* elem karakterlánc-sablonját: Gruffalo (2020; Macmillan Children’s Books; volume; board book binding). A *főcíme a következő** elem értéke ‘The Gruffalo’, amely a séma szerint az alap hozzáférési pont. Az első minősítő a *kiadás időpontja a következő** elem értéke: 2020. A *kiadás időpontja a következő** elemet a *megjelenési forma létrehozásának időpontja a következő* elem altípusaként határozták meg az ISBDM-ben. Második minősítő a *kiadó kollektív ágense a következő** elem értéke (Macmillan Children’s Books), amelyet az előzőhöz hasonlóan altípusként definiáltak, mégpedig a *kiadó ágense a következő** elem altípusaként. A harmadik minősítő a *hordozó kategóriája a következő* elem értéke: volume (kötet), míg az utolsó minősítő a *van kötése* elem értéke: board book binding (keményítáblás kötés).

3.6. Értékszótár

Az ISBDM ösztönzi az ellenőrzött terminológia használatát az *Ismérv* elemek értékeként, ezért az *Ismérv* elemek egy részéhez értékszótárak állnak rendelkezésre. Ezen elemek esetében az értékeket az értékszótárban szereplő kifejezésekkel kell megadni, azon a nyelven, amelyet a bibliográfiai leírást végző intézmény preferál. Az ISBDM értékszótárai nem csupán szavak listája, ugyanis a kifejezések mellett megtaláljuk azok definícióját is. A meghatározások segítségével könnyebben ki tudjuk választani az *Ismérv* elem esetén a megfelelő értéket.

Az ISBDM és az RDA közötti átjárhatóság érdekében az értékszótárak alapját az RDA jelentette, azon belül is az RDA/ONIX forráskategorizálási keretrendszer³⁶ (ISBD Review Group, 2022), ezért sok olyan érték van, ami megegyezik az RDA értékszótárában található kifejezéssel. Például az ISBDM-ben a *kötése a következő* elem értékszótárában szereplő kifejezések megegyeznek az RDA „kötéstípusa a következő:” elem értékszótárában található kifejezésekkel.

Az ISBDM értékszótárai között van olyan, amelyik már nem bővül további értékekkel, mert a szótárban szereplő kifejezések együttese teljes egészében lefedi az elem tartalmát. Az *egységes szerkezete a következő* kötelező elemnek két egymást kizáró értéke van, amelyek együtt meghatározzák az elem tartalmát: egy Megjelenési forma vagy egy egységként vagy több egységként jelenik meg. Természetesen vannak olyanok is, amelyek további kifejezésekkel bővíthetők, mert az értékek összessége nem adják vissza az elem teljes tartalmát. Példaként említhetjük meg az *aggregált tartalom terjedelme a következő* elemet, amely az azonos típusú kifejezési formák számát határozza meg. Az aggregátumok egyik típusa a bővülésből eredő aggregátum, ami akkor jön létre, ha a Kifejezési formához olyan kiegészítő anyag társul, ami nem szerves része az eredeti műnek, és nem változtatja meg jelentős mértékben az eredeti Kifejezési formát. A kiegészítő anyagoknak széles tárháza van, ilyen lehet például egy előszó, egy bevezető vagy illusztráció stb. Ezért előfordulhat, hogy a leírt Megjelenési forma olyan bővülő művet testesít meg, ahol a kiegészítő anyag típusának a fogalma nem szerepel az értékszótárban.

4. Példa

A következőkben a Lazi Könyvkiadó gondozásában 2008-ban megjelent Elisabeth Gaskell: *Észak és Dél* című Megjelenési forma ISBDM-elemekkel történő leírását mutatjuk be. A példában egy nyomtatott kötet leírását láthatjuk, ami egy angolról magyarra fordított szépirodalmi művet testesít meg. A Megjelenési forma egyetlen egységben jelenik meg, nem aggregátum, és statikus művet testesít meg. A Megjelenési forma leírása magyar nyelven történt, továbbá az ISBDM értékszótárából származó értékeket is magyar nyelven adtuk meg. Mivel még nincs hivatalos fordítása az ISBDM-nek, ezért az RDA Registryben is megtalálható értékek esetében az értékek magyar nyelvű változatát vettük át. Ezeket az értékeket – az elemnevekhez hasonlóan – csillaggal (*) jelöltük.

Az ISBD for Manifestation nem írja elő a Megjelenési forma leírásában szereplő elemek értékének a sorrendjét, elrendezését és a használandó egyezményes jeleket, megadja viszont az elemek megjelenítésének egy javasolt sorrendjét, ami az alábbi példában is látható.³⁷

Az alábbiakban Elisabeth Gaskell: *Észak és Dél* című megjelenési formának kétféle bibliográfiai leírását láthatjuk: egy ISBD-alapút és egy, az ISBD for Manifestation előírása szerint készített változatot (4. táblázat).

Gaskell, Elisabeth Cleghorn (1810–1865)

Észak és Dél / Elisabeth Gaskell ; [ford. Leyrer Ginda] ; [a versrészleteket ford. Mártha Bence]. – Szeged : Lazi, cop. 2008. – 475, [1] p. ; 21 cm

ISBN 978-963-267-9690-95-0 kötött : 3500 Ft

Mt.: Leyrer Ginda (ford.)

Mártha Bence (ford.)

Elem címkéje	Elem értéke
címre és felelősségre vonatkozó megjelenési-forma-közlése a következő*	Elisabeth Gaskell, Észak és Dél
címre és felelősségre vonatkozó megjelenési-forma-közlése a következő*	fordította Leyrer Ginda, a versrészleteket fordította Mártha Bence

<i>Elem címkéje</i>	<i>Elem értéke</i>
<i>közzétételre, előállításra, gyártásra vagy terjesztésre vonatkozó megjelenésforma-közlése a következő</i>	Lazi Könyvkiadó, Szeged
<i>közzétételre, előállításra, gyártásra vagy terjesztésre vonatkozó megjelenésforma-közlése a következő</i>	©Lazi Könyvkiadó, 2008
<i>azonosítóra és hozzáférési feltételre vonatkozó megjelenésforma-közlése a következő</i>	ISBN 978-963-267-9690-95-0
<i>főcíme a következő*</i>	Észak és Dél
<i>megjelenési forma autorizált hozzáférési pontja a következő</i>	Észak és Dél (2008; Lazi Könyvkiadó; kötet*; kötött)
<i>megjelenési forma azonosítója a következő</i>	9789632679690950
<i>kiadó kollektív ágense a következő*</i>	Lazi Könyvkiadó
<i>kiadás helye a következő*</i>	Szeged
<i>megjelenési forma copyright időpontja a következő</i>	2008
<i>hordozó kategóriája a következő</i>	kötet*
<i>médiatípusa a következő*</i>	közvetítő eszköz nélküli*
<i>testet öltött tartalom kategóriája a következő</i>	szöveg*
<i>egységes szerkezete a következő</i>	egy egység
<i>kötése a következő</i>	kötéstáblás*
<i>testet öltött tartalom terjedelme a következő</i>	476 oldal
<i>fizikai jellemzőről tett megjegyzése a következő</i>	az utolsó oldal számozatlan oldal
<i>megjelenési formában megtestesült kifejezési forma a következő</i>	Gaskell, Elisabeth Cleghorn, 1810–1865. Észak és Dél (szöveg*; magyar)
<i>megjelenési formával kapcsolatos kifejezési formáról tett megjegyzése a következő</i>	Angolról magyarra fordítva: North and South
<i>megjelenési formával kapcsolatos mű a következő</i>	Gaskell, Elisabeth Cleghorn, 1810–1865. North and South
<i>megjelenési formával kapcsolatos személy a következő</i>	Gaskell, Elisabeth Cleghorn, 1810–1865
<i>megjelenési formával kapcsolatos személy a következő</i>	Leyrer Ginda
<i>megjelenési formával kapcsolatos személy a következő</i>	Mártha Bence

4. táblázat: Elisabeth Gaskell: Észak és Dél c. Megjelenési forma ISBDM alapú leírása

Az ISBDM alapján készült leírás több adatelemet és adatot tartalmaz. Ez annak köszönhető, hogy az adatokat átírjuk magáról a megjelenési formáról, szó szerint, ahogy ott megjelennek (pl. *közzétételre, előállításra, gyártásra vagy terjesztésre vonatkozó megjelenésforma-közlése a következő* elem értéke: Lazi Könyvkiadó, Szeged), majd az adatokat a Kapcsolat elemek értékeiként is megadjuk (pl. *kiadó kollektív ágense a következő** elem értéke: Lazi Könyvkiadó, *kiadás helye a következő** elem értéke: Szeged). Az ISBD-alapú leírásnál az adatok előírt sorrendben jelennek meg, és az egyes adatelemeket egyezményes jelek előzik meg, amelyek jelentéssel bírnak. Az ISBD for Manifestation esetében a leírás formai megjelenése nem olyan hangsúlyos. Az elemeknek nincs kötött sorrendjük, viszont az ISBDM ad egy javasolt sorrendet,³⁹ amitől el is lehet térni, hiszen az adatok megjelenítése az információkereső rendszertől függ. Az elemértékek egy részénél

az egyezményes jelek használatát mellőzik, ugyanis már nem az adatok azonosítása és felismerhetősége a cél, hanem az adatok közötti kapcsolatok kiépítése. Az írásjelek használatát teljes mértékben nem iktatták ki, a karakterlánc-kódolási sémák szerint megadott értékeknél alkalmazzák a központosítási jeleket. Ebben az esetben ugyanis a séma előírja a karakterláncok közötti írásjelek használatát (pl. *Megjelenési forma autorizált hozzáférési pontja a következő* elem értéke: Észak és Dél (2008; Lazi Könyvkiadó; kötet*; kötött)).

Szembevetendő különbség, hogy a Megjelenési forma egy Példányáról származó közreműködői adatok forráshelye az ISBD-alapú leírás esetén szögletes zárójelpárral jelölt, mert ott még érvényes a megengedett forrás fogalma, míg az ISBDM alapján történt leírásnál már nincs forráshelyjelölő egyezményes jel, mert nem tesz különbséget az egy Megjelenési formán belüli forráshelyek között.

Az ISBD for Manifestation szerinti leírásnál látható, hogy egyes adatok megismétlésre kerültek. A *címre és felelősségre vonatkozó megjelenésforma-közlése a következő** elem, ami a címet és a szerzőségi közlést tartalmazza, kétszer jelenik meg. Az elem első előfordulásánál az érték a címoldalon származik, míg az elem második előfordulása esetében az adat a verzón szerepel, azaz eltérő forráshelyekről származnak az értékek. Ugyanez a helyzet a Megjelenés adatcsoportnak megfeleltethető *közzétételre, előállításra, gyártásra vagy terjesztésre vonatkozó megjelenésforma-közlése a következő* elemmel. Az első érték a címoldalon található, ebből hiányzik a megjelenés éve, amit a verzón találhatunk meg copyright formában. Az azonosítók felvételére szolgál az *azonosítóra és hozzáférési feltételre vonatkozó megjelenésforma-közlése a következő* elem, ahova a Megjelenési formán lévő ISBN-számot írhatjuk le.

A leírásban a megjelenési formáról átírt adatok után a Megjelenési forma ismérvei, valamint a Megjelenési forma hozzáférési pontjai kerülnek megadásra. A *főcíme a következő** a Megjelenési forma főcíme. Ennek segítségével rögzítjük az *megjelenési forma autorizált hozzáférési pontja a következő* elem értékét, aminél a *Megjelenési forma karakterlánc-kódolási sémát* (Manifestation SES)³⁹ kell alkalmazni (6. ábra).

A Megjelenési formát azonosítja az ISBN-szám, amit a *megjelenési forma azonosítója a következő* elem értékeként adunk meg, valamint a megjelenéssel kapcsolatos adatok is (kiadó, megjelenés helye, megjelenés éve), amelyeket rendre a *kiadó kollektív ágense a következő**, a *kiadás helye a következő** és a *megjelenési forma copyright időpontja a következő* elemekhez írunk.

Az *Ismérv* elemek és a rájuk vonatkozó *Megjegyzés* elemek a Megjelenési forma jellemzőit és a jellemzőkhöz kapcsolódó információkat tartalmazzák. A *hordozó kategóriája a következő* elem a hordozó típusának a rögzítésére, a *médiatípusa a következő** elem a Megjelenési forma tartalmának megjelenítéséhez szükséges közvetítő eszközök megnevezésére, a *testet öltött tartalom kategóriája a következő* elem a Megjelenési formában megtestesülő Kifejezési forma tartalmi típusának meghatározására szolgál. A fizikai jellemzőket tartalmazzák az *egységes szerkezete a következő*, a *kötése a következő* és a *testet öltött tartalom terjedelme a következő* elemek. Az oldalszám esetében az ISBDM nem ad utasítást arra vonatkozóan, hogy számozatlan oldalak esetén hogyan kell eljárni. Ennélfogva a példában az összesített (számozott + számozatlan oldalak) oldalszámot adtuk meg, az elemhez tartozó megjegyzésben jeleztük, hogy az utolsó oldal számozatlan formában van jelen a Megjelenési forma adott Példányán.

Végül a kapcsolódó magentitásokat rögzítettük: a megjelenési formában megtestesült kifejezési formát, ami nem más, mint az Elisabeth Gaskell által írt

„Az oldalszám esetében az ISBDM nem ad utasítást arra vonatkozóan, hogy számozatlan oldalak esetén hogyan kell eljárni.”

North and South című mű angol nyelvű kifejezési formájáról magyar nyelvre fordított kifejezési formája. A megjelenési formához kapcsolódó művet, ami a Gaskell, Elisabeth Cleghorn, 1810–1865. *North and South* hozzáférési ponttal adható meg a Mű karakterlánc-kódolási séma (WORK SES)⁴⁰ alapján. Utolsóként a Megjelenési formával kapcsolatos Személyek kerültek felvételre: a szerző (Gaskell, Elisabeth Cleghorn, 1810–1865) és a két fordító (Leyrer Ginda, Mártha Bence).

5. Összegzés

Az ISBDM lehetővé teszi az ISBD-alapú leírásban rögzített információk megadását, bár az adatok kiválasztása és közlésük struktúrája megváltozott. Megváltozott például a forráshelyek köre. Csak két forráshelyet különböztet meg: magát a Megjelenési formát és a külső forrást. Az is szembeűnő, hogy az adatok közlésénél nem kell alkalmazni az egyezményes jelek szigorú rendszerét, továbbá nincs az adatoknak kötött sorrendje, hanem inkább az ISBDM-ben javasolt sorrend alkalmazható. Ennek oka, hogy az ISBDM szemantikusweb-szemléletű, azaz adatokra és az adatok közötti kapcsolatokra épít, ennél fogva nem olyan hangsúlyos azok megjelenítési sorrendje. Az eddigi katalogizálási gyakorlat szerint készült leírásokat (rekordokat) egy egységként lehet használni, a bennük szereplő adatok egy meghatározott rekordszerkezet részei, amelynek felhasználása korlátozott. Az ISBDM viszont az információkat kisebb egységek szintjén, az (adat)elemek szintjén kezeli, lehetővé téve azok újrafelhasználását, a szemantikus web alkotórészévé tételét.

A mai katalogizálási gyakorlatot megszokva és már-már belekényelmesedve, bonyolultnak tűnik az ISBDM-tervezet alapján elkészíteni egy bibliográfiai leírást. Elsőre sok elemből álló halmaznak hat, de a tervezet logikáját megismerve már nem olyan komplikált az ISBDM alapján történő katalogizálás. Az ISBDM alkalmazása teljesen más szemléletet követel, mint az eddigi gyakorlat. Kilép abból a keretből, ahol minden adatelemnek kötött helye van, illetve ahol minden adatot az egyezményes jelek valamelyike azonosít, és az entitásalapú katalogizálást helyezi a középpontba. Egy elem értékének a megállapításánál figyelemmel kell lenni a felhasználókra is, például abból a szempontból, hogy az adott érték hasznos-e a felhasználók számára, ellentétben a mostani gyakorlattal, ahol a dokumentumon megjelenő adatok forráshelye, kiemelése, sorrendje számít, függetlenül azok teljességétől vagy hasznosságától.

Az IFLA által tervezett entitásalapú katalogizálásban az ISBDM a Megjelenési forma entitás bibliográfiai feldolgozását teszi lehetővé. Viszont egy több entitásból álló bibliográfiai univerzumban – aminek az alapját az IFLA könyvtári referenciamodell adja – önmagában ez a bibliográfiai feldolgozás még nem elégséges, hiszen az IFLA LRM-ben meghatározott entitások közül, a Megjelenési formán kívül más entitásról önálló bibliográfiai leírást még nem tudunk létrehozni. Tulajdonképpen egy több entitásból álló modellben szeretnénk egy olyan rendszert működtetni, ami egyetlen entitás, a Megjelenési forma entitás metaadat-szabványa. Ezeket a hiányosságokat a tervezet a *Kapcsolat* elemek és az ezekre vonatkozó *Megjegyzés* elemek segítségével próbálja kiküszöbölni. A *Kapcsolat* elemek alkalmasak arra, hogy a leírt Megjelenési formával kapcsolatos bármely más entitást megjelenítsük a rendszerben, a *Megjegyzés* elemek segítségével további plusz információkat kaphatunk a kapcsolódó entitásokról. Azaz jelenleg az ISBDM a különböző entitások láthatóvá tételére hozzáférési pontokat, azonosítókat és IRI-ket használ.

Az ISBD for Manifestation az entitásalapú katalogizálás fejlődésében egy átlomást jelent, ugyanis egyetlen bibliográfiai entitás, a Megjelenési forma áll a

középpontjában, ennek a bibliográfiai leírására használható elemkészletet és tartalmi előírásokat adja meg. Könyvtári és más gyűjteményi információforrások leírásához viszont nem elegendő csak a Megjelenési forma leírása, szükség van a többi entitás feldolgozására is, hiszen e nélkül nehezen tudnánk megmondani, hogy egy adott Műnek milyen Kifejezési formái vannak, a Kifejezési forma milyen Megjelenési formákban ölt testet, egy intézmény a Megjelenési forma mely Példányait birtokolja, vagy hogy melyek az egy Személy által létrehozott Kifejezési formák stb. Az entitások közötti kapcsolatok az IFLA LRM további entitásainak leírásával történik, ami a könyvtári forrástípusok teljes körű leírását eredményezi. Ennélfogva az ISBDM az entitásalapú katalogizálás területén „csak” egy előrelépési pontnak tekinthető.

Lábjegyzet

¹ Escolano Rodríguez, E., Martín, A. C., Fejes, J., García-Monge Barretero, I., Gentili-Tedeschi, M., McGarry, D., Ouf, R., Santos Muñoz, R., White, H. C. (2022) *ISBD International Standard Bibliographic Description: 2021 Update to the 2011 Consolidated Edition*, [online]. ISBD Content Update Task Force of the IFLA ISBD Review Group. IFLA, Den Haag. Elérhető: <https://repository.ifla.org/server/api/core/bitstreams/202c522c-82e9-41ae-ab7c-d7227070142c/content> (Utolsó elérés: 2025. 01. 28.)

² ISBD for Manifestation (ISBDM) (2024) Elérhető: <https://www.ifla.org/g/isbd-rg/isbd-for-manifestation-isbdm/> (Utolsó megtekintés: 2024. 12. 18.)

³ ISBD for Manifestation (2024) *Introduction*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/intro/> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

⁴ ISBD for Manifestation (2025) *Manifestation entity*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/intro/i024.html> (Utolsó elérés: 2025. 02. 07.)

⁵ RDA Registry (2025) *RDA element sets: Manifestation propertie*. Elérhető: <https://www.rdaregistry.info/Elements/m/?language=hu#P30154> (Utolsó elérés: 2025. 02. 04.)

⁶ ISBDM for Manifestation (2025) *has uniform resource locator*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/relationships/1286.html> (Utolsó elérés: 2025. 02. 04.)

⁷ RDA Registry (2025) *RDA element sets: Manifestation propertie*. Elérhető: <https://www.rdaregistry.info/Elements/m/#P30292> (Utolsó elérés: 2025. 02. 04.)

⁸ ISBD for Manifestation (2025) *has manifestation statement*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/statements/1025.html> (Utolsó elérés: 2025. 02. 04.)

⁹ ISBD for Manifestation (2024) *Emma (1971; Penguin Books)*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/fullex/fx025.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

¹⁰ ISBD for Manifestation (2024) *Sources of information*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/intro/i005.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

¹¹ ISBD for Manifestation (2024) *Sources of information*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/intro/i005.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

¹² ISBD for Manifestation (2024) *Mandatory elements*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/intro/i022.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

¹³ ISBD for Manifestation (2024) *Repeatable elements*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/intro/i023.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

¹⁴ ISBD for Manifestation (2024) *Preliminary assessment*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/assess/> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

¹⁵ ISBD for Manifestation (2024) *Emma (2014; Borough Press)*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/fullex/fx016.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

¹⁶ ISBD for Manifestation (2024) *Statement elements*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/statements/> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

¹⁷ ISBD for Manifestation (2024) *Rules for transcribing a manifestation statemet*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/statements/transcription.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

¹⁸ ISBD for Manifestation (2024) *Note elements*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/notes/> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

¹⁹ ISBD for Manifestation (2024) *has note on manifestation*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/notes/1207.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

²⁰ ISBD for Manifestation (2024) *has note on category of manifestation*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/notes/1219.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

²¹ ISBD for Manifestation (2024) *has note on entity associated with manifestation*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/notes/1265.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

²² ISBD for Manifestation (2024) *has note on manifestation statement*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/notes/1200.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

²³ ISBD for Manifestation (2024) *has note on physical characteristic*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/notes/1284.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

- ²⁴ ISBD for Manifestation (2024) *Emma* (2014 ; *Borough Press*). Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/fullex/fx016.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ²⁵ ISBD for Manifestation (2024) *General stipulations for attribute elements*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/attributes/general.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ²⁶ ISBD for Manifestation (2024) *Attribute elements*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/attributes/> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ²⁷ ISBD for Manifestation (2024) *Values*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/ves/> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ²⁸ ISBD for Manifestation (2024) *General stipulations for relationships elements*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/relationships/general.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ²⁹ ISBD for Manifestation (2024) *Relationships elements*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/relationships/> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ³⁰ ISBD for Manifestation (2024) *Values*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/ves/> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ³¹ ISBD for Manifestation (2024) *ISBDM string encoding schemes*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/ves/ISBDMSES.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ³² ISBD for Manifestation (2024) *has authorized access point of manifestation*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/relationships/1257.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ³³ ISBD for Manifestation (2024) *Manifestation SES*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/ves/ISBDMSESMan.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ³⁴ ISBD for Manifestation (2024) *has authorized access point of manifestation*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/relationships/1257.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ³⁵ ISBD for Manifestation (2024) *Gruffalo* (2020; *Macmillan Children's Books; volume; board book binding*). Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/fullex/fx017.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ³⁶ RDA Registry (2025) *RDA/ONIX Framework*. Elérhető: <https://www.rdaregistry.info/rgROF/> (Utolsó elérés: 2025. 02. 07.)
- ³⁷ ISBD for Manifestation (2024) *Order of elements*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/ves/ISBDMOrder.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ³⁸ ISBD for Manifestation (2024) *Order of elements*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/ves/ISBDMOrder.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ³⁹ ISBD for Manifestation (2024) *Manifestation SES*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/ves/ISBDMSESMan.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- ⁴⁰ ISBD for Manifestation (2024) *Work SES*. Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/docs/ves/ISBDMSESWor.html> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

Felhasznált és ajánlott forrás

- Dudás, A. (2013) *Nemcsak weben lenni, hanem webből lenni: a Funkcionális követelmények (FR) metaadatmodellcsalád névterei és a szemantikus web*, Könyvtári figyelő, 59(1), p. 45–64. Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00086/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_1_045-064.pdf (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- Dunsire, G. (2024a) *ISBDM in theory: an island in the bibliographic universe*. In: Introductory meeting for the Experts review, 8 February. Elérhető: <http://gordondunsire.com/pubs/pres/ISBDMTheory.pptx> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- Dunsire, G. (2024b) *ISBDM in theory and practice: from area to description set*. In: ISBDM Webinar - World-wide review, 25 April. Elérhető: <http://gordondunsire.com/pubs/pres/ISBDMInTheoryAndPractice.pptx> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- Galeffi, A., Bertolini, M. V., Bothmann, R. L., Escolano Rodriguez, E., McGarry, D. (2017) *Nyilatkozat a nemzetközi katalógizálási alapelvekről (ICP)*, [online]. Ford. Gazdag T. IFLA Katalógizáló Szekciója, IFLA Szakértői Tanácskozása a Nemzetközi Katalógizálási Szabályokról. OSZK, Budapest. Elérhető: https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/icp/icp_2016-hu.pdf (Utolsó elérés: 2025. 01. 28.)
- Hubay, M. (2018) *Könyvtári ontológiák és működésük a XXI. században*. In: Kiszl, P., Csík, T. (szerk.) *Valóságos könyvtár, könyvtári valóság: könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018*. p. 269–276. ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Budapest. ISBN: 978-963-489-017-1. Elérhető: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/10831/40332/5/VKKV3_HubayMP_269-276.pdf (utolsó elérés: 2024. 12. 18.)
- IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records (1998) *A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei*, [online]. Ford. Berke B., K.G. Saur, München. Elérhető: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/frbr/frbr-hu.pdf> (Utolsó elérés: 2025. 02. 10.)

ISBD for Manifestation (2024) Elérhető: <https://www.iflstandards.info/ISBDM/> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

ISBD for Manifestation Task Force (2024) Elérhető: <https://www.ifla.org/g/isbd-rg/isbd-for-manifestation-task-force/> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

ISBD Review Group (2022) *Prescription and granularity in ISBD for Manifestation*. Elérhető: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/ISBDMPrescriptionGranularityTF.pdf> (Utolsó elérés: 2025. 02. 03.)

RDA Registry (2020) Elérhető: <https://www.rdaregistry.info/> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

Riva, P., Le Boeuf, P., Žumer, M. (2018) *IFLA könyvtári referenciamodell*, [online]. Ford. Gazdag, T. OSZK, Budapest. Elérhető: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017_rev201712-hu.pdf (Utolsó elérés: 2025. 01. 24.)

Riva, P., Le Boeuf, P., Žumer, M. (2017) *Transition mappings : user tasks, entities, attributes, and relationships in FRBR, FRAD, and FRSAD mapped to their equivalents in the IFLA Library Reference Model* [online]. IFLA, Den Haag. Elérhető: <https://repository.ifla.org/server/api/core/bitstreams/0c654d36-3e7f-49f4-b3d3-a14bc285a6c1/content> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

Seikel, M., Steele, T. (2020) *Comparison of Key Entities Within Bibliographic Conceptual Models and Implementations: Definitions, Evolution, and Relationships*, Library Resources & Technical Services, 64(2), p. 63—71. Elérhető: <https://journals.ala.org/index.php/Lrts/article/view/7345/10106> (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section (2011) *ISBD: International Standard Bibliographic Description - Consolidated edition*, [online]. De Gruyter Saur, Berlin. Elérhető: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/isbd/isbd-cons_20110321.pdf (Utolsó elérés: 2024. 12. 18.)

A kulturális örökség közös európai adatterének kiépítése

Deploying a common European data space for cultural heritage

Szüts Etele

szuts.etele@oszk.hu

MNMMK OSZK Könyvtári Intézet,
igazgató

a CEDCHE szakértői csoport tagja

Beérkezett: 2024.09.26.

Elfogadva: 2024.12.18.

Publikálva: 2024.12.20.

Az Európai Unió (EU) adatstratégiája (European Commission 2020) tizennégy stratégiai és közérdekű területen jelöli ki az ún. közös európai adatterek létrehozását, többek között a közigazgatás, az ipari előállítás, az egészségügy, a média és a kulturális örökség területén. A kulturális örökséggel kapcsolatos közös európai adattér kiépítését az Európai Bizottság (EB) 2021. november 10-én az (EU) 2021/1970 ajánlásában (European Commission 2021) jelentette be. A kulturális örökséggel kapcsolatos közös európai adattérhez a stratégiai finanszírozást a Digitális Európa Program (DIGITAL) biztosítja, kiépítése jelenleg kilenc tagállam tizenkilenc kulturális vagy informatikai intézményének konzorciumi együttműködése révén valósul meg. Tanulmányomban bemutatom a kulturális örökséggel kapcsolatos közös európai adattér koncepcióját és az adattérrel kapcsolatos főbb mérföldköveket az elmúlt évekből.

Europeana, adattér, kulturális örökség, digitális megőrzés, mesterséges intelligencia (MI)

The European Union's (EU) European data strategy (European Commission 2020) identifies fourteen strategic areas of public interest for the creation of a common European data spaces, including public administration, industrial production, health, media and cultural heritage. The development of a common European data space for cultural heritage was announced by the European Commission (EC) on 10 November 2021 in Commission Recommendation (EU) 2021/1970 (European Commission 2021). The European common cultural heritage data Space is strategically funded by the Digital Europe Programme (DIGITAL) and is currently being developed through a consortium of nineteen cultural or IT institutions from nine Member States. In my study I will present the concept of a common European data space for cultural heritage and the main milestones of the data space in recent years.

Europeana, data space, cultural heritage, digital preservation, artificial intelligence (AI)

Bevezetés

Az Európai Unió adatstratégiája (European data strategy)¹ szerint jelenleg tizennégy² stratégiai és közérdekű területen kell az unió országainak közös európai

Cite as / Így hivatkozd: Szüts, E. (2025)

A kulturális örökség közös európai adatterének kiépítése / Deploying a common European data space for cultural heritage, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 2(1), p. 23–40.

<https://doi.org/10.3311/celistr.38417>

adattereket (*common European data spaces*) létrehozni. A koncepció alapján a közös európai adatterek fejlődését az érdekelt szervezetek (*stakeholders*) irányítják, az egyes ágazatokon belüli felhasználók pedig hozzájárulnak az adatterek kialakításához. A közös európai adatterek alapja azonban mindig a közös adatinfrastruktúra és irányítási keretrendszer, amely megkönnyíti az adatgyűjtést, az adathozzáférést és az adatmegosztást. A kezdeményezések fő célja, hogy megbízható és biztonságos környezetben egyre több adatot tegyenek hozzáférhetővé és újra-felhasználhatóvá (Farrell, E. et al. 2023).

A *kulturális örökséggel kapcsolatos közös európai adattérrel* szóló (EU) 2021/1970 ajánlás (European Commission 2021a) 2021. november 10-én felváltotta az EB korábbi, a *kulturális anyagok digitalizálásáról és online elérhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről* szóló, 2011. október 27-i ajánlását (European Commission 2011), ami egyedülálló módon több mint egy évtizeden keresztül szolgálta a kulturális örökségi szektort. Annak ismeretében, hogy a könyvtár- és információtudományon belül a kulturális örökség digitális megőrzésével kapcsolatos terület az informatikai rendszerek innovációjával párhuzamosan milyen rohamosan fejlődik, az ajánlás rendkívül sikeresnek tekinthető (Szűts 2023). A kulturális örökséggel kapcsolatos közös európai adattérhez a stratégiai finanszírozást a Digitális Európa Program (DIGITAL)³ biztosítja, kiépítése jelenleg kilenc tagállam tizenkilenc kulturális vagy informatikai intézményének a konzorciumi együttműködése révén valósul meg.

(EU) 2021/1970 ajánlás

A stratégiai dokumentum az EB digitális politikájának aktuális fő eszközeként a kulturális örökség valamennyi típusára kiterjedő (tárgyi, szellemi, természetes, eleve digitálisan létrehozott) ajánlás céljaként határozza meg, hogy előkészítse a *kulturális örökség közös európai adatterét* (továbbiakban adattér), ezzel hozzájárulva a kulturálisörökség-védelmi intézmények digitalizálási és digitális megőrzési kezdeményezéseikhez. Az ajánlás motiválja a tagállamokat, hogy támogassák és alakítsák át úgy a kulturálisörökség-védelmi intézmények rendszerét, hogy a jövőben rugalmasan ellenállóbbak lehessenek. (European Commission 2021).

A dokumentum *általános rendelkezések* fejezete tartalmazza az ajánlás céljának, alkalmazási körének és fogalomrendszerének meghatározását. Maga az ajánlás három fő fejezetre tagolható: a *kulturális örökség fejlett digitalizálásáról és digitális megőrzéséről* szóló fejezetre, a *kulturális örökséggel kapcsolatos közös európai adattérre vonatkozó irányadó elvekről* szólóra és az *ajánlás nyomon követésére*. Az első fejezet tizenegy pontba szedve ad iránymutatást a kulturálisörökség-védelmi intézményeknek. Többek között a tagállamoknak gondoskodniuk szükséges a rendszeresen frissített nemzeti vagy regionális digitalizálási stratégiáról. Megállapítják, hogy a stratégiák felülvizsgálatakor külön figyelmet kell szentelni a fejlett technológiák – 3D, mesterséges intelligencia (MI), kiterjesztett valóság (Augmented Reality – AR), a virtuális valóság (Virtual Reality – VR), a cloud computing (felhőalapú számítástechnika) és a blockchain (blokklánc) – bevezetésének. Ezekre a modern technológiákra, a 2017-ben publikált, 2025-ig érvényben lévő Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia (KDS)⁴ és a stratégia keretén belül 2019-ben elkészült *Fehér Könyv*⁵ módszertani segédlet jelenlegi verziója még nem hívja fel a figyelmet. A dokumentumok jövőbeli frissítésénél elengedhetetlenül szükséges a fent említett fogalmak bevezetése is. Ezenfelül a digitális stratégiáknak egyértelmű objektív célokat is célszerű meghatározniuk. Köz- és magán-együttműködés (public-private partnership – PPP) esetén

„... a tagállamoknak gondoskodniuk szükséges a rendszeresen frissített nemzeti vagy regionális digitalizálási stratégiáról.”

„A dokumentum szerint a tagállamoknak aktívan ösztönözniük kell a kulturális örökség-védelmi intézményeiket, hogy digitalizált kulturális örökségi elemeiket az Europeana archívumán keresztül is publikálják, ily módon járuljanak hozzá a közös európai adattérhez.”

az intézményeknek biztosítaniuk kell, hogy a versenyszabályokkal és az (EU) 2019/1024 irányelvvel⁶ összhangban járjanak el. A dokumentum motiválja a határokon átnyúló együttműködéseket és partnerségeket, kiegészítve az UNESCO és az Európa Tanács által támogatott fellépésekkel (Európai Bizottság 2021).

A harmadik fejezet az európai szintű interoperabilitás megvalósítása érdekében kulturális örökség-védelmi intézmények számára az Europeana keretrendszeit, az EPF-et (*Europeana Publishing Framework*⁷ = Europeana Publikációs Keretrendszer) és az ELF-et (*Europeana Licensing Framework*⁸ = Europeana Engedélyezési Keretrendszer), valamint az adatmodelljét, az EDM-et (Europeana Data Model = Europeana Adatmodell) ajánlja. A dokumentum szerint a tagállamoknak aktívan ösztönözniük kell a kulturális örökség-védelmi intézményeiket, hogy digitalizált kulturális örökségi elemeiket az Europeana archívumán keresztül is publikálják, ily módon járuljanak hozzá a közös európai adattérhez. Elvárás, hogy az adott országok kulturális örökségének jövőbeli digitalizálási projektjeit az alapján finanszírozzák, hogy a digitalizált tartalmakat elérhetővé teszik-e az Europeanában és az adattérben. Mindemellett a tagállamoknak minden szükséges lépést meg kell tenniük, hogy a nagyközönség számára népszerűsítsék az Europeanát, különösen az oktatási ágazatban, többek között oktatási anyagok révén (Európai Bizottság 2021).

A dokumentum utolsó, negyedik fejezete kimondja, hogy a tagállamoknak az ajánlás megjelenése után két évente szükséges tájékoztatni az EB-t az ajánlás nyomán végrehajtott intézkedéseikről. Az első nyomon követés adatfelvétele⁹ 2023 szeptemberében kezdődött, és az eredményt a jelen tanulmány írásakor még nem publikálták. Mivel az Europeana az EB ajánlása alapján megkezdte az adattér kiépítését, a weboldalán keresztül elérhető jó minőségű adatok mennyiségének növelésére 2023-tól kiemelt figyelmet fordít. Az (EU) 2021/1970 ajánlás 1. számú melléklete tagállamonként tartalmazza az Europeanához és az adattérhez való tartalom-hozzájárulás indikatív célértékeit 2030-ig. A melléklet szerint Magyarországnak 2030-ban 1 369 765 adatrekorddal szükséges rendelkeznie az Europeanában, amiből 1 209 157 kiváló minőségű. Kiváló minőségű rekordnak az a rekord számít, ami az EPF 2. vagy magasabb szintű (2+ szint) követelményeinek megfelel, valamint eleget tesz a metaadatokra vonatkozó „A” szintű vagy magasabb követelményeknek. Ezek az előírások azért szükségesek, hogy elősegítsék a kulturális tartalmak különböző célú újrafelhasználását.

Az indikatív értékek véleményem szerint teljesíthetők, Magyarország a MaNDA DB és a MuseuMap aggregációs adatbázisokon keresztül kifejezetten jól halad ezen célok elérésében. A jelenleg¹⁰ hazánkban az Europeana archívumában (Europeana.eu) elérhető 1 063 966 rekord 46 százalékát biztosítják.

Az adattér kiépítésének 1–2. munkaterülete

A 2023. november 2–3. között Budapesten megrendezett Europeana Aggregators' Forum (EAF) meghívott előadói bemutatták, hogy az adattér kiépítése jelenleg két kulcsfontosságú munkaterületen (strand 1–2.) zajlik. Az első munkaterület az adattér kiépítésére összpontosít az Europeana Alapítvány (Europeana Foundation) vezetésével, kilenc uniós ország (Ausztria, Belgium, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Lengyelország, Németország és Olaszország) tizenkilenc partneréből álló konzorcium támogatásával.¹¹ A második munkaterület különböző támogatásokat kíván nyújtani a kulturális örökséggel foglalkozó intézményeknek a fejlett technológiák bevezetéséhez és az adattérhez csatlakozáshoz (Szűts, E., Hegedűs, H. 2024).

Az adattér fő célja, hogy az Europeana archívumára alapozva metaadatokban gazdag, kiváló minőségű, többnyelvű kulturális tartalmakhoz biztosítson hozzáférést. A szolgáltatás jelenleg több mint 58 millió digitális kulturális örökségi objektumhoz (cultural heritage object) nyújt hozzáférést. Az öt dokumentumtípust (kép, szöveg, hang, AV-anyag, 3D modell) tartalmazó páneurópai digitális könyvtárat különböző kulturális örökséggel foglalkozó európai intézmények gyarapítják különféle típusú objektumokkal a könyvektől, festményektől, térképektől és kéziratoktól kezdve az AV-anyagokig. A digitális kulturális örökségi objektumokat felhasználó oktatók, kutatók és állampolgárok eddig is innovatív módon fedezhették fel és használhatták újra az adatokat. Az adattér azonban ezt a meglévő adatkínálatot kívánja bővíteni úgy, hogy jelentősen növeli a 3D-s és egyéb új típusú médiaobjektumok mennyiségét.

Az adattérnek nem célja az Europeana helyébe lépni, sokkal inkább az Europeana eredményeire épít, úgymint a nyílt adatok számának növelése, a közösségépítés és az adataggregáció területén. Magát az operatív kivitelezést az Europeana a konzorciumi partnereivel szorosan együttműködve végzi. A további együttműködési lehetőségeket folyamatosan felülvizsgálják a kreatív iparágakkal és a többi adattér kapcsán, különösen a médiával és a turizmussal foglalkozókkal. Az Europeana az adattér fejlesztésével kívánja elérni, hogy az európai társadalmak a digitális kulturális örökségükhöz könnyen hozzáférjenek, és fokozottan felhasználják azokat energiatakarékos módon, észszerű szénlábnymot (carbon footprint) hagyva maguk után. A koncepció szerint az adattéren keresztül minden eddiginél nagyobb mértékben tudják ösztönözni a kulturális örökséggel kapcsolatos adatok újrafelhasználását olyan területeken, mint az oktatás, a fenntartható turizmus és a kulturális kreatív ágazatok.

Az adattér jelenleg elérhető építőkövei:

- Az Europeana digitális szolgáltatási infrastruktúra (Digital Service Infrastructure – DSI), amely magába foglalja a Metis keretrendszert,¹² a Metis Sandbox-ot¹³ és maga az Europeana.eu portált.¹⁴
- Az Europeana megalapozott szakértelme, amely a kulturális ágazat digitális átalakításán dolgozik.
- Az Europeana együttműködési hálózatai, beleértve az EAF-et¹⁵ és az ENA-t¹⁶ (Europeana Network Association = Europeana Hálózati Egyesület).
- Az interoperabilitást és a nyíltságot támogató, nemzetközileg elfogadott keretrendszerek és szabványok, úgymint az engedélyezésre és a publikációra vonatkozóak (ELF és EPF).
- Meglévő újrafelhasználási forgatókönyvek¹⁷ az oktatásban, a kutatásban, a kreatív iparágakban és a személyes projektekben.

A kétéves, 2024–2026 közötti fejlesztési időszak alatt az adattér integrálja a különböző jelenleg is futó projektek által megosztott technológiákat, eszközöket és szolgáltatásokat, összehangolva más adattér-kezdemenyezésekkel (Europeana Pro 2023).

A második munkaterület keretén belül az alábbi négy projekt megvalósításával fejlesztik az adatteret.

1. 5DCulture¹⁸

Az első a 5DCulture (Deploying and demonstrating a 3D cultural heritage space = 3D-s kulturális örökségi tér kialakítása és bemutatása) projekt, amelynek jelenleg hét európai országból (Ausztria, Hollandia, Írország, Németország, Olaszország,

„Az adattér fő célja, hogy az Europeana archívumára alapozva metaadatokban gazdag, kiváló minőségű, többnyelvű kulturális tartalmakhoz biztosítson hozzáférést.”

„... egy AR-technológiát használó webes alkalmazás, aminek használatával lehetőség lesz az Utrechti Központi Museum (Centraal Museum Utrecht) kalapgyűjteményét »felpróbálni« egy virtuális próbafülkében.”

Spanyolország és Szlovénia) tizenkét konzorciumi tagja van, és az MI-ben jártas IN2 Digital Innovation, egy németországi informatikai cég vezeti. A 2023. január 1. és 2024. december 31. között futó 24 hónapos projekt keretén belül kiváló minőségű 3D-s tartalmakat készítenek olyan témákban, mint a *divat*, a *régészet* és az *építészet*. Emellett konkrét forgatókönyveket is létrehoznak a 3D-s tartalmak újrafelhasználására, például a divatörökséggel kapcsolatos érdekesebb és magával ragadóbb múzeumi élmény megteremtésére.

A projekt révén hármass felosztásban érhetők el magas minőségű 3D-s kulturális tartalmak:

1.1. *Divatörökséget* tartalmazó gyűjteményekkel kapcsolatos nagyobb élmény megteremtése érdekében két kísérleti projektet is építenek, az egyik egy AR-technológiát használó webes alkalmazás, aminek használatával lehetőség lesz az Utrechti Központi Museum (Centraal Museum Utrecht) kalapgyűjteményét „felpróbálni” egy *virtuális próbafülkében*.¹⁹ A másik pedig egy olyan webalkalmazás, amely VR-technológiát használva különböző kulturális intézmények divatgyűjteményeiből épít egy *virtuális kiállítást*.²⁰

1. ábra: 3D-s divatkollekció a közösségi VR-ban & virtuális próbafülke²¹

1.2. *Régészeti örökség*: A 5DCulture projekt keretében a régészet oldaláról egyfelől az UNESCO világörökségi listáján szereplő *Brú na Bóinne területére* összpontosítanak,²² amely Írország egyik jelentős régészeti és történelmi helyszíne. A terület a több mint 5000 éves neolitikus sírhalmairól, köztük a Newgrange, Knowth és Dowth temetkezési helyekről híres. A projekt részeként a terület korábbi 3D-modellezése kapcsán keletkezett digitális állományokat dolgozzák fel újra a nagyobb modellfelbontás és pontosság elérése érdekében. A jelentős kulturális 3D-tartalom elérhetőségével három felhasználási esetet vizsgálnak meg: turizmus (tourism), kreatív művészetek (creative arts) és megőrzés (conservation). A másik esettanulmány²³ középpontjában az *ibériai kultúrához kötődő régészeti tárgyakat* (Kr. e. VI–I. század) ábrázoló 3D-modellek gondosan összeállított gyűjteménye áll.

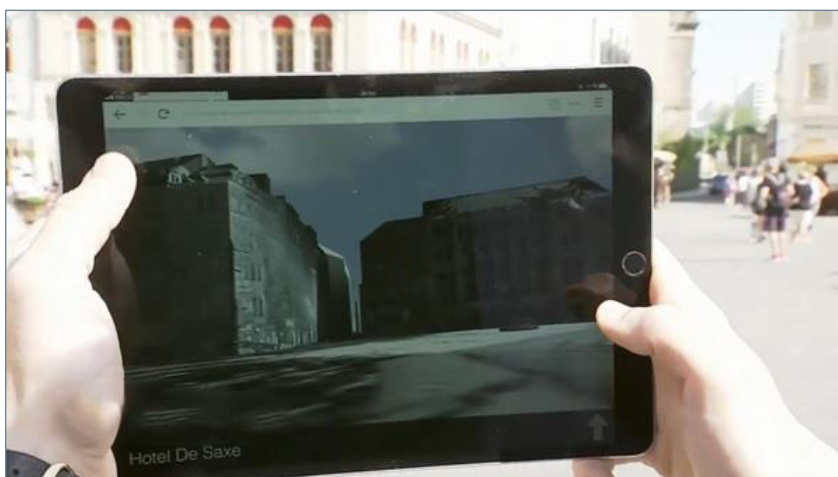
1.3. *Épített örökséggel* (történelmi épületek és városképek) kapcsolatos projekt keretében négy különböző forgatókönyv mentén dolgoznak a szakemberek.

- Az első, *virtuális oktató múzeumok a város történetéről*²⁴ című forgatókönyv középpontjában Amszterdam áll, a projektben 3D-ben rekonstruálják Amszterdam Valkenbourg negyedét a XVII. századtól a XIX. századig. A projektpartner az Amszterdami Egyetem (Universiteit van Amsterdam) 4D Research Lab-ja,²⁵ amely a Time Machine Organisation (TMO) tagjaként bemutatja a 3D-modellek oktatási környezetbe történő újrafelhasználását. Jelenleg Valkenbourg történelmi városrész mintegy 200 épületét renderelik²⁶ és modellezik, azzal a céllal, hogy három különböző korban egy online VR-vizualizációban ábrázolni tudják.

- A második, *virtuális kutatási infrastruktúra a városok számára* című forгатókönyv eredetileg a 3D-modellek virtuális kutatási környezetként történő újrafelhasználását és gazdagítását hivatott bemutatni egy nyilvános digitális platformon, amely a humán tudományok kutatóit és az állampolgárokat olyan eszközökkel látja el, amelyek a városi örökség felfedezéséhez és kutatásához szükségesek. A célközönséget itt kifejezetten a genealógiai kutatást végző civilek adják. A forгатókönyvben a svájci Wallis kanton fővárosának, Sionnak a 3D-s városmodelljeit ábrázolják három releváns történelmi időszakon keresztül, 1630-ban, 1770-ben és 1820-ban.
- A harmadik forгатókönyv *a 4D városi modellek történelmi térképekből MI-módszerekkel* nevet viseli, aminek keretében három német egyetem, a Drezdai Műszaki Egyetem (Technische Universität Dresden), a Jénai Friedrich-Schiller Egyetem (Friedrich-Schiller-Universität Jena) és a Würzburgi Julius-Maximilians Egyetem (Julius-Maximilians-Universität Würzburg) a Thüringiai Egyetemi és Állami Könyvtárral (Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek) és kis- és közép vállalkozásokkal együttműködve olyan automatizált munkafolyamatokat fejleszt ki, amelyek képfelvételekből automatikusan 4D-s városmodelleket hoznak létre. Az elkészült anyagokat böngészőalapú alkalmazásokként teszik elérhetővé, amelyek jelenleg TRL6 fejlettségi szinten²⁷ érhetők el, mobil városnézéshez és asztali alapú információkereséshez. A projektben ezeket a munkafolyamatokat és alkalmazásokat elsőként Amszterdam, Drezda és Trento városok esetében szándékoznak továbbfejleszteni és használni.

A forгатókönyv keretén belül készült egy 4D-Viewer (4D-megjelenítő), a 4DCity,²⁸ ami történelmi városok időben változó virtuális 3D-s lenyomatait teszi vizuálisan elérhetővé asztali és mobil eszközökön, valamint AR- és VR-szemüvegeken keresztül. Továbbá a Drezdai Műszaki Egyetem és a Würzburgi Julius-Maximilians Egyetem együttműködésében kifejlesztettek egy eszközt, a 4D-Browser-t²⁹ (4D-Böngésző), amelynek célja, hogy Drezda városának digitális 3D-modelljeit 1500 történelmi fotóval gazdagítsák, és kiegészítsék a lerombolt vagy megjelenésében megváltozott épületek 3D-s modelljeivel. Egy hozzáadott idővonal segítségével négy dimenzióban mutatja be a várost és a város építészeti fejlődését. Az általános online fényképatadtbázisokkal ellentétben a 4D-Browser innovatív és interaktív hozzáférést kínál a történelmi fényképekhez, lehetővé téve a felhasználók számára, hogy térben és időben keressenek a fotók között.

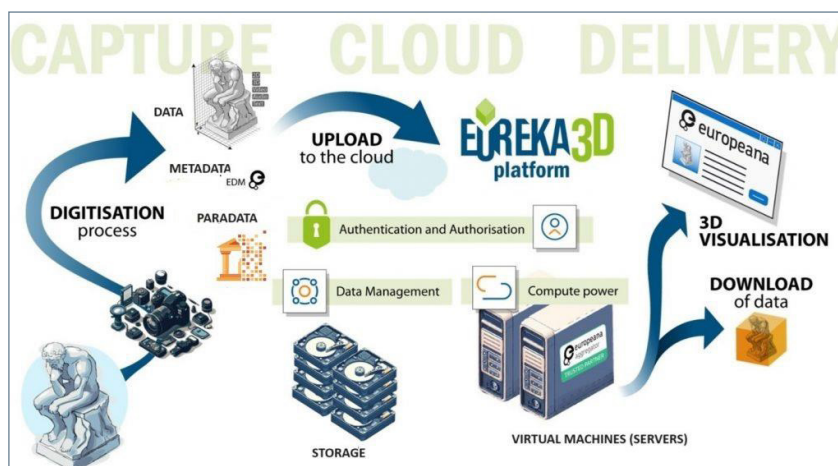
2. ábra: 4DCity-megjelenítő Drezdában³⁰

„Az általános online fényképatadtbázisokkal ellentétben a 4D-Browser innovatív és interaktív hozzáférést kínál a történelmi fényképekhez, lehetővé téve a felhasználók számára, hogy térben és időben keressenek a fotók között.”

Az utolsó, *Kulturális turizmus* című forgatókönyvben az Arctur³¹ bemutatja, hogy a szlovéniai műemlékekről készült 3D-modellek hogyan használhatók fel a turizmusban egy innovatív ötszillagos turisztikai termék létrehozására. Az EB arra ösztönzi a tagállamokat, hogy a lehetőségeik szerint 2030-ig digitalizálják az összes rossz állapotban lévő műemléküket és örökségvédelmi helyszínüket, valamint a turisták által felkeresett, népszerűbb műemlékek felét. Az EB reményei szerint 2030-ra az Europeana archívumában 16 millió ilyen 3D-modell válik böngészhetővé és felhasználhatóvá a kulturális turizmusban is. Erre jó példa, hogy az Arctura szlovén épített kulturális örökség száz 3D-modellje közül többet újra felhasznált a WEAVE (Widen European access to cultural communities via Europeana = A kulturális közösségekhez való európai hozzáférés kiszélesítése az Europeana-n keresztül) projekt³² keretében, és az Europeana-ban elérhetővé tett. A forgatókönyvvel céljuk, hogy az ultramagas minőségű modelleket a jövőben felhasználhassák a desztinációs szervezők is. A várakozások szerint az élethű 3D-modellek látványosabbak, vonzóbbak, így hatékonyan felkelthetik az érdeklődést egy adott célhely iránt, valamint azok számára, akik fizikailag nem tudnak elutazni, lehetőségük nyílik arra, hogy a kulturális helyszíneket virtuálisan felfedezzék. Továbbá megvalósulhat interaktív tartalmak létrehozására, például virtuális idegenvezetésekre vagy gamifikált élményekre.

2. Eureka3D³³

Az *Eureka3D* (European Union's REKconstructed content in 3D = Az Európai Unió REKkonstruált tartalma 3D-ben) projektben hat tagállam (Ciprus, Franciaország, Hollandia, Lengyelország, Olaszország, Spanyolország) kilenc intézménye vesz részt, a koordinátora az olaszországi Photoconsortium, az Europeana akkreditált fotográfiai aggregátora. A 2023. január 1. és 2024. december 31. között megvalósuló projekt a múzeumok, galériák, könyvtárak, levéltárak és régészeti helyszínek digitális átalakításának növekvő igényével foglalkozik. A projekt alapján az Europeana meglévő szolgáltatásai jó kiindulópontnak tekinthetők a megosztás és az újrafelhasználás támogatásához, de a kis intézmények igényeinek kielégítéséhez fejlettebb, hatékonyabb és biztonságosabb szolgáltatásokkal rendelkező integrációra is szükség van. A célok elérése érdekében a kezdeményezés számos kulturális örökség-védelmi intézményt bevont a pilotprojektjébe.

3. ábra: Az Eureka3D ökoszisztémája (Eureka3D Data Hub)³⁴

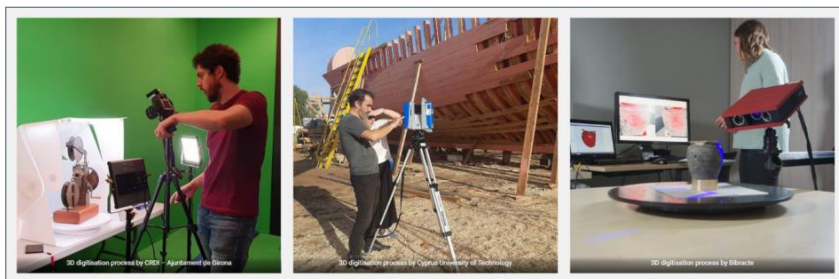

Az EUreka3D az alábbi öt fő célkitűzés mentén végzi a tevékenységét:

- A kulturális örökség digitális átalakulását szolgáló új szolgáltatások és eszközök tervezése és értékelése.
- Új tartalmak biztosítása az Europeana számára.
- Hozzájárulás az európai kulturálisörökség-védelmi intézmények kapacitásépítéséhez.
- A kulturálisörökség-védelmi intézmények legszélesebb közösségének elérése, különös tekintettel a kis intézményekre.
- Az eredmények legmagasabb színvonalának garantálása a projekt eredményei, valamint az Europeanának és az adattérnek való megfelelés tekintetében.

Az EUreka3D projekt a spanyol CRDI (Centre de Recerca i Difusió de la Imatge = Képkutató és Képterjesztési Központ), a Ciprusi Műszaki Egyetem (Cyprus University of Technology), a Pesciai Papírmúzeum (Museo della Carta di Pescia) és a Bibracte Múzeum (Musée de Bibracte) közreműködésével különböző felhasználási eseteket dolgozott ki annak bemutatására, hogy a 3D-s digitalizálás milyen új lehetőségeket kínál a kulturális örökség iránti érdeklődés felkeltésére, amivel lehetővé teszi olyan fejlettebb gyűjtemények létrehozását, amelyek nemcsak a kulturális tárgyakat, hanem a hozzájuk kapcsolódó történetet és emlékeket is reprezentálják. Például a Gironai Mozimúzeum (Museu del Cinema) munkatársai a mozifilmek előtti világból származó 50 db berendezésből összeállítottak egy 3D-s gyűjteményt, illetve elkészítették a lehető legrészletesebb 3D-modellt³⁵ a ciprusi halászati hagyományokhoz és egyedülálló ipari örökséghez tartozó Lambousa halászhajóról.

„Az EUreka3D projekt ... lehetővé teszi olyan fejlettebb gyűjtemények létrehozását, amelyek nemcsak a kulturális tárgyakat, hanem a hozzájuk kapcsolódó történetet és emlékeket is reprezentálják.”

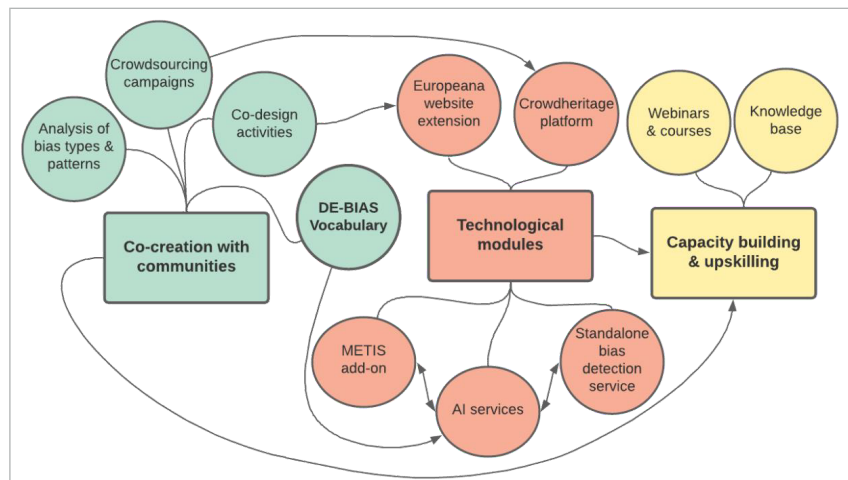
4. ábra: 3D-modellezés az EUreka3D projekt keretében³⁶

A projekt honlapján elérhető a *VIGIE 2020/654 Study On Quality In 3d Digitisation Of Tangible Cultural Heritage*³⁷ című, 3D-s digitalizálásról szóló egyedülálló tanulmány, amely bemutatja, hogy melyek a komplexitás és a minőség alapvető szempontjai annak meghatározásához, hogy egy 3D-s digitalizálási projekt milyen erőforrásokat igényel a kívánt kimenet eléréséhez. A tanulmányhoz kapcsolódóan elkészítették a *3D Digitisation Guidelines*³⁸ című módszertani útmutatójukat, ami kifejezetten olyan kulturális örökséggel foglalkozó szakembereknek szól, akik gyűjteményeik 3D-s modellek segítségével történő digitális megőrzését végzik, esetleg tervezik.

Az EUreka3D zárókonferenciájára³⁹ 2024. december 13-án Gironában került sor. Az esemény a projektpartnerek és a meghívott hozzászólók által tartott nyilvános konferenciából, valamint a helyi kulturális örökséggel és múzeumokkal foglalkozó szakemberek számára szervezett, – elsősorban a 3D-s digitalizálással és a kulturális örökséggel foglalkozó – nyilvános helyszíni workshopból állt.

3. DE-BIAS

A *DE-BIAS* projekt (Detecting and cur(at)ing harmful language in cultural heritage collections = A káros nyelvhasználat felderítése és kiválasztása/gyógyítása a kulturális örökségi gyűjteményekben) célja, hogy a digitális gyűjtemények leírása, valamint a kisebbségi közösségek történeteinek és történelmének elmesélése során befogadóbb és tiszteletteljesebb megközelítést alkalmazzon. A páneurópai projektben hét tagállam (Belgium, Ciprus, Franciaország, Görögország, Hollandia, Németország, Olaszország) tizenegy intézménye vesz részt két éven keresztül (2023. január 1. – 2024. december 31.). Keretében egy olyan MI-vel működő eszközt fejlesztenek, amely automatikusan felismeri a kulturális örökségi tartalmak metaadataiban található, napjainkban már adott esetben sértő kifejezéseket, és tájékoztatást nyújt azok problémás hátteréről. Az eszköz öt nyelven (angol, német, olasz, holland, francia), három kulcsfontosságú témakörben épít vitatott fogalmakat tartalmazó szótárkészletet: 1.) migráció és gyarmati múlt, 2.) nemek és szexuális identitás, 3.) etnicitás és etnikai-vallási identitás. Az eszköz a sértő nyelvezetet kontextuális információkkal és a megfelelő kifejezésekre vonatkozó javaslatokkal fogja kombinálni. A *DE-BIAS* a szótárfejlesztésbe aktívan bevonja a kisebbségi közösségeket, mint például az LMBTQ-közösséget (Europeana Pro 2022a).

5. ábra: A DE-BIAS projekt fő összetevőinek és kapcsolatainak ábrája⁴⁰

Példaként említhető, hogy a *DE-BIAS* három projektülésén is téma volt a holland szurinámi közösség kultúrája. Az eseményeken elmélyedtek a Holland Audiovizuális Intézet (Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid) archív anyagaiban, finomították a leírásokat, és a metaadatokat pontos és befogadó nyelvezettel látták el. Az üléseken a résztvevők számos új, releváns keresőkifejezést vezettek be, köztük helyneveket, cégneveket és a hagyományos öltözködéssel, étellekkel, rituálékkal és vallással kapcsolatos kulturális kifejezéseket. A szurinámiak Hollandiába történő, hetvenes évekbeli migrációjával kapcsolatos AV-dokumentumok például a tömeges migrációt csak a Szurinámi Köztársaságban „növekvő munkanélküliségnek” tulajdonították. A résztvevők rámutattak, hogy ez a leírás figyelmen kívül hagyta a migrációs hullámot kiváltó társadalmi-politikai zavarokat és etnikai feszültségeket. A politikai felfordulást, a gazdasági egyenlőtlenségeket és a társadalmi nyugtalanságot fontos migrációs katalizátornak nevezték. Észrevételeikkel kiegészítették a történelmi pontatlanságokat, és előtérbe helyezték a megélt tapasztalataikat, további metaadatokkal gazdagítva az archív anyagot. Az archív felvételekkel kapcsolatos beszélgetésekből kiderült, hogy a résztvevők

inkább a sértő nyelvezet kontextusba helyezését részesítik előnyben, mintsem annak teljes lecserélését (Europeana Pro 2024). Ez a hozzáállás több szempontból is előnyös és fontos a történelmi hitelesség megőrzése, azaz az adott korszak szellemének bemutatása szempontjából. Hiszen a napjainkban már sértőnek számító nyelvezet kontextusba helyezése segít megőrizni az adott időszak dokumentumaiból tükröződő társadalmi és kulturális attitűdöket. Ez lehetővé teszi a későbbi generációk számára, hogy megértsék a múlt értékrendjét, előítéleteit és gondolkodásmódját. Továbbá véleményem szerint ez a megközelítés megmutatja, hogy a múlt nem elhallgatandó, hanem tanulságként feldolgozandó. A kontextusba helyezés lehetővé teszi, hogy az archív anyagok mindenki számára elérhetőek maradjanak, miközben biztosítja, hogy az érzékeny tartalmak ne okozzanak szükségtelen sérelmet.

4. AI4Culture⁴¹

A második munkaterület utoljára bemutatott projektje, az *AI4Culture* (An AI platform for the cultural heritage data space = Egy mesterségesintelligencia-platform a kulturális örökséggel kapcsolatos adattér számára), amelyet az Athéni Nemzeti (Metsovián) Műszaki Egyetem (Ethnikó Metsóvio Polytechneio) vezet, és hat országból (Ausztria, Belgium, Görögország, Hollandia, Olaszország és Spanyolország) tizenkét konzorciumi tagja van. Az AI4Culture projekt megvalósítása az előzőktől eltérően 2023. április 1. és 2025. február 28. között zajlik, fő célja egy olyan platform kifejlesztése, amely egy online kapacitásépítő „hub” az MI-technológiák kulturálisörökség-védelmi ágazatban történő alkalmazásához. A projekt a platform összetevőit úgy alakítja ki, hogy azokat a kulturális örökséggel foglalkozó intézmények újra fel tudják majd használni az alábbi munkafolyamatokban: többnyelvű szövegfelismerés szkennelt dokumentumokban, többnyelvű feliratok generálása és hitelesítése, képekből adatgazdagítás és szemantikus összekapcsolás képből kinyert információkkal, valamint a kulturális örökség metaadatainak gépi fordítása (Europeana Pro 2022b).

Kapcsolat a Kulturális Örökségi Felhővel

A Horizont Európa (Horizont Europe) program keretében létezik egy, az adattérhez hasonló uniós kezdeményezés, az Európai Együttműködési Felhő a Kulturális Örökségért (European Collaborative Cloud for Cultural Heritage),⁴² amely a kulturális örökséggel foglalkozó szakemberek és kutatók együttműködési részére lesz digitális munkaterület. A program célja segíteni a kulturális szektort, és digitális eszközöket biztosítani számára. A felhő támogatni fogja a kutatási adatok (pl.: 3D-modellek, nagy felbontású képek, a digitális objektumok műszaki tulajdonságaira vonatkozó információk stb.) megosztását. A jövőbeli adattér a kulturális örökség adatainak fő hozzáférési pontja hivatott lenni böngészés és újrafelhasználás céljából, míg a jelenleg fejlesztés alatt álló felhő a kulturális örökség megőrzésének, konzerválásának és restaurálásának digitális munkaterülete lesz. Bár külön feladatok ellátására tervezték őket, mégis kiegészíthetik egymást, ezért a fejlesztőik deklarálták, hogy mindkét rendszer kialakításakor folyamatosan egyeztetnek (Europeana Pro 2023).

Az ajánlás hazai teljesülése

Az (EU) 2021/1970 ajánlás teljesülése érdekében a magyar kulturálisörökség-védelmi intézmények 2021 és 2023 között tett intézkedéseit megvizsgálva sok esetben tapasztalható, hogy egyelőre csak a kezdeti lépések történtek meg. Az ajánlás

„A kontextusba helyezés lehetővé teszi, hogy az archív anyagok mindenki számára elérhetőek maradjanak, miközben biztosítja, hogy az érzékeny tartalmak ne okozzanak szükségtelen sérelmet.”

„Azonban intézményi szintű kísérleti programokra több jó gyakorlat is létezik Magyarországon, például több intézmény próbálkozik az MI bevonására.”

által javasolt modern technológiák jelenleg csak diszkurzív szinten jelennek meg, stratégiai szinten még nem. Nagy hátrálynak érzem, hogy az előzőekben ismertetett kurrens páneurópai projektek (5DCulture, EUreka3D, DE-BIAS, AI4Culture) egyikében sem vesznek részt magyarországi intézmények. Azonban intézményi szintű kísérleti programokra több jó gyakorlat is létezik Magyarországon, például több intézmény próbálkozik az MI bevonására. Szakmai fórumokon minden közgyűteményi ág jelezte már, hogy a szakmai tevékenységük során használtak már MI-t. A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) például a szovjet táborok fogva tartott magyar hadifoglyok adatbázisának létrehozására. A Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűteményi Központ Országos Széchényi Könyvtár (MNMKK OSZK) Digitális Bölcsészeti Központja több futó projektjében is alkalmaz MI-t, úgymint az automatikus kézírás-felismerítés (Handwritten Text Recognition – HTR) vagy tárgyszavazás, illetve a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközponttal együttműködve egy olyan modell létrehozásán is dolgoznak, amely hatékonyan és megbízhatóan teljesíti az OCR (Optical Character Recognition – optikai karakterfelismerítés) vagy HTR-technológiával előállított digitális magyar nyelvű szövegek utófeldolgozását. A Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűteményi Központ Országos Múzeológiai Módszertani és Információs Központjának (MNMKK OMMIK) szakemberei a MuseuMap múzeumi aggregációs portálon tették színek alapján böngészhetővé a rekordjaikat egy MI-n alapuló algoritmus segítségével, ami színek alapján kategorizálja a műalkotásokat.

Érdemes megjegyezni, hogy 2020 őszén az ELTE BTK Digitális Bölcsészeti Tanácsának vezetésével konzorciumi együttműködésben – a nemzeti laboratórium hálózat részeként – létrejött a Digitális Örökség Nemzeti Laboratóriuma (DH-LAB), amelynek partnerei az MNL, az ELTE BTK, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a Miskolci Egyetem. A DH-LAB fő kutatási területe, hogy intézményközi együttműködés keretében kidolgozza a magyar nemzeti kulturális örökség MI-alapú feldolgozásának, valamint széles körű közzétételének módszertanát. Jelenlegi tapasztalataink szerint a nagy nyelvi modelleknek (large language model) egyelőre komoly nyelvi korlátaik lehetnek, különös tekintettel a magyar nyelvre, ezért kiemelt fontosságú, hogy a laborban ezen a területen is komoly kutatások folynak. Kulcsfontosságúnak tartom, hogy a digitális kulturális örökségünk modern technológiákkal történő feldolgozásának és közzétételének kutatása ne korlátozódjon a közgyűteményi intézmények falai közé. Ahhoz, hogy valóban hatékonyan kiaknázhassuk az elérhető lehetőségeket és a legfrissebb technológiai fejlesztéseket, elengedhetetlen a közgyűtemények szoros kooperációja az egyetemekkel és a kutatóközpontokkal.

Az ajánlás fontos pontja, hogy a kulturálisörökség-védelmi intézmények tegyenek intézkedéseket a kulturális örökség ágazata és más ágazatok – például a felsőoktatás, a szakképzés, a kreatív iparágak és a fenntartható kulturális turizmus – közötti partnerségek kialakítására, hogy ezzel is ösztönözzék az új szolgáltatások és alkalmazások innovációját, valamint az újrafelhasználást. Ez a cél egybeesik a KDS egyik fő célkitűzésével, illetve a Covid-19-világjárvány tapasztalatai is mindenki számára világossá tették, hogy a digitális kulturális örökség objektumai kiemelkedő jelentőséggel bírnak távoktatásban. A KDS keretében az MNMKK OSZK és a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) támogatásával az MNMKK MNM például elindította a több mint 100 tananyagot tartalmazó, oktatást segítő szolgáltatását. A Múzeumi-TÖRI-TÁR⁴³ a tanév alatt és az érettségire való felkészülés során is egyfajta nonstop segítség a diákoknak és pedagógusoknak. Az MNL Oktatatólapok⁴⁴ néven létrehozott egy korszerű szolgáltatást, amely számos magyarázattal és já-

tékos feladatokkal közvetlen hozzáférést biztosít a magyar történelem elsődleges levéltári forrásaihoz. Az Oktatási Hivatal Jeles napok⁴⁵ címmel indított portálja a kulturális örökség intézményeinek digitális anyagait és komplex módszertani anyagokat tartalmaz összesen 48 jeles naphoz és ünnephez.

Az ajánlás szempontjából továbbra is hiányosság, hogy nem történt rendszer-szintű előrelépés a határokon átívelő projektek esetében és a magánszektor bevonása érdekében, illetve stratégiai szinten nem határoztuk még meg a „veszélyeztetett” fogalmát, azaz hogy egy kulturális örökségi objektum mikor számít veszélyeztetettnek. Jelentős hiányosságnak gondolom, hogy Magyarországnak nincs a világban szétszóró – különösképpen a Kárpát-medencei – magyar vonatkozású kulturálisörökség-védelmi intézmények gyűjteményeire kiterjedt digitalizálási terve, és nincs minisztériumi szintű együttműködése sem a szomszédos országokkal. Csupán szigetszerű projektekkel találkozhatunk, mint amilyen az MNMKK OSZK egy-egy, határon túli könyvtári gyűjteményt érintő digitalizálási tevékenysége Zentán⁴⁶ és Eszéken,⁴⁷ de ilyen például a Néprajzi Múzeum székelyföldi digitalizációs programja⁴⁸ is, amelyhez öt székelyföldi múzeum csatlakozott: Csíki Székely Múzeum (Csíkszereda), Haáz Rezső Múzeum (Székelyudvarhely), Székely Nemzeti Múzeum (Sepsiszentgyörgy), Tarisznyás Márton Múzeum (Gyergyószentmiklós), Maros Megyei Múzeum (Marosvásárhely). Úgy gondolom, hogy jó fejlesztési irány lenne a határon túli magyar vagy magyar vonatkozású kulturális javak digitalizálása terén a teljességre törekvés, elsősorban a Kárpát-medence területére összpontosítva, ugyanakkor a világ minden tájára kiterjesztve, ahol magyar közösségek diaszpórában éltek vagy élnek.

A kulturális örökséggel foglalkozó szakemberek tovább- és átképzése terén azonban komoly előrelépések tapasztalhatók. A jogilag akkreditált képzések között – amelyekre a központi költségvetés éves finanszírozást biztosít – számos program kifejezetten vagy részben a digitális kompetenciákkal foglalkozik. Például a magyar kulturálisörökség-védelmi intézmények munkatársai az MNKK OSZK Könyvtári Intézetén keresztül⁴⁹ tanulhatnak a webarchiválásról vagy a könyvtári digitalizálásról és e-szolgáltatásokról. Az MNMKK MNM több alkalommal indított kifejezetten a KDS-ben dolgozó szakemberek számára olyan felnőttképzést, amely a szabványos kulturális örökségi objektumok előállítására és aggregációjára irányult.

Összegzés

Az (EU) 2021/1970 ajánlás 2021–2023 közötti hazai teljesítése vegyes eredményeket mutat. Miközben az ajánlás megvalósítása érdekében több intézmény megtette a kezdeti lépéseket, a modern technológiák, mint az MI és a digitális eszközök, még csak diszkurzív szinten jelentek meg, nem váltak stratégiai szinten integrált gyakorlattá. Ez különösen szembetűnő a páneurópai projektekben tapasztalható magyar részvétel hiányában, ami hátrányos helyzetbe hozhatja Magyarországot a kulturális örökség digitális védelmének és elérhetőségének terén.

Ugyanakkor számos jó gyakorlat és intézményi kezdeményezés mutat pozitív irányt. Az MNL, az MNMKK MNM és az MNMKK OSZK kiemelkedő szerepet játszanak az MI alkalmazásában, például az automatikus HTR- vagy az OCR-technológiák terén. Emellett a kulturális örökségi intézmények és más ágazatok, például az oktatás és a kreatívipar közötti együttműködés erősítése szintén fontos fejlesztési irány, amelyben már léteznek eredményes kezdeményezések.

Bár az oktatási és képzési programokban jelentős előrelépések tapasztalhatók, és a kulturálisörökség-védelem szakembereinek digitális kompetenciái

„Az ajánlás szempontjából továbbra is hiányosság, hogy nem történt rendszerszintű előrelépés a határokon átívelő projektek esetében és a magánszektor bevonása érdekében, illetve stratégiai szinten nem határoztuk még meg a »veszélyeztetett« fogalmát ...”

fejlődnek, a határokon átnyúló együttműködések és a magánszektor bevonása továbbra is elmarad a kívánt szinttől. A határon túli magyar vonatkozású kulturális javak digitalizálása csak szigetszerű projektekben valósul meg, holott a teljességre való törekvés és egy szélesebb körű, koordinált stratégia kidolgozása elengedhetetlen lenne a kulturális örökségünk átfogó védelme érdekében.

Összességében megállapítható, hogy a digitális kulturális örökség-védelem terén fontos előrelépések történtek, de a rendszerszintű fejlesztések, az európai projektekben való részvétel és a stratégiai célok átgondolt meghatározása nélkül a teljes potenciál kihasználása még várat magára. A jövőben az együttműködések erősítése és az új technológiák hatékonyabb integrálása kulcsfontosságú lesz a kulturális örökség modern kihívásokkal szembeni megőrzésében és hozzáférhetővé tételében.

1. melléklet: Az adattár kiépítésének 1–2. munkaterülete

	INTÉZMÉNYNÉV	HONLAP	ORSZÁG	1. MUNKATERÜLET	2. MUNKATERÜLET			
					5DCULTURE	EUREKA3D	AI4CULTURE	DE-BIAS
1.	Academic Computer Centre Cyfronet AGH	https://cyfronet.pl/en	Lengyelország					
2.	AIT Angewandte Informationstechnik Forschungsgesellschaft mbH	https://ait.co.at	Ausztria					
3.	AIT Austrian Institute of Technology GmbH	https://ait.ac.at/en	Ausztria					
4.	APEF (Archives Portal Europe Foundation)	https://archives.portaleurope.net	Hollandia					
5.	Arctur computer engineering d.o.o.	https://arctur.si	Szlovénia					
6.	Capgemini Nederland B.V	https://capgemini.com/nl-nl	Hollandia					
7.	CARARE (Connecting ARchaeology and ARchitecture in Europe)	https://carare.eu/en	Írország					
8.	Centraal Museum	https://centraalmuseum.nl	Hollandia					
9.	ECCOM (Centro Europeo per l'Organizzazione e il Management Culturale)	https://www.eccom.it	Olaszország					
10.	CRDI (Centre de Recerca i Difusió de la Imatge)	https://girona.cat	Spanyolország					
11.	CrossLang	https://crosslang.com/	Belgium					
12.	Cyprus University of Technology	https://cut.ac.cy	Ciprus					

	INTÉZMÉNYNÉV	HONLAP	ORSZÁG	1. MUNKATERÜLET	2. MUNKA-TERÜLET			
					5DCULTURE	EU3D	AI4CULTURE	DE-BIAS
13.	DARIAH (Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities)	https://dariah.eu/	Franciaország					
14.	Datable	https://datable.be	Belgium					
15.	Datoptron	https://datoptron.com/	Görögország					
16.	DFF (Deutsches Filminstitut & Film-museum)	https://dff.film	Németország					
17.	Discovery Programme	https://discoveryprogramme.ie/	Írország					
18.	EF (Europeana Foundation)	https://pro.europeana.eu	Hollandia					
19.	EFHA (European Fashion Heritage Association)	https://fashionheritage.eu	Olaszország					
20.	EGI Foundation	https://egi.eu	Hollandia					
21.	EUN (European Schoolnet)	http://eun.org	Belgium					
22.	EuroClio (European Association of History Educators)	https://euroclio.eu	Hollandia					
23.	Facts & Files Digital Services	https://factsandfiles.com/en/digital-services	Németország					
24.	FBK (Fondazione Bruno Kessler)	https://fbk.eu/en	Olaszország					
25.	Imec (Interuniversity Microelectronics Centre)	https://imec-int.com/en	Belgium					
26.	IN2 Digital Innovations GmbH	https://in-two.com	Németország					
27.	INCEPTION	https://inceptionspinoff.com/en	Olaszország					
28.	IUIAI-UJA (Instituto Universitario de Investigación en Arqueología Ibérica, Universidad de Jaén)	https://ujaen.es	Spanyolország					
29.	Katholieke Universiteit Leuven	https://kuleuven.be/english/kuleuven	Belgium					
30.	Michael Culture Association	https://michael-culture.eu/	Belgium					
31.	Ministère de la Culture et de la Communication	https://culture.gouv.fr	Franciaország					

	INTÉZMÉNYNÉV	HONLAP	ORSZÁG	1. MUNKATERÜLET	2. MUNKA-TERÜLET			
					5DCULTURE	EU REKA3D	AI4CULTURE	DE-BIAS
32.	Musée de Bibracte	https://bibracte.fr	Franciaország					
33.	Museo della Carta di Pescia	https://museodella carta.org	Olaszország					
34.	Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid	https://beelden geluid.nl/	Hollandia					
35.	Pangeanic	https://pangeanic.com/	Spanyolország					
36.	PHOTOCONSORTIUM	https://photoconsortium.net/	Olaszország					
37.	PSNC (Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe)	https://psnc.pl	Lengyelország					
38.	Thinkcode	http://think-code.io	Ciprus					
39.	TMO (Time Machine Organisation)	https://timemachine.eu	Ausztria					
40.	Translated	https://translated.com	Egyesült Királyság					
Jelmagyarázat: – az egyes intézmények mely projekt(ek)ben vesz(nek) részt.								

Lábjegyzet

¹ European Commission (2020) *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A European strategy for data*. Brussels, 19. 02. 2020 COM(2020) 66 final. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0066> (Utolsó elérés: 2024. 12. 04.)

² A közös európai adatterek jelenleg a következő 14 ágazatban/területen alakítják ki: agriculture (mezőgazdaság), cultural heritage (kulturális örökség), energy (energia), finance (pénzügy), green deal (zöld megállapodás), health (egészségügy), language (nyelv), manufacturing (ipari előállítás), media (média), mobility (mobilitás), public administration (közigazgatás), research and innovation (kutatás és innováció), skills (kézségek), tourism (turizmus).

³ European Commission (2021b) *Regulation (EU) 2021/694 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2021 establishing the Digital Europe Programme and repealing Decision (EU) 2015/2240 (Text with EEA relevance)*. Official Journal of the European Union. L 166 p. 1–34. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R0694> (Utolsó elérés: 2024. 12. 04.)

⁴ Digitális Jólét Program (2017) *Közgyűjteményi digitalizálási Stratégia (2017–2025)*. Emberi Erőforrások Minisztériuma. Budapest. Elérhető: <https://digitalisjoletprogram.hu/files/27/c4/27c41541fb75cfb0bfd4ceb02385fb4e.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 09. 24.)

⁵ Komár, É., Bánki, Zs. (szerk.) (2019) *Fehér Könyv*, Emberi Erőforrások Minisztériuma, Budapest, Elérhető: https://mandadb.hu/dokumentum/1096777/feher_konyv.pdf (Utolsó elérés: 2024. 09. 24.)

⁶ Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on open data and the re-use of public sector information (recast), Official Journal of the European Union. L 172 p. 56–83. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1024> (Utolsó elérés: 2024. 08. 28.)

⁷ Europeana Pro (2019) *Europeana Publishing Framework 2.0*. Europeana Foundation. The Hague. Elérhető: https://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Publications/Publishing_Framework/Europeana%20Publishing%20Framework%20V2.0%20English.pdf (Utolsó elérés: 2024. 08. 06.)

⁸ Fallon, J. (2015) *Europeana Licensing Framework*. Elérhető: <https://pro.europeana.eu/resources/standardization-tools/europeana-licensing-framework> (Utolsó elérés: 2024. 08. 28.)

⁹ Europeana (2024a) *Questionnaire for Member States on progress of implementation of the 2021 Recommendation on a common European data space for cultural heritage*. Elérhető: <https://ec.europa.eu/eusurvey/runner/ProgressReport> (Utolsó elérés: 2024. 09. 24.)

¹⁰ Lekérdezés időpontja: 2024. 11. 29.

¹¹ A munkaterületekben részt vevő tagállamok és intézmények összefoglaló táblázatát az 1. sz. melléklet tartalmazza.

¹² Metis keretrendszer a GitHub-on. Elérhető: <https://github.com/europeana/metis-framework> (Utolsó elérés: 2024. 09. 24.)

¹³ *Metis Sandbox* (2024) Elérhető: <https://metis-sandbox.europeana.eu/> (Utolsó elérés: 2024. 09. 24.)

¹⁴ *Europeana.eu* (2024b) Elérhető: <https://www.europeana.eu/hu> (Utolsó elérés: 2024. 09. 24.)

¹⁵ Europeana Pro (2024a) *Europeana Aggregators' Forum*. Elérhető: <https://pro.europeana.eu/page/aggregators> (Utolsó elérés: 2024. 09. 24.)

¹⁶ Europeana Pro (2024b) *Europeana Network Association*. Elérhető: https://pro.europeana.eu/europeana-network-association/about-the-network?page=99&page_posts=98

¹⁷ Europeana Pro (2024c) *Europeana reuse – be inspired*. Elérhető: <https://pro.europeana.eu/page/europeana-reuse-be-inspired> (Utolsó elérés: 2024. 09. 24.)

¹⁸ *5Dculture* (2024a) Elérhető: <https://5dculture.eu/> (Utolsó elérés: 2024. 08. 14.)

¹⁹ *Virtuális próbafülke a gyakorlatban*. Elérhető: <https://5dculture.eu/public/images/fashion/virtual-fitting-textured-hat.mp4> (Utolsó elérés: 2024. 08. 14.)

²⁰ *5Dculture* (2024b) *5Dculture reuse scenario – Interacting with 3D digital fashion collections in social VR*. Elérhető: <https://5dculture.eu/scenario/fashion/social-vr> (Utolsó elérés: 2024. 09. 24.)

²¹ Az ábra forrása: <https://5dculture.eu/scenario/fashion> (Utolsó elérés: 2024. 09. 24.)

²² *5Dculture* (2024c) *The UNESCO World Heritage Site of Brú na Bóinne*. Elérhető: <https://5dculture.eu/scenario/archaeology/bru-na-boinne> (Utolsó elérés: 2024. 09. 24.)

²³ *Iberian 3D models in the Science Week 2023* (2023). Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=jlj5s1LcQ0k&t=11s> (Utolsó elérés: 2024. 09. 24.)

²⁴ *Stratégie immobilière de la famille de Torrenté, à Sion* (2020) Elérhető: <https://youtu.be/g3EjqBPN7zE> (Utolsó elérés: 2024. 08. 14.)

²⁵ *4D Research Lab* (2024). Elérhető: <https://4dresearchlab.nl/> (Utolsó elérés: 2024. 08. 14.)

²⁶ A renderelés (rendering) az a számítástechnikai folyamat, amely során egy 2D-s vagy 3D-s modellből véglegesen megjelenített képet (vagy animációt) hoznak létre. Ez a folyamat magában foglalja a világítás, a textúrák, a színek és a geometriai adatok feldolgozását, ezzel nyeri el a modell a valósághű, végső képi megjelenítést.

²⁷ TRL6 – Releváns környezetben (a kulcsfontosságú alaptechnológiák esetében ipari szempontból releváns környezetben) demonstrált technológia.

²⁸ 4DCity (2024) Elérhető: <https://4dcity.org/intro> (Utolsó elérés: 2024. 08. 14.)

²⁹ UrbanHistory4D (2024) Elérhető: <https://4dbrowser.urbanhistory4d.org/> (Utolsó elérés: 2024. 08. 14.)

³⁰ Az ábra forrása: <https://5dculture.eu/scenario/cityscapes/historical-maps> (Utolsó elérés: 2024. 08. 14.)

³¹ Arctur (2024) Elérhető: <https://www.arctur.si/> (Utolsó elérés: 2024. 08. 14.)

³² WEAVE (2024) Elérhető: <https://weave-culture.eu/> (Utolsó elérés: 2024. 08. 14.)

³³ EUreka3D (2024) Elérhető: <https://eureka3d.eu> (Utolsó elérés: 2024. 08. 14.)

³⁴ Az ábra forrása: <https://eureka3d.eu/eureka3d-data-hub/> (Utolsó elérés: 2024. 08. 14.)

³⁵ Europeana (2024) *The Lambousa Fishing Trawler 3D model*. Elérhető: https://www.europeana.eu/en/item/1120/urn_mint_think_code_io_europeana_cyprus_urn_mint_think_code_io_europeana_cyprus_Lambousa (Utolsó elérés: 2024. 08. 15.)

³⁶ Az ábra forrása: <https://eureka3d.eu/> (Utolsó elérés: 2024. 08. 15.)

³⁷ European Commission (2022) *Study on quality in 3D digitisation of tangible cultural heritage*. Cyprus University of Technology. Limassol. Elérhető: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/study-quality-3d-digitisation-tangible-cultural-heritage> (Utolsó elérés: 2024. 08. 15.)

³⁸ EUreka3D (2024a) *3D Digitisation Guidelines: Steps to Success: A guide based on the EU VIGIE2020/654 Study on quality in 3D digitisation of tangible cultural heritage*. [online] ISBN: 978-84-8496-324-0, Elérhető: <https://eureka3d.eu/wp-content/uploads/2024/06/3D-digitisation-guidelines-EUreka3D.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 08. 15.)

³⁹ EUreka3D (2024b) *EUreka3D Final Conference – Hybrid Public Conference and Workshop*. Elérhető: <https://eureka3d.eu/final-conference/> (Utolsó elérés: 2024. 08. 15.)

⁴⁰ Az ábra forrása: <https://pro.europeana.eu/project/de-bias> (Utolsó elérés: 2024. 08. 15.)

⁴¹ AI4Culture (2004) Elérhető: <https://ai4culture.eu/> (Utolsó elérés: 2024. 11. 29.)

⁴² European Commission (2022) *The Cultural Heritage Cloud*. Brussels, Elérhető: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/research-area/social-sciences-and-humanities/cultural-heritage-and-cultural-and-creative-industries-ccis/cultural-heritage-cloud_en (Utolsó elérés: 2024. 08. 15.)

⁴³ MNMKN MNM (2020) *Nonstop nemzeti múzeum | segítség online oktatáshoz*. Elérhető: <https://mnm.hu/hu/muzeum/hirek/nonstop-nemzeti-muzeum-segitseg-online-oktatashoz-0> (Utolsó elérés: 2024. 08. 07.)

⁴⁴ MNL (2024) *Oktatótálapok*. Elérhető: <https://oktatoalapok.mnl.gov.hu/> (Utolsó elérés: 2024. 08. 07.)

⁴⁵ Oktatási Hivatal (2024) *Jeles napok portál*. Elérhető: <https://jelesnapok.oktatas.hu/> (Utolsó elérés: 2024. 09. 23.)

⁴⁶ Horváth, Zs. (2024) *Zenta: Együttműködési megállapodást írtak alá a VMML és az OSZK között*. VajMa.info. Elérhető: <https://www.vajma.info/cikk/vajdasag/29767/Zenta-Egyuttmukodesi-megallapodast-irtak-ala-a-VMML-es-az-OSZK-kozott.html> (Utolsó elérés: 2024. 09. 07.)

⁴⁷ Molnár M. (2024) *Az első horvátországi magyar újság bemutatása Eszéken*. Új Magyar Képes Újság. Elérhető: <https://kepesujasag.com/az-elso-horvatorszagi-magyar-ujasag-bemutatasa-eszeken/> (Utolsó elérés: 2024. 09. 07.)

⁴⁸ MTI (2021) *Székelőföldi múzeumokban digitalizál a Néprajzi Múzeum*. Erdély.ma. Elérhető: <https://www.erdely.ma/szekelyfoldi-muzeumokban-digitalizal-a-neprajzi-muzeum> (Utolsó elérés: 2024. 09. 07.)

⁴⁹ Könyvtári Intézet (2024) *A Könyvtári Intézet engedélyezett továbbképzései*. Elérhető: <https://www.ki.oszk.hu/kepzes/engedelyezett-tovabbkepzesek> (Utolsó elérés: 2024. 09. 07.)

Felhasznált és ajánlott forrás

European Commission (2011) *Commission Recommendation of 27 October 2011 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation (2011/711/EU)*, Official Journal of the European Union. L 283/39, p. 39–45. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011H0711> (Utolsó elérés: 2024. 09. 25.)

European Commission (2021a) *Commission Recommendation (EU) 2021/1970 of 10 November 2021 on a common European data space for cultural heritage*, Official Journal of the European Union, L 401/5. p. 5–16. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021H1970> (Utolsó elérés: 2024. 08. 18.)

European Commission (2024) *Commission Staff Working Document on Common European Data Spaces*, SWD (2024) 21 (final). Elérhető: <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/101623> (Utolsó elérés: 2024. 08. 18.)

European Commission (2020) *European data strategy*. Elérhető: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/european-data-strategy_en (Utolsó elérés: 2024. 09. 25.)

Europeana Pro (2022a) *DE-BIAS project*. Elérhető: <https://pro.europeana.eu/project/de-bias> (Utolsó elérés: 2024. 08. 18.)

Europeana Pro (2022b) *AI4Culture project*. Elérhető: <https://pro.europeana.eu/project/ai4culture-an-ai-platform-for-the-cultural-heritage-data-space> (Utolsó elérés: 2024. 08. 18.)

Europeana Pro (2023) *The common European data space for cultural heritage – FAQs*. Elérhető: <https://pro.europeana.eu/page/the-common-european-data-space-for-cultural-heritage-faqs> (Utolsó elérés: 2024. 08. 18.)

Europeana Pro (2024) *DE-BIAS project enriches archives through community collaboration*. Elérhető: <https://pro.europeana.eu/post/de-bias-project-enriches-archives-through-community-collaboration> (Utolsó elérés: 2024. 08. 18.)

Farrell, E., Minghini, M., Kotsev, A., Soler-Garrido, J., Tapsall, B., Micheli, M., Posada, M., Signorelli, S., Tartaro, A ... De Marchi, D. (2023) *European data spaces Scientific insights into data sharing and utilisation at scale*. Publications Office of the European Union, Luxembourg <https://doi.org/10.2760/400188> (Utolsó elérés: 2024. 08. 18.)

Szüts, E. (2023) *Az Európai Bizottság 2011/711/EU ajánlásának értékelése*. In: Kisl, P., Németh K. (szerk.) *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2022*, p. 339–354, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Budapest, ISBN: 9789634895466. <https://doi.org/10.21862/vkkv2022.339> (Utolsó elérés: 2024. 08. 18.)

Szüts, E., Hegedűs H. (2024) *Europeana Aggregators' Forum 2023 – hibrid konferencia Budapesten*, Közép-európai Könyvtár- és Információtudományi Szemle (CELISR), 1(1), p. 100–115., Elérhető: <https://journals.bme.hu/celistr/article/view/36979/22314> (Utolsó elérés: 2024. 08. 18.)

From data literacy to artificial intelligence literacy: background and approaches

Tibor Koltay

koltay.tibor@uni-eszterhazy.hu

Eszterházy Károly University, Institute
of Learning Technologies
retired college professor

Received: 2024.07.28.

Accepted: 2024.09.04.

Published: 2024.09.13.

The objective of this study is to examine the characteristics of data literacy, which – on the long run – promises to become a fundamental component of artificial intelligence literacy (AI literacy). In addition to conducting a scoping review on the interrelated topics of data literacy and artificial intelligence literacy, we also draw upon our expertise in the field of data literacy and mention among others digital literacy, media literacy and their critical approaches.

In light of the considerable diversity of approaches and opinions, a significant portion of the extensive body of literature was subjected to careful examination, with a view to elucidating the nature and role of data literacy and AI literacy.

The issue of AI literacy is gaining increasing attention. It is therefore important to review its history and characteristics by examining the relationship between it and other forms of digital literacy, and in particular data literacy.

data literacy, AI literacy, critical approaches

1. Introduction

The concept of data literacy (DL) is emerging as a key means of facilitating communication between individuals, because it provides a common language for accessing and utilising existing data in a variety of ways. It is challenging to ascertain the extent to which this has been adopted beyond the confines of select professional communities. Conversely, it is our contention that – at this particular point in time – there is a greater need than ever before to place data at the heart of our activities (Corrall, 2019).

We should not forget that the domain of DL is associated with other forms of literacy, including the relatively recent addition of artificial intelligence literacy (AI literacy), the nature of which shall be described below.

2. Methods

We conducted a scoping review with the aim of summarising key concepts and definitions in order to further knowledge on the subject matter. As explained by Bowler and Shaw (2024), the aim of such reviews is to facilitate the identification of research on a given topic by presenting an initial overview on a topic by clarifying key concepts and definitions. Its diversity, and the multidisciplinary nature

Cite as: Koltay, T. (2025) From data literacy to artificial intelligence literacy: background and approaches, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 2(1), p. 41–48.
<https://doi.org/10.3311/celisr.38042>

of DL, as well related literacies were identified because they have the potential to identify areas that are currently lacking some kind of knowledge, but can lead to further and more comprehensive results.

3. The variety of "new" literacies

Before we start discussing our main objective, we need to briefly mention earlier literacies. One of the best known "new literacies" is information literacy (IL) that growingly adapts critical evaluation of information and its sources (American Library Association, 2000). We can also count with digital literacy (Gilster, 1997), which is often regarded to be synonymous with data literacy, given that it has become a cross-sectoral activity, leading to interdisciplinary activities that are supporting work in digital environments (Raffaghelli et al., 2020). Media literacy is also a foundational concept, but it should be acknowledged that its broad conceptualisation in this context is not necessarily media specific (Pfaff-Rüdiger and Riesmeyer, 2016). There is also media and information literacy that goes beyond knowing how to use digital technology, but focuses on knowing how to learn, how knowledge is organised, and how to find, select, evaluate, and use information. Accordingly, it includes the skills and knowledge needed to navigate the knowledge society, not only in education but also in working or everyday occupation (Varga and Egervári, 2022). We can also draw on the DigComp 2.2 Digital Competence Framework for Citizens, which also emphasises the importance of conscious data evaluation (Vuorikari, Kluzer, Punie et al., 2022).

4. Data literacy for researchers and information professionals

A significant part of the abovementioned types of data-related literacies were created almost exclusively to support research, i.e. initially, the concept of DL was predominantly interpreted through the lens of academic inquiry. This is reflected in the definition, provided by Calzada Prado and Marzal (2013) as it underlines the importance of understanding how to select and synthesise data and combine it with other sources of information and prior knowledge.

It should be noted that the focus has subsequently been extended to other professional domains and work environments. As a consequence of this evolution, there is often no clear distinction between DL for research purposes and the provision of DL services to citizens or other target audiences.

Nevertheless, effective and responsible use of data can facilitate the extraction of insights from datasets, their interpretation and translation into appropriate decisions and actions (Arreguit O'Neill, 2019). This requires us to look far beyond standard approaches by recognising the cognitive, metacognitive, affective and socio-emotional competencies associated with the use of data, which are anchored in universal moral values (Schüller, 2021).

Effective and responsible use of data can facilitate the extraction of insights from datasets, their interpretation and translation into appropriate decisions and actions (Arreguit O'Neill, 2019).

5. The need for critical approaches

At the same time, literates we have begun to pay attention to critical attitudes, as we have recognised the need to present a complete picture that reveals a broader picture neglected in some cases. In light of this we can understand that the treatment of datasets should begin with a process of deconstructing their unquestioned authority by identifying the context in which the data were

"As a consequence of this evolution, there is often no clear distinction between DL for research purposes and the provision of DL services to citizens or other target audiences."

produced and subsequently reused (Calzada Prado, Marzal, 2013). In addition, data literacy should be dedicated to promoting cross-disciplinary thinking, for example, with the aim of breaking down academic silos and encouraging and applying creative and critical thinking (Ridsdale et al., 2015). The ability to interpret and use data is of paramount importance to researchers, citizens and information professionals (librarians) alike, and it has become clear that the general public also needs data (Carlson and Johnston, 2015). With this comes the interest of dataset owners, as they should also be held accountable for the ethical use of data, because they are in a position to answer questions and thus become responsible for the ethical use of data by taking into account the following issues. In the light of the potential limitations of data-driven analysis, all players need to discern the discrepancies between data and reality. It is therefore the final responsibility of researchers, librarians and the general public to learn that data only provides a partial view of the subject matter (Fontichiaro and Oehrli, 2016). We also know that examining the subjectivities of individuals can help to construct appropriate messages, which – not incidentally – go hand in hand with the biases, associated with the sharing of data and information (Funk et al., 2016).

To achieve this requires

- Proper data literacy education, which can be integrated into a core skillset that encompasses the capacity to exercise discernment. It can be seen as a development of information discernment that is evaluating the information component of digital literacy (Walton, Pickard, Dodd, 2018).
- The development of the skills needed to transform data into non-raw, non-numerical representations necessitates the verification of the origin and reliability of data, with particular attention to factors that may affect the patterns, errors, and omissions of data (Bhargava, 2019).

6. Data literacies for citizens

The majority of the aforementioned concepts are beneficial for researchers and information professionals, but they can also prove invaluable to the general public. Namely, the concept of DL holds great promise for empowering individuals to understand and solve their own problems through the use of existing data or the generation of new data, as well as through the use and monetisation of diverse datasets (Bhargava et al., 2015). The optimal use of approaching data literacy is essential to facilitate decision making and to generate new knowledge beyond the boundaries of scientific research. Such knowledge can benefit not only scientific research, but also the promotion of community engagement and citizen empowerment.

Data literacy is an essential skill to face a multitude of everyday challenges. In order to meet the associated responsibilities, it is necessary to have the necessary knowledge and skills to protect, secure and maintain the privacy of data on social networks (Corrall, 2019).

Managing data related tasks fall upon any individuals, who utilise data. They must be aware that varied data types can be used to serve a number of functions. However, it is recommended also for citizens to use data in a professional manner, for example by distinguishing between a simple opinion, a dataset or piece of information.

It is thus incumbent upon any data user to be aware that a variety of data types can serve for varied reasons. Searching for information and data to complete diverse narratives also can assist in the validation of claims, derived from

"The optimal use of approaching data literacy is essential to facilitate decision making and to generate new knowledge beyond the boundaries of scientific research."

datasets. The development of democracy in several countries has led to the realisation that informed citizens are better equipped to make informed decisions as voters.

The first step towards more expansive definitions, approaches and practices of data literacy (Leu and Kinzer, 2000), which are necessary given the potential for data to be misinterpreted or employed in an inappropriate manner. Secondly, it is of utmost importance to recognise the limitations of reductionist perspectives on the world. This suggests that the preliminary step in working with data should be to question the apparent authority of a text, examining how it was constructed, by whom and under what circumstances (Špiranec, Kos, George, 2019). Data-driven thinking also can be employed in order to facilitate the translation of data into abstract concepts (Davies, Fidler, Gorbis, 2020). Cultivating a creative data literacy that appeals to a more diverse population and aims to alleviate the symptoms of data inequality (D'Ignazio, 2017). One of its manifestation is data infrastructure literacy, which aims to foster a critical approach that enables responding to the impact of datafication. To do this, it is paramount to adopt a broader view of literacy, which requires embracing personal data, generated by our digital activities, while recognising the importance of data identification, understanding, reflexivity, applications and strategies (Selwyn, 2019, p. 215).

It is also essential to critically examine the technological infrastructure and political economy of digital platforms. This must be accompanied by an analysis of strategies and tactics for managing and protecting privacy and resisting profiling and tracking (Pangrazio and Sefton-Green, 2020). In such environments, we need to place even more emphasis on the approaches outlined above. One of the related key challenges is to understand the processes by which data is generated, extracted, managed, analysed and aggregated. It is also crucial to draw conclusions from the data, provide a summary and offer an explanation. It is also crucial to resist the invasion of privacy, the influence of algorithms and the commodification of data. Promoting the responsible use of data is also of paramount importance because it promotes open science, which is the responsible use of data. On a broader horizon, we should understand the ethical implications of data-driven processes (Raffaghelli et al., 2020). These and similar goals can be achieved by improving the data literacy skills of a wide range of current and potential users by encouraging a more sophisticated, analytical approach to data-driven processes (Gebre and Morales, 2020).

The aforementioned efforts stipulate that any framework for data citizenship should be designed to assist laypersons in their individual and collective critical inquiry, enabling them to engage in their communities in a meaningful and proactive manner (Carmi et al., 2020). Yates et al. (2021) reminds us that data thinking can foster citizens' critical understanding of data and data doing, which motivates citizens' everyday engagements with data, including deleting and using data in an ethical way. Data participation, which entails enhancing citizens' proactive engagement with data and their networks of literacy, is meant to with the objective of safeguarding individual and collective privacy and wellbeing, and providing assistance to others in developing their data literacy.

The willingness and ability to apply it transcends disciplinary boundaries, encompassing knowledge and willingness. This type of data literacy encourages critical questioning, imagination and intervention around the broader socio-technical infrastructures for creating, using and sharing data (Gray et al., 2018). Interrogating the socio-technical systems of big data practices requires

"One of its manifestation is data infrastructure literacy, which aims to foster a critical approach that enables responding to the impact of datafication."

forming opinions about current debates around data analytics in order to make informed decisions about our personal choices (Sander, 2020).

7. Data literacy and AI literacy

AI (artificial intelligence) literacy can be defined as "the ability of a system to correctly interpret external data, learn from that data, and use that learning to achieve specific goals and tasks through flexible adaptation" (JISC, 2022). It is also understood as "a set of competencies that enable individuals to critically evaluate AI technologies, communicate and collaborate effectively with AI, and use it as a tool online, at home and at work" (Long and Magerko, 2020, p. 2).

However, what we see today is that the forms of this literacy do not yet seem to be fully clear, and - at the very least - AI applications themselves in general, and in libraries in particular, seem to be in their infancy.

On the other hand, we can already see that it includes the ability to understand, use, monitor and critically reflect on AI applications, and that it can be used without a background in computer science (Laupichler et al., 2022).

All above considerations require a return to the original conceptualisations of DL, as AI literacy relies on the ability to understand the intrinsic nature of data and to use this understanding to inform decision-making processes. It must also include the ability to identify, collect, organise, analyse and synthesise prioritised data (Mandinach and Gummer, 2013), recognising that the knowledge associated with data varies across disciplines (Carlson and Johnston, 2015).

It is therefore important to emphasise that in order to be considered data literate, it is necessary to identify the circumstances in which DL may be useful (Bhargava, 2019). This leads to the recognition that data often interacts with information and therefore its value depends on its intended use (Makani, 2015).

Given the potential of AI, it seems prudent to consider the principles of digital humanities (DH). In this and similar contexts, it may be helpful to recognise that information literacy is typically created directly by people, whereas the production of data is. This means that IL typically involves forms of knowledge, whereas the production of data may not require direct input, assuming that texts can be interpreted as data and partially as machine-generated abstractions (Schöch, 2013). Despite the fact that digital humanities literacy is less frequently mentioned, it has been largely overlooked in related discussions, as it is often seen as an ancillary outcome of the iterative process of inquiry.

However, both DL and AI literacy encompass a range of literacies, when critically examining the sources of data and their origins. Abner (2020, p. 20) adds that a data literate person "will ask questions about how value is determined, who assigns value, and what societal factors might influence value." Answers to these questions are not always readily available (if at all). However, "when learners understand the process of data creation as entirely human, they think critically about that process and how it affects any data they examine."

8. Applying data literacy

One of the potential applications of DL is in the field of education. For example, there are comprehensive approaches to teaching data literacy, based on a collaboration between several educational institutions in the United States. In order to achieve this objective, a number of potential stakeholders and vital elements were identified through a process of analysis and synthesis.

"However, both DL and AI literacy encompass a range of literacies, when critically examining the sources of data and their origins."

1. The articulation of the specific information or data that is required to be gathered, along with the rationale behind it, is of paramount importance.
2. It is to define the specific questions that require answers based on data.
3. The management of data entails a focus on the acquisition and storage of appropriate data.

The utilisation of data requires the analysis, interpretation, and reporting of data, with particular attention to the following:

- The selection of data sources or the definition of new data collection needs,
- The clarification of data submission procedures and requirements,
- The monitoring of data collection and entry fidelity,
- The collection and storage of datasets to ensure reliability, usability, and accessibility,
- The provision of related education.

This approach permits reflection and improvement, reducing thereby the unwarranted burden placed on educators and enhances their capacity to utilise data for a range of purposes. This may be accomplished by identifying deficiencies in the processes and defining strategies for improvement, as well as strengthening sustainability through professional development opportunities (Ruedel, Kuchle, Bailey, 2021).

In contrast to the aforementioned example, we may look at a relatively straightforward illustration of the involvement of libraries and librarians. In 2020, Georgetown University in Qatar conducted a pilot data literacy course. The specific learning objectives include the ability to locate and analyse both quantitative and qualitative data. The course addressed the fundamental competencies associated with data literacy, including the capacity to access data and critically assess its quality. The course was delivered in two formats: a lecture-based format and a hands-on format (Usova and Laws, 2021).

9. Conclusion

This paper has shown that literacies can be identified in a variety of contexts, but has also highlighted the importance of recognising the similarities between them. It has highlighted the need for further research into data literacy in all its varieties, particularly in view of the fact that many questions remain unanswered in this area, so that existing knowledge on these issues needs to be both extended and consolidated.

Sources/Literature

Abner, K. (2020) *Data literacy as digital humanities literacy: Exploration of threshold concept*, In: M. Brooks, M. Hubbard, J. Perkins, J. Russel (eds.), *Literacies in a Digital Humanities Context*, dh+ lib, p. 19–22, Available at: <https://acrl.ala.org/dh/2020/06/22/data-literacy-as-digital-humanities-literacy-exploration-of-threshold-concepts/> (Accessed: 2024.07.31.)

American Library Association (2000) *Information Literacy Competency Standards for Higher Education*, Available at: <https://alair.ala.org/server/api/core/bitstreams/ce62c38e-971a-4a98-a424-7c0d1fe94d34/content> (Accessed: 2024.07.31.)

Arreguit O'Neill, S. (2019) *Fomento de la alfabetización de datos en todos los ámbitos* (Fostering data literacy across field), *Aula Abierta*, 48(4), p. 419–434. (in [Spanish]) <https://doi.org/10.17811/rifie.48.4.2019.419-434>

"In 2020, Georgetown University in Qatar conducted a pilot data literacy course."

- Bhargava, R. (2019) *Data literacy*, In: The International Encyclopedia of Media Literacy, Hobbs, R., Mihailidis, P. (eds.), John Wiley & Sons, Hoboken, NJ, USA, ISBN: 9781118978238, <https://doi.org/10.1002/9781118978238.ieml0049>
- Bhargava, R., Deahl, E., Letouzé, E., Noonan, A., Sangokoya, D., Shoup, N. (2015) *Beyond data literacy: Reinventing community engagement and empowerment in the age of data*, Working Paper for Discussion, Data-Pop Alliance, Available at: <https://datapopalliance.org/wp-content/uploads/2015/11/Beyond-Data-Literacy-2015.pdf> (Accessed: 2024.07.31.)
- Bowler, L., Shaw, C. (2024) *Trends in data literacy, 2018-2023: a review of the literature*, Information Research, 29(2), p. 198–205. <https://doi.org/10.47989/ir292822>
- Calzada Prado, J., Marzal, M. Á. (2013) *Incorporating data literacy into information literacy programs: Core competencies and contents*, Libri, 63(2), p. 123–134. <https://doi.org/10.1515/libri-2013-0010>
- Carlson, J., Johnston, L. R. (2015) *Data information literacy: Librarians, data, and the education of a new generation of re-searchers*, West Lafayette: Purdue University Press, ISBN 9781557536969
- Carmi, E., Yates, S. J., Lockley, E., Pawluczuk, A. (2020) *Data citizenship: Rethinking data literacy in the age of disinformation, misinformation, and malinformation*, Internet Policy Review, 9(2), p. 1–22. <https://doi.org/10.14763/2020.2.1481>
- Corrall, S. (2019) *Repositioning data literacy as a mission-critical competence*, In: ACRL 2019: Recasting the Narrative, Cleveland, OH, USA, Available at: <http://d-scholarship.pitt.edu/36975/1/Data%20literacy%20discussion%20handout.pdf> (Accessed: 2024.07.31.)
- Davies, A., Fidler, D., Gorbis, M. (2020) *Future work skills*, Institute for the Future for Apollo Research Institute, Palo Alto, California, Available at: https://uqpn.uq.edu.au/files/203/LIBBY%20MARSHALL%20future_work_skills_2020_full_research_report_final_1.pdf (Accessed: 2024.07.31.)
- D'Ignazio, C. (2017) *Creative data literacy: Bridging the gap between the data-haves and data-have nots*, Information Design Journal, 23(1), p. 6–18. <https://doi.org/10.1075/idj.23.1.03dig>
- Fontichiaro, K., Oehrli, J. A. (2016) *Why data literacy matters*, Knowledge Quest, 44(5), p. 21–27, Available at: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1099487.pdf> (Accessed: 2024. 07.31.)
- Funk, S., Kellner, D., Share, J. (2016) *Critical media literacy as transformative pedagogy*, In: Handbook of Research on Media Literacy in the Digital Age, p. 1–30, ISBN 9781466696679 <https://doi.org/10.4018/978-1-4666-9667-9.CH001>
- Gebre, E. H., Morales, E. (2020) *How "accessible" is open data? Analysis of context-related information and users' comments in open datasets*, Information and Learning Sciences, 121, p. 19–36. <https://doi.org/10.1108/ILS-08-2019-0086>
- Gilster, P. (1997) *Digital literacy*, Wiley, ISBN 978-0471249528
- Gray, J., Gerlitz, C., Bounegru, L. (2018) *Data infrastructure literacy*, Big Data & Society, 5(2), <https://doi.org/10.1177/2053951718786316>
- JISC (2022) *AI in tertiary education: A summary of the current state of play*, Available at: <https://repository.jisc.ac.uk/8783/1/ai-in-tertiary-education-report-june-2022.pdf> (Accessed: 2024. 07.31.)
- Laupichler, M. C., Aster, A., Schirch, J., Raupach, T. (2022) *Artificial intelligence literacy in higher and adult education: A scoping literature review*, Computers and Education: Artificial Intelligence, 3, 100101, <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100101>
- Leu, D. J., Jr., Kinzer, C. K. (2000) *The convergence of literacy instruction with networked technologies for information and communication*, Reading Research Quarterly, 35(1), p. 108–127. <https://doi.org/10.1598/RRQ.35.1.8>
- Long, D., Magerko, B. (2020) *What is AI literacy? Competencies and design considerations*, Proceedings of the 2020 CHI conference on human factors in computing systems, p. 1–16, <https://doi.org/10.1145/3313831.3376727>
- Mandinach, E. B., Gummer, E. S. (2013) *A systemic view of implementing data literacy in educator preparation*, Educational Researcher, 42(1), p. 30–37. <https://doi.org/10.3102/0013189X12459803>

- Makani, J. (2015) *Knowledge Management, Research Data Management and University Scholarship: Towards an Integrated Institutional Research Data Management Support-System Framework*, VINE, 45(3), p. 344–359. <https://doi.org/10.1108/VINE-07-2014-0047>
- Pangrazio, L., Sefton-Green, J. (2020) *The social utility of 'data literacy'*, Learning, Media and Technology, 45(2), p. 208–220. <https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1707223>
- Pfaff-Rüdiger, S., Riesmeyer, C. (2016) *Moved into action. Media literacy as social process*, Journal of Children and Media, 10(2), p. 164–172. <https://doi.org/10.1080/17482798.2015.1127838>
- Raffaghelli, J. E., Manca, S., Stewart, B., Prinsloo, P., Sangrà, A. (2020) *Supporting the development of critical data literacies in higher education: building blocks for fair data cultures in society*, International Journal of Educational Technology in Higher Education, 17(1), p. 1–22. <https://doi.org/10.1186/s41239-020-00235-w>
- Ridsdale, C., Rothwell, J., Smit, M., Ali-Hassan, H., Bliemel, M., Irvine, D., Kelley, D., Matwin, S., Wuetherick, B. (2015) *Strategies and best practices for data literacy education: Knowledge synthesis report*, Halifax, NS: Dalhousie University, Available at: <https://dalspace.library.dal.ca/bitstream/handle/10222/64578/Strategies%20and%20Best%20Practices%20for%20Data%20Literacy%20Education.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Accessed: 2024. 07.31.)
- Ruedel, K., Kuchle, L. B., Bailey, T. (2021) *Essential Elements of Comprehensive Data Literacy*, National Center for Systemic Improvement at WestEd, Available at: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED620527.pdf> (Accessed: 2024. 07.31.)
- Sander, I. (2020) *What is critical big data literacy and how can it be implemented?*, Internet Policy Review, 9(2), p. 1–22. <https://doi.org/10.14763/2020.2.1479>
- Schüller, K. (2021) *Towards a Framework for Data and AI Literacy*, In: Proceedings 63rd ISI World Statistics Congress, 11–16 July 2021, p. 843–848. Available at: <https://isi-web.org/sites/default/files/import/pdf/225-day5-ips087-towards-a-framework-for-data-a.pdf> (Accessed: 2024. 07.31.)
- Selwyn, N. (2019) *What's the problem with learning analytics?*, Journal of Learning Analytics, 6(3), p. 11–19. <https://doi.org/10.18608/jla.2019.63.3>
- Schöch, C. (2013) *Big? Smart? Clean? Messy? Data in the Humanities?*, Journal of the Digital Humanities, 2(3), p. 2–13. Available at: file:///C:/Users/user/Downloads/Schoech_2013_Data-in-the-humanities.pdf (Accessed: 2024. 07.31.)
- Špiranec, S., Kos, D., George, M. (2019) *Searching for critical dimensions in data literacy*, In: Proceedings of the Tenth International Conference on Conceptions of Library and Information Science, Ljubljana, Slovenia, June 16-19, 2019, 24(4). Available at: <http://InformationR.net/ir/24-4/colis/colis1922.html> (Accessed: 2024. 07.31.)
- Usova, T., Laws, R. (2021) *Teaching a one-credit course on data literacy and data visualisation*, Journal of Information Literacy, 15(1), p. 84–95. <http://dx.doi.org/10.11645/15.1.2840>
- Varga, K., Egervári, D. (2022) *Learn, unlearn, relearn: The new way of learning is called media and information literacy*, Tudás-menedzsment, 23, p. 120–135. <https://doi.org/10.15170/TM.2022.23.K19>
- Vuorikari, R., Kluzer, S., Punie, Y. (2022) *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens – With new examples of knowledge, skills and attitudes*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, ISBN 978-92-76-48882-8 <https://doi.org/10.2760/115376>
- Walton, G., Pickard, A. J., Dodd, L. (2018) *Information discernment, mis-information and pro-active scepticism*, Journal of Librarianship and Information Science, 50(3), p. 296–309. <https://doi.org/10.1177/0961000618769980>
- Yates, S., Carmi, E., Lockley, E., Wessels, B., Pawluczuk, A. (2021) *Me and My Big Data: Understanding Citizens Data Literacies-Final report*, Liverpool: Nuffield Foundation.

Social responsibility to ensure equal opportunities:

The activities of the Berzsenyi Dániel Library in Szombathely in the field of library services for the disadvantaged

Mónika Baráthné Molnár

bmmonika@bdkm.hu

Berzsenyi Dániel Library, Szombathely
director

Received: 2025.02.03.

Accepted: 2025.03.05.

Published: 2025.03.21.

One of the fundamental objectives of the Berzsenyi Dániel Library (BDL) is to provide high quality library services to the public by providing access to documents and information, which means that special attention must be paid to the rights of people with health and physical disabilities and social disadvantages when using the library. The article summarises the legal background, provides a historical overview, details the main elements of the library's equal opportunities programmes and strategic goals.

disadvantaged and disabled people, library services, sensitization programmes, Berzsenyi Dániel Library

Introduction

The Act XXVI of 1998 on the Rights and Equal Opportunities of Persons with Disabilities¹ highlights four areas when discussing the rights of persons with disabilities: the right to a barrier-free (accessible), perceptible and safe built environment; possibility of equal access to information of public interest and public services; a person with a disability is entitled to equal information opportunities when using social information service; the right to be provided with the appropriate support service. The Act identifies five areas of everyday considered important for equal opportunities: healthcare; education, training; employment; place of residence, community inclusion, independent living; culture and sports.

Library services for people with health and physical disabilities, and those with social disadvantages, are a priority in the mission statement² and strategic plan³ of the Berzsenyi Dániel Library of Szombathely⁴. The library supports equal opportunities in the use of its services with all means available.

The Research and Analysis Department of the Hungarian Library Institute analysed the efforts made by Hungarian libraries in this area, focusing on the period of 2018–2021. The colleagues have published a document summarising their research⁵, in which BDL is mentioned twice.

The HNMPCC National Széchényi Library (HNMPCC NSZL) has drawn up an action plan⁶ for the implementation of the Marrakesh Treaty. On the basis of this plan, and in accordance with the legal obligation⁷, HNMPCC NSZL informs the European Commission about the activities of the authorized entities operating in Hungary, including the activities of the municipal library of Szombathely.

Cite as / Így hivatkozz: Baráthné Molnár, M. (2025) Social responsibility to ensure equal opportunities: The activities of the Berzsenyi Dániel Library in Szombathely in the field of library services for the disadvantaged, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 2(1), p. 49–59.
<https://doi.org/10.3311/celistr.40045>

The Project "As a blind person – Getting to know the library through the glasses of visually impaired readers"⁸, developed by Zsuzsanna Marianna Nagy, a staff member of the Szombathely library, is mentioned among the best practices listed in the research paper⁹ published by the HNMPCC NSZL Hungarian Library Institute.

History

The county library in Szombathely, together with its predecessor, has a history of nearly 150 years, during which time it has provided a number of special services. For instance, during the First World War, books were delivered to soldiers treated in the hospital in Szombathely, and between the two world wars, library materials were sent to readers in the countryside by post. Home delivery was organized, even a bicycle was purchased for this purpose. However, after 1945, no attention was paid to those living in disadvantaged circumstances for a long time.

There was pretty a long period when services provided to disadvantaged groups were organized in a traditional way, using already tried and tested practices. Book collections were set up in the day-care centre for the elderly, the Forest School (a hospital for long-stay patients), various departments of the county hospital, and in clubs run by the socialist party, whose members were elderly or retired. These collections were exchanged and updated at regular intervals. In 1979, the Berzsenyi Dániel Library introduced home lending, which meant an important innovation. In the beginning, reading material was only delivered to homes of elderly people who were housebound or bedridden due to their illness or age. Later, the service was extended to readers with limited mobility who lived in the city and were unable to visit the library.¹⁰ Ágnes Tilcsikné Pásztor worded her experience regarding this service in an article published in 1981: "In order to establish and maintain a personal relationship, a reader was visited by the same librarian each time. This gave librarians the opportunity to learn about the circumstances and problems of the people using their services, and in addition to lending books, they also had the chance to help housebound people solve their everyday problems. This is the only way in which home lending can become a real social activity of the library."¹¹

In addition to home lending, our library was active in other areas as well to make information accessible to people with health and physical disabilities and social disadvantages. We made our audio books available to the visually impaired, enabled homeless people to use our premises, and launched a project to help those who lost their jobs. Our colleagues, Éva Nagy, Erika Vörösné Adler, Márta Pallósiné Toldi held bibliotherapy sessions for psychiatric patients. We informed the public about these activities through the local and national, professional media.¹² In 2024, Éva Nagy concluded her article by saying that "we still need to make more efforts in this field, but we consider it a significant achievement that we have already successfully launched this initiative, and those concerned could feel that librarians see them as a natural factor in society, and could help them cross the threshold of public anxiety."¹³

Home lending has been continuously working for the last 46 years too. Our reader services colleagues still look after our readers who are homebound or bedridden due to their age or health issues. Marianna Zsuzsanna Nagy recalls the years 2009–2024 in her personal memories: "I regularly participated in the home lending services, visiting both institutions and private homes. I visited the Specialised Social Institute (Szakosított Szociális Intézet) (Szombathely, Gagarin u. 5.).

"Home lending has been continuously working for the last 46 years too. Our reader services colleagues still look after our readers who are homebound or bedridden due to their age or health issues."

"BDL has been purchasing and supplying audio books for the blind and partially sighted since these types of documents were first published."

Every 2 to 3 months, I delivered a deposit (composed of books, CDs, newspapers, DVDs) for the blind, visually impaired or disabled residents, for those living with dementia, and for their staff. In addition, there were about 10 to 15 persons whom I personally visited to fulfill their private requests. Personal relationship was of high importance for them. I also attend the Nursing Home for the Elderly (Szombathely, Pozsony u. 47), where Éva Nagy, Erika Vörösné Adler and I took turns reading to inpatient elderly people who could no longer read. I lent books, audio books, and CDs to those who could still read. I delivered deposits (books, CDs, newspapers, DVDs) to the visitors and the staff of the retirement club, which operates in the same building. I delivered deposits to the House of Tomorrow (Holnap Háza) (Szombathely, Bádonfa u. 15.) on a monthly basis, fulfilled individual requests, held library sessions and paper theatre storytelling (depending on the moods of the residents), and prepared quarterly craft sessions. They still »make an excursion« to visit me at the Kámoni branch library. I also took deposit collections (DVDs, some books) to the homeless shelter (Szombathely, Kolozsvár u. 27.) on a monthly base. Every month I visited a blind father at the Diocesan Home of Priests (Szombathely, Várköz 1.) to deliver him audio books. He also highly appreciated personal relationship. There were 4-5 blind, visually impaired or mobility-impaired patrons living in their own apartments. Depending on their requests, I borrowed them printed books, audio books, CDs, or DVDs. They were especially grateful for the in-face encounters, because they spent most days alone."

BDL has been purchasing and supplying audio books for the blind and partially sighted since these types of documents were first published. In the 1980s, library staff contributed to bibliotherapy sessions at the Neurology and Mental Health Department of the County Hospital. Also, we have taken in the homeless, provided support for the unemployed, and dealt with deviant young people. Unfortunately, we have had to face the fact that the library building's lack of accessibility means that a large proportion of potential users are excluded from our special services.

We also experienced that many people had found out about our services from the press and personal contacts, but there was no contact, or no regular contact with social services, self-help groups, pensioners' clubs, and there was no active cooperation with local groups of people with disabilities. Finally, on 17 August 2002, the renovated and extended building was inaugurated, and full accessibility made it possible to welcome all those who had previously been unable to use our library services.¹⁴

The equal opportunities programme developed in 2002-2003

Although the collection and services are suitable for meeting the wide range of users' needs, during the planning period, we identified tenders for providing quality services to the target groups. In 2003-2004, we could expand our audio-book collection, as well as our literature and music CD collection, using various grants (Fogyatékosok Esélye Közalapítvány 2, NKA Könyvtári Kollégium 2, "The library is not only for the sighted" funded by the Ministry of National Cultural Heritage), to a total value of more than one and a half million HUF (ca. 3700 EUR). In addition, we bought CD players for loan, and purchased books with large print and magnifying glasses to help the visually impaired. The expanded infrastructure brought by the renovation of the building included a computer with an audio reader application.

The successful applications gave a solid background and motivation for the launch of our equal opportunities programme developed in 2001–2003.¹⁵ The main goals of the programme were the following:

1. Reach out to social services, self-help groups, and the organizations of the retired and people with disabilities.
2. Reach out to the target groups in order to inform them about the opportunities and the use of library services.
3. Expand the document collections and tools needed by the target groups, using grants.
4. Reduce the costs of the use of library services for the people with disabilities by offering free use and other discounts under the cooperation agreement.

An agreement was offered to organizations willing to cooperate. The agreement included the following:

1. the library provides free use for members with disabilities;
2. the organization will have the right to borrow items on a group basis;
3. members of the organization can participate in computer and internet use courses free of charge, with the option to extend this opportunity to management and staff;
4. the organization will be free to use our facilities for cultural events, meetings, product and tool demonstrations.¹⁶

In 2004, the cooperation was put in writing with the National Association of the Hungarian Blind and Visually Impaired of Vas County, the Association of the Disabled of Vas County, the National Association of the Deaf and Hard of Hearing of Vas County, the Support Service for the Disabled, the Day Care Centre for People with Disabilities of the Regional Social Resource Centre Non-profit Ltd, and the Misszió Public Benefit Association (supporting cancer patients).¹⁷ The leader of the equal opportunities programme developed in 2001–2003 was deputy director of BDL, Éva Nagy, who summarized the experiences in the following way: "We can declare, that our programme works: individual users attend our library on a regular basis, there is a demand for group visits, our outreach events and activities bring joy to participants. Nevertheless, our experiences lead us to make some suggestions for consideration. Ensuring equal opportunities in libraries, as in other institutions, is first and foremost a financial issue. Today, only a few buildings are accessible for wheelchair users and disabled elderly people. Once the accessibility has been achieved, we can start to provide the necessary equipment to help people with disabilities to use the library. These tools, including applications, are expensive and cannot be purchased from our regular budget. Grants are uncertain, and take a disproportionate amount of time to administer. The most important factor is the employee who has to take on demanding tasks in addition to his or her normal duties, and who is willing to learn and spend extra time at work if required. Recently, several young librarians with disabilities who have graduated have contacted our library to inquire about job opportunities. We have no open positions, so we have not been able to offer them a job. In the meantime, we have started to think about recruiting professionals into our programme who have personal experience of the needs of people with similar disabilities and who are familiar with library services. We know from statistics that a large proportion of people with disabilities cannot find work, but it is important that they are involved in useful

"Once the accessibility has been achieved, we can start to provide the necessary equipment to help people with disabilities to use the library."

"In line with our goals to be achieved by 2020, the library will seek and develop partnerships on the basis of its collection and services in order to provide high quality services to readers with disabilities."

activities. Equal opportunities, which have become an obligation for libraries under Act CXXV of 2003¹⁸, could be achieved by means of a targeted subsidy from the central budget, which would also cover the possibility of employing these professionals."¹⁹

Strategic goals for library development for people with disabilities 2014–2020

BDL's second equal opportunity programme also covers activities for people with disabilities.²⁰ In line with our goals to be achieved by 2020, the library will seek and develop partnerships on the basis of its collection and services in order to provide high quality services to readers with disabilities. Its equal opportunities programme and user training activities will enable cultural equality. Its experiential programmes promote the institution and its collection, as well as literature, the arts, and sciences. As a community place and information centre, it strengthens social inclusion. To achieve these, our overall objectives are to:

- Improving the quality of services for people with disabilities by developing our central library and branch libraries in order to make them more or fully accessible.
- Providing organized training for our staff to update their knowledge and develop their skills and competencies.
- Maintaining our practices to provide information and resources to those who are unable to visit the library in person.

Objectives:

- Improving accessibility outside working hours by implementing technological solutions and developing content services in order to keep those who are unable to leave their homes informed.
- Launching programmes initiated by organizations for people with disabilities and other events to increase literacy and digital literacy among people with disabilities.
- Increasing social inclusion through community services within our remit.
- Promoting our collections and library use among people with disabilities and institutions and organizations supporting them.
- Putting into practice regular surveys of satisfaction and needs.

Priority targets and their realization:

1. target: Supporting the use of libraries by people with disabilities is a top priority of the Berzsenyi Dániel Library, which can be achieved by setting up a consciously designed, comprehensive structure of tasks and requirements and by special training of library professionals.

Realization:

- Full accessibility (mobile amplifiers, pictograms, light signals, guide bars, reading machine, Braille printer).
- Expanding the range of resources with new types of documents (such as printed books in Braille, books written in easy-to-read languages). Collection development should be based on needs assessments.
- Improving skills for mentally demanding communication through training.
- Gaining practice in the use of sign language in everyday communication.

2. target: Proving accessibility for people with disabilities at the central library through implementing new IT technologies.

Realization:

- Making information that helps library use accessible to people with disabilities (full accessibility of the library's website, creating guides).
- Special technologies to make content accessible (purchasing new, state-of-the-art reading software).
- Maintaining library user training to improve information-seeking skills of people with disabilities.

3. target: Berzsényi Dániel Library considers it a priority to support small communities and people living in institutions, and to share cultural experiences.

Realization:

- Individual sessions and group programmes for disadvantaged people to share cultural experiences.
- A commitment to equal opportunities becomes part of the library's internal and external communication.
- Facilitate the organisation of independent events by bringing our services to the venue.

The financial background of realization:

Most of the maintenance and staffing costs of the complex functional system are covered by the central budget and the municipality of Szombathely. These costs are supplemented by the library's income, which represents 10% of the total budget. We will apply for additional grants.

All our equality plans for 2014–2020 have been implemented. As a third place and information centre, we have promoted social inclusion, and our library services and events have been implemented in line with these objectives. A special mention should be made of the Roma Cultural Days, a unique event in the life of our city.

BDL's best practices – some examples²¹

Let us give you a brief overview of our cooperation, programmes and activities for people with disabilities.

We have had a special partnership with Rum-Kastély Unified Methodological Institute for Special Pedagogy, Kindergarten, Primary School, Vocational School, Skill Development School and College (Rum-Kastély Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény, Óvoda, Általános Iskola, Speciális Szakiskola és Kollégium, EGYMI)²², which has been at the service of people with disabilities for 60 years. Their goal is for students to be accepted by society and not just tolerated. This goal is supported by the library's film session, which is realized with the help of our colleague, Ferenc Boros, an independent filmmaker.²³ In addition, in 2017, the "Encounters" programme gave pupils and students the opportunity to discover the world of people with intellectual disabilities in our library. An exhibition was organized entitled "My favourite pastimes" with artworks created by the residents of the institute,²⁴ a new exhibition entitled "You can do it too" ("Te is KÉpes vagy rá") was opened in 2018 in cooperation with H+ Media and Cultural Association featuring photographs by the students of Kanizsai Dorottya Bilingual Secondary Grammar School and EGYMI. This programme included a film session

"In addition, in 2017, the »Encounters« programme gave pupils and students the opportunity to discover the world of people with intellectual disabilities in our library."

"In 2016, Berzsenyi Dániel Library and Hungarian Special Films Association launched a joint programme entitled »Special cinema«."

entitled "Special perspectives" ("Speciális nézőpontok"). The photos were taken in mixed groups of students and the exhibition did not indicate whether a photo was taken by a disabled or a non-disabled student. Difference and strangeness are difficult to accept for many people, so programmes such as "You can do it too" and "Special perspectives" can play a significant role in this area. Photography and filmmaking go far beyond "making pictures": they help us gain personal experiences, and creating artwork brings a sense of success.

Fig. 1: "Special perspectives" – words of happiness after screening

In 2016, Berzsenyi Dániel Library and Hungarian Special Films Association²⁵ launched a joint programme entitled "Special cinema". It was organized by the librarian, Ferenc Boros, and the aim was to give healthy young people an insight into the intellectual and emotional world of their disabled peers, and to raise awareness among schools for young people with disabilities of the benefits of engaging with movies, and to encourage independent filmmakers and media students to approach people with disabilities and their unique and colourful world.²⁶ Since then, every September, a one-day programme is organised to give young people an insight into filmmaking, scriptwriting, shooting and editing. On 8 November, our library joined the Hungarian Special Film Festival, the only national film event that raises awareness about the lives of people with disabilities. The event took place between 7 and 8 November in Budapest. On the same days, a selection of films screened during the festival was also shown in the Szombathely library.

We have been organizing special film sessions since 2016. These annual events are attended by an average of 100 young people with disabilities.

The Hungarian Special Films Association has been organising the Kőszeg Film Days since 2017. The two-day event is a mix of a conference, a filmmakers' camp and a film screening. Our library is represented by Ferenc Boros, as a professional implementer and as a member of the jury.

Our activities in the field of special films were awarded on two occasions.²⁷ The 10th Special Film Festival²⁸ took place from 26 to 28 November. On 5 December, a jubilee gala was held at the Uránia National Cinema Palace to celebrate the 10th anniversary of the festival and the Hungarian Special Films Association. The event was an opportunity to thank the partners and sponsors for

their help and support. Ferenc Boros, librarian and film specialist, received the certificate of the 10th Special Film Festival and the "Supporter" commemorative plaque for his support of the work of the special film community. Dr. Mónika Baráthné Molnár, library director, was awarded with a certificate and a Jubilee Medal for her support of the Hungarian special film community.

We support the work of the Vas County Division of the National Association of the Deaf and Hard of Hearing on a regular base. On request, we hold guided tours at the library entitled "From the basement to the attic" to present them our services (e.g. as a part of the Night of Libraries event). In 2016, we organized a computer training for the deaf and hard of hearing in our library.²⁹ The idea of the training came up at a sign language course attended by our colleague, Edit Szalainé Bodor.

Blind and partially sighted people have been regularly visiting the library since 1988 to listen to the audio books on cassette on premises and to read the Braille magazine "World of the Blind". A compilation entitled "Everything you need to know about the library – for blind and partially sighted" was produced by Edit Sisak and Marianna Zsuzsanna, it was made available in print and audio version (on cassette and CD). The library was presented floor by floor so that our blind and visually impaired readers could use our services independently. At the same time, we purchased discmans to lend to visually impaired patrons who did not have a CD-player. Sensitivity programmes for primary school children were organized on a regular base: such as guide dog sessions, sessions on everyday life, which we still run today, along with a craft session (basket weaving). On the initiative of Dr. Márta Pallósiné Toldi, director of the library, we developed library sessions for secondary school students under the title "Tandem", in the framework of which Marianna Zsuzsanna Nagy prepared the programme "Get to know the library through the glasses of the blind and visually impaired", which was later renamed "Volunteer blind" and Marianna developed it into a model programme in 2018 in the project "My library".³⁰ Participants of the "Volunteer blind" programme were blindfolded and guided through the library by their classmates and an audio guide. They can try out blind-friendly computers and get familiar with the blind-friendly websites. The biennial "Máské(p)" ("Differently") photography and film competition³¹ for primary and secondary school students, as well as college and university students, is also open to people with intellectual disabilities.

"In 2016, we organized a computer training for the deaf and hard of hearing in our library."

Fig. 2: "Volunteer blind" programme

"We have a well-documented and active relationship with other social institutions in the city to assist the people they support in accessing library services."

As part of the library's equal opportunities programme, we have planned to strengthen the relationship with the local Roma community, to achieve this we have signed a cooperation agreement with the local Roma National Self-Government to organize joint cultural programmes to promote Roma culture. We applied for the ROM-RKT-15 grant for the implementation of Roma cultural events, and we were awarded 600 000 HUF. In 2016, we successfully applied to the National Cultural Fund's College of Literature with the programme entitled "Roma Cultural Days in the Berzsenyi Dániel County and City Library".

Our annual report can give you an idea of our day-to-day activities in relation to library use by people with disadvantages.³² We signed and renewed a cooperation agreement with the Association of the Hungarian Blind and Visually Impaired of Vas County, the Vas County Division of the National Association of the Deaf and Hard of Hearing, and the Nonprofit Ltd. for the Disabled and Homeless. We have a well-documented and active relationship with other social institutions in the city to assist the people they support in accessing library services. The Pálos Károly Social Service Centre and Child Welfare Service, the city's pensioners' clubs, and social homes for the elderly and disabled are worth mentioning. We offer a discount on registration for people with disabilities. We promoted social inclusion through equal opportunities activities, we enabled children to meet people with disabilities through well-prepared programmes.

Goals for 2024–2029³³

"One of the main missions of a library is to meet the expectations, demands and needs of society" – says the Quality Performance Assessment System for Libraries, Part 8 on the results related to social responsibility. Social responsibility is a consciously developed, strategically important part of BDL's activities. We have used our resources and relationships in an optimal way, with empathy and full commitment, without interrupting continuity, to effectively deliver our vision. Our colleagues are sensitive to problems in society, especially those of the community they serve. We are proud of the work of our predecessors and build on this tradition by making equal opportunities in the library an important part of our vision.

Summary

BDL's practices related to people with disabilities go back decades. We are still active in this field, the continuity has not been broken. Our institution and its predecessors have always been committed to fulfilling a social function, to helping readers who are disadvantaged and have difficulty expressing their needs. The first steps must be taken by the library: providing an atmosphere of tolerance, acceptance, love and trust, helping to identify and express needs, organising and offering programmes. We must observe the work of our predecessors, follow tradition, so that we can learn, build and renew. The experiences we have gathered here can be useful for those who feel ready to help disadvantaged people and to sensitise the majority society. Each of our good practices is a feasible and plannable form of promoting equal opportunities. The usefulness of the efforts invested is unquestionable, and the future of these activities depends largely on the commitment of the colleagues who are involved in the tasks.

Footnotes

- ¹ 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról. Available at: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800026.tv> (Accessed: 2025.02.02.); English version: XXVI of 1998 law on the rights of disabled persons and ensuring their equal opportunities. Available at: <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/52639/HUN-52639.pdf> (Accessed: 2025.02.03.)
- ² Berzsényi Dániel Könyvtár (2024) *Küldetésnyilatkozat*. Available at: https://www.bdmk.hu/editor_up2/2024/Kuldetesnyilatkozat_2024.pdf (Accessed: 2025.02.02.)
- ³ Berzsényi Dániel Könyvtár (2024) *A Berzsényi Dániel Könyvtár stratégiája, 2024-2029*. Available at: https://www.bdmk.hu/editor_up2/2024/BDK_strategia_2024-2029.pdf (Accessed: 2025.02.02.)
- ⁴ Berzsényi Dániel Könyvtár. Available at: <https://www.bdmk.hu/main.php?Lang=EN> (Accessed: 2025.02.02.)
- ⁵ Békésiné Bognár, N. E., Biró, B., Dancs, Sz., Nagy, A., Tóth-Jávorka, B. (2022) *Rövid áttekintés a hazai könyvtári rendszer törekvéseiről a fogyatékossgal élő személyek kiszolgálására*. Available at: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/atekines_2022.pdf (Accessed: 2025.02.02.)
- ⁶ Mentioned in: Békésiné Bognár, N. E., Biró, B., Dancs, Sz., Nagy, A., Tóth-Jávorka, B. (2022) *Rövid áttekintés a hazai könyvtári rendszer törekvéseiről a fogyatékossgal élő személyek kiszolgálására*. Available at: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/atekines_2022.pdf (Accessed: 2025.02.02.)
- ⁷ 198/2018. (X. 25.) Kormány rendelet az olvasási képességet érintő fogyatékossgal élő kedvezményezett személyek javára végezhető szabad felhasználás részletes szabályairól. Available at: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1800198.KOR&searchUrl=/gyorskereso%3Fpagenum%3D12> (Accessed: 2025.02.03.)
- ⁸ Further information about the project is available at the site of BDL in Hungarian: https://www.bdmk.hu/Konyvtarhasznalat_es_szolgaltatasok/konyvtari_foglalkozasok.html (Accessed: 2025.02.02.)
- ⁹ Mentioned in: Békésiné Bognár, N. E., Biró, B., Dancs, Sz., Nagy, A., Tóth-Jávorka, B. (2022) *Rövid áttekintés a hazai könyvtári rendszer törekvéseiről a fogyatékossgal élő személyek kiszolgálására*. Available at: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/atekines_2022.pdf (Accessed: 2025.02.02.)
- ¹⁰ Köbölkúti, K. (1982) *A Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár a hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátásáért*, Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 3, p. 6–7.
- ¹¹ Tilcsikné Pásztor, Á. (1981) *A házi kölcsönzés tapasztalatai Szombathelyen*, Könyvtáros, 1981. 7, p. 421.
- ¹² Pallósiné Toldi, M. [Nagy, É.] (2004) *A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár Esélyegyenlőségi programja*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 11, p. 13-14. (later: Nagy, É. 2004.) Available at: <https://matarka.hu/klikk.php?cikkmutat=194711&mutat=http://epa.oszk.hu/01300/01367/00062/pdf/01konyvtarpolitika.pdf> (Accessed: 2025.02.25.)
- ¹³ Nagy, É. 2004
- ¹⁴ Nagy, É. (2005) *A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár Esélyegyenlőségi programja*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2, p. 7.
- ¹⁵ Nagy, É. (2003) *Programvázlat nyugdíjasok és fogyatékkal élők könyvtári ellátásának javításához*. [Kézirat] BDK Irattár: 99/2003
- ¹⁶ Nagy, É. (2005) *A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár Esélyegyenlőségi programja*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 11, p. 9. Available at: <https://epa.oszk.hu/01300/01367/00062/pdf/01konyvtarpolitika.pdf> (Accessed: 2025.02.02.)
- ¹⁷ Nagy, É. (2005) *A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár Esélyegyenlőségi programja*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 11, p. 9. Available at: <https://epa.oszk.hu/01300/01367/00062/pdf/01konyvtarpolitika.pdf> (Accessed: 2025.02.02.)
- ¹⁸ 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról. Available at: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0300125.tv> (Accessed: 2025.02.02.)
- ¹⁹ Nagy, É. (2005) *A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár Esélyegyenlőségi programja*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 11, p. 11–12. Available at: <https://epa.oszk.hu/01300/01367/00062/pdf/01konyvtarpolitika.pdf> (Accessed: 2025.02.02.)
- ²⁰ Berzsényi Dániel Könyvtár (2013) *Ajánlások az 2014-2020. évi stratégiai tervhez: a Berzsényi Dániel Könyvtár esélyegyenlőségi programja*. Available at: <https://vdk.bdmk.hu/vdkweb/eselyegyenloseg/eselyegyenloseg.html> (Accessed: 2025.02.02.)
- ²¹ *A much more detailed description of our programmes and activities concerned is going to be provided in the bilingual (Slovak-English) journal of the seminar "Inclusion – Accessibility – Services: Exchange of Experiences of Libraries in V4 Countries"* (State Scientific Library in Banská Bystrica, 7. – 9. October 2025) [Kézirat]
- ²² RUM-Kastély (2025) Available at: <https://www.rumkastely.hu/> (Accessed: 2025.02.02.)
- ²³ Bakos Á. (2017) *Halas film készült: a lányok álltak a kamera mögött, aztán főzni segítettek*, Vas Népe, 17 Oct., p. 14.
- ²⁴ Tersztyánszky K. (2017) *A fogyatékossgal élő diákokkal: a Berzsényi könyvtárban ismerkedtek fiatalok a sérült emberek világával*, Vas Népe, Nov. 22., p. 6.
- ²⁵ Hungarian Special Films Association (2025) Available at: <https://www.msmke.net/> (Accessed: 2025.02.02.)
- ²⁶ Ölbei, L. (2016) *Speciális mozizás*, Vas Népe, Máj. 4., p. 6.
- ²⁷ You can read about BDL's awards on the library's website. Available at: https://www.bdmk.hu/Konyvtarunk/Elismereseink/Ket_elismeresben_reszesult_konyvtarunk_a_sPECIALIS_filmezes_tamoga.html (Accessed: 2025.02.02.)
- ²⁸ International Special Film Festival. Available at: <https://specialfilmfest.org/> (Accessed: 2025.02.02.)
- ²⁹ Szalainé Bodor, E., Perger, Á., Horváth, I. (2016) *Lezárult két alapszintű számítástechnikai tanfolyam Szombathelyen: visszaemlékezés két különleges tanfolyamra*, Hallássérültek, Szept., p. 20-21.

³⁰ Additional information about the "My library" project. Available at: <http://www.azenkonyvtaram.hu/fejlesztes> (Accessed: 2025.02.02.)
<https://www.youtube.com/watch?v=PKacRUidIK4> (Accessed: 2025.02.02.)
<https://www.facebook.com/share/p/17SSHKpqZE/> (Accessed: 2025.02.02.)

³¹ The 2016–2020 call for applications on the website of the Berzsényi Dániel Library. Available at: https://www.bdmk.hu/Helyismereti_gyujtemeny/Maskepp__helytorteneti_foto-_es_filmpalyazatok/Maskepp_helytorteneti_foto-_es_filmpalyazat_2016-2020.html (Accessed: 2025.02.02.); The 2022 call for applications on the library's website. Available at: https://www.bdmk.hu/Helyismereti_gyujtemeny/Maskepp__helytorteneti_foto-_es_filmpalyazatok/maskep2022.html (Accessed: 2025.02.02.)

³² More information is available at the library's annual reports. Available at: https://www.bdmk.hu/Konyvtarunk/Kozerdeku_adatok/Beszamolok_jelentesek.html (Accessed: 2025.02.02.)

³³ Berzsényi Dániel Könyvtár (2025) *Ajánlások a 2024-2029. évi stratégiai tervhez: a Berzsényi Dániel Könyvtár esélyegyenlőségi programja*. Available at: https://www.bdmk.hu/editor_up2/2025/strategia_eselyegyenloseg_2024_2029.pdf (Accessed: 2025.02.02.)

Sources/Literature

1187/2020. (IV. 28.) Korm. határozat az Országos Fogytékosságügyi Programme végrehajtásának 2022. évig tartó Intézkedési Tervéről. Available at: <https://njt.hu/jogszabaly/2020-1187-30-22> (Accessed: 2025.02.02.)

Vörösné Adler, E. (2004) *Az esélyegyenlőség biztosítása a könyvtári ellátásban: hagyományok, tapasztalatok és tervek – a Berzsényi Dániel Könyvtárban: 1. rész*, Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 1–2., p. 19–26.

Vörösné Adler, E. (2004) *Az esélyegyenlőség biztosítása a könyvtári ellátásban: hagyományok, tapasztalatok és tervek – a Berzsényi Dániel Könyvtárban: 2. rész*, Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 3., p. 8–11.

A tanulási élmény tervezésének módszertani lehetőségei

Methodological possibilities of planning the learning experience

Lengyelne Molnár Tünde
lengyelne.tunde@uni-eszterhazy.hu
Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
dékánhelyettes, habilitált egyetemi
docens

Komló Csaba
komlo.csaba@uni-eszterhazy.hu
Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
adjunktus

Vas Gábor Tamás
vas.gabor@uni-eszterhazy.hu
Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
mesteroktató

Beérkezett: 2024.09.16.

Elfogadva: 2025.01.15.

Publikálva: 2025.02.19.

Cite as / Így hivatkozd: Lengyelne Molnár, T., Komló, C., Vas, G. T. (2025) A tanulási élmény tervezésének módszertani lehetőségei / Methodological possibilities of planning the learning experience, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 2(1), p. 60–71.
<https://doi.org/10.3311/celISR.37985>

Az erősödő technológiai környezetben átalakulnak az emberi képességek, ezért az alfa generáció a hagyományostól eltérő oktatási módszereket igényel. Új és ígéretes irányként megjelennek a tanulási élmény tervezésére fókuszáló megoldások, amelyek célja, hogy biztosítsák a tanuló számára a célorientált, ugyanakkor emberközpontú tanulást. A módszer jól alkalmazható a könyvtárakban megindult digitális módszertani képzések továbbfejlesztéseként. A tanulmányunkban azokat a tanulási élmény tervezését támogató módszertani megoldásokat ismertetjük, amelyek az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem hallgatóinak, valamint a Bródy Sándor Könyvtár látogatóinak tartott képzéseken már gyakorlatban is alkalmazásra kerültek.

tanulási élmény tervezésének módszertana, 3D nyomtatás, makerspace, könyvtár

The rapidly evolving technological environment is a challenge for members of society. In the work environment and in everyday life, new tools are emerging that need to be learned and new skills developed to meet the demands of the labour market. In Hungary, the Eger library training institution has been using the makerspace for several years and nowadays they have a well-developed methodology. The 3D printer, the laser cutter and the smart home solutions are among the most popular services and can be effectively integrated into the methodological solutions for the design of the learning experience.

learning Experience Design, LXD, 3D printing, makerspace, library

1. Tanulási élmény tervezése

Egyre több hazai (Bródy Sándor Megyei Könyvtár, Békésmegyei Könyvtár, Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár stb.) és nemzetközi könyvtárban (Helsinki Central Library Oodi, London Public Library, Washington County Library, Toronto Public Library, City of Sydney stb.) találkozhatunk olyan környezettel, ahol a felhasználókat felkészítik a XXI. századi technológiák (3D nyomtatók, lézervágók, okosotthonok) használatára. Az egri könyvtárosképző intézmény fő profiljává vált olyan módszertani lehetőségek kidolgozása és alkalmazása, amelyek segítséget nyújtanak a technológiai környezetben történő képzéseken.

A tanulási élmény tervezése (learning experience design, LXD)¹ során az oktatástervezés helyett a tanulási folyamat tervezésére helyezzük a hangsúlyt, alkalmazva a felhasználói élményt (UXD), valamint a felhasználó-központú tervezés (UCD) módszereit. Míg a felhasználói élmény tervezésének tudománya a termék digitális használhatóságának optimalizálására törekszik (az elrendezés, funkció megtervezésével), addig a tanulási élmény tervezése a tanulót helyezi a fókuszba.

Alapelveit Niels Floor (2023) 9 pontban foglalta össze:

1. Tanulunk a tapasztalatból.
2. Minden tapasztalat egyedi.
3. A tanulás folytonos, dinamikus és holisztikus.
4. A tanulást befolyásolják az érzelmek.
5. A tanulás a folyamatról és eredményről együtt szól.
6. A tanulási tapasztalatok tervezése emberközpontú.
7. Több érzékszerv bekapcsolásának nagyobb a hatása.
8. Az (inter)aktivitás növeli a hatékonyságot.
9. Cél a pozitív, személyes és mélyreható tanulási élmény biztosítása.

Definiálva, a tanulási élmény tervezése a teljes folyamat megszervezését jelenti, ahol a tanulók személyes tapasztalataira alapozva egy holisztikus, több érzékszervre ható ismeretszátítás révén elérik az előre meghatározott oktatási célt.

Megvalósulásához a felhasználói élmény tervezésének (UX) módszerei közül a részvételen alapuló tervezés, együtt tervezés, hangos gondolkodás, kognitív áttekintés, használhatósági értékelés jelenik meg a tanulási élmény tervezésekor, s bár alapelvárásként szerepel a technológiai működőképesség, a központi szerepet továbbra is a pedagógiai használhatóság tölti be (Schmidt, M., Huang, R. 2022. p. 150). Mégis ez a technológiai jelenlét különbözteti meg az élményalapú pedagógiától, hiszen „az élménypedagógia a közvetlen élményt, tapasztalatot használja alapként a tanuláshoz. Legegyszerűbben »cselekedve/tevékenykedve tanulásként« lehetne leírni” (Molnár, 2013). Az élményalapú pedagógia nem a digitális élményre fókuszál (bár nem zárja ki), míg a tanulási élmény tervezése során a szociotechnikai-pedagógiai alkalmazhatóság kerül értékelésre, amely alatt a technológiával támogatott tanulás használhatóságának minősítését értjük a társadalmi, a technológiai és a pedagógiai dimenzió figyelembevételével (Jahnke, et al. 2020). A „tanulásiélmény-tervezést – a felhasználóiélmény-tervezés módszereit felhasználva – a tanulás tervezésének emberközpontú, elméletileg megalapozott és szociokulturálisan érzékeny megközelítéseként határozzuk meg, amelynek fókuszában a tanulók az előre definiált tanulási célok felé terelése áll” (Schmidt, M., Huang, R. 2022. p. 141).

Tanulmányunk célja konkrét technológiai megoldások átgondolása a tanulási élmény tervezése tükrében, és ezek olyan módszertani megoldásokká alakítása, amelyek az élményalapú technológiai tervezés eszközévé válhatnak.

2. A 3D nyomtatás

Az ipar 4.0 egyik alappillérenek tartott eljárással (Thorsteinsson, Page 2018) háromdimenziós tárgyat állítunk elő 3D nyomtató segítségével a digitális fájlból. A folyamat az additív gyártástechnológiára épül.²

A háromdimenziós tárgy előállításának első lépése a digitális fájl létrehozása. Létező és hozzáférhető tárgy esetén a 3D szkennerek segítségével az eredeti „lemásolható” (beszkennelhető). Az ipari felhasználásra szánt 3D szkennerek

„Definiálva, a tanulási élmény tervezése a teljes folyamat megszervezését jelenti, ahol a tanulók személyes tapasztalataira alapozva egy holisztikus, több érzékszervre ható ismeretszátítás révén elérik az előre meghatározott oktatási célt.”

„A tárgy
megtervezéséhez
is rendelkezésünkre
állnak különféle
szoftverek. ”

ára napjainkban még nagyon magas, viszont a digitális fényképezők és a mobiltelefonok – a megfelelő 3D szoftverrel felvértezve – alkalmasak lehetnek az egyszerűbb 3D szkennelési feladatok elvégzésére. A piacon elérhető mobil-applikációk közül érdemes olyat választani, amely képes a beszkenelt objektumot a 3D nyomtatók által értelmezhető fájlformátumban (pl. .stl, .obj stb.) exportálni, ilyen például a Qlone³, a Scandy Pro⁴, a Polycam⁵, a Hegescan⁶ és az elsősorban arcok beszkenelésére optimalizált Bellus3D⁷.

A tárgy megtervezéséhez is rendelkezésünkre állnak különféle szoftverek. Azok számára, akik csak most ismerkednek a 3D nyomtatás világával, kiváló választás lehet a tinkercad.com weboldal,⁸ ahol CSG (constructive solid geometry) alapon tudunk 3D objektumokat tervezni, azaz egyszerű 3D objektumokból (kocka, gömb, henger stb.) összetettet készíteni. Amikor a felhasználók legalább alapvető ismeretekkel már rendelkeznek a számítógéppel támogatott tervezés (Computer-Aided Design) témakörében, akkor használhatunk általános, illetve kifejezetten 3D nyomtatáshoz ajánlott CAD szoftvereket (pl. FreeCad, Autodesk Fusion stb.), amelyek lehetővé teszik összetett tárgyak mérnöki pontosságú tervezését is.

A háromdimenziós tárgy előállításának második lépése az ún. szeletelés, amely során a választott 3D nyomtatási eljárásnak megfelelően megtervezzük – többek között – a korábban említett vékony, egymásra épülő rétegek vastagságát, ezek méretét és pozícióját a nyomtatási térben. A szeletelőprogrammal előállított fájl tartalmazza azokat a szükséges információkat, amelyek alapján a 3D nyomtató elkészíti a tárgyat.

1. ábra: 3D modellezés iPad segítségével

A következő lépés a megtervezett tárgy kinyomtatása, amihez számos nyomtatási elv⁹ (material extrusion,¹⁰ powder bed fusion,¹¹ binder jetting¹² stb.) és technológia (stereolithography,¹³ direct light processing, powder bed fusion, selective laser sintering¹⁴ stb.) illetve nyomtatási alapanyag (polylactic acid,¹⁵ acrylonitrile butadiene styrene,¹⁶ polyethylene terephthalate glycol¹⁷ stb.) áll rendelkezésre. A fentiek közül az oktatási intézményekben leggyakrabban a Fused Deposition Modelingnek¹⁸ – röviden FDM-nek – nevezett technológiát és az egészségre káros anyagot nem tartalmazó, egyszerűen kezelhető nyomtatási anyagot, a PLA-t (polylactic acid) alkalmazzák.

3. A 3D nyomtatás –LXD– aspektusai

Az LXD-szemlélet – a rugalmassága miatt – különösen hatékonyan alkalmazható a könyvtárakban, ahol az ismeretsajátítási alkalmak száma kevesebb, és nem kötődik szigorú időbeosztáshoz, mint a formális oktatásban. A résztvevők koreloszlása gyakran heterogén, valamint a hagyományos iskolai környezettől eltérő milió és a foglalkozásokon való részvétel önkéntessége motiváló lehet.

Noha a *learning experience design* kifejezésnek nincs mindenki által elfogadott, egyetemes definíciója, a meghatározások többségében megjelenik az élményszerzés kihangsúlyozásán túl az ember-, illetve a tanulóközpontúság, a felhasználók szociokulturális hátterének a figyelembevétele (Gray 2020) és a célorientáltság. Az LXD az iskolákban és a könyvtárakban egyaránt alkalmazható multidiszciplináris megközelítés, amely az oktatási tartalmak megtervezésére fókuszál úgy, hogy azok átfogó és hatékony tanulási élményeket biztosítsanak. Az LXD tanulási környezete lehet akár teljes mértékben digitális, de integrálhatja a hagyományos és az attól eltérő (pl. könyvtári) tanulási környezetet is, összekapcsolva azokat egy integrált rendszerbe, amely egyaránt alkalmazza a digitális eszközöket és a tapasztalati tanulás módszertanát a tanulási célok hatékonyabb elérése érdekében (Laurillard 2012). Az LXD-szemlélet – a tervezettség ellenére – hatékonyan alkalmazható a formális, az informális és a nonformális oktatásban is. Míg a formális oktatás a tantervek optimalizálására és a technológia hatékony integrációjára fókuszál, addig az informális a spontán tanulási élmények megtervezését segítheti, a nonformális oktatás pedig a résztvevők igényeinek megfelelő, egyénre szabott, ugyanakkor rugalmas tanulási útvonalakat kínálhat.

Az LXD-szemlélet fontos célja a tanulók aktív részvételének elősegítése az ismeretsajátítási folyamat során. A 3D nyomtatás technológiája lehetőséget nyújt arra, hogy a tanulási folyamat nemcsak digitális, hanem kézzelfogható élménnyé váljon, amely növelheti a tanulók motivációját és segítheti az elvont fogalmak könnyebb megértését. A 3D nyomtatás gyakorlati alkalmazásával a tanulók aktívan részt vesznek a problémamegoldásban, a tervezésben és az innováció folyamatában (Bower és mtsai 2017). Az LXD keretében – összhangban azon elvével, hogy a tanulás élménygazdag és releváns legyen – a 3D nyomtatási projektek különböző tantárgyi ismereteket integrálhatnak: például matematikát, mérnöki tudományokat és művészeteket.

A tanulók a 3D nyomtatási projektek alatt az elméleti tudásuk elmélyítése mellett felfedezhetik az egyes lépések mögötti technológiai és tudományos folyamatokat is, ami a tudásuk megszilárdítását eredményezheti, egyúttal lehetőséget biztosít arra, hogy reflektáljanak saját munkájukra, hibáikból tanuljanak, és újratervezzék a probléma megoldását. Ez a tanulási ciklus megfelel Kolb (1984) tapasztalati tanulás modelljének, amit gyakran használnak a tanulási élmény tervezésekor.

„Az LXD az iskolákban és a könyvtárakban egyaránt alkalmazható multidiszciplináris megközelítés, amely az oktatási tartalmak megtervezésére fókuszál úgy, hogy azok átfogó és hatékony tanulási élményeket biztosítsanak.”

Az LXD nagy hangsúlyt fektet a tanulói különbségek figyelembevételére és a személyre szabott tanulási élményekre. A 3D nyomtatás lehetőséget nyújt arra, hogy a tanulók saját érdeklődési körüknek és tanulási stílusuknak megfelelően alakítsák projektjeiket, valamint egyedi tárgyakat tervezzenek és nyomtassanak. A 3D nyomtatás azzal, hogy a tanulók különböző nehézségű feladatokat kaphatnak, támogatja a differenciálást, ezzel is segítheti a tanulói bevonódást és a sikerélményt (Mayer 2009).

2. ábra: Könyvjelző 3D nyomtatása

4. A lézervágó és lézergravírozó gép

Míg a 3D nyomtatás az additív gyártási technológiai folyamatra példa, addig a lézeres megmunkálás egy szubtraktív anyagformázási technológia, ahol a gyártástechnológiai művelet folyamán a munkadarabból a nem kívánt részeket egy választott eljárással eltávolítják. A lézervágás és -gravírozás az egyik legelterjedtebb termikus vágási eljárás, ahol a kiinduló darab megformálásával előállítjuk a kívánt produktumot.

A lézeres megmunkálás alapjait Theodore Maiman fektette le 1960-ban, az első sikeresen működő és kontrollált körülmények között előállított lézersugárral. Maiman gépének prototípusában egy rubinkristályt alkalmazott, és egy stroboszkóp segítségével létrehozta a lézersugarat (Light Amplification by the Stimulated Emission of Radiation) (Andraws, Kovács, Popa-Müller 2017). A hagyományos megformáláshoz képest több az eltérés, amelyek közül a legszembetűnőbb, hogy nem keletkezik forgács. A lézeres megmunkáláskor az eltávolítandó rétegek a lézersugár hatására elpárolognak, illetve a magas hő hatására elégnak. Egy másik lényeges eltérés a többi szubtraktív eljárástól, hogy a megmunkálandó anyagot nem szükséges rögzíteni.

„A lézeres megmunkáláskor az eltávolítandó rétegek a lézersugár hatására elpárolognak, illetve a magas hő hatására elégnek.”

A felhasználható alapanyagok palettája széles, csak a finanszíris korlátok szabnak határt a különböző nyersanyagok – fa, kő, bőr, üveg, fém vagy egy 3D nyomtatóval előállított tárgy – megmunkálására is. A tanulás élményalapú tervezésébe való integrálásra pont ez az anyagfelhasználás és a kreatív megmunkálás változatossága kínál lehetőséget.

Az alapanyag kiválasztását követően szükséges egy digitális állomány kijelölése, amely az utasításokat tartalmazza a lézervágógép számára. Célzerű vektorgrafikus fájlt létrehozni, ami a legtöbb lézeres modullal rendelkező készülékkel kompatibilis. Dolgozhatunk kész állománnyal, vagy online környezetben létrehozhatunk egy szerkeszthetőt. Erre kiváló platformot kínál az Autodesk Tinkercad (2024) programja, ahol külön tanári felületen létrehozhatunk osztálytermet is, valamint előre definiálhatjuk az óraterveket. Így a diákok a tanáruk támogatásával az e-learning-rendszerek minden előnyét kihasználva online környezetben kezdenek a kollaboratív munkamenetet, a kreatív alkotás folyamatát. A program interoperabilitása segít a tanulási környezetek átjárhatóságában, az alkotásra ösztönző tananyagok testre szabhatók és újrahasznosíthatók, nehézségüket skálázva biztosítható az eltérő tudásalapú diákok számára is a megfelelő feldolgozandó információ (Papp 2023). Az oktatói blokkok azonosítása, tulajdonságai és a legjellemzőbb specifikációik is a webes környezetben történnek, mindezek pontos és gyors visszakereshetőséget biztosítanak, ezzel támogatva a tanulási tervezési folyamatot. A háromdimenziós alakzatokat, amelyeket a lézeres megmunkálásra szánt anyag feldolgozására alkalmaznak a képzésen, az online CAD (Computer-aided design) programban hozzák létre. Az így előállított objektumok exportálhatók SVG (Scalable Vector Graphics) fájlformátumba. Ez a vektorgrafikus fájlformátum egyenesekből és görbékkel épül fel, a lézervágó feje ezeket az előállított vonalakat járja be az anyag megmunkálásakor.

A lézeres technológia eltérően a furatos gravírozástól, már nem csak a vektorgrafikus fájlokkal kompatibilis. A felhasználó választhatja akár rasztergrafikus állományok lézergravírozását is egy hagyományos kép digitális másolatából, illetve egy digitálisan előállított képből. Ebben az esetben a lézermódul raszter módban gerjesztett lézersugarat használ, és a kép konverziója sorról sorra leképezi a lézersugár megfelelő paramétereit. A kép gravírozásánál a hangsúly az anyag kiválasztásán van, hiszen a porózus szerkezetnél a felület mintázata befolyásolja a konvertált sorok irányát. A lézergravírozás a legelterjedtebb képfájlokkal kompatibilis, mint például a BMP, a PNG, a JPG és a GIF. A tanuló két eljárás közül választhat a lézeres gravírozás használatával: a lézer fókuszában lévő anyagot elgőzöli, vagy a képet hőkezeléssel színezi a munkadarab felületére.

Az eljárás lehetőséget biztosít az eltérő alapanyagokkal való kísérletezésre, a diákok tapasztalatot szerezhetnek a különböző lézergravírozási technológiákról úgy, hogy az egyes anyagtípusokhoz más-más eljárást párosítanak. Míg a mélygravírozás során a munkadarab eltérő rétegei elpárolognak (elégnek), addig egy bevonattal rendelkező anyagnál az ablációs folyamat a javasolt megmunkálási eljárás. A lézeres ablációval csak a munkadarab bevonatát távolítjuk el, így a hallgató egy kontrasztos végeredményt kap. Abban az esetben, ha a kísérlet alapanyaga fém, lágyítással, illetve olvasztással is feldolgozható az anyag. Ilyenkor a fémet olvadáspontja alá hevítjük, aminek eredményeként egy kontrasztnyomat keletkezik. A leglátványosabb eredmény a pigmentelés. A színváltoztatásos eljárással az anyag színpigmentjei kémiaiilag módosulnak a lézeressugár hatására (Andraws, Kovács, Popa-Müller 2017).

„A lézeres ablációval csak a munkadarab bevonatát távolítjuk el, így a hallgató egy kontrasztos végeredményt kap.”

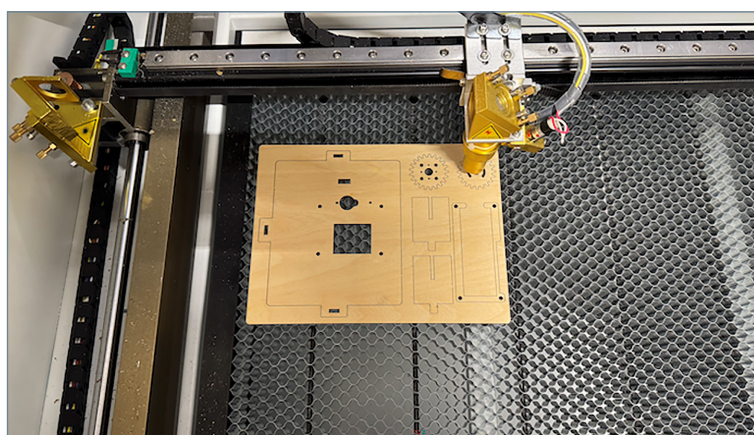
„A tanulási tapasztalat magában foglalja a tanulási feladatokkal való kognitív kapcsolódást, valamint az affektív reakciót és az azt követő elköteleződést a tanulási kontextusban.”

A lézervágó gépek ipari alkalmazása mellett egyre több alternatíva található a DIY (csináld magad) és otthoni felhasználású gépek megjelenésének köszönhetően. A kisebb teljesítményű, hobbicélra fejlesztett lézervágók elérhető áron biztosítanak lehetőséget ezen technológiák integrálására iskolai környezetbe. A lézeres technológia a jelenlegi technológiai trendek egyik fontos alkotóeleme, elegendő csak az autópárházban betöltött szerepére gondolni. Széles körű felhasználása is indokolja megismerését, hiszen napjainkra az autógyártáson kívül a telekommunikációban, az orvosi eszközökben és a mérés technikában egyaránt jelen van (Gyártástrend 2017).

A tanulás élményalapú tervezésébe a lézervágó gépek kiterjedt felhasználási lehetőségeik miatt könnyen implementálhatók. A diák a tapasztalati tanulás során célorientáltan és emberközpontúan éri el a kívánt eredményt egy újszerű technológia alkalmazásával.

A diák igényei felé igazodik az oktatási folyamat, az élmény középpontjából az oktatóról a tanítványra helyeződik. A tervezés fókuszában a tanulási tapasztalat áll, szemben a tanulási eszközökkel vagy anyagokkal. A tanulási tapasztalat magában foglalja a tanulási feladatokkal való kognitív kapcsolódást, valamint az affektív reakciót és az azt követő elköteleződést a tanulási kontextusban (Parrish 2009).

Tapasztalataink alapján a diákok megfelelő alapszintű grafikai ismeretekkel egyszerűen létrehozhatnak vektorgrafikus vagy exportálhatnak rasztergrafikus állományokat a gépre. A lézervágógép csak szigorú szabályok mellett használható, hiszen maga a lézersugár és a munkadarab is komoly sérüléseket okozhat. A megfelelő környezetben és a biztonsági előírások betartása mellett azonban ezek a gépek beilleszthetők a tanulás élményalapú tervezésébe. Ilyen alkalmazási terület lehet a lézergravírozás, -vágás a könyvtárak Makerspace közösségi tereiben, mint a Békés Megyei Könyvtár Kollaborja, ahol az alkotási folyamatok modularitásának köszönhetően a lézervágó egyszerűen alkalmazható a munkamenetben. Legyen szó egy Micro:bit projektekbe történő integrációról, ahol a hardver szerves részét képezi az előállított munkadarab, mint például a Micro:bit gitáros feladata, ahol a kartonlap helyett a lézer segítségével rétegeltlemezből kapjuk meg a gitár testét, vagy az okosotthonprojektnél egy-egy sérült építőelemet így pótlunk.

3. ábra: Okosotthonprojekthez elemek lézervágása

Ugyan a tanulók olyan személyes célokkal, motivációval és értékekkel lépnek be a tanulási kontextusba, amelyek esetleg nem illeszkednek közvetlenül az oktatási feladatokhoz, viszont az LXD segítségével az oktató dinamikus tanulási

kontextusokat és erőforrásokat biztosíthat (Chang, Kuwata 2020). Fontos, hogy az LXD-tervező kellő kreativitás mellett nagyfokú flexibilitással viszonyuljon a hallgatók alkotási folyamatához, ami sok esetben nehezen kiszámítható. A lézervágó, lézergravírozó gépek alkalmazása egyrészt szabadságot biztosít az oktatóknak, miközben lehetőséget nyújt egy innovatív technológia alkalmazására, másrészt a hallgatók az élményalapú képzéssel megszerzett tudással könnyebben alkalmazkodhatnak a negyedik ipari forradalom kihívásaihoz (Racsko, Kis-Tóth 2022).

5. Okoseszközök

A mindennapi életünket átszövik a digitális eszközök, amelyek jelen vannak a közgazdaság, az ipar és az otthonunk legkülönbözőbb területein is. Az okoseszközök lakókörnyezetünk makro- és mikroszintjének szerves alkotóelemei, amelyek egyaránt képesek egymással és a felhasználóival interakcióra. Ez az a terület az aktuális technológiai trendek közül, amely meghatározza a jövőnket. A mesterséges intelligencia térnyerése tovább erősíti az okoseszközök alkalmazását környezetünkben, amely a kényelem, a biztonság és az energiatakarékosság felé orientálódik. Elegendő csak azokra a tanulmányokra hivatkozni, amelyek prognosztizálják, hogy a föld lakosságának 70%-a 2050-re városlakó lesz (Zsömle 2020). Az urbanizációs folyamatokban elengedhetetlen eszközökké válnak az IoT-k (Internet of Things), amik segítségével okosvárosokat hozhatunk létre. Ezen eszközök használatával rengeteg globalizációs probléma lehet leküzdhető. Megoldást kínálnak a közlekedésirányításban és a közbiztonság fenntartásában, valamint az energetikában is fontos szerepet töltenek be.

Szűkebb környezetünk az otthonunk, ahol szintén jelen vannak az okoseszközök. Statisztikák alapján 2022-ben globálisan már 175 millió okosotthon volt, ebből 63 millió az Egyesült Államokban. A KSH 2020-as adatai alapján Magyarországon csupán az otthonok 4%-a rendelkezik okoseszkővel (Mandić 2022). Egyes prognózisok alapján 2025-re 75,44 milliárd IoT-berendezés kerül telepítésre, és ebből 1,2 milliárd okosotthoneszköz lesz (Statista Inc. 2022).

A lakosság rengeteg infokommunikációs technológiai jártasságra tett szert a digitális átállás jelenlegi szakaszában. Kiváló lehetőség ezen kompetenciák további bővítésére az okoseszközök megismertetése. Javasolt a középiskolai oktatásba, a felsőoktatásba és a felnőttképzésbe is integrálni ezeket az ismereteket. Az IoT azonban kihívások elé is állítja társadalmunkat, hiszen a gazdaság jelenleg is informatikus szakemberek hiányával küzd. Ez a probléma természetesen nemcsak az ipart érinti, hanem valamennyiünk életére hatással lesz.

Az okoseszközök programozása a tanulók számára kreatív kihívást jelent, mégis könnyen elsajátítható, hiszen nem igényel jártasságot a programnyelvek világában. Segítségével létrehozhatnak megoldásokat az élet egy-egy területére. Az okosberendezések megszólítása és utasításokkal működtetése probléma-megoldó gondolkodást igényel a hallgatóktól és az oktatóktól is. A megoldandó feladat lineárisan egymásra épülő modulokból áll. A célt a hallgatók kooperatív módon is elérhetik, létrehozhatnak közösen szcenáriókat eltérő tevékenységre, valamint akár több eszköz kollaborálásával is elérhetik a kívánt eredményt.

Az oktatási környezetbe beilleszthető eszközök száma szinte korlátlan. A tervező meghatározhatja egy képzelte vagy valós gyakorlati probléma megoldását. Az eszközök kiválasztását követően szükséges definiálni egy fejlesztői környezetet, amellyel a diák a készülékeknek utasításokat adhat. Erre kínál megoldást az

„Az okoseszközök programozása a tanulók számára kreatív kihívást jelent, mégis könnyen elsajátítható, hiszen nem igényel jártasságot a programnyelvek világában.”

„Az élményalapú
oktatással
legegyszerűbben
akkor érhetünk el
gyors eredményt,
ha egy jól kiforrott
technológiára
alapozva és kiváló
ökoszisztémával
rendelkező
gyártó(k)
termékeivel állítjuk
elő a felhasználói
élményt.”

IFTTT („If This Then That” – „ha ez, akkor az”) ingyenes webes szolgáltatás. Az alkalmazásban utasításláncokat hozhatunk létre, ezek az ún. scriptek (appletek). Rengeteg előre definiált problémára kész applet található az oldalon, 2025 januárjában több mint 900 gyártó termékeit támogatja, és több mint 27 millió aktív felhasználóval rendelkezik. Az LXD-tervezők akár ezeket a többnyire platformfüggetlen alkalmazásokat is felhasználhatják az oktatás során, de a hallgatókkal is előállíthatják az appleteket. Az IFTTT-ben előállított automatizáló scripthez nincs szükség hubra, mivel ezek a folyamatok akár egy mobiltelefonról is futtathatók.

Az élményalapú oktatással legegyszerűbben akkor érhetünk el gyors eredményt, ha egy jól kiforrott technológiára alapozva és kiváló ökoszisztémával rendelkező gyártó(k) termékeivel állítjuk elő a felhasználói élményt. A tervezésnél jól alkalmazhatók az Apple vállalat termékei, valamint az Apple HomeKit-kompatibilis¹⁹ eszközök. A hallgatók különböző érzékelőkkel vagy akár időalapú automatizálással irányíthatják a kompatibilis eszközöket. A megvalósítandó projekthez javasoljuk az Apple Home alkalmazását. A diákok létrehozhatnak egy szcenáriót az applikációban, amely egyszerre beindítja a különböző folyamatokat. Az oktató kialakíthat egy olyan koncepciót, amely egy adott napszakhoz kötött eseménysorozatot aktivál, például a „reggel” szcenárió bekapcsolja a világítást meleg fénnel, fokozatosan növekvő fényerővel, és ezzel párhuzamosan elindítja az Apple TV-t, amelyen nyugtató zene szól. A megvalósításhoz ebben az esetben a tervezőnek egy Apple HomeKit-kompatibilis LED-fényforrásra, egy Apple TV-re és egy Bluetooth-hangsóróra van szüksége, valamint egy olyan eszközre, amelyen az eseménysorozatot létrehozuk az Apple Home alkalmazásban. Természetesen ezek az eszközök más eszközökkel és utasításokkal egyszerűen lecserélhetők, ezzel is teret adva a kísérletezésre és változatos triggerfeltételek kialakítására, akár szenzorok közbeiktatásával is.

Egy másik, a tanulási élménytervezés során a gyakorlatban produktívan alkalmazható kreatív eszközcsoport, a Keyestudio Smart Home Kit.²⁰ A csomag támogatásával megvalósítható egy komplett okosotthon, amelynek központi egysége egy Micro:bit. A diákok az építőelemek és a kit részeit képező szenzorok és eszközök segítségével egy energiatakarékos elveket követő otthont alakíthatnak a projektben. A tervezéskor nemcsak a szerelésen és a programok megalkotásán van a hangsúly, hanem körbejárható a különböző felmerülő problémák megoldásának lehetősége is. Célszerű az olyan környezetvédelmi és energiahatékonysági megoldásokra orientálni a diákok figyelmét, mint hogy egy napelem vagy egy hőérzékelő miben segíti a mindennapjainkat. A keyestudio fejlesztőcsapata számos modult biztosít a projektek továbbfejlesztéséhez, ezzel támogatva a lehetséges hétköznapi problémák modellezését. Gyakorlati megvalósítás során Egerben, a Bródy Sándor Könyvtár egyik Makerspace foglalkozásán a Smart Home projekt bővítéseként több Micro:bit segítségével egy zárt kommunikációs csatornát építettünk ki, belső üzenetküldés szándékával.

Az eszközök gyártóinak sokfélesége eltérő platformokat eredményezett az otthonainkban. Napjainkra már megjelentek a törekvések a közös standard alkalmazására. Erre jó példa a Matter,²¹ amely eredetileg Connected Home over IP project (CHIP) néven indult, és az Amazon, az Apple, a Google, a Zigbee Alliance cégek kezdeményezésére született egy IP-alapú protokoll megteremtésére. A Matter szabványhoz 2019-es megalakulása óta a legnagyobb okosotthoneszközök csatlakoztak, 2021-ben több mint 170 vállalat állt be a szabadalom mögé (Barnabásné 2021). Ezek a tendenciák is alátámasztják, hogy biztosítani kell az okosotthonok megismerését, valamint az oktatásba való implementálását.

4. ábra: Egy Heves vármegyei könyvtáros-továbbképzésen a Micro:bit segítségével kommunikációs csatorna épül

6. Összegzés

A bemutatott módszerek könyvtári alkalmazásai izgalmas területet jelenthetnek egy tanulási élmény tervezője számára is, hiszen a kísérlet végeredményéről közvetlen visszajelzést kap. Az LXD révén a diákok kompetenciái úgy fejlődnek, hogy mellé pozitív élmények is párosulnak. A tanulási élmény tervezésének módszerét az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem képzéseiben belül már alkalmazzuk, tapasztalataink alapot biztosíthatnak a partnerintézmények számára a demonstrált innovatív technológiák bevezetésére, továbbá hozzájárul a magas szintű speciális szaktudással rendelkező szakemberek biztosításához a könyvtárak számára. Ilyen gyakorlati megvalósítás megy végbe a Bródy Sándor Könyvtár makerspace-foglalkozásain, ahol eltérő tudású és korosztályú alkotók, diákok ismerkedhetnek meg innovatív eszközökkel és szerezhettek tapasztalatot a tanulási élmény tervezésének empirikusan alkalmazott módszereiről. A képzéseken a meglévő tudásbázisuk tovább bővült, és gyakorlati feladatokkal próbálhatnak egy-egy valós vagy vélelmezett problémát megoldani, amely minden esetben a tudásszintjükhöz skálázott. A tevékenységek moduláris felépítésének köszönhetően a csapat dinamikájához alkalmazkodva az oktató bizonyos nehezebb feladatoknál elágazást biztosít egy könnyebb megvalósítás irányába, ami pozitív érzelmi kapcsolódást garantál.

Az így megszerzett tudás bizonyos jártasságot ad a tanulóknak az újszerű kihívásokkal szemben, amelyeket a közeljövő robbanásszerű technológiai változásai okozhatnak.

Fotók forrása: Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

Lábjegyzet

¹ A tanulmányban egyaránt használjuk a magyar nyelvű kifejezést és az eredeti, angol nyelvű kifejezés rövidítését (LXD).

² A latin eredetű additív szó jelentése: hozzáadó, összegző. Az elnevezés arra utal, hogy a 3D tárgyat nagyon vékony, egymásra épülő rétegekből építjük fel, fokozatosan növelve a munkadarab méretét (ellentétben pl. a forgácsolással, ahol a megmunkálás során leválasztjuk a munkadarabról a „felesleges” anyagot).

³ A Qlone weboldala: <https://www.qlone.pro>

⁴ A Scandy Pro weboldala: <https://www.scandy.co/apps/scandy-pro>

⁵ A Polycam weboldala: <https://poly.cam/>

⁶ A Hegescan weboldala: <https://hege.sh/>

⁷ A Bellus3D weboldala: <https://www.tmdtechnologies.com/bellus3d>

⁸ Közös üzemeltető az AutoCad szoftver gyártója és a MakerBot cég.

⁹ Az eljárások, technológiák és nyomtatási anyagok nevinél az egységes megjelenés érdekében megtartjuk az angol elnevezést, de lábjegyzetben jelezzük a többé-kevésbé elterjedt magyar fordítást

¹⁰ anyagextrudálás

¹¹ porágy-összeolvasztás

¹² kötőanyag-befecskendezés

¹³ sztereolitográfia

¹⁴ szelektív lézeres szinterezés

¹⁵ politejsav

¹⁶ akrilnitril-butadién-sztirol

¹⁷ glikol-módosított polietilén-tereftalát

¹⁸ olvasztott szálhúzásos modellezés

¹⁹ Az Apple HomeKitről bővebben: https://istyle.hu/blog/mi_az_az_apple_homekit (Utolsó elérés: 2024. 10. 29.)

²⁰ A termékről bővebben: <https://docs.keyestudio.com/projects/KS0085/en/latest/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 29.)

²¹ <https://csa-iot.org/all-solutions/matter/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 29.)

Felhasznált és ajánlott forrás

Andraws, A., Kovács, T. Popa-Müller, I. (2017) *A lézeres gravírozás technológiája*, Műszaki tudományos közlemények, 7, p. 67–70, <https://doi.org/10.33895/mtk-2017.07.09>

Autodesk (2024) *Tinkercad*. Elérhető: <https://www.tinkercad.com> (Utolsó elérés: 2024. 10. 29.)

Barnabásné, B. (2021) *Gyártókon átnyúló okosotthon-szabvány készül*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 68(6), p. 417–417. Elérhető: <https://journals.bme.hu/tmt/article/view/36148/21864> (Utolsó elérés: 2024. 02. 20.)

Bower, M., de Koster, S., Walker, R. (2017) *Technology-Mediated Learning Theory and Practices*, Journal of Educational Technology & Society, <https://doi.org/10.1111/bjet.12771>

Chang, Y. K., Kuwata, J. (2020) *Learning experience design: challenges for novice designers*, In: Schmidt, M, Tawfik, A. A., Jahnke, I., Earnshaw, Y. (Eds.), *Learner and user experience research*, EdTech Books. Elérhető: https://edtechbooks.org/ux/LXD_challenges (Utolsó elérés: 2024. 02. 20.)

Floor, N. (2023) *This is learning experience design: what it is, how it works, and why it matters. (Voices That Matter)*, [e-könyv], Pearson Education, Sydney, ISBN: 9780137950829

Gray, C. M. (2016) *'It's more of a mindset than a method': UX practitioners' conception of design methods*. In: Proceedings of the 2016 CHI conference on human factors in computing systems, San Jose (Ca.), p. 4044–4055, <https://doi.org/10.1145/2858036.2858410>

Gray, C. M. (2020) *Paradigms of knowledge production in human-computer interaction: towards a framing for learner experience (LX) design*, In: Schmidt, M, Tawfik, A. A., Jahnke, I., Earnshaw, Y. (szerk.) *Learner and user experience research*, EdTech Books. Elérhető: https://edtechbooks.org/ux/paradigms_in_hci (Utolsó elérés: 2024. 02. 20.)

Gyártástrend (2017) *Lézer, a jelen technológiája*. Elérhető: <https://gyartastrend.hu/cikk/lezer-a-jelen-technologiaja> (Utolsó elérés: 2024. 02. 20.)

Jahnke, I., Schmidt, M., Pham, M., Singh, K. (2020) *Sociotechnical-pedagogical usability for designing and evaluating learner experience in technology-enhanced environments*. In: Schmidt, M, Tawfik, A. A., Jahnke, I., Earnshaw, Y. (szerk.) *Learner and user experience research*, EdTech Books. Elérhető: https://edtechbooks.org/ux/sociotechnical_pedagogical_usability (Utolsó elérés: 2024. 02. 20.)

- Kolb, D. A. (1984) *The Process of Experimental Learning*. In: Kolb D. A. (szerk.) *The Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs
- Lengyelne Molnár, T. (2022) *A könyvtárak digitális ökoszisztémája*, Gondolat Kiadó, ISBN 9789635561971
- Laurillard, D. (2012) *Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology*, Routledge, ISBN 9780415803878
- Mandić, D. (2022) *A mesterséges intelligencia alkalmazása az okosotthonokban*, Biztonságtudományi Szemle, 4(1), p. 33–41.
- Mayer, R. E. (2009) *Multimedia Learning*, Cambridge University Press, ISBN 978-0-521-73535-3
- Molnár, P. (2013) *Töprengések az élménypedagógia fogalmáról, Nézőpont*, Elérhető: http://epa.niif.hu/03900/03976/00022/pdf/EPA03976_magister_2013_02_090-094.pdf (Utolsó elérés: 2024. 02. 20.)
- Papp, Gy. (2003) *Az e-learninget támogató szabványok a gyakorlatban*. In: Agria Media 2002: Az elektronikus tanulás a III. évezred pedagógiai kihívása, Eszterházy Károly Főiskola Líceum Kiadó, pp. 130–137. Elérhető: https://publikacio.uni-eszterhazy.hu/5767/1/AM_2002.pdf (Utolsó elérés: 2024. 02. 20.)
- Parrish, P. (2009) *Aesthetic principles for instructional design*, Educational Technology Research and Technology, 57(4), p. 511–528. <https://doi.org/10.1007/s11423-007-9060-7> (Utolsó elérés: 2024. 02. 20.)
- Racsko, R., Kis-Tóth, L. (2022) *Ütemváltás az oktatás digitális transzformációjában: a könyvtárak lehetséges szerepe az online tanulásban*, Könyvtári Figyelő, 68(2), pp. 177–191. Elérhető: https://www.epa.hu/00100/00143/00369/pdf/EPA00143_kf_2022_02_177-192.pdf (Utolsó elérés: 2024. 02. 20.)
- Racsko, R., Szűts, Z., Radics, K., Lengyelne Molnár, T. (2023) *A könyvtár mint 21. századi autentikus tanulási környezet*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, pp. 1–10. Elérhető: <https://journals.bme.hu/tmt/article/view/36482/22195> (Utolsó elérés: 2024. 02. 20.)
- Schmidt, M., Huang, R. (2022) *Defining learning experience design: voices from the field of learning design & technology*, TechTrends, 66, p. 141–158, <https://doi.org/10.1007/s11528-021-00656-y>
- Statista Inc. (2022). *Global Smart Home Market Size 2022*. Elérhető: <https://www.statista.com/statistics/682204/global-smart-home-market-size/> (Utolsó elérés: 2024. 02. 20.)
- Stefaniak, J., Sentz, J. (2020) *The role of needs assessment to validate contextual factors related to user experience design practices*. In: Schmidt, M., Tawfik, A. A., Jahnke, I., Earnshaw, Y. (szerk.), *Learner and user experience research*, EdTech Books. Elérhető: https://edtechbooks.org/ux/role_of_needs_assessment (Utolsó elérés: 2024. 02. 20.)
- Thorsteinsson, G., Page, T. (2018) *The Evolution of 3D printing and Industry 4.0*, Manager's Journal on Future Engineering and Technology, 14(1), p. 1–15. <https://doi.org/10.26634/jfet.14.1.14600>
- Ur, B., Ho, M. P. Y., Brawner, S., Lee, J., Mennicken, S., Picard, N., Schulze, D., Littman, M. L. (2016) *Trigger-Action Programming in the Wild: An Analysis of 200,000 IFTTT Recipes*. In: Proceedings of the 2016 CHI conference on human factors in computing systems, San Jose (Ca.), p. 3227–3231. <https://doi.org/10.1145/2858036.2858556>
- Zsömle, V. (2020) *Egy felmérés tanulságai: az Internet of Things (IoT) a magyar könyvtárakban*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 67(4), p. 224–236. Elérhető: <https://journals.bme.hu/tmt/article/view/35448/21162> (Utolsó elérés: 2024. 02. 20.)

Ökológia, képzelet, könyvtár

Ecology, imagination, library

Gondos Gábor
gondos.gabor@oszk.hu
MNMMK Országos Széchényi Könyvtár
könyvtáros

Beérkezett: 2024.12.30.
Elfogadva: 2025.01.07.
Publikálva: 2025.01.28.

A környezettudatosság, a fenntarthatóság, az ökológiai értékrend és látásmód sokféleképp jelenik meg a tudomány, a vallás és a művészet egyes területein. E sokféleség rendszerezett előtérbe helyezésével a könyvtáros elősegítheti, hogy a hozzájuk kapcsolódó társadalmi párbeszéd minél sokoldalúbb, árnyaltabb legyen. A fenntarthatóság szolgálatában álló könyvtártudomány meglehetősen nagy feladata lehetne, hogy a környezetvédelmi gondolkodás fejlődését, elágazásait figyelemmel kísérje, illetve kövesse a különféle tudományágak ökológiai változatait, és egyfajta generalista, interdiszciplináris hídépítőként ösztönözze a horizontális átjárást a témával foglalkozó tudásterületek között.

fenntartható fejlődés, ökológiai tudományok, ökológiai könyvtárban, tájékoztatás

The purpose of this article is to outline how environmental awareness, sustainability, and ecological values appear in various fields of knowledge, such as science, religion, and art. By systematically highlighting this diversity, librarian can contribute to making the social dialogue on this issue as diverse and nuanced as possible. A major task of the library profession at the service of sustainability could be to follow the development and ramifications of environmental thinking, as well as the ecological versions of various disciplines, and to act as a kind of generalist, interdisciplinary bridge-builder, encouraging horizontal cross-fertilisation between the fields dealing with the subject.

sustainable development, ecological sciences, ecological librarianship, reference services

1. Bevezető

Évtizedek óta foglalkoztat az emberiség és a természet kapcsolatának kérdése. 2006 óta dolgozom könyvtárosként, és 2021-ben – az IFLA zöldhírlevelét megismerve – elkezdtem gondolkodni az „ökológiai felvilágosodás” (nevezzük most így) és a könyvtár kapcsolatán, ezért – bízva a különféle tudományágak közötti párbeszédben – humánökológiai érdeklődésű kulturális antropológusként én is hozzászólnék a könyvtároskollégák (pl. Barátné 2017, Dubniczky 2018) által már megkezdett együtt gondolkodáshoz.

2. Változó zöld

Ha a környezeti problémák tudatosulásának kezdetét (némiképp önkényesen) a *Néma tavasz* (Carson 2007) 1962-es megjelenéséhez kötjük, akkor látjuk, hogy az azóta eltelt évtizedekben számos természet- és környezetvédelmi kezdeményezés/

Cite as / Így hivatkozd: Gondos, G. (2025) Ökológia, képzelet, könyvtár / Ecology, imagination, library, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 2(1), p. 72–84.

fejlesztés tapasztalatával gazdagodott a világ. Valamelyik ezek közül bevált, némelyik naivnak bizonyult, viszont rajtuk keresztül változik, hogy mit tartunk környezet-tudatosnak, vagy napjainkban inkább: fenntarthatónak. Csak pár példát kiragadva: lelkesedtünk többek közt a bioetanollal működő gépjárművekért, míg rá nem döbbsztünk, hogy tömeges alkalmazásuk esetén arról kellene döntenünk, hogy a termőföldjeinken élelmiszert vagy üzemanyagot termelünk (Monbiot 2022). Hasonló meglepetés volt a biológiai védekezés egy példája, amikor a levéltetveket ellen (Európában is) szabadon engedett harleinkaticák a levéltetveket hatékonyan megritkítván nem „tűntek el”, hanem versenytársává váltak a hazánkban őshonos hétpettyes katicabogárnak (Tátrai 2017). E védekezés valóban biológiai, amennyiben nincsenek benne vegyszerek, viszont korántsem rendszerként tekintett a természetre, s ennyiben téves modell alapján működött: egy probléma megoldásával létrehozott egy másikat. Ugyanígy lehet említeni a biomassza energiacélú felhasználásának ellentmondását: „Nézetem szerint a biomassza elégetésénél nagyobb csapást még nem mért az ember saját magára, hiszen most rúgja ki maga alól a tápláléklánc alapköveit” (Gyulai 2009). Sorolhatnám az eseteket, amelyek abból következnek, hogy a valóságról alkotott modelljeink nem elég pontosak, szűkek, a rendszer egy töredékét veszik csak figyelembe.

A fenti kísérletek köre bővült azokkal az aktivitásokkal is, amelyek pusztán látszólag zöldek (mára sok ilyen létezik a gazdaság és a politika területén is). Ilyen volt például az 1989 és 2001 között működő, olaj- és vegyipari cégek, autógyártók által létrehozott Global Climate Coalition nevű látszólag civil kezdeményezés, amely – ezzel, a környezeti érzékenységre utaló névvel – a rió csúcs (az ENSZ környezeti és fejlődési konferenciája) idején az Egyesült Államok kormányánál az üvegházhatású gázok kibocsátását korlátozó intézkedések ellen lobbizott (Fidrich 2003, p. 4). Darvas Béla egyik írásában bemutatta az NGO-k különféle fajtáit (Darvas 2020), amelyek pártok, cégek, kormányok érdekeit „öltöztetik civilbe”. A piaci szereplők is természetesen módon – a trendekhez igazodva – törekednek környezetbarátnak beállítani önmagukat, kérdés, hogy ez mennyiben megy túl pusztán kommunikációs gesztusokon. A cégeknek nincs könnyű dolguk, mert a jelen főáramú közgazdaságtani paradigma elég erős kényszerítő erővel hat a gazdaság szereplőire: a folyamatos növekedési kényszer minden céget az egyre több termelésre, ezáltal egyre több környezetterhelésre kényszerít, másrészt ez a gondolkodási keret azt sugallja, hogy a környezetszennyezésre lehetséges pusztán a piaci logikán belül megoldást találnunk, elég, ha egyre hatékonyabban növekszünk (Gondos 2005).

A kérdés tovább bonyolódik a fogyasztói kultúra sajátos reakcióival is: Mark Fisher szerint a kapitalizmus annyira hatékony *befoglaló keretétvé vált a valóságnak*, hogy a környezettel kapcsolatos aggodalmainkat is terméké alakítja, és így egy fogyasztói aktussá teszi azt a készletet, amely egy társadalmi változás alapja is lehetne: a *WALL-E* című filmben¹ markánsan látható az ökológiai katasztrófa, majd a kis robot megoldja a helyzetet. Fisher szerint az ilyen filmek a társadalmi cselekvés ellen hatnak, mert az emberek cselekvés helyett *a megváltást a vásznat nézve élik át* (Fisher 2021, p. 39). A kommersz hasonló szerepéről értekezik Szvetelszky Zsuzsanna is *A natúrhatnám polgárban* (2003).

A természetvédelem maga is fejlődik, változik a tudományos kutatások mentén. A fajok védelme hamarosan kibővült az élőhelyvédelemmel. Később ezen – egy mástól távol lévő – területek összekapcsolásával, az így kialakított hálózat védelmén át eljutunk az egészet zárójelbe tevő következtetésig: „Ha nem ismerjük fel, hogy az ember a természet része, nem alakítjuk ki azokat a gazdasági, társadalmi működési módokat, melyek a környezetünkkel való harmonikus együttélést lehetővé teszik –

„... kapitalizmus
annyira hatékony
befoglaló
keretétvé vált a
valóságnak, hogy
a környezettel
kapcsolatos
aggodalmainkat is
terméké
alakítja ...”

¹ Stanton, A. (2008) *WALL-E* (animációs film)

„S ma már hallani regeneratív mezőgazdaságról is, amely nemhogy együttműködni akar a természettel, hanem az okozott sebeket célozza begyógyítani.”

akkor a természet, mint »objektum« védhetetlen.” (Kajner, Farkas, Nagy 2008). S ma már hallani regeneratív mezőgazdaságról is, amely nemhogy együttműködni akar a természettel, hanem az okozott sebeket célozza begyógyítani. Ilyen kezdeményezéseket mutat be például Andrew Millison a YouTube-csatornáján.²

A téma fejlődésének egy másik aspektusa dr. Gyulai Iván értelmezése, amely például a (csővégeknek ítélt) természetvédelem helyett a szociális, környezeti és gazdasági kérdésekre egy rendszerben kínáló megoldásokra ösztönöz. Hiszen ezzel a módszerrel kikerülhető, hogy a különféle szektorok egymás kárára próbálják a maguk kihívásait legyőzni (jelen gyakorlatunk ugyanis gyakran az, hogy egy szociális vagy gazdasági célt próbálunk elérni egy természetvédelmi cél feláldozásával) (Gyulai 2008, p. 6).

E sorokkal egyrészt szemléltetni kívánom, hogy az égetően fontos zöldgondolat a tudásunk gyarapodása, illetve a társadalom mint rendszer önmozgása révén egy folyamatosan fejlődő, változó tudás, amelyben kiigazodni egyáltalán nem könnyű. Ez vélhetően más tudásterületekre is vonatkozik, az öko témákban azért fokozott jelentőségű, mert annak témája a bioszféra igen komplex rendszere. Másrészt célom volt mindemellett azt is bemutatni, hogy a társadalom mint rendszer milyen sokféle módon és szinteken reagál e problémára.

3. Az ökológiai gondolat és annak képviselői – tudomány, vallás, művészet

3.1. Ökoszemléletű tudományágak

Számtalan tudományág reflektált a zöldkérdésre akár úgy is, hogy kialakította a maga diszciplínájának ökováltoztatát (1. ábra).

Természettudományi, mérnöki terület	Humán terület
Adaptív építészet	Humánökológia
Akusztikai ökológia	Környezeti igazságosság
Biomimikri	Környezeti etika, ökoetika
Környezetanalitika	Környezettörténet
Környezetgazdálkodás	Környezeti nevelés
Ökoinformatika	Kulturális ökológia
Ökokatalízis	Ökodizájn
Ökokémia	Ökoesztétika
Ökológiai agrártudomány	Ökofilozófia
Ökológia (ökológiai biológia)	Ökokritika
Ökológiai biogeográfia	Ökolingvisztika
Ökológiai biotechnológia	Ökoliterália
Ökológiai evolúciós biológia	Ökológiai antropológia
Ökológiai epidemiológia	Ökológiai közgazdaságtan
Ökológiai mérnöki tudomány	Ökopolitika, biopolitika
Ökológiai mezőgazdálkodás	Ökológiai kultúra, ökokultúra
Ökológiai genetika	Ökomuzikológia
Ökológiai hálózatok kutatása	Ökopolitika
Ökológiai hidrológia	Ökopszichológia
Ökológiai kémia	Ökoszociológia
Ökológiai meteorológia	Ökoteológia
Ökológiai növénytan	Társadalomökológia
Ökológiai talajtan	Történeti ökológia
Ökológiai tengerbiológia	stb.
Ökológiai térinformatika	
Ökotoxikológia	
Ökoépítészet	
Városökológia	

1. táblázat: Ökotudományágak a teljesség igénye nélkül

² Millison, A. *YouTube-csatornája*. Elérhető: <https://www.youtube.com/@amillison> (Utolsó elérés: 2024. 10. 03.)

Mivel a környezeti problémát elsősorban technikai kérdésként értelmezzük, így a mérnöki diszciplínákban hangsúlyosan jelentkező feladatként, hogy kevésbé veszélyes gyomirtókat (Darvas 1999), vegyszereket, biztonságosabb szigeteléseket és szűrőket készítsünk, ökohatékonyabban (Hilty 2009), energiatakarékosan működtessük elektronikai eszközeinket, tájba simuló és/vagy energetikailag önellátó, saját szennyvízkörrel működő épületeket tervezzünk stb.

A természettudományokba, illetve a bölcséleti, társadalomtudományi ágakba eltérő módon épült be az ökológia/ökológiai tapasztalat. A biológián kívüli természettudományok magától értetődően kidolgozták az ökológiához valamilyen módon kapcsolható diszciplínák és az ökológia közötti területeket. A humán tudományokban az ökológia inkább egy új szemlélet formájában jelent meg, hogy az egyes kutatások ezután kibővíljenek a természeti dimenzióval. E területek is találtak tenni- és vizsgálnivalót a kérdés kapcsán, legyen az ökokritika (irodalomelmélet) (Horgas 2005), környezeti igazságosság (jog, politológia), ököpszichológia vagy ökológiai közgazdaságtan. Ez legtöbbször a „laboratóriumuk kitágítását” jelenti, pl. közgazdászok elkezdtek modellezni, hogy milyen lenne az a közgazdaságtan, amely a gazdaságnak nem pusztán ingyenes és végtelesen bemeneteként értelmezi a természetet (Daly 2001), vagy épp egy műalkotás létrejöttét az adott természeti környezet állapota vajon befolyásolta-e?

3.2. Vallás, bölcsesség

Véleményem szerint korunkban sokan a bölcsességet szükségtelennek gondolják és egy meghaladott múlthoz kötik. Ezzel szemben Gyulai Iván a bölcsesség fenntarthatóságban betöltött szerepéről is ír (Gyulai, I. 2008, p. 32). A tudományok mellett a különféle vallások (Jávör 2004, Bolyki 1999) is foglalkoznak a környezeti válsággal, és ezekben a megközelítésekben – az ökofilozófiához hasonlóan (Lányi, Jávör 2005) – hangsúlyosabb az emberi viselkedést firtató etikai szempont, illetve a rendszerszintű szemlélet (a kérdés pusztán mérnöki megközelítésével szemben):

„Bűnbánatra van szükség, és arra hogy megpróbáljuk megújítani azt, ahogyan magunkra, egymásra és a minket körülvevő világra tekintünk, a teremtés isteni nézőpontjának szemszögéből. A gond nem pusztán gazdasági vagy technológiai, elsősorban erkölcsi és lelki. Megoldást a gazdaság és a technológia területén csak akkor találhatunk, ha mélységes változás megy végbe szívében, amely elvezethet bennünket életformánk megváltoztatásához, valamint fogyasztásunk és termelésünk fenntarthatatlan formáinak átalakításához. [...] vissza kell térnünk az alázathoz, valamint fel kell ismernünk hatalmunk korlátait, és ami még ennél is fontosabb: tudásunk és ítélőképességünk határait.” (Jávör 2004, 41. p.) Egy másik hagyomány, a buddhizmus inspiráló módon kapcsolja össze a föld élőlényeit: „A Gyémánt szútra azt tanítja, hogy vessük el a családuktól, a barátainktól, a munkatársainktól és a bolygótól való elkülönültségünk gondolatát. Ezek a tanítások arra sarkallnak bennünket, hogy megtapasztaljuk a kölcsönös létezés kézzelfoghatóságát, méghozzá ebben a pillanatban, és átéljük, hogy az identitásunk sokkal kiterjedtebb annál, mint amit feltételezünk” (Hanh 2022). A magyarországi egyházak gyakorlati kezdeményezéseket is folytatnak. A Védjegyet, illetve a református egyház ökögyülekezetei is több konferenciát szerveztek a témában.^{3 4}

Ez a bölcsesség fontosságára (ezáltal a könyvtárak mint a tudás őrzőhelyeinek jelentőségére) is rávilágít. Korunk látszólag kész, döntően technikai és kereskedelmi választ kínál sok – köztük az ökológiai – problémára is. Egy társadalom boldogsága és hosszú távú boldogulása viszont nem feltétlenül pusztán ezeken múlik.

„A humán tudományokban az ökológia inkább egy új szemlélet formájában jelent meg, hogy az egyes kutatások ezután kibővíljenek a természeti dimenzióval.”

³ Kamarás, I. (2013) Hazai keresztény válaszok az ökológiai válságra. Iskolakultúra 2013. 12. p. 20. Elérhető: https://epa.oszk.hu/00000/00011/00180/pdf/EPA00011_iskolakultura_2013_12_003-029.pdf (Utolsó elérés: 2025.01.14.)

⁴ Öko Gyülekezeti Mozgalom (2021) Beszámoló a VIII. Ökögyülekezeti Konferenciáról. Elérhető: <http://www.okogyulekezet.hu/csatlakozz/okogyulekezeti-konferenciaaltalanos/beszamolo-a-viii-okogyulekezeti-konferenciarol> (Utolsó elérés: 2024. 12. 28.)

„A búzamező
nagyobb hatást
ért el egy
háztömbnyire
a Wall Streettől
és a World
Trade Centertől,
rálátással a
Szabadság-
szoborra.”

Dr. Lelkes Orsolya – megítélésem szerint korszakos fontosságú – könyvében az ókori görög bölcsek hedonizmussal kapcsolatos megállapításait veti össze a fogyasztói kultúra boldogságfogalmával, illetve kapcsolja ezeket a kortárs pszichológia és boldogság-közgazdaságtan eredményeivel. Figyeljük meg, hogy milyen más megközelítés ez, mint amikor egy gépkocsi kipufogójának szűrőjét igyekszünk tökéletesíteni: „A virágzó életben a cselekedetek erény és érték alapján születnek. A végső jutalom ezért az öröm, de nem a rövid távú élvezetkeresés kiélégültségérzete, hanem a szabadság és belső béke öröme” (Lelkes 2022, p. 175).

3.3. Művészet

A világ feltárásának harmadik ága, a művészet sem marad el a sorban. „A 21. század elején az esztétika is egy válságban lévő ökológián belül megy végbe, így nem különítheti el saját magát attól. Mindezért az ökoesztétika kapcsán „az ökológia és az esztétikai közötti interszekcionalitásról” beszélhetünk (Horváth 2021). Számos, különböző formában és szinten létező műalkotás szembesít minket problémákkal (Szabó 2021; Ertsey 2013; Köves, Gáspár, Matolay 2020), illetve az iparművészetben megjelenő ökodizájn (Doró 2016) is keresi a szelíd megoldásokat, és ez a szépségről, esztétikusról alkotott elképzeléseinket is árnyalja, megváltoztathatja.

Néhány példa az ilyen szellemiségű művek (az avantgárdtól létező ún. elkötelezett képzőművészet) köréből:

Agnes Denes 1982-ben Manhattanben 8000 négyzetméteren hozta létre a „Búzamező – egy konfrontáció” című alkotását: „A búzamező nagyobb hatást ért el egy háztömbnyire a Wall Streettől és a World Trade Centertől, rálátással a Szabadság-szoborra” (Stöckert 2022). A műalkotás elhelyezkedése – a fokozott kontraszt révén – erősebb hatást gyakorolt a szemlélőre. A mozgalmi/művészeti akciókat megörökítő The Yes men filmtrilógia Jacques Servin és Igor Vamos közös munkálkodásának dokumentuma (Wikipedia 2024). A szerzőpáros az eredetiekre megtévesztésig hasonlító álhonlapokat készít, amelyeken keresztül meghívókat kapnak valódi konferenciákra, ahol többek között a Világbank vagy az Amerikai Egyesült Államok energiahivatalának „képviselésében” az általuk kritizált gondolkodást/intézményeket eltúlzott (túlidentifikáló) beszédmód segítségével karikírozzák ki, vagy épp ellenkezőleg: maguk által kitalált fenntarthatósági intézkedéseket „jelentenek be” azok nevében.

Ruben Orozco mexikói művész „Bihar” – baszkul „Holnap” – című üvegszálás szobra egy felfelé tekintő arc, amelyet az azt körülvevő Nervion folyó vize hol inkább, hol kevésbé lep el.⁵ Kevésbé politikai töltetűek – többek között például – Andy Goldsworthy *land art* munkái, amelyeket a természetben hoz létre, és homokszobrai máris interakcióba lépnek a környezetükkel, folyamatosan változva, fokozatosan visszaváltozva az eredeti állapothoz hasonló állapotba (Goldsworthy, A. 2024).

A könyvtárhoz legközelebbi műfajról, a szépirodalmi művekről is érdemes szólni, ahol utópiákban vagy épp disztópiákban vizionálnak lehetséges jövő forgatókönyveket, vagy egyéb módon tematizálják az ökológiai ellentmondásokat: „Azt mondta, hogy a teherautója mérgező gázzá alakítja át a légkört, és hogy a bolygót átalakítja úttestté, hogy a kamionja mindenhová eljuthasson. – Úgy-hogy én ezzel hosszú távon öngyilkosságot követek el” – írja Vonnegut a Bajnokok reggelijében (1973). Kim Stanley Robinson egy *folytathatóbb* jövőbe való átmenetet próbál elképzelni A jövő minisztériumában (2022), Callenbach egy ökológikus utópiát vázol fel (Callenbach 1992).

⁵ Rövidfilm a műről az alkotó, Ruben Orozco Instagram oldalán: <https://www.instagram.com/rubenorozcoloza/reel/DBulZ-ztzYu/> (Utolsó elérés: 2024.11.07.)

4. Könyvtár és ökológia

A természetvédelmi és környezetvédelmi kérdések számos tudományterületet megihlettek, és ez a könyvtártudomány számára is új cselekvési területeket jelöl ki, amelyen a könyvtárak már el is indultak (pl: Istók, Tóth 2021, Szépvölgyi 2020, Turcsics 2016). A magyarországi könyvtárak évek óta aktívak a zöldkérdésekben, nagyon fontosak a különféle tematikus adatbázisok, előadások, kiállítások, képzések és közösségépítő kezdeményezések. A legtöbb ökoszemléletű hazai könyvtár honlapján különálló rész mutatja a zöldtevékenységeket, például:

- Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ: https://www.gvkik.hu/zold_konyvtar
- Illyés Gyula Könyvtár, Szekszárd: <https://www.igyuk.hu/zold-konyvtar/>
- József Attila Könyvtár, Tatabánya: <https://www.jamk.hu/hu/zoldkonyvtar>
- Katona József Megyei és Városi Könyvtár, Kecskemét: <https://www.kjmk.hu/zoldkonyvtar>
- Kiskunfélegyházi városi könyvtár: https://psvk.hu/zold_konyvtar
- Óbudai Platán Könyvtár: <https://platankonyvtar.hu/zold/>
- Óbudai Platán Könyvtár Ezüsthelyi Könyvtára: <https://platankonyvtar.hu/fiokkonyvtar/zold/>
- Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont: https://www.lib.pte.hu/hu/content/zold_konyvtar-311.

2022 óta éves találkozón is folyik a tapasztalatcsere a zöldkönyvtári konferenciákon.⁶ Ezen előremutató kezdeményezések mellett a könyvtár mint kulturális tömb, mint a tudás rendszerezésének helye – a már létező adatbázisokon túl – bemutathatja, strukturáltan a felhasználók elé tárhatja mindazt, ami civil, tudományos, művészeti, bölcséleti területen az elmúlt évtizedekben a zöldkérdés kapcsán megfogalmazódott, legyen az elmélet, utópikus regény, megoldásjavaslat vagy műalkotás. Az ember környezethez való viszonyának javítására a világban rengetegféle terv létezik, a könyvtár ezen elképzelések és jövőképek gyűjtésével és tematizáló bemutatásával segíthetné a róluk folyó társadalmi párbeszéd folytatását. Az ökológiai (valójában civilizációs) válság súlyos kérdéseire csak a társadalom egésze képes választ adni, ennek *keltetője*/segítője lehetne a könyvtár(os). Tekintsünk úgy az ökológikus társadalom víziójára, mint az igazság keresésének egy esetére. A hasonlóan komplex (társadalmi) folyamatok vizsgálatakor a könyvtárosnak mindig is fontos missziója volt, hogy a lehető legtöbb és legváltozatosabb szempontot megmutatva a felhasználót segítse a téma minél árnyaltabb megismerésében. Mindez tudásszociológiai (Fehér, Békés 2005) kérdés is, és e téren a könyvtárnak van egyfajta függetlensége: tudáshoz való viszonya kevésbé kötött, mint az oktatásnak, ugyanakkor állami intézményként a versenyszféra korlátai is kevésbé akadályozzák gondolati szabadságát.

Történelmi és antropológiai tapasztalat, hogy más társadalmi berendezkedések is léteztek korábban/léteznek távoli helyeken. Ez alátámasztani látszik azt a feltevést, hogy a világ jelenlegi berendezkedése nem természettől adott szükségszerűség (András 2021, p. 11), hanem az emberi képzelet (és cselekvés) egy eredménye, így az ökológiai igazságot kereső felhasználót segítő könyvtárnak a jelentől függetlenül magát, más történelmi, kulturális és/vagy akár elképzelt példák mellé helyezve kell láttatnia a jelen világ – a kérdés szempontjából – releváns tulajdonságait.

„A magyarországi könyvtárak évek óta aktívak a zöldkérdésekben, nagyon fontosak a különféle tematikus adatbázisok, előadások, kiállítások, képzések és közösségépítő kezdeményezések.”

⁶ 2022-ben Szekszárdon, 2023-ban és 2024-ben Tatabányán rendezték meg: 2022: <https://www.igyuk.hu/events/zoldkonyvtari-talalkozo-szekszardon/> 2023: http://www.jamk.hu/2023/03/23/zoldkonferencia_2023/ 2024: <https://www.jamk.hu/hu/zoldkonferencia-2024>

„... a technooptimista, fogyasztói társadalom azt sugallja, hogy a jelen világ embere ... pénze és gépei segítségével attól is szabadabbá vált, hogy bölcsességben vagy emberségben ugyanúgy fejlődnie kellene, mint az ezer évvel korábban születetteknek.”

A problémát jobban megvizsgálva egész eltávolodhatunk az elsöre magától értetődő mérnöki megközelítéstől, és a kérdés tárgyalásában helyet kapnak a bölcsélet különféle területei. Például a technooptimista, fogyasztói társadalom azt sugallja, hogy a jelen világ embere – a példa nélküli gazdasági növekedésnek köszönhetően – pénze és gépei segítségével attól is szabadabbá vált, hogy bölcsességben vagy emberségben ugyanúgy fejlődnie kellene, mint az ezer évvel korábban születetteknek. Ez egy vonzó elképzelés, a szabadság egy speciális definíciója, de kérdés, hogy mennyire hihetünk ebben. Vass Csaba például kételkedik: „A fenntarthatóság szabadságából az önzés korlátozhatatlansága lett” (Demeter, Gondos, Honti 2003, 71. p.). S persze a társadalmi berendezkedés igen összetett mivolta rengeteg megközelítést indokolhat, mint ahogy például az ökológiai közgazdaságtannak és az anyagiasságot vizsgáló pszichológiának is van mondanivalója a kérdéshez (Lelkes 2022, Kasser 2005). Emellett széles a spektrum a tekintetben is, hogy az egyéntől vagy a (országos vagy akár globális) közösségtől elindulva tudnánk hatékonyabban változásokat elérni: előbb Buddhává (Hanh 2022, p. 56-59.), jó kereszténnyé kell-e válnunk személyünkben, avagy inkább a Tobin-adó, negatív kamatú pénz globális bevezetésével lehetne fenntartható pályára lépnünk?

2. ábra: Az egyéni és társadalmi szintű változások kölcsönösen hatnak egymásra

A környezeti válság súlyosságának megítélése is széles skálán mozog. Az egyik véglet a technooptimista bizakodás, amely alig vesz tudomást a probléma létéről, a másik végponton lévők úgy gondolják, hogy e civilizáció összeomlása zajlik, és már csak ennek kiteljesedésére tudunk felkészülni bizonyos korlátok között (Bendell 2023). A könyvtárosnak ezen a ponton kettős feladata van. Egyrészt tudnia kellene megtalálni egy adott témában a hiteles információt. Ez szerintem a megoldásjavaslatok sokfélesége miatt, illetve a történések rendszerben zajló mivolta miatt esetenként közel lehetetlen, csak látszatszmegoldásokig jutunk el. Másrészt feladata az, hogy az egész témától egyszerre eltávolodva, ugyanakkor abban elmélyedve képes legyen a témát lehető legtöbb oldaláról bemutatni annak alternatíváival és kritikáival,⁷ s e palettával segítse az ökológiai igazság keresésében a felhasználót. A zöldtéma a felhasználók világképén belül is igen változatos megjelenési formákat mutat. A könyvtárosnak a felhasználó értékrendje, irányultsága kell, hogy a kiindulópontot adja.

A fenti elképzelésből kiindulva az alábbiakban különféle projektek megvalósítását javaslom – minél több könyvtár összefogásával – megvalósítani.

⁷ A Mélyalkalmazkodásról például kialakult egy vita Magyarországon. Takács-Sánta András egy könyvet is szentelt a témának Világeleje címmel. Lányi András szintén kritikusan vélekedik a témáról többek között a Varázsige c. írásában. Elérhető: <https://lanyiandras.hu/varazsigek/> (Utolsó elérés: 2024. 12. 28.)

5. Ökoszemlélet a könyvtárakban – projektjavaslatok

5.1. A jövőképek fája – jövőképek könyvtára – vándor vagy online kiállítás/tér

Az emberiség jövőjével kapcsolatos legerősebb vízió az, hogy civilizációnk töretlen fejlődéssel egyre gazdagabb és ebből következően egyre jobb lesz. Az ettől eltérő elképzelések sokkal kevésbé ismertek, tán a *tolakodó* klímaváltozás okozta kétségek kivételével. Ugyanakkor világunk sorsával kapcsolatban sokunkban megfogalmazódnak kételyek, Joanna Macy pszichológusként vizsgálja ezen aggodalmakat és világít rá, hogy minden korábbi generáció biztos lehetett benne, hogy jönnek utána következő generációk, de mára e bizonyosságot elveszítettük (1995), mely elképzelés érthető módon bénító hatású (Molnos 2023, p. 65, 69).

Próbáljuk meg definiálni a könyvtárat a *lehetőségek gyűjtőhelyeként*. A könyvtár elkészíthetné a különféle jövőképek leltárát. Az emberiség újra és újra ki kell, hogy találja az utat, amelyet követ. Így is feltehetjük a kérdést: „A globalizáció mely típusa *jövőképes*?” (Sachs 2008). E téren kockázatos lenne megengedni magunknak, hogy a legvonzóbb elképzelést annak következményei mérlegelése nélkül kövessük. Ezeket meg kell ismerni, versenyeztetni kell, és a társadalom közösen dönthet róluk. Ehhez törekedni kell arra, hogy az emberiség – immár globális méretűvé vált „közösségként” is – érett és képes legyen minderre. De vannak, akik e globális elszánásra *nem várnak* tovább és – kistélepusú szinten – új társadalmi berendezkedés kialakításába fognak (Magyar Élőfalú Hálózat), vagy – amennyire ez lehetséges – kivonulnak a társadalom periferiájára, és igyekeznek minél inkább elszigetelni magukat annak működésétől (Rozgics-Kiss 2020).

A tudományban, a művészetekben, a vallásokban fellelhető sokféle jövőképet a könyvtár bemutathatná egy tárlaton, és/vagy egy virtuális (név?)térben, ezzel is ösztönözve a jövőről való párbeszédet. Milyen jövőképeket vázoltak fel a különféle kutatók az elmúlt évtizedekben? Mit mond a technooptimista, és mit a fenntarthatósági szakember? Milyen átmenetek léteznek az egyes irányzatok között? Hogy lehet őket osztályozni? Melyek a legszélsőségesebb vagy épp a legkonformistább elképzelések, mi a középút? Vajon a transzhumanistáknak (Roden 2018) lesz igaza, vagy a mélyalkalmazkodás (Bendell 2023) megfogalmazóinak? Az emberiség képes létrehozni a világ egységes kormányzásához szükséges megabeszélgetést (Z. Karvalics 2019), vagy még nagyon távol vagyunk ettől? Az orvostudománynak van esélye arra, hogy pár évtizeden belül örök életet biztosítson az emberek számára (Harari 2022, p. 27–34), vagy mindnyáján váljunk buddhistává, és e szerint szervezzük társadalmunkat (Hanh 2022)?

A projekten belül külön bemutathatnánk azt az alcsoportot, amely egyfajta ökológiai érzékenységgel jellemezhető, például az ENSZ által megfogalmazott fenntarthatósági célokat is, amelyekhez a magyar könyvtárügy is aktívan kapcsolódik (MKE 2018).

5.2. Boldogságdefiníciók könyvtára

Korunként és kultúránként látunk rá példákat, hogy eltérő módon definiálták a boldog életet, vagy akár azt, hogy a boldogság-e a jó élet célja. Miért fontos ez? Egy társadalom mindig *valahogy* definiálja a boldog életet, és ennek mentén szervezi meg magát. A fenntarthatóság innen is megközelíthető. Az egyes boldogságmeghatározásokból milyen társadalmi berendezkedés és mekkora ökológiai lábnyom következik? Tim Kasser és Lelkes Orsolya is leírja, hogy a

„Az egyes boldogság-meghatározásokból milyen társadalmi berendezkedés és mekkora ökológiai lábnyom következik?”

Induljon
párbeszéd
a hasonló
szemléletű
kutatók között,
legyen a könyvtár
kezdeményező
házigazdája
e fontos
történésnek.

fogyasztás mértékével mért boldogságból következő társadalmi berendezkedés túlhasználja a természeti erőforrásokat, emellett magára az egyénre is ártalmas (Lelkes 2022, p. 8; Kasser 2005, p. 21.).

5.3. Ökoszemléletű képzések Magyarországon – naprakész adatbázis, infografika

A könyvtár a pályaválasztó fiatalokat is segítheti azzal, hogy gyűjti és szolgáltatja az ökológiai szemléletű képzéseket Magyarországon és külföldön. A magától értetődőektől (pl. környezetmérnök) a kevésbé nyilvánvalóig (pl. néprajz-ökológiai szakirány). Mára sok felsőoktatási helyszínen tartanak ilyen képzéseket. A környezeti kérdésekre nyitott diák, aki mondjuk szociológus vagy közgazdász szeretne lenni, így megtalálja, hogy létezik környezetszociológia és ökológiai közgazdaságtan is. Ennek megvalósítása magyar és külföldi, ökoszemléletű képzéseket nyújtó intézmények kari könyvtárainak együttműködésével lehetne igazán hatékony.

5.4. Konferenciák

A fent leírtak alapján számos konferencia vagy előadás-sorozat képzelhető el. Például az alábbi témákban:

- Ökológiai tudományok – Milyen ökológiai tudományágakat képviselnek már hazánkban is? Induljon párbeszéd a hasonló szemléletű kutatók között, legyen a könyvtár kezdeményező házigazdája e fontos történésnek.
- Bölcsesség és fenntarthatóság – A fenntarthatóság kapcsán felmerülő bölcséleti témák körbejárása. Vallások (teremtésvédelem), görög filozófusok (boldogság, szabadság, a jó társadalom) eszméi, és a jelenben működő elképzelések.
- Holizmus és interdiszciplinaritás – Interdiszciplináris előadások a fenntarthatóság kapcsán. A valóság leírását célzó tudomány egyre kisebb területeket vizsgáló szeletekre esik szét. Ez hatékony, de emellett kiemelten fontos lenne a tudományterületek folyamatos oldalirányú összekapcsolása (Takács-Sánta 2009; Molnos 2023, p. 61). „A kutatók az összetettség (complexity) mellett egyre többet foglalkoznak a megfigyelt és a megfigyelő rendszerek elemeinek összegabalyodottságával (entanglement)” is (Karvalics 2021, p. 55). Más szerzők viszont a jelenlegi tudomány meghaladását látják megoldásnak, és a posztnormál tudomány szükségességéről beszélnek (Ravetz 2015).
- Ökológia és művészet – A művészet különféle területein, hogy jelenik meg az ökológiai tudatosulás? Regények (Rossmann 2021; Quinn 2013), utópiák (Callenbach 1992), *land art*, akcióművészet.

Összegzés

A fenntarthatósági kezdeményezések hatalmas, interdiszciplináris kihívások, amelyek részben meghaladják a könyvtár lehetőségeit. Viszont megvalósíthatónak gondolom, hogy a könyvtár kezdeményező, hálózati középpontként határozza meg önmaga szerepét e folyamatokban, és a különféle szakterületeket megszólítva, együttes munkával segítse e kezdeményezéseket. A feladat gigantikus volta kapcsán aktívan kell keresni a közösségi együttműködés (crowdsourcing) lehetőségét, a humán tudományos (social science) megoldásokat, és ösztönözni kell e cselekvések társadalmasítását.

Az ökológiai ráébredés egyre több területen megmutatkozik napjainkban, ezért a könyvtárnak is feladata, hogy folyamatosan újragondolja saját szellemi feladatait is e téren. A könyvtár legfontosabb munkája a fenntarthatóság kapcsán nem elsősorban az, hogy bevezesse a szelektív hulladékgyűjtést, vagy hogy ökofontokat használjon nyomtatáskor. Ezek mellett egy elméletibb feladata is van, ez pedig annak tematizálása, hogy az ökológiai és társadalmi válságra milyen sokféle szintű és fajtájú megoldás fogalmazódott meg eddig a különféle tudásrendszerekben. A könyvtárnak támogatnia kell az ilyen ügyek iránt érdeklődő olvasókat, valamint segítenie a tudományágak közötti és a társadalmi párbeszédet. Mindezeket a zöldkönyvtárak a maguk közösségeiben már megkezdték, a következő lépés egy közös könyvtári stratégia megfogalmazása és országos együttműködés lehetne. Én valahogy így képzelem az ökológiai könyvtártant. Sok sikert hozzá magunknak!

Felhasznált és ajánlott forrás

- András, Cs. (2021) *Előszó*. In: Fisher, M. (2021) *Kapitalista realizmus: nincs alternatíva?*, Napvilág Kiadó, Budapest, ISBN: 9789633384718
- Barátné Hajdu, Á. (2017) *Az élet minősége. Könyvtárosok a társadalom szolgálatában*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 26(8), p. 3–5. Elérhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00293/pdf/EPA01367_3K_2017_08_003-005.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.).
- Bendell, J. Read, R. (szerk.) (2023) *Mélyalkalmazkodás – Eligazodás az éghajlati káosz valóságában*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, ISBN: 9789636460181
- Bolyki, J. (1999) *„Teremtésvédelem”: ökológiai krízisünk teológiai megközelítése*, Kálvin Kiadó, Budapest, ISBN: 9633007798
- Callenbach, E. (1992) *Ecotópia*, Göncöl Kiadó, Budapest, ISBN: 9637875549
- Carson, R. (2007) *Néma tavasz*, Katalizátor Könyvkiadó, Páty, ISBN: 9638639644
- Daly, H. E. (2001) *A gazdaságtalan növekedés elmélete, gyakorlata, története és kapcsolata a globalizációval*, Kovász, 5(1-2), p. 5–22. Elérhető: <https://epa.oszk.hu/00700/00721/00010/daly.html> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.).
- Darvas, B. (1999) *A piszkos tizenkettő és felebarátai. 1. Egy Nobel-díjas: a DDT*, Élet és Tudomány, 54, p.1350–1352. Elérhető: https://bdarvas.hu/ismeretterjesztes/kemiai_biztonsag/idn16 (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.).
- Darvas, B. (2020) *Civilek és a nemzeti tőkésosztály – Ki nélkülözhető?* Elérhető: <https://darvasbela.atlatszo.hu/2020/01/11/civilek-es-a-nemzeti-tokesosztaly-ki-nelkulozheto/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.).
- Demeter, Z., Gondos, G., Honti, Sz. (szerk.) (2003) *Gondolatok a fenntartható fejlődésről: riportkötet a téma ismert gondolkodóival, gyakorlati művelőivel és közéleti személyiségekkel*, Miskolc: Zöld Akció Egyes., ISBN: 9632140192 Elérhető: <https://mek.oszk.hu/09700/09792/09792.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.).
- Doró, V. (szerk.) (2016) *A hulladék új élete: ökodizájn Magyarországon*, Recity, Budapest, ISBN: 9789631247701
- Dubniczky, Zs. (2018) *Magok a könyvtárban. A mezőgazdaság, a könyvtár és a fenntarthatóság kapcsolata*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 27(1), p. 12–25. Elérhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00298/pdf/EPA01367_3K_2018_01_012-025.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.).
- Ertsey, A. (2013) *Az ökológia és a művészet szerepe a paradigmaváltásban*, Országépítő, (3), p. 51–54. Elérhető: https://epa.oszk.hu/02900/02952/00121/pdf/EPA02952_orzagepito_2013_3_51-54.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.).
- Fehér, M., Békés, V.(szerk.) (2005) *Tudásszociológia szöveggyűjtemény*, Typotex, Budapest, ISBN: 963954857X

- Fidrich, R. (2003) *Zöldrefestés avagy Hogyan próbálják az óriáscégek kifogni a szelet a környezetvédők vitorlájából?*, Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest. Elérhető: <https://mtvsz.hu/dynamic/zoldrefestes.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Fisher, M. (2021) *Kapitalista realizmus: nincs alternatíva?*, Napvilág, Budapest, ISBN: 9789633384718
- Gébert, J. (2024) *Hogyan lehetséges ökológiai közgazdaságtan?* Akadémiai Kiadó, Budapest, ISBN: 9789636640293
- Gondos, G. (2005) *Nem lehetünk elég gazdagok – interjú Boda Zsolt közgazdással*, Magyar Narancs. Elérhető: https://magyarnarancs.hu/belpol/nem_lehetunk_eleg_gazdagok_interju_boda_zsolt_kozgazdasszal-63898 (Utolsó elérés: 2024. 11. 07.)
- Gyulai, I. (2008) *Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről*, Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest, ISBN 9789639802032. Elérhető: <https://mtvsz.hu/uploads/files/ff-kerdesek-valaszok.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Gyulai, I. (2009) *A biomassza-dilemma*, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, Miskolc, ISBN: 9789638848918. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/09500/09589/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 06.)
- Gyulai, I., Fidrich, R., Éger, Á. (2013) *Pénz és fenntartható fejlődés*, Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest. Elérhető: https://mtvsz.hu/dynamic/fenntart/penz_es_fenntarthato_fejl_2kiad.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 06.)
- Hanh, T. H. (2022) *A zen és a bolygó megmentésének művészete*, Ursus Libris, Budapest, ISBN: 9786155786457
- Harari, Y. N. (2022) *Homo deus: a holnap rövid története*, Animus Kiadó, Budapest, ISBN: 9789636140052
- Hilty, L. M. (2009) *Környezeti informatika és a fenntartható információs társadalom víziója*, Információs társadalom, 3, p. 6–26. Elérhető: <https://doi.org/10.22503/infars.IX.2009.3.1> (Utolsó elérés: 2024. 12. 30.)
- Horgas, J. (2005) *Hálóval a szelet: ökokritikai tanulmány a reneszánszról*, Liget Műhely Alapítvány, Budapest, ISBN: 9789639363397
- Horváth, M. (2021) *A természet lágy fenyegetése: Ökoművészeti artefaktumok Rózsa Luca Sára Heavy Chains of Sentimentalism című kiállításán*. Elérhető: https://www.artmagazin.hu/articles/cikk/a_termeszett_lagy_fenyegetese_okomuveszeti_artefaktumok_rozsa_luca_sara_heavy_chains_of_sentimentalism_cimu_kiallitasan (Utolsó elérés: 2024. 10. 24.)
- HVG (2021) *Az ökológiai művészet magyar megteremtője, Agnes Denes 90 évesen is megkerülhetetlen*. Elérhető: https://hvg.hu/kultura/20210324_Az_okologiai_muveszet_magyar_megteremtoje_Agnes_Denes_90_evesen_is_megkerulhetetlen (Utolsó elérés: 2024. 10. 24.)
- Ilyés Gyula Megyei Könyvtár (2024) *Zöldkönyvtári találkozó-Szekszárd (sajtóanyag)*. Elérhető: <https://www.igyuk.hu/wp-content/uploads/2022/06/Zoldkonyvtari-talalkozo-2022-sajtoanyaga.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 22.)
- Istók, A. – Tóth G. (2021) *Zöld városban zöld könyvtár*, Könyvtári figyelő, 67(2.), p. 239–246. Elérhető: <https://journals.oszk.hu/kf/article/view/24476/10341> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Jávor, B. (2004) *Felelősségünk a teremtett világért: egyházi dokumentumok az ökológiai válságról*, Védjegylet, Budapest, ISBN: 9632167740
- International Federation of Library Associations and Institutions (2021) *The IFLA ENSULIB Newsletter Project*. Elérhető: <https://www.ifla.org/the-ifla-ensulib-newsletter-project/> (Utolsó elérés: 2024. 02. 29.)
- Kajner, P., Farkas, G., Nagy, R. (szerk.) (2008) *Esély a Tisza mentén: egy kezdeményezés természet és ember harmóniájáért, a fenntartható gazdaságért*. Biodiverzitás Pályázati Mikroalap, beszámoló és továbblépés, Szövetség az Élő Tiszáért Egyesület. Elérhető: <http://elotiszaert.hu/esely-a-tisza-menten/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Kasser, T. (2005) *Az anyagiasság súlyos ára*, Ursus Libris, Budapest, ISBN: 963-86634-4-8
- Köves, A., Gáspár, J., Matolay, R. (2020) *Művészet és társadalomtudomány együttműködése a posztnormál tudományfelfogás keretein belül: backcasting kutatási eredmények egy interaktív színházi kalandjátékban*, Magyar Tudomány, 2, p. 210–221, <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.2.7>

- Lányi, A., Jávor, B. (2005) *Környezet és etika*, L'Harmattan, Budapest, ISBN: 9789634147848
- Lelkes, O. (2022) *Fenntartható hedonizmus: boldog élet, amely nem méreg(drága) a Földnek*, HVG, Budapest, ISBN: 9789635652181
- Magyar Élőfalú Hálózat <http://elofaluhalozat.hu/>
- Magyar Felkészülők Egyesülete <http://www.mafelsz.hu/>
- Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége (2024) *Krisna-völgy Indiai Kulturális Központ és Biofarm*. Elérhető: <https://krisnavolgy.hu/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 03.)
- Magyar Szemle (2024) *Teremtésvédelmi különszám*. 2024. július–augusztus
- MKE (2018) *Könyvtárosok az ENSZ 2030 Agenda és a fenntartható fejlődés megvalósításáért: az MKE válasza az IFLA kezdeményezésére: válogatás a 2017. november 22-i budapesti konferenciát követően a résztvevők által beküldött jó gyakorlatokból*, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Budapest. Elérhető: https://mke.info.hu/wp-content/uploads/2018/03/SDG_sztorik_nyomda_final-jav3.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Molnos, Zs. (2023) *Újraegyesülés – sokkal több közünk van a természethez, mint gondoljuk*, In: Kapitány-Fövény, M. (szerk.) (2023) *Holnap: hogyan őrizzük meg lelki egészségünket a gyorsan változó jövőben?*: 13 trendkutató és 13 pszichológus párbeszéde a jövőről, HVG Könyvek, Budapest, p. 61–72., ISBN: 9789635653256
- Monbiot, G. (2022) *Why are we feeding crops to our cars when people are starving?*, Guardian. Elérhető: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/jun/30/crops-cars-starving-biofuels-climate-sustainable> (Utolsó elérés: 2024. 03. 11.)
- Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület (2024) Elérhető: <https://teremtesvedelem.hu/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 31.)
- Ökogyülekezet (2024) Elérhető: <http://okogyulekezet.reformatus.hu/csatlakozz/okogyulekezeti-konferenciaaltalanos> (Utolsó elérés: 2024. 10. 27.)
- Quinn, D. (2013) *Izmael: szellemi és lelki kaland*, 4. kiad., Katalizátor Kiadó, Budapest, ISBN: 9789638778376
- Ravetz, J. (2015) *Az elővigyázatosság posztnormál tudománya*, Kovász, 19(1–4), p. 3–18. Elérhető: https://epa.oszk.hu/00700/00721/00026/pdf/EPA00721_kovasz_2015_01-04_003-018.pdf (Utolsó elérés: 2024. 12. 30.)
- Robinson, K. M. (2022) *A Jövő Minisztériuma*, Agave Könyvkiadó, Budapest, ISBN: 978-963-598-003-1
- Roden, D. (2018) *Humanizmus, transzhumanizmus és poszthumanizmus*, Helikon, 64(4), p. 405–434, Elérhető: https://epa.oszk.hu/03500/03580/00012/pdf/EPA03580_helikon_2018_4_405-434.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Rossmann, D. (2021) *A polip kilencedik karja: klímakatasztrófa vagy világkormány*, Ulpius Baráti Kör, Művelt Nép, Budapest, ISBN: 9789635800254
- Rozgics-Kiss, A. (2020) *Családmesék egy jurtából*, szerző, Istenmezeje, ISBN: 9786150079530
- Sachs, W. (2008) *Ökológia és emberi jogok: A globalizáció mely típusa jövőképes?*, Kovász 3–4, p. 15–56. ISSN: 14185040. Elérhető: <https://epa.oszk.hu/00700/00721/00019/pdf/sachs.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Stöckert, G. (2022) *A magyar származású művész, aki New York belvárosában ültetett egy búzamezőt*, Telex. Elérhető: <https://telex.hu/eszkombajn/2022/03/26/a-magyar-szarmazasu-muvesz-aki-new-york-belvarosaban-ultetett-egy-buzamezot> (Utolsó elérés: 2024. 10. 06.)
- Szabó, A. (2021) *Kontextusteremtés: művészet és ökológia: beszélgetés Bubla Évával és a SZABADONBALATON-nal*, Új művészet 32(2), p. 8–11. Elérhető: https://epa.hu/03000/03024/00056/pdf/EPA03024_uj_muveszet_2021_02_08-11.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Szépölggyi, K. (2020) *Könyvtár a kertben, kert a könyvtárban – zöld komplexitás egy közkönyvtár életében*. Az Óbudai Platán Könyvtár zöld könyvtári törekvései, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29.(5), p.19–27. Elérhető: <https://journals.oszk.hu/3k/article/view/24600> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)

- Szvetelszky Zs. (2003) *A natúrhatnám polgár*, Liget, 9, p. 18–25. Elérhető: https://epa.oszk.hu/01300/01348/00015/03_09_4.html (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Takács-Sánta A. (2009) *Környezeti problémák: A generalisták és a társadalmi dimenzió hiánya*, Magyar Tudomány, 170(1), p. 62–66. Elérhető: <https://epa.oszk.hu/00600/00691/00061/pdf/062-066.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Tatabánya Megyei Jogú Város József Attila Könyvtár (2024) *Zöldkönyvtári konferencia*. Elérhető: <https://www.jamk.hu/hu/zoldkonferencia-2024> (Utolsó elérés: 2024. 10. 22.)
- Tátrai, Gy. (2017) *Harlekin-projekt – a „rémkatica”*, Agrárágazat. ISSN: 15863832. Elérhető: <https://agraragazat.hu/hir/harlekin-projekt-a-remkatica/> (Utolsó elérés: 2024. 02. 29.)
- Turcsics, A. (2016) *A Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Zöld Könyvtár projektja*, Orvosi könyvtárak: a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége, 13(3), p. 24–25. Elérhető: https://epa.oszk.hu/03100/03173/00031/pdf/EPA03173_orvosi_konyvtarak_2016_3.pdf#page=24 (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Vonnegut, K. (2014) *Bajnokok reggelije*, Helikon, Budapest, ISBN: 9789632275543
- Wikipedia (2024) *The Yesmen*. Elérhető: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Yes_Men (Utolsó elérés 2024. 10. 06.)
- Karvalics, L. Z. (2019) *Utak a globális tudáskormányzáshoz*, Információs Társadalom, 19(1), p. 8–32. ISSN: 15878694. Elérhető: <https://infars.infonia.hu/pub/infars.XIX.2019.1.1.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Karvalics, L. Z. (2021) *Tudás kőszegi módra miért foglalkoz(z)nak a felsőbbfokú tanulmányok szükségszerűen az összetettség és a tudományköziség témáival?*, Vasi szemle, 75, p. 53–57. Elérhető: http://www.vasiszemle.hu/2021/05/11_Z_Karvalics_Laszlo.pdf (Utolsó elérés. 2024. 10. 23.)
- Ilyés Gyula Megyei Könyvtár (2024) *Zöldkönyvtári találkozó-Szekszárd* (sajtóanyag). Elérhető: <https://www.igyuk.hu/wp-content/uploads/2022/06/Zoldkonyvtari-talalkozo-2022-sajtoanyaga.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 22.)
- Magyar Élőfalu Hálózat (2024). Elérhető: <http://elofaluhalozat.hu/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület (2024). Elérhető: <https://teremtesvedelem.hu> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Gondos, G. (2021) *Pénz, kamat, fenntarthatóság*. Az Országos Széchényi Könyvtár. Elérhető: https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2021/04/22/penz_kamat_fenntarthatosag_első_resz (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Regio Regia (2018) *Az IFLA Zöld Könyvtára lett a JAMK* (18)137. Elérhető: https://www.regioregia.hu/index.php?hir_id=7767 (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)

Összefoglaló az Európában elérhető integrált könyvtári rendszerekről és könyvtári szolgáltatási platformokról

Overview of integrated library systems and library services platforms available in Europe

Bebiák Magdolna
bebiak.magdolna@oszk.hu
MNMKK OSZK Könyvtári Intézet,
Kutatási és Elemző Osztály
könyvtárstatisztikai referens

Dancs Szabolcs
dancs.szabolcs@oszk.hu
MNMKK OSZK Könyvtári Intézet
a CELISR folyóirat főszerkesztője

Bubnó Katalin
bubno.katalin@oszk.hu
MNMKK OSZK Könyvtári Intézet,
Könyvtártudományi Szakkönyvtár
osztályvezető

Beérkezett: 2024.09.20.

Elfogadva: 2024.11.08.

Publikálva: 2024.12.18.

Cite as / Így hivatkozd: Bebiák, M., Dancs, S., Bubnó, K. (2025) Összefoglaló az Európában elérhető integrált könyvtári rendszerekről és könyvtári szolgáltatási platformokról / Overview of integrated library systems and library services platforms available in Europe, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 2(1), p. 85–105.

Az összefoglaló célja, hogy a felkutatható, hitelesnek tekinthető források alapján a lehető legtöbb nézőpontból láttassa, hogy az európai országok könyvtáraiban milyen integrált könyvtári rendszereket, illetve könyvtári szolgáltatási platformokat használnak. Az írás mindenekelőtt a nagyobb (tudományos, illetve köz-) könyvtárakra fókuszál. Az ismert, átfogó források adatait jócskán kiegészítettük további adatforrások felkutatásával, személyes kapcsolatfelvételeken keresztül történő adatgyűjtéssel. Az információkat rendszereztük, és táblázatokon és ábrákon keresztül próbáltuk tőlünk telhetően minél inkább áttekinthetővé, befogadhatóvá tenni. Hasznos volna az adatgyűjtést – a korlátozó lehetőségekhez mérten – tovább szélesíteni, kiküszöbölve a felhasznált források hiányos adatközlésein alapuló, esetlegesen pontatlan tájékoztatást. Ezért is fogadunk örömmel minden olyan visszajelzést, amely segítségünkre lehet a gyűjtött adatok finomításában, kiegészítésében.

integrált könyvtári rendszerek, IKR, könyvtári szolgáltatási platformok, KSZP, európai könyvtárak

The study aims at providing an overview on the use of integrated library systems and library services platforms in libraries in European countries, based on available and reliable sources. The paper focuses primarily on larger (academic and public) libraries. The data from the known, comprehensive sources have been supplemented by a considerable amount of data, which was collected through seeking additional sources and making personal contacts. The information has been organised and tables and charts have been used to make it as clear and accessible as possible. It would have been useful to expand the data collection, as far as possible, to avoid potentially inaccurate information based on incomplete reporting by the sources used. Therefore, we welcome any feedback that could help refine and complete the data collected.

integrated library systems, ILs, library services platforms, LSPs, European libraries

Bevezető

Az összefoglaló azzal a céllal készült, hogy a felkutatható, megbízható és hitelesnek tekinthető források alapján a lehető legtöbb nézőpontból láttassa, hogy az

európai országok könyvtáraiban milyen integrált könyvtári rendszereket, illetve könyvtári szolgáltatási platformokat használnak. (Vizsgálatunk – többek között a rendelkezésre álló kevés adat miatt – nem terjed ki az iskolai könyvtárakra, elsősorban a nagyobb (tudományos, illetve köz-) könyvtárakra fókuszáltunk.)

Az összefoglalóban a következő szempontok szerint csoportosítottuk a vizsgált rendszereket:

1. az érintett ország EU-tagsága szerint (EU-tag/nem EU-tag);
2. régió/földrész szerinti megoszlás alapján;
3. könyvtártípus szerint (köz- és/vagy tudományos könyvtárak);
4. az alapján, hogy az adott rendszer nyílt vagy nem nyílt forráskódú, illetve;
5. nemzetközi szinten (csak Európában/Európán kívül is), vagy csak egy adott európai országon belül használatos-e.

Az említett pontok mellett külön vizsgáltuk és feltüntettük a nemzeti könyvtárak szerepvállalását a konzorciumokban és a különféle ettől független együttműködések.

A szinopszisban szereplő és mellékletként elérhető táblázatokban alkalmazott csoportosítási szempontok:

- országok szerinti bontásban felkutatott rendszerek;
- csak Európában használt rendszerek;
- világszinten is használt rendszerek.

A kizárólag egy adott országban használt rendszereket külön táblázatban soroltuk fel.

Fogalomtisztázás

Az elmúlt évtizedben megjelent a forráskezelő rendszereknek (*resource management system*) egy új kategóriája, amely oly mértékben eltér a korábbi fejlesztésektől, hogy már nem tekinthetünk rá úgy, mint az integrált könyvtári rendszerek (IKR) új generációjára. Ezek az ún. könyvtári szolgáltatási platformok (*library services platform*, KSZP), amelyek legfőbb ismérvei:

1. műszaki szempontból:
 - a felhőtechnológia és a többügyletes megoldások (multitenancy) alkalmazása;
2. a forráskezelés oldaláról:
 - formátumsemlegesség (elektronikus és nyomtatott dokumentumok egységes kezelése), a korábbi kiegészítő technológiák (pl. elektronikusforrás-kezelő rendszerek, digitálisobjektum-kezelők, linkfeloldók) ötvözése/integrálása egy átfogó rendszerben (Dancs 2016).

A KSZP-k tekintetében az alábbi piacvezető rendszereket említhetjük:

- Alma¹ (fejlesztő/forgalmazó: Ex Libris): egy forprofit cég által fejlesztett kereskedelmi (proprietary) szoftver;
- WorldShare Management Services² (fejlesztő/forgalmazó: OCLC): egy nonprofit vállalat kereskedelmi terméke;
- FOLIO³ (fejlesztő/forgalmazó: EBSCO) egy forprofit támogatással megvalósuló nyílt forráskódú rendszer.

Európában elsősorban az *Alma* és – kisebb mértékben – a *WorldShare Management Services* terjedt el.

Továbbra is jelen vannak a kontinens piaci szereplői közt olyan gyártók/for-galmazók, amelyek Integrated Library System (integrált könyvtári rendszer, IKR) megnevezésű rendszereket kínálnak vállalatok, könyvtárak és egyéb intézmé-nyek számára. Termékeik közül mindenekelőtt a Koha,⁴ a Symphony⁵ és a Spy-dus⁶ érdemel említést.

Adatgyűjtés, források

Az adatgyűjtés szempontjából a lényegi kiinduló forrás Marshall Breeding éves jelentésének 2024. évi kiadása, illetve a szerző által fejlesztett és karbantartott Library Technology Guides oldal, amely további részletes információkkal szolgál az egyes rendszerek elterjedtségéről (Breeding 2024; Library Technology Guides 2024a). Megjegyeznénk, hogy Breeding adatgyűjtése elsősorban az amerikai piacra fókuszál, illetve a piacvezető vállalatoknak a szerző rendelkezésére bo-csátott adataira épül, európai perspektívából tekintve hiányoznak belőle, illetve nem naprakészek – többek között – az egyes országos viszonylatokban fejleszt-tett és implementált megoldásokra vonatkozó információk.

Az adatgyűjtésünk ezért kiegészült további internetes források felkutatásával (kulcsszavas keresés), valamint hazai és külföldi szakemberek megkérdezésével e-mailen történő személyes érdeklődés formájában. (Egy kiegészítő kutatás tartalmazhatná a kompetens intézmények és szakemberek kérdőíves megke-resését.) A kulcsszavas keresés során – elsősorban a kevésbé feltárt régiók vo-natkozásában – angol és az érintett nemzet nyelvére lefordított fogalmakat is használtunk, így sikerült bővebb információhoz jutnunk például az albán és a horvát rendszerhasználatot illetően. Személyes megkeresések nyomán szere-ztünk további adatokat többek között a csehországi, franciaországi, lengyelorszá-gi, romániai, szerbiai, szlovákiai és ukrain helyzetről.

A lefedettség ellenőrzése céljából a gyűjtött adatok összevetésre kerültek az IFLA *Library Map of the World* információival (IFLA 2024). A felhasznált különbö-ző forrásokból származó adatok elemzése lehetőséget nyújtott az információk kontextusba helyezésére, az összkép mozaikszerű összeillesztésére.

Az adatgyűjtés eredményeinek elemzésekor az alábbi kutatási korlátok (fenn-tartások) figyelembevételével jártunk el:

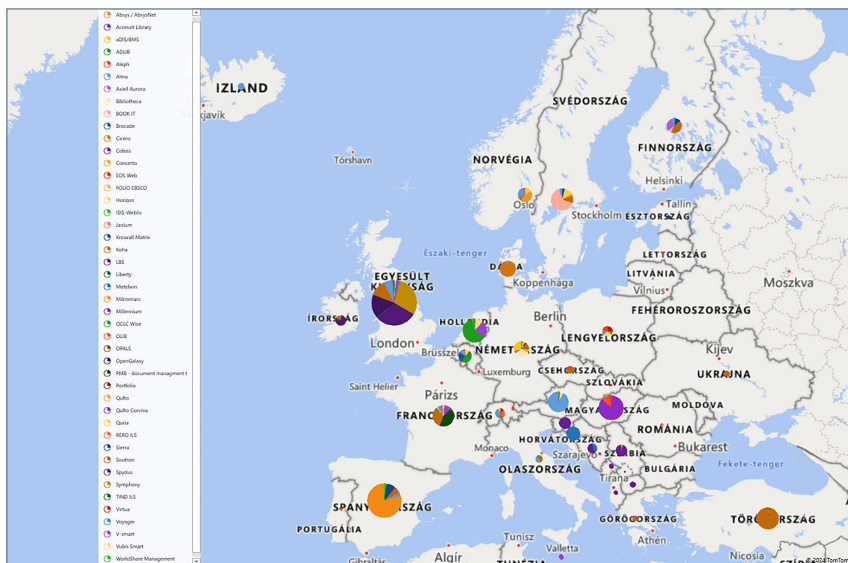
- *Library Technology Guides* oldal:
 - Breeding adatgyűjtési módszere az volt, hogy a megszólított szállítók egy kérdőívet töltöttek ki az adott évben elért eladási eredményeikről, a szerző ezeket az adatokat a nyilvánosan elérhető egyéb információforrások alapján egészítette ki. Ez az eljárás azonban behatárolja a lehetőségeket például a nem jelentős piaci szereplők által fejlesztett (in-house jellegű) fejlesztések esetén;
 - A *Library Technology Guides* oldalon hiányzik az aktualizálás dátuma, hogy az adatokat pontosan mikor frissítették utoljára az egyes országok, szállítók, illetve rendszerek tekintetében. Elérhető friss adatok, azonban ez nem jelenthető ki minden lekérdezéssel kapcsolatban. A 2023-as és 2024-es évekre vonatkozó információkat több esetben más forrásból pontosítottuk.
- *IFLA Library Map of the World*:
 - Az egyes országok adatait nem frissítették egységesen évente, ezek 2018 és 2023 közöttiek;
 - Az adatgyűjtés során az iskolai könyvtárak által használt IKR-eket elkülönítettük. Emiatt egyes értékek eltérhetnek a forrásban szereplő adatoktól.

„A lefedettség ellenőrzése céljából a gyűjtött adatok összevetésre kerültek az IFLA Library Map of the World információival.”

Összesen 21 210 európai könyvtárról találtunk adatot az általuk használt rendszerekre vonatkozóan. Ez a szám – az IFLA Library Map of World oldalán található információk alapján – a vizsgált országok könyvtárainak 17,70%-át fedi le (1. táblázat – 1. melléklet: Európai országok könyvtárainak száma az IFLA Library Map of World kategóriái és adatai szerint (2018–2023)).

Ábrák, kimutatások

Az Európában fellelhető, a nemzetközi piacon jelen lévő IKR/KSZP-megoszlást térképdiaagramon jelenítettük meg (1. ábra), amely a 2. táblázat – 2. melléklet: A nemzetközi szinten implementált rendszerek telepítésének megoszlása országos bontásban adatait ábrázolja. A diagram áttekintést ad az egyes országokban használt rendszerek sokszínűségéről, ez alól kivételt képeznek az egyetlen implementációval rendelkező rendszerek.

1. ábra: Nemzetközi piacon jelen lévő IKR-ek/KSZP-k Európában

Rendszer neve	Hol használják?	Összeg / Könyvtárak száma (db)	Összeg / Könyvtárak száma (%)
Koha	Európán kívül is	2621	14,59%
Absys/AbsysNet	csak Európában	1982	11,03%
Alma	Európán kívül is	1746	9,72%
Spydus	Európán kívül is	1431	7,97%
Symphony	Európán kívül is	1322	7,36%
Qulto Corvina	csak Európában	1113	6,20%
OCLC Wise	Európán kívül is	889	4,95%
Cobiss	csak Európában	841	4,68%
OpenGalaxy	Európán kívül is	714	3,97%
BOOK IT	csak Európában	689	3,84%
Cicero	Európán kívül is	535	2,98%
V-smart	Európán kívül is	530	2,95%
Metelwin	csak Európában	469	2,61%
Sierra	Európán kívül is	445	2,48%

„Összesen 21 210 európai könyvtárról találtunk adatot az általuk használt rendszerekre vonatkozóan. Ez a szám ... a vizsgált országok könyvtárainak 17,70%-át fedi le.”

Rendszer neve	Hol használják?	Összeg / Könyvtárak száma (db)	Összeg / Könyvtárak száma (%)
PMB - document management tool	Európán kívül is	389	2,17%
Aleph	Európán kívül is	279	1,55%
Mikromarc	csak Európában	229	1,27%
Quria	Európán kívül is	221	1,23%
Vubis Smart	Európán kívül is	203	1,13%
Bibliotheca	csak Európában	189	1,05%
aDIS/BMS	csak Európában	149	0,83%
Axiell Aurora	Európán kívül is	126	0,70%
Brocade	csak Európában	123	0,68%
OLIB	Európán kívül is	123	0,68%
WorldShare Management	Európán kívül is	120	0,67%
Virtua	Európán kívül is	118	0,66%
Horizon	Európán kívül is	86	0,48%
RERO ILS	Európán kívül is	62	0,35%
Concerto	Európán kívül is	25	0,14%
Qulto	csak Európában	25	0,14%
Millennium	csak Európában	19	0,11%
LBS	csak Európában	17	0,09%
FOLIO EBSCO	Európán kívül is	16	0,09%
OPALS	Európán kívül is	15	0,08%
Knowall Matrix	Európán kívül is	13	0,07%
Portfolio	Európán kívül is	13	0,07%
Liberty	Európán kívül is	10	0,06%
TIND ILS	Európán kívül is	10	0,06%
EOS Web	Európán kívül is	9	0,05%
Voyager	Európán kívül is	8	0,04%
ADLIB	csak Európában	6	0,03%
ISIS-Weblis	Európán kívül is	4	0,02%
Libero	Európán kívül is	4	0,02%
Bibliovation	Európán kívül is	3	0,02%
Accessit Library	Európán kívül is	3	0,02%
Amicus	csak Európában	3	0,02%
Soutron	Európán kívül is	3	0,02%
Evergreen	Európán kívül is	2	0,01%
Janium	Európán kívül is	2	0,01%
GLAS	Európán kívül is	1	0,01%

„...összesen 58 db rendszert használnak Európában – ezek 75,86%-át (44 db) Európán kívül is implementálták.”

Rendszer neve	Hol használják?	Összeg / Könyvtárak száma (db)	Összeg / Könyvtárak száma (%)
Minisis	Európán kívül is	1	0,01%
ABCD	Európán kívül is	1	0,01%
Oliver	Európán kívül is	1	0,01%
Simple Little Library System	Európán kívül is	1	0,01%
Winisis	Európán kívül is	1	0,01%
DB/Textworks	Európán kívül is	1	0,01%
OTHER	Európán kívül is	1	0,01%
LibraryThing	Európán kívül is	1	0,01%
Végösszeg		17 963	100,00%
Jelmagyarázat: - csak Európában használt			

3. táblázat: A telepített nemzetközi könyvtári rendszerek megoszlása európai viszonylatban táblázatos formában

Összeurópai viszonylatban elmondható, hogy – a rendelkezésre álló adatok alapján – a nyílt forráskódú Koha a legtöbb intézményben telepített forráskezelő rendszer. Ez a jó pozíció jelentős mértékben betudható Törökországnak, hiszen 965 intézményük tette le a voksát a Koha mellett, miközben ugyancsak jelentős számban használják a könyvtárak ezt a rendszert az Egyesült Királyságban (477), Franciaországban (311) és Finnországban (185) is. Az összesített listán második helyen szereplő Absys/AbsysNet a spanyolországi közkönyvtárak jelentős részében működő IKR, amelyet Európa számos más országában használnak a Cervantes Intézet könyvtárai. A zárt rendszerű Alma harmadik helyezése nagyrészt a platformot használó 799 ausztriai könyvtárnak köszönhető.

A 3. táblázat adatai alapján összesen 58 db rendszert használnak Európában – ezek 75,86%-át (44 db) Európán kívül is implementálták.

Az egyes rendszerek egyéb szempontok szerint is kategóriákba sorolhatók, így például: nyílt forráskódú/kereskedelmi; konzorciális beszerzés/egyedi felhasználás; intézmény típusa; EU-tagság; régió stb.

Az európai országokban használt rendszereket technológiai szempontú (IKR/KSZP), licencek (felhasználási jogok) szerinti (nyílt forráskódú/kereskedelmi) és könyvtártípus alapján is csoportosítottuk (4. táblázat).

A kontinensen alkalmazott 58 különböző rendszer technológiai szempontú besorolása alapján 13,80% KSZP (8 db), 86,20% IKR (50 db). Valószínűsíthetjük, hogy ez a jelentős különbség leginkább a KSZP-k jelenleg még rendkívül magas beszerzési költségeinek tudható be.

A felhasználási jogok tekintetében 10,34% a nyílt forráskódú rendszerek aránya, ezeket túlnyomó többségben közkönyvtárak használják, szemben a 89,66%-ban használt nem nyílt forráskódú, kereskedelmi rendszerekkel, amelyeket mind a közkönyvtárak, mind a tudományos könyvtárak működtetnek.

Rendszer neve	IKR / KSZP	Nyílt forráskódú	Közkönyvtár és / vagy tudományos könyvtár általi használat Európában
Evergreen	IKR	igen	közkönyvtárak
RERO ILS	IKR	igen	közkönyvtárak
Cicero	IKR	igen	közkönyvtárak

„A kontinensen alkalmazott 58 különböző rendszer technológiai szempontú besorolása alapján 13,80% KSZP (8 db), 86,20% IKR (50 db).”

Rendszer neve	IKR / KSZP	Nyílt forrás-kódú	Közkönyvtár és / vagy tudományos könyvtár általi használat Európában
Koha	IKR	igen	közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
Absys/AbsysNet	IKR	nem	közkönyvtárak
Axiell Aurora	IKR	nem	közkönyvtárak
Bibliotheca	IKR	nem	közkönyvtárak
BOOK IT	IKR	nem	közkönyvtárak
Brocade	IKR	nem	közkönyvtárak
Concerto	IKR	nem	közkönyvtárak
Mikromarc	IKR	nem	közkönyvtárak
Vubis Smart	IKR	nem	közkönyvtárak
Minisis	IKR	nem	közkönyvtárak
Portfolio	IKR	nem	közkönyvtárak
OCLC Wise	IKR	nem	közkönyvtárak
OpenGalaxy	IKR	nem	közkönyvtárak
Spydus	IKR	nem	közkönyvtárak
Symphony	IKR	nem	túlnyomó részben közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
V-smart	IKR	nem	túlnyomó részben közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
Janium	IKR	nem	túlnyomó részben közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
Aleph 500	IKR	nem	közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
Accessit Library	IKR	nem	közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
ADLIB	IKR	nem	közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
Bibliovation	IKR	nem	közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
LibraryThing	IKR	nem	közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
Metelwin	IKR	nem	közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
Libero	IKR	nem	közkönyvtárak és túlnyomó részben tudományos könyvtárak
aDIS/BMS	IKR	nem	közkönyvtárak és túlnyomó részben tudományos könyvtárak
Amicus	IKR	nem	tudományos könyvtárak
DB/Textworks	IKR	nem	tudományos könyvtárak
GLAS	IKR	nem	tudományos könyvtárak
ISIS-Webdis	IKR	nem	tudományos könyvtárak
Knowall Matrix	IKR	nem	tudományos könyvtárak

Rendszer neve	IKR / KSZP	Nyílt forrás-kódú	Közkönyvtár és / vagy tudományos könyvtár általi használat Európában
LBS	IKR	nem	tudományos könyvtárak
Liberty	IKR	nem	tudományos könyvtárak
Millennium	IKR	nem	tudományos könyvtárak
OLIB	IKR	nem	tudományos könyvtárak
Oliver	IKR	nem	tudományos könyvtárak
OPALS	IKR	nem	tudományos könyvtárak
OTHER	IKR	nem	tudományos könyvtárak
Qulto	IKR	nem	tudományos könyvtárak
Simple Little Library System	IKR	nem	tudományos könyvtárak
Soutron	IKR	nem	tudományos könyvtárak
TIND ILS	IKR	nem	tudományos könyvtárak
ABCD	IKR	nem	tudományos könyvtárak
EOS Web	IKR	nem	tudományos könyvtárak
Winisis	IKR	nem	tudományos könyvtárak
Virtua	IKR	nem	tudományos könyvtárak
Voyager	IKR	nem	tudományos könyvtárak
PMB - document managment tool	KSZP	igen	közkönyvtárak
FOLIO EBSCO	KSZP	igen	közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
Quria	KSZP	nem	közkönyvtárak
Alma	KSZP	nem	közkönyvtárak és tölnyomó részben tudományos könyvtárak
COBISS	KSZP	nem	közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
Horizon	KSZP	nem	közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
Sierra	KSZP	nem	közkönyvtárak és tudományos könyvtárak
WorldShare Management	KSZP	nem	tudományos könyvtárak
Jelmagyarázat: - nyílt forráskódú rendszerek			

4. táblázat: Az európai országokban implementált nemzetközi rendszerek technológiai szempontú, licencek szerinti és könyvtártípus alapján történő csoportosítása (saját szerkesztés)

Az Európára vonatkozó megállapításokat *Marshall Breeding* globális piachoz kapcsolódó állásfoglalása tükrében tettük meg. (5. táblázat – **3. melléklet**: A nemzetközi szinten implementált rendszerek rangsora az Európai Unió országai tekintetében (saját szerkesztés), 6. táblázat – **4. melléklet**: A nemzetközi szinten implementált rendszerek rangsora a nem EU-tagországok tekintetében (saját szerkesztés).

Az implementált rendszerek tekintetében szembeűnő a különbség az EU- és nem EU-országok esetében.

Látványos, hogy amíg az uniós országokban a csak spanyol nyelvterületen használt Absys, a nemzetközi, többnyelvű rendszerek közül pedig az Alma KSZP

a piacvezető, addig az EU-n kívüli országokban található könyvtárak a nyílt forráskódú Kohát részesítik előnyben, ami feltehetően – legalább részben – finanszírozási okokra vezethető vissza.

A Koha elterjedtsége ugyanakkor a tagországokban is jelentős, ami mögött a nyílt forráskódú rendszerek könnyebb testreszabhatósága, a speciális használói igényekhez igazíthatósága húzódhat meg (szemben a zárt rendszerek kínálta lehetőségekkel).

Természetesen az államok két halmazát jellemző állítások nem érvényesíthetők az egyes országok szintjén. Így például, míg Ausztriában vagy az Egyesült Királyságban jelentős számban találhatunk Alma-telepítéseket, addig Franciaországban a nyílt forráskódú PMB, Dániában a Cicero könyvtári rendszer jóval elterjedtebb, mint az Ex Libris terméke.

Régióként a következők állapíthatók meg a nemzetközi szinten implementált könyvtári rendszerek vonatkozásában a 7. táblázat – **5. melléklet: Dél-Európa (saját szerkesztés)**, a 8. táblázat – **6. melléklet: Délkelet-Európa (saját szerkesztés)**, a 9. táblázat – **7. melléklet: Észak-Európa (saját szerkesztés)**, 10. táblázat – **8. melléklet: Kelet-Európa (saját szerkesztés)**, 11. táblázat – **9. melléklet: Közép-Európa (saját szerkesztés)** és a 12. táblázat – **10. melléklet: Nyugat-Európa (saját szerkesztés)** alapján:

Európa mind a hét régiójában jelentős azon nemzetközi rendszerek aránya, amelyeket Európán kívül is használnak: régióként 66,67% és 86,84% között mozog. Mind a hat régióban kivétel nélkül jelen lévő rendszerek: Aleph és Koha.

A csak Európában használt nemzetközi rendszerek darabszámát, ezek arányát, illetőleg az ezen rendszereket használó könyvtárak arányát az egyes régiókon belül a 13. táblázatban összesítettük.

Régió	Talált rendszerek (db)	Ebből csak Európában használt rendszerek			Európán kívül is használt rendszerek aránya a régióon belül
		db	aránya a régióon belül	könyvtárak aránya	
Dél-Európa	26	5	19,23%	74,06%	80,77%
Közép-Európa	32	8	25,00%	50,48%	75,00%
Délkelet-Európa	18	6	33,33%	49,39%	66,67%
Észak-Európa	19	4	21,05%	35,59%	78,95%
Nyugat-Európa	38	5	13,16%	2,40%	86,84%
Kelet-Európa	3	1	33,33%	1,49%	66,67%

13. táblázat: Európában implementált nemzetközi rendszerek régióként összesítve használat szerint

A csak Európában használt rendszerekre vonatkozó arányszámok mögött a következő rendszertelepítések húzódnak: Dél-Európában a korábban említett spanyolországi Absys/Absysnet (74,06%), Közép-Európában a magyarországi könyvtárakban használt Qulto Corvina és a Szlovéniában használt Cobiss (50,48%), Délkelet-Európában a régióban több ország által használt Cobiss és a horvátországi Metelwin (49,39%), míg Észak-Európában a svédországi BOOK IT és a norvégiai Mikromarc (35,59%).

Csak egy adott európai országban használt rendszerek

A rendelkezésre álló adatok alapján a – világviszonylatban és az egyes európai országokban egyaránt használt rendszereket tartalmazó – 2. táblázat számadataihoz képest jelentős az a 18,07%-os arány, amelyet a 3247 darab különböző, kizárólag egy adott európai országban használt rendszer alkot.

A vizsgált 46 európai országból 25 ország esetében nem találtunk adatot arra vonatkozóan, hogy vannak-e kizárólag az adott országban használt rendszerek, míg a többi 21 ország esetében is csak Magyarország tekintetében tudtunk teljes körű, pontos adatokat feltüntetni az Országos Kulturális Statisztika⁷ adatai alapján (2022). A csak európai országokban használt 58 nemzetközi rendszer mellett 73, az adott országban fejlesztett és használt rendszert is találtunk (13. táblázat).

EU-tag?	Európa	Országok	Csak az adott országban használt IKR-ek/KSZP-k	Összesen
igen	Dél	Olaszország	ClarisNG (67), SbnWeb (4), Sebina (26), Biblionauta (2), BIBLIOWin (3), Alexandrie ((1), ExtraWay (1)	104
igen	Dél	Spanyolország	DIGIBIB (33), Colilo (12), LIBERMARC (1), TECHLIBplus (2)	48
igen	Dél	Portugália	Gestao Integrada de Bebliotecas (2), BIBLIObase (3)	5
igen	Dél	Ciprus	ABEKT (1)	1
igen	Dél	Málta	n. a.	
nem	Dél	Andorra	n. a.	
		San Marino		
		Vatikán (Szentsek)		
igen	Délkelet	Horvátország	CROLIST (3), ZaKi (26)	29
igen	Délkelet	Románia	TINREAD (2), ToREAD (1)	3
igen	Délkelet	Bulgária	n. a.	
		Görögország		
nem	Délkelet	Törökország	YordamBT (117), BLISS (1), KYBELE (2)	120
nem	Délkelet	Albánia	n. a.	
		Bosznia-Hercegovina		
		Kosзовó		
		Montenegró		
		Észak-Macedónia		
		Szerbia		
igen	Észak	Finnország	Origo (175), PallasPro (76), Prettylib (2), Libra.fi (28), Abilitia Kirjasto (12)	293
igen	Észak	Svédország	Pulsens Biblioteksystem (4), X-ref (1), Libra.se (168)	173
igen	Észak	Litvánia	LIBIS (2)	2

„Európa nemzeti könyvtárai tekintetében minden országra kiterjedő, általános megállapítást a beszerzés és szolgáltatás területén nem lehet tenni.”

EU-tag?	Európa	Országok	Csak az adott országban használt IKR-ek/KSZP-k	Összesen
igen	Észak	Dánia	n. a.	
		Észtország		
		Lettország		
nem	Észak	Norvégia	BIBLIOFIL (128), Tidemann (9)	137
nem	Észak	Izland	n. a.	
nem	Kelet	Ukrajna	Irbis (18), Ukrainskiy Fondovij Din (5), Inform-Systema (2), UFD/Library (2), Absotheque Unicode (2), LiberMedia (2)	31
nem	Kelet	Fehéroroszország	n. a.	
		Moldova		
igen	Közép	Magyarország	HunTéka (430), saját fejlesztésű (6), LibMate (1), Szikla (505), Szirén (126), Textlib (503)	1 571
igen	Közép	Lengyelország	PATRON (9), SOWA (19), PROLIB (20), MAK (18), Mateusz (6), MOL (5), VTLS (2), Libra2000 (10)	89
igen	Közép	Németország	Sunrise (52), ISIS - WEBLIS (2), SPIRES (1), LCS - Library Control System (1), BVS (1), PICA (2), SISIS (2)	61
igen	Közép	Ausztria	Alephino (1), BIBOS (1)	2
igen	Közép	Csehország	Advanced Rapid Library (1)	1
igen	Közép	Szlovákia	DaWINci (1)	1
igen	Közép	Szlovénia	n. a.	
nem	Közép	Svájc	Invenio (1), Bibliomaker (1)	2
nem	Közép	Liechtenstein	n. a.	
igen	Nyugat	Franciaország	Aloés (5), Carthame (16), Flora (7)	28
igen	Nyugat	Hollandia	n. a.	
		Belgium		
		Írország		
		Luxemburg		
nem	Nyugat	Egyesült Királyság	Heritage (22), Library Management Cloud (481), helyi fejlesztés (40), C2 (2), Dserve (1)	546
nem	Nyugat	Monaco	n. a.	
			Összesen	3247
Jelmagyarázat: - nem EU tag				

14. táblázat: Csak az adott európai országban használt IKR-ek/KSZP-k

Nemzeti könyvtárak szerepe a konzorciális beszerzésekben/fejlesztésekben az európai országokban

Európa nemzeti könyvtárai tekintetében minden országra kiterjedő, általános megállapítást a beszerzés és szolgáltatás területén nem lehet tenni.

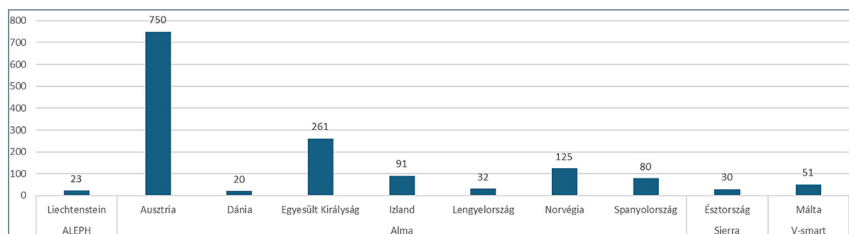
A 15. táblázatban (11. melléklet: *Európai országok nemzeti könyvtárai által használt IKR-ek/KSZP-k*) csoportosítva találhatók:

- az egyes nemzeti könyvtárakban használt IKR-ek/KSZP-k;
- az olyan konzorciumok, amelyekben a nemzeti könyvtár valamilyen feladattal részt vett;
- az ország más könyvtárainak száma, ahol a nemzeti könyvtárban használt IKR-t/KSZP-t telepítették, valamint;
- az adott országban nagyszámban használt nemzetközi IKR/KSZP rendszerek.

A rendelkezésre álló adatok alapján a következő megállapítások tehetők:

- a vizsgált 45 országból 5 esetében (Fehéroroszország, Franciaország, Monaco, Moldova és Vatikán) jelenleg nem áll rendelkezésünkre információ a Library Technology Guides oldalán a nemzeti könyvtárakban használt IKR-ről/KSZP-ről;
- 40 országból 10 nemzeti könyvtár tagja olyan konzorciumnak, amely az országban található más könyvtárak számára is a nemzeti könyvtárban használt IKR-t/KSZP-t szerezte be, és ebből 5 nemzeti könyvtár felelős szerepet vállalt a rendszer beszerzésében (Liechtenstein – Aleph; Ausztria, Dánia, Spanyolország – Alma; Málta – V-smart).

A 2. ábra a 15. táblázat – 11. melléklet adataiból azoknak a konzorciumoknak a létszámát (a konzorciumban szereplő tagkönyvtárak számát) mutatja be a használt IKR-ek szerint csoportosítva, ahol a nemzeti könyvtár is része a konzorciumnak. (Finnországot nem szerepeltettük a diagramon, tekintettel arra, hogy bár szoros együttműködés van a nemzeti könyvtár és 17 tudományos és szakkönyvtár között a Koha rendszer fejlesztését és használatát illetően, hivatalosan ez az együttműködés nincs konzorciumként nevesítve.)

2. ábra: Tagkönyvtárak száma azokban a konzorciumokban, ahol a nemzeti könyvtár is része a konzorciumnak

Európa 37 országa közül 32 nemzeti könyvtáránál nem találtunk közvetlen szerepkört a nemzeti könyvtárban használt IKR/KSZP rendszernek az adott ország más könyvtárai számára történő beszerzése/szolgáltatása tekintetében. Valószínűsíthető, hogy ezekben az országokban a nemzeti könyvtártól teljesen függetlenül zajlanak az ez irányú folyamatok.

5 országban a nemzeti könyvtár által is használt IKR/KSZP beszerzésére a nemzeti könyvtártól függetlenül jött létre konzorcium (Egyesült Királyság, Románia – Aleph, Egyesült Királyság, Svájc – Alma, Finnország, Görögország – Koha) (15. táblázat – 11. melléklet).

Az alábbiakban néhány országgal kiemelten, részletekbe menőbben is foglalkozunk. A kiválasztott területek példaként szolgálnak arra a sokszínűségre, amely a régióként változó módon, illetve a közigazgatási rendszerek eltérései alapján differenciáltan megvalósuló együttműködések jellemzői.

„Európa 37 országa közül 32 nemzeti könyvtáránál nem találtunk közvetlen szerepkört a nemzeti könyvtárban használt IKR/KSZP rendszernek az adott ország más könyvtárai számára történő beszerzése/szolgáltatása tekintetében.”

Lengyelország

A szűkebb régiókban megvalósuló állami kezdeményezésű konzorciális beszerzések közül érdemes külön kiemelni a Lengyel Nemzeti Könyvtár által koordinált együttműködést, amelyhez 130 – különböző típusú – lengyelországi könyvtár csatlakozott. A „Nemzeti Olvasásfejlesztési Program 2.0 2021–2025” részeként megvalósuló, a nemzeti könyvtáron keresztül finanszírozott projekt keretében került sor a felhőalapú *Alma* platform (és a *Primo VE* discovery) implementálására. Az együttműködés legfontosabb előnyeként említik a könyvtári közös (osztott) katalogizálás valós idejű megvalósítását, amely kétségtelenül növeli a költséghatékonyt (Biblioteka Narodowa/Aktualności 2023; Biblioteka Narodowa 2024).

Finnország

Finnországban vezető könyvtár-informatikai megoldások sajátos „ökoszisztémájára” épülő együttműködés jött létre. A nemzeti könyvtár által koordinált, 17 tagot számláló konzorcium főként tudományos és szakkönyvtárakat tömörít. Az IKR-funkciók egy része a nemzeti könyvtár fejlesztői gárdája által támogatott és továbbfejlesztett Koha rendszerben valósul meg, a közös (vagy osztott) katalogizálás pedig az Alephben. A végfelhasználói keresőfelület mögött a VuFind discovery megoldást találjuk. A Koha a közkönyvtári szférában is elterjedt Finnországban, esetükben azonban a Koha-Suomi Oy (Koha-Finland) cég biztosítja a támogatást (National Library of Finland 2024; Hakulinen, I. 2024; Koha-yhteenliittymän organisaation 2024).

Dánia

Dániában a Library Technology Guides (2024b) oldalán feltüntetett információk alapján az Ex Libris Alma KSZP implementálása az önálló vásárlások mellett egy konzorciális beszerzés eredményeként valósulhatott meg a National License (RLD) consortium által (ICOLC 2024; Library Technology Guides 2024c).

A Danish Research Library Association DFFU és a LIBER 2024. évi tanulmánya alapján a konzorciumnak, amelyet a Dán Királyi Könyvtár vezet, jelenleg minimum 8 tagja van (Alexandra Institute 2024). (A nemzeti könyvtár Digitális Könyvtár projektjére vonatkozóan pontos adatokat a Dán Királyi Könyvtár 2012. évi jelentése tartalmaz (CENL 2012).)

A Cicero IKR 98-ból 97 önkormányzat támogatásával került a dán köz- és iskolakönyvtárakba. A rendszert hozzávetőlegesen 1500 könyvtár használja (Systematic 2024). Egy konzorcium általi kezdeményezésről van szó, amely magában foglalja az integrált könyvtári rendszer fejlesztését, egy új könyvtárkezelő rendszer létrehozását, az összes migrációhoz kapcsolódó részfeladatot és az új megosztott bibliográfiai és technikai infrastruktúra kialakítását. A tendert egy dán szoftverfejlesztő cég, a – Systematic által később felvásárolt – Dantek nyerte meg 2013-ban, és még abban az évben elkezdte a Cicero IKR fejlesztését (Breeding, 2018a). (Ezt megelőzően a dán köz- és iskolakönyvtárak közül 9 Integrát, 2 Alephot, 78 DDElibra rendszert használt (Breeding, 2018b). Ha a szolgáltatást igénybe vevő könyvtárak számát tekintjük, ez az egyik legnagyobb konzorciális együttműködés, amelynek célja egy közösen (megosztottan) használt rendszer bevezetése, hiszen a Cicero kiszolgál mintegy 2428 könyvtári létesítményt. A projekt elindításának egyik fő mozgatórugója a költséghatékony működés igénye volt, további célként fogalmazódott meg az egyes önkormányzatok számviteli rendszereivel és a szállítók rendszereivel való interoperabilitás (Kultúr Ministeriet 2022).

A COBISS nemzetközi együttműködés

Európában mindenképp egyedülálló a volt Jugoszlávia egyes utódállamai között, a könyvtári és információs rendszert érintő együttműködés, amely a jelenleg Szlovéniában, Mariborban fejlesztett COBISS (Common Online Bibliographic System and Services) rendszeren belül valósul meg (COBISS.net 2024a).

A COBISS a nemzeti könyvtári információs rendszerek nonprofit platformja, amelynek szerves részét képezi a COBISS3 szoftver. Utóbbit a könyvtári rendszerhez csatlakozott intézmények ingyenesen használhatják, amennyiben elfogadják a rendszert kiszolgáló COBISS.net hálózaton a bibliográfiai rekordok ingyenes cseréjére vonatkozó szabályokat. A COBISS.net hálózat egy nemzetközi együttműködési projekt a nemzeti könyvtári információs rendszerek és a jelenleg használt kutatási információs rendszerek fejlesztésére. (COBISS.net, 2024b; Seljak, 2016; COBISS.net, 2024a; COBISS.net, 2022, Library of Congress Research Guides 2024; Centar za znanstvene informacije, 2024; Wikipedija, 2024).

A hálózathoz eddig Albánia, Bosznia-Hercegovina, Boszniai Szerb Köztársaság, Bulgária, Koszovó, Észak-Macedónia, Montenegró, Szerbia és Szlovénia nemzeti, köz-, tudományos és felsőoktatási, speciális és iskolai könyvtárai csatlakoztak. A felsorolt országok nemzeti könyvtárai – Albánia (ADLIB), Koszovó (Aleph) és a Boszniai Szerb Köztársaság (nincs adat) kivételével – szintén a COBISS3 szoftvert használják, és Bulgáriában, Észak-Macedóniában, Montenegróban, valamint Szerbiában a nemzeti könyvtárak felelősek az integrált könyvtári rendszer beszerzéséért is.

A COBISS.net regionális hálózatához jelenleg 8 ország 1511 könyvtára csatlakozott.

COBISS.net	Összesen		Könyvtártípus					
Országok	iskolai könyvtárak nélkül		nemzeti	köz-könyvtár	felsőoktatási és tudományos	speciális	iskolai	ország-kívüli
Albánia	40	40		12	25	3		
Bosznia-Hercegovina	77	77	1	21	44	11		
Boszniai Szerb Köztársaság	41	41	1	22	16	2		
Bulgária	3	3	1	1		1		
Koszovó	10	10		6	1	3		
Észak-Macedónia	72	77	1	33	15	23	5	
Montenegró	40	52	1	17	14	8	12	
Szerbia	256	266	3	106	100	47	10	
Szlovénia	288	945	1	62	86	139	646	11
Összesen	827	1511	9	280	301	237	673	11
Jelmagyarázat: - COBISS.net-tagok száma iskolai könyvtárak nélkül								

16. táblázat: COBISS.net regionális hálózat megoszlása országok szerint és könyvtártípusonként

Horvátország

Horvátországban egy korábbi, 1994-es forrás szerint a 90-es években 150 könyvtár használta a CROLIST rendszert (Wilier, 1994; Unibis 2015), amely eredetileg a Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (Zágráb) saját fejlesztésű rendszere volt. UNILIB

néven angol nyelven is elérhető, és ma már a zágrábi székhelyű Unibis cég fejleszti (Unibis, 2024). A CROLIST ezenkívül egy közös könyvtári katalógus elnevezése is, amely 38 horvátországi könyvtár együttműködésével valósult meg. A helyzet érdekessége, hogy a rendszerben épülő közös könyvtári katalógus mögött álló konzorciumnak nem tagja a nemzeti könyvtár, égiszük alatt egy másik országos közös katalógus épül (Udrugaknjižnica „Konzorcij CROLIST”, 2024; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2024).

Franciaország

Franciaországban a Library Technology Guides (2024d) oldalán talált információk szerint a könyvtárak túlnyomó többségben önállóan, nem konzorciumban szerzik be az általuk használt rendszert.

A Francia Nemzeti Könyvtár (Bibliothèque nationale de France, BnF) saját fejlesztésű rendszert működtet (A-DCAT-02), amelyről tanulmányunk írásakor a Library Technology Guides oldalán nem találtunk információt (Library Technology Guides 2024e). A könyvtár munkatársa, Mélanie Roche osztályvezető tájékoztatása szerint a könyvtárirendszer-fejlesztés kezdete a BnF-ben a könyvtár első számítógépes katalógusának a bevezetésére datálódik, amikor is még nem léteztek kereskedelmi megoldások, legalábbis olyanok nem, amelyek megfeleltek volna az elvárásaiknak. Jelenleg az új, szintén házon belüli fejlesztésű NOEMI rendszerre való áttérést készítik elő. Választásukat indokolta, hogy ez volt az egyetlen módja egy, az IFLA könyvtári referenciamodelljével (LRM) kompatibilis rendszer megvalósításának (Riva, Le Boeuf, Žumer, 2018). A projekt a tervek szerint 2025 végén zárul, jelenleg a tesztelés és rendszerhasználatra való felkészítés (oktatás) zajlik. Az A-DCAT-02 rendszerrel ellentétben a NOEMI egy teljes körű webes megoldás, első körben csak a nemzeti könyvtáron belül érhető el.⁸

Hollandia

Különös a helyzet Hollandiában, ahol a nemzeti könyvtárat és egyetemi könyvtárakat magában tömörítő konzorcium (Universiteitsbibliotheken en Nationale Bibliotheek, UKB) az OCLC-vel kötött megállapodást 2014-ben a nemzeti információs infrastruktúra átköltöztetésére a WorldShare platformra (Universiteitsbibliotheken en Nationale Bibliotheek, 2024a; OCLC, 2018). Ami 2017-ben meg is valósult. Érdekesség, hogy amíg a metaadatok létrehozása és gondozása közös rendszerben valósul meg, addig a részt vevő 14 könyvtár közül három, köztük a nemzeti (királyi) könyvtár is az Alma platformot használja, míg a többi intézmény a WorldShare Management Services KSZP-t implementálta (Universiteitsbibliotheken en Nationale Bibliotheek, 2024b).

Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyságban az önálló beszerzések mellett igen jelentős a konzorciumok általi vétel, ugyanakkor az egyes rendszerek (nagyarányú) választása nem mindenképpen köthető egy konzorciumhoz (Észak-Írországtól eltekintve), illetőleg egyes konzorciumokon belül több rendszert is működtetnek.

A változatos kép háttérében többek között az Egyesült Királyság közigazgatási rendszerének felépítése, valamint az állam által nyújtott közszolgáltatások rendszere állhat.

Nagy-Britannia közigazgatása számos sajátossággal rendelkezik a fejlett nyugati államok közigazgatásához képest. Unitárius államként elismeri az autonóm

tagállamai közötti különbséget mind a közigazgatás területén, mind jogrendszerében, és tényleges önrendelkezést garantáló intézményrendszer működését teszi lehetővé Skócia, Észak-Írország és Wales területén. A tagállamokban önálló önkormányzati rendszer működik, amelyek nagyjából azonos funkciót töltenek be, finanszírozásuk is hasonló elven alapul, bevételük 60%-át az állami támogatás adja. A brit kormányzati rendszer kiemelkedő sajátossága a központi és helyi önkormányzatok éles elkülönülése, ahol kulcskérdés a központi pénzügyi kontroll, illetőleg a magánszféra közszolgáltatásokba történő bevonásával a szolgáltatásszervező szerep erősítése az 1990-es évektől (Szamel K. 2011).

Ennek megfelelően jöhetnek létre a tagállamokon belül az egyes konzorciumok, nem kimondottan könyvtári rendszerhez kapcsolódó beszerzésekre.

A közszolgáltatások minőségét javítását célzó, közvetlenül a közszolgáltatást igénybe vevők elvárásait megfogalmazó, úgynevezett Állampolgári chartát tartalmazó törvény mellett további 21 részletező chartát adtak ki. Ezek hatálya kiterjed a szolgáltatásokat igénybe vevő fogyasztók minden csoportjára, amelyek közül kiemelésre méltó a *Nemzeti Egészségügyi Szolgálat* (NHS 2024). Az autonóm tagállamokban kapcsolódva az NHS-hez az NHS England (2024), az NHS Scotland (2024) és az NHS Wales (2024) keretein belül is elérhetők könyvtárak és könyvtári szolgáltatások: dokumentumforrások, tanulmányi terek, szakkönyvtárosok segítsége, míg Észak-Írországban ezeket a szolgáltatásokat az egészségügyi és szociális ellátás (HSC 2024) keretében egyesítik. A Nemzeti Egészségügyi Szolgálathoz kiemelten kapcsolódik tájékoztatás, könyvtári szolgáltatás, illetve könyvtárak, amelyeket az autonóm tagállamokon belüli, régióként létrejött külön konzorciumok segítenek.

Az autonóm tagállamok körzetein belül könyvtártípusonként is találunk konzorciumokat. Például a délkelet-angliai könyvtárak konzorciumát (SELMS), amely 14 fenntartó önkormányzat összefogásával jött létre és közel 300 könyvtárat fed le (The SELMS Consortium, 2024; Ballard, 2018; Library Technology Guides, 2008). A konzorcium könyvtárai a Civica által fejlesztett Spydus IKR-t használják (2024). A Civica az Egyesült Királyság egyik legnagyobb szoftvergyártó vállalata, a felhőtechnológiára optimalizált Spydus rendszert a világon több mint 1500 könyvtárban használják (Library Technology Guides, 2024f; Library Technology Guides, 2021).

Észak-Írországban a *The Northern Ireland Library Authority* az összes közkönyvtár ellátásáért felelős szerv, amely 2024-ben biztosította a közkönyvtárak migrációját az Axiell OpenGalaxy rendszerébe (Libraries NI 2023).

A nemzeti könyvtár, a British Library ugyanakkor 2019-ben kiadott egy ajánlást az Egyesült Királyság közkönyvtárainak digitális átállásáról, amely az „egységes digitális jelenlét” megvalósításához szükséges lépéseket taglalja, célkitűzés egy országos online platform, könyvtári rendszer (IKR/KSZP) implementálása (British Library 2019). A javaslattal összhangban az összes 23 helyi önkormányzat 321 könyvtárának együttműködésével megvalósuló (köz)könyvtári konzorcium (The Libraries Consortium) szerződést kötött a SirsiDynix fejlesztői partnerével (SOLUS) egy közös könyvtári szolgáltatási platform fejlesztéséről (TLC, 2024; MacDonald, 2022; Alberge, 2023; SirsiDynix, 2021; Saini Badwall, 2022). A konzorcium jelenleg is egy SirsiDynix-terméket használ, a Symphony integrált könyvtári rendszert (Library Technology Guides 2023). Szemben a – nem konzorciumi tag – British Libraryvel, amely 2003 óta az Aleph rendszert használja (Library Technology Guides 2024g).

Walesben a National Library of Wales az Ex Libris Alma és Primo VE rendszerét működteti, amelynek beszerzése a Walesi Egyetemi Könyvtárak Fórumához

„A nemzeti könyvtár, a British Library ugyanakkor 2019-ben kiadott egy ajánlást az Egyesült Királyság közkönyvtárainak digitális átállásáról ... célkitűzés egy országos online platform, könyvtári rendszer (IKR/KSZP) implementálása.”

(WHELF) köthető. A WHELF-nek a National Library of Wales tagja, de nem találunk rá utalást, hogy vezető szerepe lett volna a projektben.⁹

Összegzés

A könyvtári technológiák alkalmazása, a különböző műszaki megoldásokba való beruházások terén kimutatható eltérések mögött meghúzódó piaci trendek, gazdasági vagy egyéb mutatókra visszavezethető lehetséges okok és összefüggések feltárása komoly kihívást jelent. Egyelőre legfeljebb sejtéseket fogalmazhatnánk meg, tudván-tudva, hogy a szálak kibogozása során számolnunk kell az üzleti tevékenységek és piaci mozgások mozgatórugóinak kiismerhetetlen komplexitásával, nem utolsósorban az egyes államok költségvetési politikájában tükröződő társadalmi tényezőkkel, és sok olyan egyéb faktorról, amely befolyásolhatja egy könyvtári rendszer beszerzésének és fejlesztésének körülményeit.

Egy, a háttérfolyamatokat feltáró, tudományos igényességgel lefolytatott, részletes adatelemzést nagyobb volumenű, a fejlesztők, szolgáltatók, illetve felhasználók direkt megszólításán alapuló adatgyűjtésnek kell megelőznie, ennek ellenére a rendelkezésre álló információk tükrében bizonyos állításokat már most is – több-kevesebb bizonyossággal – megtehetünk.

Ilyen volt az a korábban megfogalmazott kijelentésünk, hogy a használt rendszerek tekintetében szembetűnő különbség mutatkozik az EU- és nem EU-országok esetében: amíg az uniós országokban a spanyol nyelvterületen használt Absys, a nemzetközi rendszerek tekintetében pedig az Alma KSZP a piacvezető, addig az EU-n kívül a nyílt forráskódú Kohát részesítik előnyben. Ennek oka – korábban megfogalmazódó feltételezéseink szerint – (legalább részben) finansziális természetű. A Koha ugyanakkor, ahogy arra szintén utaltunk, az EU tagországokban is igen elterjedt – vélhetően – a könnyebb testreszabhatósága miatt. Az Alma említett piacvezető szerepét uniós viszonylatban árnyalja, hogy míg Ausztriában vagy az Egyesült Királyságban valóban jelentős számban telepítették a rendszert, addig Franciaországban a nyílt forráskódú PMB, Dániában pedig a Cicero könyvtári rendszer az elterjedtebb.

Ahogy arra szintén utaltunk, Európa nemzeti könyvtárai tekintetében minden országra kiterjedő, általános megállapítás a beszerzés és szolgáltatás területén nem tehető. Esetenként a nemzeti könyvtár komolyabb, irányító szerepet vállal az egyes országos konzorciumokban (Dánia, Lengyelország), olykor e vezető szerep a beszerzéseken és implementálásokon túl a fejlesztésekben is megnyilvánul (Finnország). Láttuk, hogy például Hollandiában a nemzeti könyvtárat és egyetemi könyvtárakat magában tömörítő konzorcium esetében a metaadatok létrehozása és gondozása közös rendszerben, a WorldShare platformon keresztül valósul meg, ugyanakkor a részt vevő könyvtárak között három is akad, köztük a nemzeti könyvtár, amely az Alma platformot használja. Van olyan ország is, jelesül Franciaország, ahol a nemzeti könyvtár fejleszt a saját igényeire szabott rendszert.

A kép tehát meglehetősen összetett. A különböző körülmények különböző megoldásokat szülnek. Végző konklúzióként legfeljebb ennyit lehet lejegyezni.

Jó volna mindazonáltal az adatgyűjtést – a korlátozó lehetőségekhez mérten – tovább szélesíteni, kiküszöbölve a felhasznált források hiányos adatközlésein alapuló, esetlegesen pontatlan tájékoztatást. Ezért is fogadunk örömmel minden olyan visszajelzést, amely segítségünkre lehet a gyűjtött adatok finomításában, kiegészítésében.

Lábjegyzet

¹ <https://exlibrisgroup.com/products/alma-library-services-platform/> (Utolsó elérés: 2024.11.19.)

² <https://www.oclc.org/en/worldshare-management-services.html> (Utolsó elérés: 2024.11.19.)

³ <https://www.ebsco.com/academic-libraries/products/ebsco-folio> (Utolsó elérés: 2024.11.19.)

⁴ <https://koha-community.org/> (Utolsó elérés: 2024.11.19.)

⁵ <https://www.sirsidynix.com/symphony/> (Utolsó elérés: 2024.11.19.)

⁶ <https://www.civica.com/en-au/product-pages/spydis-integrated-library-management-solution/> (Utolsó elérés: 2024.11.19.)

⁷ <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/konyvtari-statisztika-harmonizalt-idosoros-adatbazisa> (Utolsó elérés: 2024.11.19.)

⁸ A projektről bővebben francia nyelven az alábbi oldalon olvashatnak: <https://www.transition-bibliographique.fr/wp-content/uploads/2023/12/Presentation-4-Bertrand-Cottour-Crassous-Lefevre-Roche.pdf>

⁹ A témához közvetve kapcsolódó további források:

- GOV.UK (2024) An independent review of English public libraries, Elérhető: <https://www.gov.uk/government/publications/an-independent-review-of-english-public-libraries-report-and-government-reponse/an-independent-review-of-english-public-libraries> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- Arts Council England (2024) Cultural Investment Fund, Elérhető: <https://www.artscouncil.org.uk/our-open-funds/cultural-investment-fund> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- Arts Council England (2023) Annual Libraries Report 2022 to 2023, Elérhető: <https://www.artscouncil.org.uk/our-open-funds/cultural-investment-fund> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- Arts Council England (2024:1) How we work with libraries, Elérhető: <https://www.artscouncil.org.uk/supporting-arts-museums-and-libraries/supporting-libraries/how-we-work-libraries> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- Irish libraries: An introduction, IFLA Journal, 2022. 48(4), 483–491. <https://doi.org/10.1177/03400352221128717> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- Department for Communities (2024) Information about the public library service including the functions of the NI Library Authority (Libraries NI) and the Public Records Office of Northern Ireland, Elérhető: <https://www.communities-ni.gov.uk/topics/museums-and-libraries/libraries> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- The Scottish Library and Information Council (2021) Forward: Scotland's Public Library Strategy, Elérhető: <https://scottishlibraries.org/advice-guidance/national-strategies/forward-scotlands-public-library-strategy/> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- The Scottish Library and Information Council (2024) The Public Library Improvement Fund, Elérhető: <https://scottishlibraries.org/funding/the-public-library-improvement-fund/the-public-library-improvement-fund/> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- The National Library of Wales (2021) A Library for Wales and the World - Strategic Plan 2021-26 <https://www.library.wales/about-nlw/about-us/governance/corporate-documentation/a-library-for-wales-and-the-world-strategic-plan-2021-26> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- The National Library of Wales (2024) Crowd Cymru – Wales, Elérhető: <https://www.library.wales/news/welcome-to-crowd-cymru> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

The National Library of Wales (2024:1) Gwynedd to Lead National Library Project, Elérhető: <https://libraries.wales/gwynedd-to-lead-national-library-project/> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

Felhasznált és ajánlott forrás

- Alberge, D. (2023) *Library shared services and national initiatives : single digital presence for UK public libraries*, Iglibtech, 2023. december 30. https://iglibtech.com/shared_services (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- Alexandra Institute (2024) *Public-private partnerships and collaborations in the context of library technology (pilot study)*, Elérhető: https://libereurope.eu/wp-content/uploads/DFFU_LIBER_report.pdf (Utolsó elérés: 2024.08.07)
- Ballard, H. (2018) *SELMS Consortium - reflecting our shared values of customer service, value for money and innovation*, GOV.UK blogs, 2018. november 1. Elérhető: <https://dcmslibraries.blog.gov.uk/2018/11/01/selms-consortium-reflecting-our-shared-values-of-customer-service-value-for-money-and-innovation/> (Utolsó elérés: 2024.08.07)
- Biblioteka Narodowa/Aktualności (2023) *Kolejnych 21 bibliotek z najnowocześniejszym systemem bibliotecznym*. Elérhető: <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/5146-kolejnych-21-bibliotek-z-najnowocześniejszym-systemem-bibliotecznym.html> (Utolsó elérés: 2024.08.29.)
- Biblioteka Narodowa (2024) *Budowa ogólnokrajowej sieci bibliotecznej poprzez zintegrowany system zarządzania zasobami bibliotek / WDROŻENIA*. Elérhető: <https://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/narodowy-program-rozwoju-czytelnictwa-2.0/budowa-ogolnokrajowej-sieci-bibliotecznej-poprzez-zintegrowany-system-zarzadzania-zasobami-bibliotek/wdrozenia> (Utolsó elérés: 2024.08.29.)
- Breeding, M. (2024) *2024 Library Systems Report*. Elérhető: <https://americanlibrariesmagazine.org/2024/05/01/2024-library-systems-report/> (Utolsó elérés: 2024.08.29.)
- Breeding, M. (2018a) Smarter Libraries through Technology, *Smart libraries newsletter*, Vol. 38. No. 6. 2018. p. 1–6. <https://alair.ala.org/server/api/core/bitstreams/09dc757d-f625-4d24-9554-7feb7ada36e/content> (Utolsó elérés: 2024.08.07)
- Breeding, M. (2018b) Cicero: A New System Designed for Shared Library Management, *Smart libraries newsletter*, Vol. 38. No. 6. p. 2–5. <https://librarytechnology.org/document/24049> (Utolsó elérés: 2024.08.07)
- British Library (2019) *Digital transformation for uk public libraries*. Elérhető: https://d1ssu070pg2v9i.cloudfront.net/pex/pex_carnegie2021/2019/06/06133326/SDP-report-High-res-single-page.pdf (Utolsó elérés: 2024.08.29.)
- Dancs, Sz. (2016) *Újra a könyvtári szolgáltatási platformokról (és egyéb könyvtári rendszerekről)*, Könyvtári Figyelő, 62(3). p. 391–396. Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00337/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_391-396.pdf (Utolsó elérés: 2024.08.29.)
- CENL (2012) *The Royal Library Denmark. Report 2012*, Elérhető: https://www.cenl.org/wp-content/uploads/2019/06/Denmark_Annual_Report_2012.pdf (Utolsó elérés: 2024.08.07)
- Centar za znanstvene informacije (2024) *CROLIST – skupni katalog hrvatskih knjižnica*. Elérhető: <https://www.lib.irb.hr/web/hr/blog/item/619-crolist.html> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- COBISS.net (2022) *Minutes of the COBISS.Net Council Meeting, 12 September 2022*, online. Elérhető: https://www.cobiss.si/novice/dokumenti/7_CNC_Zapisnik_eng_2022.pdf (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- COBISS.net (2024a) *Member countries*. Elérhető: <https://www.cobiss.net/#Member-countries> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- COBISS.net (2024b) *COBISS Platform – Co-operative Online Bibliographic System and Services*. Elérhető: <https://www.cobiss.net/cobiss-platform.htm> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)
- Hakulinen, I. (2024) *Using Koha in the National Library of Finland and in Other Finnish Libraries*, In: TK 5: Organisation, Organisationsentwicklung, Management und Services/ Next Generation Koha (04.06.2024, 16:00 – 18:00, Saal F / 2. OG). Elérhető: <https://opus4.kobv.de/opus4-bib-info/frontdoor/index/index/year/2024/docId/19130> (Utolsó elérés: 2024.08.29.)
- ICOLC (2024) *Royal Danish Library - National License Consortium*. Elérhető: <https://icolc.net/participating-consortia/royal-danish-library-national-license-consortium> (Utolsó elérés: 2024.08.07)
- IFLA (2024) *Library map of the World*. Elérhető: <https://librarymap.ifla.org/map> (Utolsó elérés: 2024.08.29.)

Koha-yhteenliittymän organisaation (2024) Elérhető: <https://www.kiwi.fi/pages/viewpage.action?pagelId=154862222> (Utolsó elérés: 2024.08.29.)

Kultúr Ministeriet (2022) *The Danish Agency for Culture and Palaces – Libraries and literature*, Elérhető: <https://slks.dk/english/work-areas/libraries-and-literature> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

Libraries NI (2023) Annual Business Plan 2023/24. Elérhető: <https://www.librariesni.org.uk/media/30gbcods/libraries-ni-business-plan-2023-24.pdf> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

Library of Congress Research Guides (2024) *Croatia and the Croatian collections in the Library of Congress*. Elérhető: <https://guides.loc.gov/croatian-collections/digital-resources-openly-available> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

Library Technology Guides (2023) *The Libraries Consortium*. Elérhető: <https://librarytechnology.org/library/199641> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

Library Technology Guides (2008) *UK's largest library authority to enhance reader services for over 1.3 million people with Civica*, április 29. Elérhető: <https://librarytechnology.org/pr/13271> (Utolsó elérés: 2024.08.07.)

Library Technology Guides (2021) *Libraries across every Irish county to benefit from new digital tech to help boost reading and literacy*. Elérhető: <https://librarytechnology.org/pr/26825> (Utolsó elérés: 2024.08.07.)

Library Technology Guides (2024a) Elérhető: <https://librarytechnology.org> (Utolsó elérés: 2024.08.29.)

Library Technology Guides (2024b) *'found 20 items where the country is Denmark and the library automation system used is Alma'*. Elérhető: <https://librarytechnology.org/libraries/search.pl?ILS=Alma&Country=Denmark> (Utolsó elérés: 2024.08.07.)

Library Technology Guides (2024c) *'found 6 items where the library is a member of RLD consortium'*. Elérhető: <https://librarytechnology.org/libraries/search.pl?Consortia=RLD%20consortium> (Utolsó elérés: 2024.08.07.)

Library Technology Guides (2024d) *'found 679 items where the country is France'*. Elérhető: <https://librarytechnology.org/libraries/search.pl?Country=France> (Utolsó elérés: 2024.08.07.)

Library Technology Guides (2024e) *National Library of France = Bibliothèque nationale de France*. Elérhető: <https://librarytechnology.org/library/3388> (Utolsó elérés: 2024.08.07.)

Library Technology Guides (2024f) *Spydus*. Elérhető: <https://librarytechnology.org/product/spydus/> (Utolsó elérés: 2024.08.07.)

Library Technology Guides (2024g) *British Library*. Elérhető: <https://librarytechnology.org/library/3413> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

Macdonald, G. (2022) *Next generation public library LMS, CILIP*, 2022. április 21. Elérhető: <https://www.cilip.org.uk/news/603010/Next-generation-public-library-LMS.htm> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (2024) *Hrvatski nacionalni skupni katalog*. Elérhető: <http://skupnikatalog.nsk.hr/> (Utolsó elérés: 2024.08.29.)

National Library of Finland (2024) *Library System Service*. Elérhető: <https://www.kansalliskirjasto.fi/en/services/library-system-service> (Utolsó elérés: 2024.08.29.)

OCLC (2018) *OCLC case study: UKB Consortium*. Elérhető: <https://www.oclc.org/content/dam/oclc/Collateral/Services/OCLC-Case-Study-UKB-Consortium.pdf> (Utolsó elérés: 2024.08.12.)

Seljak, T. (2016) *Në interes të kujt është izolimi i bibliotekave në Kosovë?* Elérhető: [https://www.cobiss.net/doc/Kosova_Sot_Toma%C5%BE_Seljak_\(12.3.2016\)_alb.pdf](https://www.cobiss.net/doc/Kosova_Sot_Toma%C5%BE_Seljak_(12.3.2016)_alb.pdf) (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

Riva, P., Le Boeuf, P., Žumer, M. (2018) *IFLA könyvtári referenciamodell*. Elérhető: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017_rev201712-hu.pdf (Utolsó elérés: 2024.08.07.)

Saini Badwall, K. (2022) *C104: The Libraries Consortium (TLC) new library services platform*, In: Internet Librarian 2022, 2022. október 18-20. Elérhető: https://thelibrariesconsortium.org.uk/wp-content/uploads/2022/10/Intl2022_LSP_PresentationSlides.pdf (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

SirsiDynix (2021) *Surrey County Council joins The Libraries Consortium*. Elérhető: https://www.sirsidynix.com/press_release/surrey-county-council-joins-the-libraries-consortium/ (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

Systematic: CICERO Library Management System, Elérhető: <https://cdn.systematic.com/api/storage?filename=/media/egdjrme/cicero-lms-uk.pdf> (Utolsó elérés: 2024.08.07.)

Szamel K. (szerk.) (2011) *Az Európai Unió tagállamainak közigazgatása* [online], CompLex Kiadó, Budapest, p. 336. Elérhető: <https://mersz.hu/szamel-balazs-gajduschek-koi-az-europai-unio-tagallamainak-kozigazgatasa/> (Utolsó elérés: 2024.08.07.)

The SELMS Consortium (2024) <https://selms.spydus.co.uk/docs/SELMS/about.html> (Utolsó elérés: 2024.08.07.)

Udruga knjižnica „Konzorcij CROLIST“ (2024) *Članovi-web stranice i katalogi*. Elérhető: http://www.ukkc.crolib.hr/?page_id=23 (Utolsó elérés: 2024.08.29.)

TLC: The Libraries Consortium (2024) Elérhető: <https://thelibrariesconsortium.org.uk/> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

Universiteitsbibliotheeken en Nationale Bibliotheek (2024a) *Samenwerkende Nederlandse Universiteitsbibliotheeken en Nationale Bibliotheek*. Elérhető: <https://ukb.nl/> (Utolsó elérés: 2024.08.12.)

Universiteitsbibliotheeken en Nationale Bibliotheek (2024b) *Leden*. Elérhető: <https://ukb.nl/over-ukb/leden/> (Utolsó elérés: 2024.08.12.)

Wikipedija (2024) *CROLIST*. Elérhető: <https://hr.wikipedia.org/wiki/CROLIST> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

Wilier, M. (1994) CROLIST: Croatian Library and Information System, *VINE*, Vol. 24 No. 4, pp. 39-44. <https://doi.org/10.1108/eb040551>

Unibis (2015) *VERO*, Elérhető: <http://www.unibis.hr/VERO.html> (Utolsó elérés: 2024.08.08.)

Unibis (2024) *CROLIST ILS*, Elérhető: <http://www.unibis.hr/unibis.htm> (Utolsó elérés: 2024.08.29.)

Az irodalom lelki egészségvédő szerepe társadalmunkban

The role of literature in protecting mental health in our society

Molnár Kantner Éva
evamolnarkantner86@gmail.com
Dunaszerdahelyi Csallóközi Könyvtár
könyvtáros

Beérkezett: 2025.01.08.
Elfogadva: 2025.01.09.
Publikálva: 2025.02.27.

A beszámoló célja ismertetni a Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesülete által 2021-ben indított Olvasás projektet, illetve a programon belül alkalmazott biblioterápiás módszer jelentőségét. A résztvevők 2024-től a projekt folytatásának keretében egy újfajta módszerrel, a meseterápiával is megismerkedtek. Dolgozatomban bemutatom a meseterápia fogalmát, gyakorlati hasznát, külön részletezve a Kincskereső Meseterápiás Módszer gyakorlatát.

Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Olvasás 24, meseterápia, Kincskereső Meseterápiás Módszer

The purpose of this study is to describe the Reading project organized by the Association of Hungarian Librarians in Slovakia from 2021, and the significance of the bibliotherapy method applied within the project. As part of the continuation of the project from 2024, the participants also became acquainted with a new method, called fairy tale therapy. The concept and practical benefits of fairy tale therapy are described, with a separate detailing of the practice of the „Kincskereső” fairy tale therapy method.

Association of Hungarian Librarians in Slovakia, Reading 24, fairy tale therapy, Kincskereső fairy tale therapy

A Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesülete¹ (SZMKE) 2021-től pályázott sikeresen az Olvasás programjával a Kisebbségi Kulturális Alapnál. A 2024-ben már negyedik alkalommal megvalósult projekt egyik célja a (magyar nyelvű) szépirodalom és az olvasás népszerűsítése volt. A szakemberek az Olvasás 24 programon belül bejárják Szlovákiát, hogy elvigyék az irodalmat kicsiknek és nagyoknak, ezáltal lelki felfrissülést is biztosítva a résztvevők számára. A projektbe számos magyarlakta település bekapcsolódott Kelet-Szlovákiától egészen Nyugat-Szlovákiáig. A teljesség igénye nélkül: Bátorkeszi, Pozsony, Dunaradvány, Rozsnyó, Ipolyság, Rimaszombat, Komárom, Párkány, Királyhelmec. 2021-től 2023-ig 45 helyszínen, 159 foglalkozás zajlott összesen 1688 résztvevővel.

Mint azt Tegdes Egyházi Dóra, az egyesület elnöke korábban nyilatkozta (Tegdes Egyházi, 2022), a cél az volt, hogy minél szélesebb réteget megismertessenek a biblioterápiával. A foglalkozások élményközpontúak voltak, de minde mellett sor került a könyvtárosok és pedagógusok módszertani találkozójára is.

Cite as / Így hivatkozd: Molnár Kantner, É. (2025) Az irodalom lelki egészségvédő szerepe társadalmunkban / The role of literature in protecting mental health in our society, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 2(1), p. 106–109.

A célközönség igazán sokrétű volt, a gyerekektől kezdve, a pedagógusokon, könyvtárosokon keresztül egészen az idősebb korosztályig.

A fotó a taksonyfalvi magyar óvodában készült.

A résztvevők a találkozókön egy-egy irodalmi szöveget dolgoztak fel közösen, játékos formában. Az alkalmazott technikák között megtalálható volt a drámapedagógia, illetve a kreatív írás is.

2021 és 2023 között három előadó, Bolemant Lilla, Kiss Tímea, Tegdes Egyházi Dóra járta a Felvidéket és népszerűsítette az olvasást és az irodalmat a biblioterápia segítségével. Bolemant Lilla irodalomterápiás vonalon valósította meg a csoportfoglalkozásokat, míg Tegdes Egyházi Dóra a biblioterápia és a Metamorphoses meseterápiát alkalmazta alkotó-fejlesztő meseterápiás csoportokkal.

A fotó a deáki magyar óvodában készült.

2024-ben az Olvasás 24 projekt keretein belül az irodalomterápia mellett a meseterápia is bekerült a kínálatba, így meséken, a különféle mesei szövegeken keresztül is elkezdődött az olvasás népszerűsítése. A meseterápiás foglalkozásokat Molnár Kantner Éva meseterápiás szakember vezette az ország nyugati régióiban. A meseterápiáról fontos megjegyezni, hogy a biblioterápia egyik mellékága, tehát a szövegekkel való munka szintén mérvadó, viszont művészetterápiás jellege is van, mivel a résztvevők alkotás formájában is kifejezik a mese által kiváltott érzéseiket. A meseterápiának többfajta elmélete ismert és alkalmazott a gyakorlatban. Molnár Kantner Éva dr. Antalfai Márta Kincskereső Meseterápiás

„A meseterápiáról fontos megjegyezni, hogy a biblioterápia egyik mellékága, tehát a szövegekkel való munka szintén mérvadó, viszont művészetterápiás jellege is van, mivel a résztvevők alkotás formájában is kifejezik a mese által kiváltott érzéseiket.”

¹ <https://www.szmke.sk/>

„Fontos hangsúlyozni, hogy az irodalomnak a szórakoztató jellegén túl van egy másik fontos szerepe társadalmunkban. Ez nem más, mint a lelkiegészség-védő szerep.”

Módszerét alkalmazta a foglalkozásokon (Antalfai, 2006). Ez a metódus visszavezeti az embert a természethez, az évszakok körforgásához, és rávilágít arra, hogy mennyire befolyásolja az ember életét, érzéseit, hangulatát az őt körülvevő természet. Külön felhívja a figyelmet a női és férfi-személyiségfejlődés egyes szakaszaira, kiemelve mindazon személyiségjegyeket, amelyeknek a birtokába kellene kerülnünk az egyes szakaszok végére.

A meseterápiás foglalkozások résztvevői óvodás- és iskolás korú gyerekek voltak, illetve a felnőtt korosztály, valamint az idősek számára is elérhető volt a lehetőség, hogy közelebből is megismerkedhetnek a meseterápia jótékony hatásaival. Mint azt Antalfai Márta is kifejtette (2014, p. 355.), a meseterápia növeli az önbizalmat, segíti a beilleszkedést, oldja a feszültséget, a szorongást, segíti az ember lelki és szellemi felfrissülését.

Fontos hangsúlyozni, hogy az irodalomnak a szórakoztató jellegén túl van egy másik fontos szerepe társadalmunkban. Ez nem más, mint a lelkiegészség-védő szerep. A mesék, illetve az irodalmi szövegek segítik az embert, hogy a sorok között olvasva a szereplőkben, a cselekményben, a mese szimbolikájában megtalálja önmagát, a választ a kérdéseire, illetve kivenetüljön önmagából a problémáit, a mélyen gyökerező sérüléseket, traumákat. Lényeges megjegyezni, hogy ez a módszer segít a felszínre hozni az esetleges lelki sérüléseket, és más távlatból rávilágít a személyes problémáinkra, de semmiképpen sem helyettesíti a pszichoterápiát. Tehát ha az egyén súlyosabb lelki betegségekkel, esetleg személyiségzavarral küzd, akkor mindenképpen egy pszichoterapeuta felkeresése javasolt.

A fotó a deáki magyar óvodában készült.

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy az Olvasás 24 projekt eredményessége abban rejlik, hogy azon kívül, hogy ráirányítja a figyelmet az olvasás fontosságára, a mentális egészség megőrzésének szerepét is magában foglalja, és biztosítja azt, hogy a résztvevők az egyes találkozások után egy másfajta szemlélettel gazdagabban térjenek haza a mindennapokba.

Az ember élete során sok szerepbe kényszerül, sokfajta élethelyzetben kell helytállnia, és minél szélesebb látóköre – akár a mesék, akár az irodalmi művek által –, annál könnyebben veszi az akadályokat, és egyre több megküzdési stratégiája lesz.

Felhasznált és ajánlott forrás

Antalfai, M. (2006) *A személyiségfejlődés mint értékőrző és értékalkotó folyamat*, Magyar Individuálpszichológiai Egyesület folyóirata. Elérhető: http://www.antalfaimarta.hu/olvashato_irodalom/szemelyisegfejlodes.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 20.)

Antalfai, M. (2007) *A mese gyógyító ereje*, Zöld újság. Elérhető: <http://www.antalfaimarta.hu/mese/mesemegkuzdes.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 20.)

Antalfai, M. (2012) *A női lélek útja mondákban és mesékben*, Wesley János Lelkészképző Főiskola, ISBN 963 960 947 1

Felvidék.ma (2022) *Biblioterápiás foglalkozások az olvasóvá nevelés érdekében*. Elérhető: <https://hirnavigator.hu/hir/4381982-olvasas-22-biblioterapias-foglalkozasok-az-olasova-neveles-erdekeben> (Utolsó elérés: 2022. 12. 15.)

Tegdes Egyházi, D. (2022) *Mint a borsó meg a héja, avagy a biblioterápia a könyvtári gyakorlatban*, Katedra, p. 9–12. Elérhető: https://katedra.sk/folyoirat/wp-content/uploads/2023/11/Katedra-folyoirat_29_07_09-12.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 20.)

A Zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár magyar nyelvű gyűjteménye

The Hungarian collection at the National and University Library in Zagreb

Bakran Tamara

tbakran@m.ffzg.hr

Zágrábi Nemzeti és Egyetemi

Könyvtár,

Hungarológiai, Turkológiai és

Judaisztika Tanszék

okleveles hungarológus-, turkológus-

könyvtáros, a bölcsészettudományok

doktora, könyvtárvezető

Beérkezett: 2024.11.19.

Elfogadva: 2024.11.19.

Publikálva: 2025.01.16.

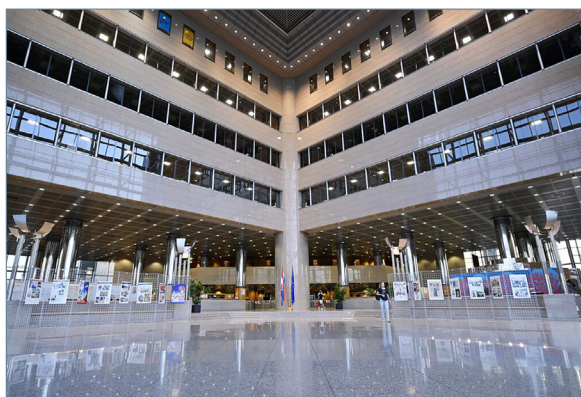
A Zágrábi Nemzeti Könyvtár Horvátország második legnagyobb könyvtára. Az intézmény egyben egyetemi könyvtár is, ebben a minőségében igyekszik kielégíteni a zágrábi Magyar Tanszék hallgatóinak igényeit is. A magyar tanszéki könyvtár felvirágzása az új épületbe költözéssel kezdődött, a gyűjtemény napjainkban kb. 5000 címet és 860 folyóiratot foglal magában, gyarapítása jelenleg is aktívan zajlik.

Zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár, magyar nyelvű gyűjtemény

The National Library of Zagreb is the second largest library in Croatia. It is also a university library, and as such, it also meets the needs of the students of the Hungarian Department in Zagreb. The Hungarian Department Library began to flourish with the move to the new building, and today the collection comprises some 5,000 titles and 860 periodicals, which is currently being expanded.

National and University Library in Zagreb, Hungarian collection

A Zágrábi Nemzeti Könyvtár Horvátország második legnagyobb könyvtára, amelyet 2009-ben adtak át. Különlegessége, hogy egyetemi könyvtárként is működik, hiszen magában foglalja a Zágrábi Egyetem Bölcsészettudományi Karának könyvtárát. A hétemeletes, rombusz alakú, üveghomlokzatú épület a modern építészet remeke, **Ante Vulin**, **Dina Vulin Ileković** és **Boris Ileković** tervei alapján készült.

1. ábra: A Zágrábi Egyetemi Könyvtár épülete

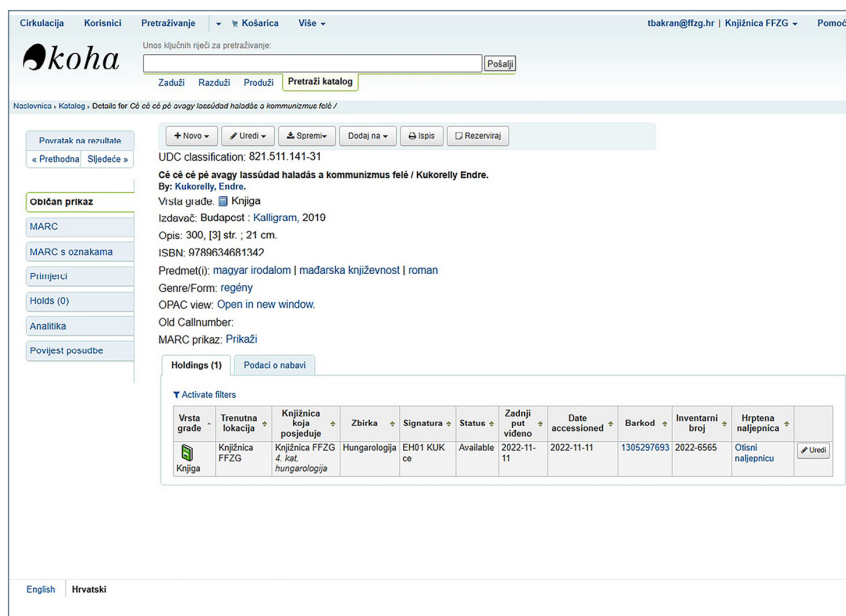
Cite as / Így hivatkozd: Bakran, T. (2025) A Zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár magyar nyelvű gyűjteménye / The Hungarian collection at the National and University Library in Zagreb. Ford. Hicsik D. Central European Library and Information Science Review (CELISR), 2(1), p. 110–112.

Naponta háromezer ember keresi fel az intézményt, akik számára hétszáz munkaállomás áll rendelkezésre. Igény szerint használható az Audiovizuális Gyűjtemény anyagának reprodukálására alkalmas technológiával felszerelt helyisége is. A könyvek RFID-technológiával való felszereltsége lehetővé teszi a kölcsönzőautomaták használatát, amelyek minden szinten megtalálhatók.

Az anyag igazodik a Bölcsészettudományi Kar könyvtárai által használt szabadpolcos rendszerhez, amelyben a könyvek helyét betűkkel és számokkal jelölik. A könyvtár a kezdetektől a Koha integrált könyvtári rendszert¹ használja, amely lehetővé teszi más könyvtárak – közöttük az Országos Széchényi Könyvtár – adatbázisából a rekordmásolást.

Ez a könyvtári szoftver egyedi elektronikus azonosítóval történő bejelentkezéssel használható, amely a kar és a szélesebb tudományos közösség információs szolgáltatásainak elérésére is szolgál. A regisztrációval a kar hallgatói és dolgozói aktiválhatják tagságukat. A felhasználói fiókjukban ellenőrizhetik a keresett anyag elérhetőségét, lefoglalhatják azt, önállóan meghosszabbíthatják a kölcsönzési időt, megújíthatják adataikat, ill. megtekinthetik elmaradásait. A katalógus felülete tartalmazza a könyvborítót is, lehetőség van elmenteni az érdekes címeket, megjegyzéseket, kulcsszavakat fűzni a könyvhöz. Ily módon a felhasználók a Koha könyvtári szoftverben lévő fiókjukat saját igényeikhez igazíthatják. A könyvtár mindezek mellett lehetővé teszi a hozzáférést az ODRAZ digitális intézményi adattárhoz,² amely digitális formában gyűjti, tárolja az információkat, és ingyenes hozzáférést biztosít az oktatók és hallgatók tudományos kutatási és oktatási munkájának eredményeihez. Az adattár tárolja a folyóiratokban és antológiákban megjelent cikkeket, könyveket, könyvfejezeteket, dolgozatokat, prezentációkat, poszttereket, kéziratokat, jelentéseket, tananyagokat, kutatási adatokat, multimédiás és audiovizuális anyagokat és egyéb oktatási tartalmakat.

„A könyvtár a kezdetektől a Koha integrált könyvtári rendszert használja, amely lehetővé teszi más könyvtárak – közöttük az Országos Széchényi Könyvtár – adatbázisából a rekordmásolást.”

2. ábra: A Koha integrált könyvtári rendszer felülete

A könyvtár mint egyetemi könyvtár igyekszik kielégíteni a zágrábi Magyar Tanszék hallgatóinak igényét is, a könyvek mellett a gyűjteményt időszaki kiadványok, régi és ritka könyvek, valamint audiovizuális anyagok teszik teljes-sé. A 2004-ben alapított magyar tanszéki könyvtár a Hungarológiai és Turkológiai Tanszék professzori szobájában volt katalógus, leltár nélkül, korlátozott

¹ <https://koha-community.org/>

² Sveučilišta u Zagrebu, Filozofski fakultet (2024) ODRAZ. Elérhető: <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/en> (Utolsó megtekintés: 2024. 11. 07.)

„A 2004- ben
alapított magyar
tanszéki könyvtár
... kb. 5000 címet
és 860 folyóiratot
foglal magába.”

hozzáférési lehetőséggel. Felvirágzása az új épületbe költözköztetés kezdődött. Ma kb. 5000 címet és 860 folyóiratot foglal magába. Az audiovizuális rész kultikus magyar filmeket kínál az érdeklődőknek. Az állomány jelentős része szabadpolcos rendszerű, mindenki számára hozzáférhető, kölcsönözni azonban csak az egyetemi hallgatók tudják. A könyvtár vezetője **Višnja Novosel**.

A magyar tanszék gyűjteményének egy részét a tanszék tanárai vásárolták, illetve magyarországi könyvtárak ajándékozták, de az állományban megtalálhatók a Magyarországhoz kötődő horvát családok egykori magánkönyvtárai is. A Kárpátia Alapítvány,³ a Liszt Intézet⁴ (korábban: Balassi Intézet) szintén jelentős adományokkal gazdagította a könyvállományt. Legértékesebb köteteink között elérhető **Dainippon** *Kelet csodái* című műve, amelyet **Barátosi Balogh Benedek** állított össze, és 1906-ban jelent meg, a *Tolnai világtörténelme* vagy a *A finom társalgó* 1853-ból.

3. ábra: Könyvtárrészlet

Az állománygyarapítás tanszéki eszközökből történik, amelynek legkevesebb 20 százalékát fordítják magyar nyelvű kötetekre. Habár a gyűjtemény szerény, a vásárlásra szánt költségvetés alacsony, de a beszerzés során igyekszünk minden igényt kielégíteni. A szépirodalmi, a nyelvkönyvek, a szótárak, a művészeti könyvek betekintést nyújtanak a magyar kultúrába, emellett hasznos olvasmányai a magyar szakos hallgatóknak és a magyarság iránt érdeklődőknek.

Fordította:

Hicsik Dóra

hicsik.dora@oszk.hu

MNMKK OSZK Gyűjteményszervezési Főosztály

bibliográfus

³ <https://karpatialapitvany.hu/>

⁴ <https://culture.hu/hu/budapest>

250 éves a Klimó Könyvtár

VI. Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban konferencia (beszámoló)

250 years of the Klimó Library

VI. Science and Research in the Klimó Library conference (report)

Bedő Zsigmond Áron
bedo.zsigmond@lib.pte.hu
Pécsi Tudományegyetem Egyetemi
Könyvtár és Tudásközpont Történeti
Gyűjtemények Osztálya
könyvtáros

Beérkezett: 2024.11.18.
Elfogadva: 2024.12.09.
Publikálva: 2025.02.06.

250 éve nyitotta meg Klimó György pécsi püspök könyvtárát a nyilvánosság előtt. A jubileumi évforduló emlékére a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont programsorozatát rendezett „Klimó 250-emlékévé” címmel. A rendezvények keretében a látogatók épületvezetések, városséták, kézműves-foglalkozásokon és kiállításokon ismerkedhettek meg a Klimó Könyvtár történetével és Klimó püspöknek a hazai művelődés terén kifejtett széles körű tevékenységével.

Jelen cikk a „250 éves a Klimó Könyvtár VI. Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban” konferenciáról és „A Klimó Könyvtár kutatói. Kiállítás a 250 éves Klimó Könyvtárban” időszaki kiállításról készült beszámolót tartalmazza.

Klimó György, Klimó Könyvtár, konferencia, Pécsi Egyházmegye, Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Bishop György Klimó of Pécs opened his library to the public 250 years ago. The events included guided tours of the building, guided walks, craft activities and exhibitions to introduce visitors to the history of the Klimó Library and the wide-ranging activities of Bishop Klimó in the field of national education.

This article contains the report about the „250th Anniversary of the Klimó Library VI: Science and Research in the Klimó Library” conference and the temporary exhibition „The Klimó Library Researchers. Exhibition at the 250 years old Klimó Library”.

György Klimó, Klimó Library, conference, Diocese of Pécs, University Library and Knowledge Centre of the University of Pécs

1. A Klimó Könyvtár történetének rövid összefoglalója

2024. október 17-én tartották a Pécsi Egyházmegye és a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont¹ szervezésében a Klimó Könyvtár megnyitása 250. évfordulójának jubileumi konferenciáját. A konferencia ismertette a könyvtár történetéhez és gyűjteményéhez kötődő aktuális kutatásokat (Miseta, A. et al. 2024, p. 1–20).

Cite as / Így hivatkozd: Bedő, Zs. Á. (2025) 250 éves a Klimó Könyvtár: VI. Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban konferencia (beszámoló) / 250 years of the Klimó Library: VI. Science and Research in the Klimó Library conference (report), Central European Library Science and Information Science Review (CELISR), 2(1), p. 113–119.

A Klimó György pécsi püspök (1751–1777) által alapított könyvtárat maga a püspök 1774-ben nyilvánossá tette. Célként tűzte ki, hogy a könyvtár egy Pécssett a jövőben felállítandó egyetemnek a könyvtára és tudományos kutatóközpontja legyen. Elképzelése életében nem valósult meg, viszont utódai folytatták tevékenységét és tovább bővítették a könyvtári gyűjteményt. Utoljára Zichy Gyula pécsi püspök (1905–1926) bocsátotta örökös használatra a könyvtárat 1923-ban a Pécsre települő Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem² számára. Az állomány nagysága napjainkra megközelítőleg 35 000 darab kötetre becsülhető, így a gyűjtemény az egyetemi könyvtár legnagyobb különgyűjteménye.

2. A 250 éves a Klimó Könyvtár: VI. Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban konferencia bemutatása

2.1. Általános ismertető

A jubileumhoz kapcsolódóan egy időszaki kiállítás is nyílt „A Klimó Könyvtár kutatói. Kiállítás a 250 éves Klimó Könyvtárban” címmel, amelyet az érdeklődők 2024. október 17-től 2025. március 31-ig látogathattak. A kiállításon bemutatásra került a Klimó Könyvtár kutatóinak munkássága és az általuk tanulmányozott művek (Miseta, A. et al. 2024, p. 4).

A 250 éves a Klimó Könyvtár VI. Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban egy-napos konferencia újabb eleme volt a pécsi Egyetemi Könyvtár 2001-ben kezdett konferenciasorozatának, melynek célja a könyvtári kutatások megismertetése a szélesebb tudományos nyilvánossággal. A konferenciának a Pécsi Egyházmegye Püspöki Magtár Látogatóközpontja³ biztosított helyet. A résztvevők a nap során három szekcióban (A Klimó Könyvtár története és gyűjteményei, 18–19. századi irodalom a Klimó Könyvtárban, Specialitások és kordokumentumok) tizennégy előadó tizenhárom előadását hallgathatták meg (Miseta, A. et al. 2024, p. 1–3).

2.2. Megnyitóbeszéd

Miseta Attila, a Pécsi Tudományegyetem rektora és **Felföldi László** pécsi megyés püspök köszöntötte a vendégeket a konferencia megnyitóján. A rektor beszédében a könyvtár generációkat összekötő szerepét emelte ki, amely intézmény a múlt értékeinek megőrzése mellett a modern tudományos kutatás központjaként működik. A megyés püspök megnyitóbeszédében rámutatott arra, hogy a könyvtár nem csupán megőrző, hanem aktív értékteremtő funkcióval is rendelkezik (1. ábra). A könyvtár a jövőhöz vezető út része, ahol a hagyományok és az innováció ötvöződnek (Kovács-Csincsák, 2024).

Az egyetemi könyvtár nevében **Szeberényi Gábor**, a PTE (Pécsi Tudományegyetem) Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont főigazgatója üdvözölte az előadókat és a közönséget. Beszédében a könyvtárnak az egyetemi életben betöltött szerepét hangsúlyozta. A főigazgató hangsúlyozta, a Klimó Könyvtár gyűjteménye egy élő, aktívan kutatott állomány, amely lehetőséget biztosít a kutatóknak arra, hogy eredményeiket konferenciákon mutathassák be a nyilvánosság számára (Kovács-Csincsák, 2024).

2.3. A Klimó Könyvtár története és gyűjteményei

A szekció elnöke **Csibi Norbert**, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar Újkortörténeti Tanszék adjunktusa volt (Miseta, A. et al. 2024, p. 2).

¹ Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont: <https://www.lib.pte.hu/hu/>

² A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem 1912-ben alapított egykori egyetem Pozsonyban, majd 1923-tól kezdve Pécssett, melynek jogutódja a Pécsi Tudományegyetem. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Erzs%C3%A9bet_Tudom%C3%A1nyegyetem

³ Pécsi Egyházmegye Püspöki Magtár Látogatóközpontja: <https://pecsiegyhazmegye.hu/latogatasi-informaciok/kapcsolat/magtarmegtakarlatogatokozpont-meeting-point>

1. ábra: Felföldi László megyés püspök megnyitóbeszéde

A nyitó előadásban **Gőzsy Zoltán**, a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára igazgatója és a PTE BTK (Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar) Újkortörténeti Tanszék tanszékvezető docense Klimó György püspöki tevékenységét ismertette (2. ábra). Klimó püspök tevékenysége abban volt különleges, hogy a XIV. Benedek pápa és Mária Terézia magyar királynő által megfogalmazott társadalomszervezési elvek (intézményi papképzés megteremtése, a vezetők aktív részvétele az egyének életében, tanult emberek alkalmazása a kormányzatban) alapján egy, a dél-dunántúli viszonyokra alkalmazott programot állított össze. Ilyen módon sikerrel egyeztetette egymással az egyházi és a világi érdekeket. Klimó a művelődés jövőjét a szemináriumi képzésben látta, amely egy alapként szolgált volna a feléleszteni kívánt pécsi egyetem működéséhez. A püspök szíven viselte a pécsi szeminárium sorsát: részt vett az oktatók kiválasztásában, és könyvtárát a hallgatók rendelkezésére bocsátotta, elősegítve művelődésüket (Miseta, A. et al. 2024, p. 5).

2. ábra: Gőzsy Zoltán előadása

Szeberényi Gábor, a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont főigazgatójának előadása a Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter művelődéspolitikája és az Erzsébet Tudományegyetem könyvtárának megszervezése közötti tágabb összefüggéseket vizsgálta. 1917-ben Klebelsberg a Magyar Történelmi Társulat⁴ elnökeként megfogalmazta a magyar történettudomány kutatásfejlesztésének alapelveit: intézményi feltételek biztosítása, történeti források összegyűjtése és publikálása, a történelem népszerűsítése a nyilvánosság előtt. Minisztersége (1922–1931) alatt e szempontokat érvényesítve létrehozta az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet (OMGYE), amely intézményhálózat a hazai közgyűjtemények működését szabályozta. Az OMGYE keretében kezdődött a könyvtárak megszervezése, a Klimó Könyvtár egyetemi használatba helyezése Pécsen szintén a folyamat részét képezte (Miseta, A. et al. 2024, p. 10).

Dezső Krisztina, a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztályának osztályvezetője, könyvtáros-muzeológus áttekintést adott Patkovics József pécsi városi tisztii főorvos könyvtárának balneológiai műveiről. Patkovics József 1823-ban fürdőorvosként fedezte fel a harkányi gyógyvíznek az emberi szervezetre gyakorolt jótékony erejét. Könyvtári gyűjteményének 7%-a balneológiai (gyógyfürdőtudományi) témájú könyvekből áll, amelyek gyógyvízelemzéseket, vízkúrákkal kapcsolatos műveket és fürdőismertetőket tartalmaz. A fürdőismertetőik részletesen tartalmazzák a fürdőhelyek történetét, topográfiájukat, vizük összetevőit és alkalmazásukat a gyógyászat területén (Miseta, A. et al. 2024, p. 9).

Szabó Kristóf, a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztályának könyvtárosa, aki előadásában a Klimó Könyvtár egykori éremgyűjteményének összetételét ismertette a püspöki éremtári katalógusok alapján. A hajdani, kb. 3000 darabból álló kollekció több mint a felét ókori római pénzek alkották, mellettük jelentős számban jelen voltak antik bronz és középkori magyar nemesfémpénzek is. A gyűjtemény tanulmányozásához elkerülhetetlen az éremtár numizmatikai köteteinek használata, hiszen a kötetek a numizmatika tudományának szinte minden ágát felölelik: bányászati, pénzverési, alkímiai, éremleíró stb. művek egyaránt megtalálhatók közöttük (Miseta, A. et al. 2024, p. 7).

Méreg Martin, a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztályának munkatársa Mitterpacher Lajos egyetemi tanár könyveiről adott áttekintést. Mitterpacher a pesti egyetem mezőgazdasági tanszékének 1777-es felállításával egyetemi szintre emelte a mezőgazdaság hazai oktatását. Tanításában főként a nyugat-európai agrártudósok (Johann Beckmann, François Home, George-Louis Leclerc Buffon) módszereit honosította meg. Önálló tudományként tekintett a mezőgazdaságra, amelynek fejlesztéséhez felhasználta a természettudományok eredményeit. Hatásáról elismerően nyilatkoztak hazai kortársai is, többek között Pankl Máté, Nagyváthy János (Miseta, A. et al. 2024, p. 8).

Dóbké Agnes, a HUN-REN⁵ Irodalomtudományi Intézet tudományos segédmunkatársa bemutatta a Klimó Könyvtár olasz kapcsolatait. Klimó György könyvtárának gyarapításában meghatározó szerepet játszottak azok a külföldi személyek, akik Bécsből, Rómából, Pisából, Firenzéből, Milánóból és Velencéből leveleztek a püspökkel. Különösen fontosak voltak a bécsi és római illetőségű egyházi emberekkel (pl. Pietro Maria Gazzaniga, Paolo Bernardo Giordani, Tommaso Maria Mamachi, Giuseppe Garampi) fenntartott kapcsolataik, amelyek révén Klimó újabb forrásokat használhatott fel a pécsi egyházmegye

⁴ Magyar Történelmi Társulat: <https://tortenelmitarsulat.hu/>

⁵ HUN-REN Magyar Kutatási Hálózat. Elérhető: <https://hun-ren.hu/> (Utolsó elérés: 2025. 01. 21.)

történetének behatóbb megismeréséhez. A kutatáson felül a könyvvásárlások más fontos célokat is szolgáltak: a pécsi papképzés oktatási anyagának biztosítását, különlegességek beszerzését és a főúri gyűjtemények megőrzését (Miseta, A. et al. 2024, p. 6).

2.4. 18–19. századi irodalom a Klimo Könyvtárban

A második szekciót **Gőzsy Zoltán**, a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltárának igazgatója, a PTE BTK Újkortörténeti Tanszék tanszékvezető docensének elnökségével tartották meg.

Kis-Halas Judit, az ELTE BTK (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar) Néprajzi Intézet Folklore Tanszék adjunktusa két, 18. század végéről származó ferences prédikációgyűjteményt (Különös beszédek a B. Szűz Mariarol...; Rövid vasárnapi beszédek...) ismertetett. A művek a siklósi és máriagyűdi kolostorok ferences szerzeteseinek életéről nyújtanak információt mentalitás-, vallás-, kultúrtörténeti és folklorisztikai téren (Miseta, A. et al. 2024, p. 12–13).

3. ábra: Majorossy Imre előadása

Tóth Orsolya, a PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék docense Kazinczy Ferencnek a Monumenta Hungarica című történeti forrásgyűjteményhez írt előszavainak szövegváltozatait hasonlította össze. Kazinczy számos forrással és előfizetővel segítette a gyűjtemény elterjesztését, ezért annak kiadója, Romy Károly György író őt kérte fel az előszó megírására (Miseta, A. et al. 2024, p. 13–14).

Jankovits László, a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék docense Vitkovics Mihály költő, prózaíró „Vitkovics Mihály meséi és versei” című könyvét elemezte. Vitkovics Mihály Horvát Istvánnal és Szemere Pállal együtt alapította meg 1808-ban Kazinczy Ferenc „pesti triászát”, amely a nyelvújító mozgalomban fejtett ki tevékenységet. Vitkovics könyvét Kazinczy fia, Emil számára írta (Miseta, A. et al. 2024, p. 14).

Majorossy Imre, a Magyarságkutató Intézet Eszmetörténeti Kutatóközpont tudományos főmunkatársa előadásában egy francia nyelvű iskoladramát ismertetett (3. ábra). Az iskoladrama oktatási műfaj volt a jezsuiták és piaristák által

fenntartott egyházi iskolákban, a drámák a diákok erkölcsi nevelését szolgálták. A Klimó Könyvtár egyetlen francia nyelvű iskoladrámájának írója Pierre-Joseph Arthuys francia jezsuita szerzetes. A könyv a bibliai József és testvérei történetét meséli el (Miseta, A. et al. 2024, 3, p. 11–12).

2.5. Specialitások és kordokumentumok

A harmadik szekció elnöke **Szeberényi Gábor**, a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont főigazgatója volt.

Nagy Imre, a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék professor emeritusa előadásában az egykor a Klimó Könyvtárban dolgozó Várkonyi Nándor barátja, Weöres Sándor irodalmi munkásságát mutatta be több műve (pécsi versek, „Medúza” című kötet, „Holdbeli csónakos” című dráma) elemzésével (Miseta, A. et al. 2024, p. 17).

Czagány Zsuzsa és **Gilányi Gabriella**, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetének tudományos munkatársai előadást tartottak a Klimó Könyvtár középkori kódexeinek kottatöredékeiről. A kutatáshoz használt módszertan ismertetésén túl a Fragmenta Manuscriptorum Musicalium Hungariae Mediaevalis adatbázist is bemutatták (Miseta, A. et al. 2024, 3, p. 15).

Oláh Krisztina, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Informatikai Kar Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet tudományos munkatársa prezentációjában a Klimó Könyvtár csillagászati térképműveit vizsgálta (4. ábra). Elsőként Ptolemaiosz ókori csillagász írta le a csillagképeket. A nagy földrajzi felfedezések által bekövetkezett technikai fejlődés következményeként a 16. századtól rengeteg csillagkép keletkezett, amelyek között megtalálhatók voltak uralkodók, állatok és találmányok is. Az ókortól a 19. század közepére csaknem háromszorosára (48-ról 112-re) nőtt a csillagképek száma (Miseta, A. et al. 2024, p. 16).

4. ábra: Oláh Krisztina előadása

2.6. A Klimó Könyvtár kutatói. Kiállítás a 250 éves Klimó Könyvtárban időszak kiállítás megnyitóbeszédei

A Klimó Könyvtár Hártyatermében megrendezett A Klimó Könyvtár kutatói. Kiállítás a 250 éves Klimó Könyvtárban című új időszak kiállítást Szeberényi Gábor, a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont főigazgatója nyitotta meg. Beszédében röviden vázolta a könyvtár közgyűjteménnyé válásának körülményeit, majd megköszönte a Történeti Gyűjtemények Osztálya munkatársainak tevékenységét

a Klimó Könyvtár gyűjteményeinek gondozásában és megismertetésében (YouTube.com, 2024).

Fedeles Tamás,⁶ a Pécsi Tudományegyetem oktatási rektorhelyettese köszöntőjében elismerően nyilatkozott a könyvtárról, amely az első magyar nyilvános könyvtárként 250 éve szolgálja rendületlenül a tudományos kutatást. A rektorhelyettes maga is közel három évtizede használja a Klimó Könyvtár állományát. Jó szívvel emlékszik vissza a könyvtár első nyomtatott katalógusát összeállító Móró Mária Anna könyvtárossal folytatott beszélgetéseire, amelyeken számos ismeretre tett szert. Fedeles Tamás kiemelte, a kiállítás a gyűjteményt élhetővé és befogadhatóvá teszi a látogatók számára (5. ábra) azzal, hogy a különböző tudományterületeken dolgozó kutatók osztják meg gondolataikat a könyvtár műveiről. A kiállítást élettelivé teszik a könyvtár mindennapi életéről készült fényképek (YouTube.com, 2024).

5. ábra: A látogatók megtekintik a kiállítást

Wolosz Robert, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Karának tanulmányi és diákjóléti dékánhelyettese beszédében a kiállítás kapcsán az osztozkodás mint emberi tulajdonság fontosságára mutatott rá. Utalt arra, hogy a külföldi illetőségű Klimó Györgyöt a hazai – pécsi – környezete által rá gyakorolt hatások tették a magyar kulturális élet kiemelkedő személyiségévé (YouTube, 2024).

A jubileumi konferencia befejezésével a „Klimó 250-émlékévként” az Egyetemi Könyvtárban rendezett ünnepi eseménysorozata lezárult.

Fotó: Dezső Krisztina, a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya osztályvezetője, könyvtáros-muzeológus

⁶ Fedeles Tamás távollétében gondolatait Eby Varghese Anna, a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Partnerkapcsolati és Szolgáltatásmarketing Osztály könyvtári kommunikációs és közönségkapcsolati referense tolmácsolta.

Felhasznált és ajánlott forrás

Kovács-Csincsák, M. (2024) *250 éve a tudomány szolgálatában*, UnivPécs. Elérhető: https://univpecs.com/kultura/250_eve_tudomany_szolgalataban (Utolsó elérés: 2024. 11. 12.)

A tudománymetriai és bibliometriai kutatások trendjei és fejlődése a Scopus adatbázis alapján (szemle)

Sipos Anna Magdolna
sipos.magdolna.54@gmail.com
Pécsi Tudományegyetem
címzetes egyetemi tanár

Beérkezett: 2024.11.22.
Elfogadva: 2024.11.22.
Publikálva: 2025.01.21.

Cite as / Így hivatkozd: Sipos, A. M. (2025) A tudománymetriai és bibliometriai kutatások trendjei és fejlődése a Scopus adatbázis alapján. A következő cikkről készült szemletanulmány: Trends and evolution of Scientometric and Bibliometric research in the SCOPUS database, szerzők: V. Sánchez Castillo, A. J. Pérez Gamboa, Gómez Cano, C. A. Central European Library and Information Science Review (CELISR), 2(1), p. 120–125.

Szemletanulmány

Sánchez Castillo, V, Pérez Gamboa, A.J, Gómez Cano, C. A. (2024) Trends and evolution of Scientometric and Bibliometric research in the SCOPUS database, Bibliotecas. Anales de Investigacion¹, 20(1), 1-22. Elérhető: <http://revistas.bnjm.sld.cu/index.php/BAI/article/view/834> (Utolsó elérés: 2025.01.23.)

*tudománymetria, bibliometria, trendek, Scopus
scientometrics, bibliometrics, trends, Scopus*

1. Bevezető

Akik figyelemmel kísérik a tudomány- és bibliometriai szakirodalmat, azok számára feltűnhetett, hogy az utóbbi évtizedekben azok trendjei jelentős mennyiségi növekedési és tematikai expanziós ívet mutatnak. Az elektronizációs és a digitalizációs folyamatok eredményeként mind vizsgálati területük, mind módszertanuk jelentősen bővült, adataikat, eredményeiket pedig egyre szélesedő körben és egyre gyakrabban használják. Gondolunk itt többek között az egyéni és a szervezeti tudományos teljesítmények mérésére és értékelésére, a nemzetközi láthatóság, beágyazódás és kapcsolatrendszer vizsgálatára, a tudomány művelésével foglalkozó intézmények rangsorolására, az úgynevezett „feltörekvő” kutatások és tudományos tendenciák definiálására, prognózisok felállítására, a tudományos műhelyek tartalmi és minőségi jellemzőinek meghatározására, a multi- és az interdiszciplináris kapcsolatok felderítésére, a tudományos eredmények kibocsátásának és társadalmi hatásának meghatározására. Mindezekon túl a tudományos kutatás különböző feltételrendszerének megteremtésében is egyre nagyobb szerepet kapnak a tudomány- és bibliometriai elemzések eredményei. Úgy mint a kutatási erőforrások megszerzése és elosztása, a különböző szintű döntések objektív megalapozottsága, a pályázatok eredményességének kérdése, az országos, a regionális és a szervezeti tudomány-policyk, stratégiák kialakítása, monitorizálása, optimalizálása.

A tudomány- és bibliometria horizontális és vertikális expanzióját igazolják a tudományos szakirodalom gondozásában meghatározó szerepet játszó, profit-orientált szolgáltatások kínálatának folyamatos és dinamikus fejlesztési irányai is. A tudományos kommunikáció jelentős átalakulásában rejlő igényeket, piaci lehetőségeket ismerték fel a tudományos szakirodalom gondozásában, szervezésében, gyűjtésében, feltárásában és terjesztésében, hozzáféréseinek biztosításában, továbbá archiválásában meghatározó szerepet játszó szakirodalmi és citációs adatbázisok üzleti szempontú forgalmazói is. A birtokukban lévő,

prominens minőségű és mennyiségű tudományos adatvagyonra építve a scientometriai és bibliometriai szolgáltatások egyre mélyebb, differenciáltabb és specifikáltabb, továbbá a fenti igényekhez igazodó elemzésekre képes szolgáltatásait kínálják. Ilyenek például a szakirodalmi és a citációs adatbázisok, továbbá a folyóirat-minősítő rendszerek szolgáltatási portfóliójának erőteljes és folyamatos bővítése, továbbá az adatelemző rendszerek kidolgozása, forgalmazása. Újításokkal a tudományos közéletben egyre fontosabb és egyre széles körűbb elemzési lehetőséget és orientációs rendszert adnak használoik kezébe.

A tudomány- és bibliometriai kutatások reagálnak a változásokra, egyre több olyan publikáció jelenik meg a témában, ami az átalakulásra reagál. A közlemények többsége az expanziós folyamatok történéseinek ábrázolására, hasznosságára fókuszál, ám néhány dolgozat felhívja a figyelmet a folyamattal együtt megjelenő veszélyekre is. Utalnak arra, hogy a digitális technika támogatásával könnyen elérhető és szűrhető, csoportosítható, feldolgozható adatok analízisével foglalkozó közlemények gyakran kívánnivaló hagynak maguk után. Tipikusan ilyen hiányszágnak tartják, hogy a szerzők megfelelő sciento- és bibliometriai kompetenciáinak hiányában az írások megmaradnak az eset- és tünetleírások szintjén, nem vállalkoznak a kauzális összefüggések bemutatására, mint ahogyan nem bíbelődnek mélyreható tudomány- és bibliometriai következtetések levonásával sem.²

Az itt szemlézett írás nem tartozik az utóbbiak közé, hanem épp ellenkezőleg: megalapozott és differenciált módszertanával, eszközrendszerével a szerzők több szempontú és mélyreható, kvantitatív és kvalitatív elemzéseket végeztek; impozáns adatgyűjtésre és analízisre épülő, megfontolt következtetésekre jutottak, részletekbe menő ajánlásokat fogalmaztak meg.

Három kolumbiai, közelebbről Florencia városban működő intézmény, az Universidad de la Amazonia (állami egyetem), a Centro de Investigación en Educación, Naturaleza, Cultura e Innovación para la Amazonia (kutatóközpont) és a Corporación Unificada Nacional de Educación Superior (magánegyetem) kutatóinak összefogásával készült a kutatás, és ők jegyzik az annak alapján készült publikációt is. A Scopus szakirodalmi és citációs adatbázis adta a mintavétel alapját. Az adatok gyűjtésének dátuma 2024. március 3., a vizsgált ciklus – a szerzői megjelölés szerint – 2014 és 2024 közötti periódusra terjedt ki. Tekintettel arra, hogy a 2024. évi publikációs adatok az adatgyűjtés időpontjában még erősen csonkák voltak, ezért a magam részéről pontosabbnak tartom, ha a kutatás időintervalluma esetében a 2014 és 2023 közötti ciklusról, vagyis a legutóbbi évtizedről beszélek. A keresési fogalmakat az TITLE-ABS-KEY mezőkben végezték, a scientometrics és a bibliometrics, továbbá a bibliometrics studies és a scientometric studies kifejezéseket használták valamennyi dokumentumtípusra és nyelvre kiterjesztve. A fogalmakat az „or” operátorral kapcsolták össze. A releváns találati és vizsgálati halmaz tisztítása után összesen N = 14 197 tétel kvantitatív és kvalitatív analízisét készítették el.

A kutatás az alábbi kérdésekre kereste a választ:

1. Hogyan alakultak a szcientometriai és bibliometriai kutatások szakirodalomban megnyilvánuló kvantitatív eredményei a Scopus adatbázis releváns találati halmazának vizsgálata alapján?
2. Melyek a szcientometriai és bibliometriai kutatások főbb tematikai trendjei a Scopus adatbázis releváns halmazának vizsgálata alapján?

A tanulmány áttekintést ad a tudomány- és bibliometria kialakulásáról és főbb fejlődési állomásairól, trendjeiről, továbbá a kutatás során alkalmazott módszerek

¹ Bibliotecas. Anales de Investigación: az SJR és a JCR által referált, spanyol és angol nyelvű folyóirat, amely eredeti cikkeket, ismertetőket és rövid közleményeket tesz közzé az információ- és a könyvtártudomány területén. Negyedévente jelenik meg nyomtatott és elektronikus formában a Kubai „José Martí” Nemzeti Könyvtár gondozásában. Közlési díj (APC) nélküli nyílt (Platinum vagy gyémánt OA) hozzáférést biztosít valamennyi tartalomhoz. Elérhető: <http://revistas.bnjm.sld.cu/index.php/BAI> (Utolsó elérés: 2025. 01.13.)

² González-Alcaide, G. (2021) *Bibliometric studies outside the information science and library science field: uncontrollable or uncontrollable?*, *Scientometrics* 126, p. 6837–6870 <https://doi.org/10.1007/s11192-021-04061-3>

és eszközök leírását is tartalmazza. A kutatási eredmények és a konklúziók részletezőbb bemutatása, valamint a megállapítások fókuszba állíthatósága érdekében eltekintek ezek ismertetésétől.

2. A kutatások trendje és időbeli fejlődése

A 2013 és 2024 között megjelent, közel 15 ezer releváns publikáció száma évről évre jelentős mennyiségi növekedést mutat. Míg a vizsgált ciklus elején a publikált közlemények száma félezres nagyságrendű volt, addig a 2023. évben ez a szám több mint háromezerre növekedett. Ebből a szempontból a vizsgált évtized növekedési szakaszai két részre tagolhatók: az első hat évben normál növekedést tapasztaltak (évente átlagosan mintegy száz tétellel emelkedett a releváns szakirodalom mennyisége). Ezzel szemben 2020-tól kezdődően az előző évekhez viszonyítva jóval nagyobb ütemű, majd a 2021. évtől a 2022. évre értendően ugrásszerű emelkedés jellemzi azt. Ez egyben azt is jelenti, hogy a releváns szakirodalom közel kétharmada az elmúlt 4 évben jelent meg.³

3. A releváns közleményeket megjelentető dokumentumok tipológiája

A kutatók a nyert találati halmazt 12-féle dokumentumtípusba sorolták az adatgyűjtés során, és megállapították azoknak a teljes találati halmazból való részesei arányát. Ennek alapján az összes releváns forrás döntő többségét, mintegy kétharmadát (9440 tétel) a tanulmányok teszik ki. Jelentősebb arányt, 2968 tételt képviselnek a review jellegű írások. A közlemények többi részét a levelek, az eseményekről szóló munkák, az erratumok, megjegyzések, jegyzetek, könyvek (10 tétel) és könyvfejezetek (52 tétel) és egyéb rövidebb publikációk teszik ki.

4. A publikációk egyéb tudományterületi rátái

A releváns találati halmaz 26 tudományterületről származik. A teljes találati halmaz mintegy kétharmada két tudományterület publikációs kibocsátásának teljesítménye: 40 százaléka (5965 tétel) orvostudományi, 25 százaléka (3487) társadalomtudományi kutatások eredménye. Jelentős még a számítástechnika, a környezettudomány, a biokémia, a genetika és a molekuláris biológia, továbbá a mérnöki tudományok szakirodalmi részesedése is.⁴

5. A közlemények kibocsátó országokénti arányai

A publikációk összesen 157 országból származnak, amely azt mutatja, hogy a kutatott témáknak jelentős a földrajzi kiterjedtsége. A tanulmányban részletezőbb elemzést csak azokról az országokról olvashatunk, amelyek több mint 500 publikációt jelentettek meg a témákban. Ebbe a körbe tíz ország tartozik: Kína, az Amerikai Egyesült Államok, Spanyolország, az Egyesült Királyság, Brazília, India, Németország, Olaszország, Ausztrália és Kanada. Amint azt a szerzők megjegyzik, ezek az országok – két kivételtől eltekintve (Spanyolország és Brazília) – a tudományos közlemények teljességét tekintve is a tíz legtöbb publikációt kibocsátók közé tartoznak. Az országok rangsorában – teljes publikációs termés, valamint a sciento- és bibliometriai szakirodalom arányát tekintve – vannak ugyan kisebb-nagyobb eltérések, de Kína, az Amerikai Egyesült Államok, továbbá az Egyesült Királyság dominanciája egyértelmű.

³ A szakirodalom gyors ütemű gyarapodása tudomány- és bibliometriai közhely, ezért a számok növekedése önmagában nem sokat mond, hiszen a jelenség minden kutatási területre és szakterületre elmondható. A vizsgált szakirodalom növekedési tempójának szemléltetése úgy érzékeltethető pontosabban, ha összehasonlítjuk a Scopusban regisztrált, a teljes szakirodalomra vonatkozó gyarapodási ütemmel. Munkájuk során a kutatók ezt a komparatív elemzést mellőzték, ám a szemle készítője rövid kiegészítésben megteszi azt. 2014-ben a Scopusban rögzített publikációk mennyisége megközelítette a 3 milliót (2 983 593). 2023-ban ez a szám – lineáris növekedés mellett – valamelyest meghaladta a 4 millió (4 194 944) bibliográfiai tételt. Arányait tekintve a gyarapodás a teljes ciklusban mintegy 40 százalékot ért el. Ezzel szemben és a vizsgált időintervallum alatt a tanulmányban az elemzett téma szakirodalmában több mint hétszeres az emelkedés. A kutatás adatai szerint a sciento- és bibliometriai szakirodalom fejlődési tempója többszörösen meghaladta a többi kutatási szakterület átlagos emelkedését.

⁴ Meglátásom szerint az arányok összefügghetnek azzal is, hogy mind a teljes szakirodalmi termést tekintve, mind a Scopusban referált kiadványok tárgyköri megoszlásában is ezek a kutatási területek dominálnak. Ezeknek az összefüggéseknek a felderítésére nem található utalás a közleményben.

6. A megjelent művek szerzőinek intézményi hovatartozása (affiliáció)

A kutatás tárgykörében releváns publikációk országokénti rangsora már előre-
vetítette, de csak részben determinálta a publikációk szerzőinek intézményi ho-
vatartozását. A teljes tudomány- és bibliometriai szakirodalom 159 intézményből
származik, amelyek közül arra a 16 szervezetre fókuszál a tanulmány, ahonnan leg-
alább 100 publikáció ered. Tanulságos eredmény, hogy míg az Amerikai Egyesült
Államok a második legtöbb közleményt kibocsátó ország, addig a legalább 100
közleményt megjelentető intézmények között nem szerepel amerikai intézmény.
A másik figyelemre méltó adat, hogy a 16 intézmény közül 10 Kínában működik,
és a legeredményesebbek csoportjába itt bekerült a Leideni Egyetem (Hollandia),
amely az országok Top 10 rangsorában viszont nem szerepelt.

A szerzők az elsősorban a számadatokra fókuszáló vizsgálatok elemzéseinek
eredményeit követően a hipotézisükről szóló kérdésekre keresték a választ: a
tudomány- és a bibliometria tematikájának alkalmazása átlépte eredeti hatá-
rait, eredményeit pedig hatványozottan szélesedő területen használják. Ennek
bizonyítására vizsgálták a scientometrics kifejezés azonos bibliográfiai tételen
belül egyidejűleg előforduló kulcsszó környezetét. Összegyűjtötték azokat a
terminus technicusokat, amelyek a tudománymetria kulcsszó mellett a releváns
szakirodalom metaadatai között megjelentek. Ezt követően azok között gyako-
risági sorrendet állítottak fel. Az elemzés révén felderíthetővé és a korábbi tu-
dományterületi felosztás tömörszerű értékelésénél árnyaltabbá, elmélyültebbé
vált a scientometrics egyéb kutatási területek, szakterületek és kutatási témák
kulcsszavaihoz, vagyis azok tartalmához fűződő korrelációja, interdiszciplináris
kapcsolatrendszere. A meghatározó trendek felderítéséhez a küszöbértéket 65
vagy annál gyakoribb együttes előfordulási szintben határozták meg, és ezek
kapcsolatrendszerének elemzését végezték el. A szűrés eredményeként 395
kulcsszó jelent meg a vizsgált kifejezés mellett, amelyeket hét olyan klaszterbe
rendeztek, amelyekhez a fő kutatási irányok társíthatók voltak.

A kutatási témakörök további kapcsolódásainak felderítése érdekében a ku-
tatók kulcsszógyakorisági elemzéseket végeztek. Az eredményeket kulcsszó- és
kulcsszósűrűségi térképen ábrázolták. Az adatok azt mutatják, hogy az elemzett
időciklusban a vizsgált kifejezés legszorosabb kapcsolódását a számítástechnika
irányában mutatja, ezt követi a politológia, a könyvtartudomány és az orvostu-
domány. További erős korreláció mutatkozik a szociológiával, a jogtudománnyal,
az adattudománnyal, a geográfiával, az üzleti és a mérnöki tudományokkal, to-
vábbá a pszichológiával és a társadalomtudományokkal.

A tanulmányban szó esik még a tudománymetriai témákban publikáló, legter-
mékenyebb szerzőkről, a szerzői együttműködésekről, továbbá a citációk, co-ci-
tációk legfőbb adatairól, valamint az open access megjelenésű közlemények
kedvezőbb hatásáról. Meglátásom szerint ezek az adatok is érdekesek, de azok
kevésbé kapcsolódnak a vizsgált témához, ezért részletesebb bemutatásuktól
itt eltekintek.

A kutatási téma szempontjából figyelemre méltó, hogy a szerzők – a kvantita-
tív adatokon túl – a közlemények szövegeinek elemzésére is vállalkoztak. Ezzel
a módszerrel a tudomány- és bibliometriai tartalmak, fogalmak belső kapcsola-
tainak hálózatát vázolták fel. A szövegek tartalmi analízise a releváns publikáci-
ókban megfogalmazott kutatási érvek, indoklások, valamint a végzett kutatási
feladat operacionalizálásának intertextuális értékelése alapján történt. Ezeket az

eredményeket összevetették a téma egyéb szakirodalmával is. Az analízis eredménye azt mutatja, hogy a tudomány- és bibliometriai témák kutatása két fő tárgykör köré csoportosul: az egyik a helyzet felmérése, meghatározása és értékelése, a másik az optimalizálás és fejlesztés. Az eljárások eredményei iránymutatásul szolgálnak a szervezet tudománypolitikai irányelveinek kialakításához, és kölcsönös kapcsolatban állnak a szervezet tudománypolitikai döntéseivel. Mindazonáltal kiemelkedő korrelációt mutatnak a könyvtár és a repozitórium menedzsmentjének tökéletesítésével is. A helyzetmeghatározás és -értékelés szoros kapcsolatban áll a tudástérképekkel, a kutatásértékeléssel, továbbá az újonnan felmerülő kutatási témák felderítésével. Együttesen és mintegy eredményként a kiváló teljesítményt mutató csoportok, személyek azonosításával mutatnak szoros korrelációt. Az optimalizálás és fejlesztés fő tárgykör szoros kapcsolódást ábrázol a publikációs stratégia optimalizálásával, a tudáshoz való hozzáférés elősegítésével, továbbá a transzparencia növelésével. Ide kapcsolódik még a tudományos közélet egyik sarkalatos pontja, az együttműködés ösztönzése, javítása.

A szerzők a két nagy kutatási csomópont további kapcsolatrendszerét is vizsgálták és tanulmányukban szemléletes ábrák segítségével megjelentették. Ezek ismertetésére nincs mód, ezért csak a teljes és áttekintő részt mutattam be, a további részletező összefüggések a cikkben láthatók, értékelhetők.

Összegzés

A tanulmány konklúzióját a szerzők két, a vizsgálati célok csoportosítását követő tárgykörbe sorolták.

1. A tudomány- és bibliometriai szakirodalom kvantitatív trendjei.

A kutatás eredményeinek analízise igazolta, hogy az utóbbi egy évtizedben, különösen annak második dekádjában kiemelkedő és tartós növekedés tapasztalható a vizsgált kutatási területek szakirodalmában. A tendencia évről évre és a vizsgált teljes ciklusra igaz. A folyamat igazolja a kutatási területek fontosságát, a témák kutatásának erősödését.

A kutatások eredményeként kibocsátott közlemények dokumentumtipológiájában a folyóiratcikkek dominálnak, és ez követi a tudományos kommunikációt jellemző trendeket.

A tudomány- és bibliometriai kutatások publikációs kibocsátása erős korrelációt mutat egyéb tudományágakkal és -területekkel. A közlemények döntő hányada inter- és multidiszciplináris kapcsolatokat mutat. Jóllehet ezek intenzitása erősen változó, de folyamatában a sciento- és bibliometriai tematikájú kutatások hatósugarának szélesedését igazolja.

2. A tudomány- és bibliometriai szakirodalom kvalitatív trendjei

A releváns tanulmányok tartalmi összetételének vizsgálati eredményei igazolták, hogy az utóbbi évtizedben a sciento- és bibliometriai kutatások intenzív fejlődési eredményként átlépték korábbi határaikat, döntő szerepet kaptak a tudományelemzésben, -szervezésben, a tudomány és a tudományos intézmények, szervezetek menedzselésében. Ezek közül kiemelkedő felhasználási területet jelentenek az alábbiak: az adott szervezet tudományos állapotának diagnosztizálása, bemutatása; az információ felhasználása, továbbá az információs folyamatok javítása; a tudománypolitika, a tudományos vezérelvek alakítása; a döntéshozatal különböző fórumai és folyamatai; a források elosztása, a tudomány finanszírozása; a tudomány demokratizálása, különös tekintettel az Open Access erősödésére.

A tézisek igazolása alapján a szerzők felállították a teendők listáját, amelyek – meglátásuk szerint – a következők:

- a tudomány- és bibliometriai kutatásokat mind horizontálisan, mind vertikálisan bővíteni szükséges,
- a kutatások fókuszában a biblio- és tudománymetria erősségeinek és gyengeségeinek további felderítése és pontosítása szükséges,
- a tudomány- és bibliometriai tematikájú kutatások adaptálása és felhasználása olyan területeket érint, amelyek eredendően nem tartoztak ebbe a körbe, ezért tudományos igénygel vizsgálni és értékelni kell az újabb felhasználások megalapozottságát és indokoltságát, továbbá a megvalósítás szakszerűségét,
- a jelen és a jövő kutatóit fel kell készíteni a vizsgált kutatási területek expanziója eredményeként megjelenő új területek, kapcsolatok értelmezésére, módszereinek és eszközrendszerének megismerésére.

A szép könyves ember – Schöck Gyula köszöntése

Rózsa Dávid
director@oszk.hu
MNMKK Országos Széchényi Könyvtár
főigazgató

Egyszer van, hol nem van – Tolnában és Baranyában, Szekszárdon, Bonyhád, Pécsen, a nemzeti könyvtárban a budai Várhegyen, a Nemzetstratégiai Kutatóintézetben, a székely havasokban, a dublini Trinity College könyvtárban, az ország legkülönbözőbb pontjain fellelhető nyomdaüzemekben és könyvkötő műhelyekben, a Gödöllői Királyi Kastélyban, majd' négy évtized szép könyveiben ott lakozik Schöck Gyula.

Schöck Gyula kedves jó barátom, bár öt évvel ezelőtt, amikor a *Kálmán-csehi-breviárium* nemzeti könyvtárban őrzött példányát – a restaurálás múlhatatlan szükségességének okán – nem tudtuk azonnal rendelkezésére bocsátani készülő sorozata számára, az alkotó szenvedéllyel bőséggel fűtött, ám kapacitásait a hivatal fontoskodó bürokráciája által korlátozva érző mester maga sem gondolhatta, hogy egy napon majd éppen az akadémikus főigazgatót kéri fel életmű-kiállításának megnyitására. Kultúrhistoriai faktum, hogy könyvtárigazgató térde úgy még nem remegett az első személyes találkozás előtt egy alapvetően jámbor lelkű, de a szent szakmai hevülettől hajtott könyvművésszel, mint az enyém azokban a fájdalmas, gyűjteménymegőrzési döntésekkel terhes napokban. Hiába, a könyvművésznél csak a restaurátor igazsága igazabb.

1. ábra: Rózsa Dávid, az MNMKK OSZK főigazgatója a *Hasonmástól a fakszimiléig* című kiállítás megnyitóján a Gödöllői Királyi Kastély dísztermében (fotó: Tatár Attila)

Cite as / Így hivatkozd: Rózsa, D. (2025)
A szép könyves ember – Schöck Gyula
köszöntése, Central European Library
and Information Science Review
(CELISR), 2(1), p. 126–128.

„A korábbi években, amíg Latiumban éltem, és megtapasztaltam, mily nagy hasznára és díszére válnak az emberi nemnek azok a férfiak, akik kitűnve nagy tehetségükkel, istenes szorgalmukat könyvek nyomtatására fordítják, elhatároztam, hogy erőmhöz mérten magam is jártasságot szerzek ebben az oly nemes

és kiváló foglalkozásban, azzal a céllal, hogy ha végül valami eredményt érhetnek el benne, azt ne csupán a magam, hanem a többi halandó hasznára is fordítsam.” A német származású, Rómából Budára érkezett Hess András e vallomásával kezdődik Magyarországon a könyvnyomtatás története, egyszersmind a nyomtatott szép könyvek sora, ötödikként-hatodikként Európában, 1473-ban. Kései utóda ötszázötven esztendő múlva éppen e XV. századi, mára tíz példányban fennmaradt remekműből átörökölt XXI. századi remekművel koronázta meg addigi pályafutását: a *Budai krónika* faksimile kiadása egyszerre lett szakmai és közönségsiker; elnyerte a Fitz József-könyvdíjat és a Best Print Hungary verseny különdíját, s ötszázötven példánya mára szinte az utolsó szálig elfogyott.

2. ábra: Schöck Gyula és felesége a kiállításmegnyitón (fotó: Tatár Attila)

E kötet méltó foglalata Schöck Gyula kikezdzhetetlen mesterségbeli tudásának, a tudományos felkészültséggel és az eredeti mű iránti alázattal ötvözött fölényes anyagismeretnek. Ez utóbbi ma éppoly nélkülözhetetlen szempont, mint Kosztolányi korában, aki a szedőteremről szólva még „légnyomással működő, vízzel hűtött monotypekről” és „szűrkeezüst hullámokkal sustorgó, bugyborékoló bányaolomról” írt a nyomdászról szóló tárcájában. Nincs ember Magyarországon, aki Schöck Gyulánál jobban ismerné az egyes papírfajták vastagságát, textúráját, tapintását, a hónapokig tartó digitális utómunka, a korábban elképzelhetetlen minőségű aranynyomás, a hagyományos és az újrabőr kötések, a nyomdai rács-sűrűség jelenleg elérhető maximumának vagy akár a nyomdagépek színhelyes beállításának titkait – s nincs, aki jobban tudná, hogy mindezek jóval többet jelentenek az illúziókeltés kellékeinél. A modern kor legfontosabb faksimiléi – így a 2023-as krónika is – nemcsak eredetijük formai jegyeit hordozzák, hanem annak szellemét is, és a műves kísérszövegekkel, online tartalmakkal kiegészítve garantálják a könyvkultúra csúcsteljesítményeinek továbbörökítését az újabb és újabb generációk számára.

„A művészet nem tűri a sokat, mert az szétrepeszti korlátjait, és megsemmisíti a szépet. A művészet inkább a keveset szereti, hogy azzal sokat fejezzen ki” – írja Kosztolányi egy másik hírlapcikkében a szépről. Schöck Gyula igazi művész, aki sohasem *túl sok*, akkor sem, amikor fehér kecskebőrrel, aranyozott rézveretekkel és féldrágakövekkel dolgozik az egyházfőnek szánt protokollajándékon – mindig *éppen annyi*, amennyi kell.

Mondhatnám, hogy a mai megnyitó előtt igen egyszerű volt áttekintennem az életművet, hiszen a nemzeti könyvtár raktáraiból annak – *szinte* – összes darabját kikérhettem és átforgathattam. A valóság azonban az, hogy lenyűgöző, egyszersmind letaglózó élményt jelentett egy tömegben látni a magyar művelődéstörténet kéziratos és nyomtatott könyvkincseinek tömegét a Kálmáncsehi-féle liturgikus kódexektől (köztük a Szép Magyar Könyv versenyen köztársasági elnöki különdíjban részesített imakönyvvel) és az 1499-es Pécsi Missalénak a Pro Typographia verseny aranyérmével kitüntetett fakszimiléjétől a Janus Pannonius 1518-as verseskötetét és a XVI–XVII. századi erdélyi kéziratosokat megőrkítő könyveken, a 2019-es csíksomlyói miséjén Ferenc pápa által használt, mindössze öt példányban elkészített *Erdélyi evangeliariumon* és az ökumenikus Miatyánk-értelmezéseket tartalmazó gyűjteményen át a Corvina könyvtár ékességeként – nem eléggé – ismert *Philostratus-kódexig*. S én balga arra is csak nemrég jöttem rá, hogy Schöck Gyula könyveit valójában gimnazistakorom óta forgatom, hiszen neki köszönhető, hogy az 1998-ban indult *Révai új lexikona* tizenkilenc kötetét máig jó érzés kézbe venni.

3. ábra: Kiállításrészlet (fotó: Tatár Attila)

„Elkészült Budán az Úrnak 1473. évében pünkösdi vigíliáján, Hess András által” – így szól hozzánk az első budai nyomdászmaster krónikája, az első nyomtatott szép magyar könyv utolsó mondatában. Szellemi örökösei, az elmúlt fél évezred igazi nagyjainak sorában ma Schöck Gyulát ünnepeljük. Adja az ég, hogy „nagy tehetségével, istenes szorgalmával” még legalább annyi szép magyar könyvet állítson elő, mint amennyit e mostani tárlaton láthatunk. A műhelyben már készül az első összefüggő magyar szövegemléket tartalmazó *Pray-kódex* és leggazdagabban illusztrált krónikánk, a *Képes krónika* három-három kötetes kritikai kiadása, valamint a középkori zsidó kéziratosság egyik legbecsesebb tanúja, a *Kauffmann-haggáda* fakszimiléje.

Éljen és alkosson sokáig Schöck Gyula, éljen és virágozzon tovább a könyvkultúra, éljen sokáig sokak szívében ez a kiállítás, amelyet ezennel meghatottan és örömmel megnyitok.

(Elhangzott Schöck Gyula Hasonmástól a fakszimiléig című kiállításának megnyitóján a Gödöllői Királyi Kastély dísztermében 2025. március 1-jén.)

A hasonmás kiadványok és mesterük

Sarbak Gábor
sg@hcabc.hu
HUN-REN-OSZK Fragmenta et
Codices Kutatócsoport
kutatócsoportvezető

Természetesen jómagam is megtisztelő feladatommak tartom, hogy Mátyás király corvinái és a magyar középkor végén elkészített csodálatos kódexek ismeretése után még néhány percig visszatartsam Önöket a vitrinekben elhelyezett könyvek örömteli szemlélésétől és a birtoklásuk iránti olthatatlan vágy felkeltésétől. Ez utóbbi is nyilvánvaló célom, mert ahogy a régi görögök mondták, ami szép, az nehéz, és ami szép, azt időnként (a nehézséget természetesen mellőzve) a magunkénak is szeretnők tudni.

Schöck Gyula üdítően fogalmazott, személyes hangú, kérésemre papírra vetett rövid *curriculum vitae*-jében találtam meg a kulcsot e könyvkiállításhoz. 1958-ban állatorvoscsaládba született, ahol a nagypapák számára teljesen magától értetődő volt, hogy a gyerekből mi legyen. Nem lett állatorvos, sőt, a családi hagyományok szerint még választható életpálya, a jogi egyetem rögzös útja sem vonzotta; inkább a szekszárdi nyomdánál kötött ki mint korrektorgyakornok, és ezzel – akkor talán még nem tudta, de – véglegesen a könyv világa felé fordult. Itt hamar megtanulta, mi is az a klasszikus tipográfia, vagyis hogy mennyi is az a három ciceró. Ne feledjük, akkor még az ólombetűs nyomdászat dívott és a szigorú tipográfiai szakértelem.

Emellett azonban ott volt az állandósuló hobbi, a fotózás. Pécsett (hol más-hol?) 1980-ban megszerezte a fényképezésszakmunkás-bizonyítványt, három évre rá önálló lett. Rendületlenül fotózott, és prospektusképeket adott el a gyáraknak, és nagyon idegesítette, hogy „pocsék minőségben” látja viszont ezeket a különféle ipari kiadványokban. Időközben persze a fotózás és a kiadói technikai háttér változott, a számítógépek lassan lehetővé tették a professzionális színbon-tást, ezen túlmenően pedig a kiadványok teljes nyomdai előkészítését, aminek lényege, szíve a szövegtördelés szépsége egységben az illusztrációkkal. És akkor megalakult Szekszárdon a Babits Kiadó, jött a reprózás, a megrendelések és a Ré-vai új lexikona 19 kötetben (2008), amelynek teljes nyomdai előkészítését Schöck Gyula végezte az újabb és újabb könyvek tördelése mellett. Szigorú szakmai idő volt ez Gyula számára. Aztán az európai kitekintést Frankfurt, Köln, Düsseldorf könyvvásárainak rendszeres látogatása hozta meg. Schöck Gyula (szak)értő és érzékeny szeme számára az új impulzusokból, ötletekből, álmokból itthon, szekszárdi stúdiójában kiadványok, fakszimilék születtek.

Új szint hozott, és számunkra lényeges fordulatot a pécsi egyházmegyével még évtizedekkel ezelőtt kialakított termékeny kapcsolata. Szentgyörgyvári Tamással végigfotózták az egész pécsi székesegyházat. A belső felújítást e felvételek segítségével tudták a restaurátorok hitelesen elvégezni. Ezt követte később egy Janus Pannonius-fakszimile (2008), a pécsi egyházmegye történetének első, középkori kötete (2009) és a pécsi misekönyv gyönyörű kiadása (2009).

Cite as / Így hivatkozd: Sarbak, G. (2025)
A hasonmás kiadványok és mesterük,
Central European Library and Informa-
tion Science Review (CELISR)

E rövid, teljességre nem törekvő felsorolás azt szeretné érzékeltetni, hogy Gyulát a fotózás megkívánta és kialakította látásmód vezette el fokozatosan a reprózástól, a reprint kiadványok teljes elkészítésétől a mesterien kivitelezett fakszimilékig, a valódi, eredetihez hű hasonmás kiadványokig.

Felvetődik a kérdés: vajon van-e értelme a fakszimiléknek? A fakszimile célja, hogy az eredetivel, ha anyagában nem is feltétlenül, de külső megjelenésében mégiscsak (a látszat szerint) lehetőleg egyező kiadvány szülessen, amelyik kinézetében majdnem ugyanolyan, mint amilyennek sok száz évvel ezelőtt megálmodták, mondjuk valahol Budán egy könyvmásoló vagy könyvkötő műhelyben. Röviden összegezve, az az eljárás lényege, hogy magunk elé tudjuk képzelni a fakszimile eredetijét, és ma is meg tudjuk állapítani az *akkori* életben betöltött szerepét.

A fakszimile szép? A tárlóknál nézelődve erről könnyedén meggyőződhet bárki. Engedjük meg, hogy az eredeti, egyedi példányok (a fakszimile nem egyedi, sok van belőle, ezért demokratikus...), pár száz évvel ezelőtt biztosan szebbek voltak, mert akkortájt a saját természetes közegükben mozogtak, és e közeg használatára készültek. A mi feladatunk, hogy a kísérő füzetek tanulmányaiban közérthetően elhelyezzük e könyveket abban a kulturális vagy éppen vallási, azaz liturgikus közegben, amelyek használatára szánták.

A fakszimile ugyanakkor sikeresen tanítja azokat, akik meg akarják tudni, hogy annak idején miért és hogyan töltötték be a nekik szánt szerepet. Egy fontos elemet hangsúlyoznunk kell: a középkori díszkéziratok a középkori kézirattermés csupán elenyésző hányadát teszik ki. A reprezentatív kódexek környezetében a középkorban több tízezernyi egyszerű kiállítású kódex forgott közkezen. Ilyenkor óhatatlanul felmerül a kérdés: tényleg mindennapi forgatásra szánták e bőrrel bevont, csattal ellátott, súlyos könyveket? Egy részüket igen: a liturgia, a templomi istentisztelet szép könyveket kívánt, és ezek jó részén meg is látszik a napi használat. De sok olyan is van, amelyik megrendelője igénye és pénze szerint inkább csak alkalmi kézbevitel céljára készült, hirdetvén tulajdonosa ízlését és gazdagságát. Esztétikai érték jött létre, de minket ezen túlmenően a bennük foglalt szöveg tartalma is érdekel; miért az a liturgikus tétel olvasható, énekelhető, és miért nem más? Miért készítettet magának Kálmáncsehi Domonkos székesfehérvári prépost díszes liturgikus könyveket? Tehetős egyházi emberként a luxust ő ebben a formában képzelhette el; nagy örömünkre.

A tárlók gyönyörűségeit nézegetve arra kell gondolnunk, hogy az ilyen luxus-kéziratokat csak kevesen engedhették meg maguknak. Az egyszerű papírkódexek készítésének gyakorlata biztosította a mesterségbeli tudást a finom ízlésű díszkéziratok előállítására.

Ezek a modern hasonmás kiadások nem egy esetben régi adósságot törlesztenek. Hadd említsem meg, hogy a nemzeti könyvtárban őrzött Pray-kódex fakszimile kiadásának ötlete már nagyon régen és több alkalommal felmerült: a vállalkozás most csak néhány lépésre áll a megvalósulás előtt. Talán mondanom sem kell, hogy a hatvan-hetven éve kiadott hasonmások jó része is már megérett egy újabb kiadásra, példaként kívánczik a nemzeti könyvtár másik kincse, a Képes Krónika.

Az idő és az előttem szólók bizonyították, hogy Schöck Gyula és a könyvtár, különösképpen a nemzeti könyvtár, alapító iratában *bibliotheca regnicolaris* kapcsolata mára természetes állapot lett, hiszen akár csak egyedül az Országos Széchényi Könyvtár kincseiből is a magyar középkor és általában múltunk kulturális élete, intellektuális helyzete itt, Közép-Európában pontosan meghatározható.

„De hát hol a könyv mely célhoz vezet?” Itt, egyenként megszemlélhetők a falak mentén a tárlókban. „Ment-e | A *fakszimilék* által a világ elébb?” A mértékadó Vörösmarty-kiadásokban ez a filológiai félreecsúzás természetesen nem található, pedig biztos vagyok benne, hogy a költő ma az önkényesen *fakszimilék*re cserélt *könyvek* szó helyett a hasonmásokra és a digitális lehetőségekre utalt volna. Tehát, ha mindezek úgy vetődnek fel mint költői gondolatok a Gödöllői Királyi Kastély könyvtárában és információs központjában, akkor talán Vörösmarty Mihály kérdésére a magunk szempontjából válaszolhatok: igen, a könyvek terén van előrehaladás; ha megtekintjük a kiállított köteteket, akkor a fakszimile kiadványok, hasonmás könyvek által valamicskét csak araszolt előbbre a világ, legalábbis a miénk, itt és most Gödöllőn, biztosan.

(Elhangzott Schöck Gyula Hasonmástól a fakszimiléig című kiállításának megnyitóján a Gödöllői Királyi Kastély dísztermében 2025. március 1-jén.)

Ughy Jenő könyvtáros, olvasáskutató hagyatéka

P. Toldi Márta
dr.toldi.marta@gmail.com
Berzsényi Dániel Könyvtár,
Szombathely
nyugdíjazott könyvtárigazgató

Az olvasásszociológia hazai irodalma alapműként tartja számon Ughy Jenő (1922–1967) könyvtáros, olvasásszociológus *Ezer falusi lakos és a könyv* (Ughy 1965a) című munkáját, a kutató életéről és munkásságáról viszont részleges tudás hagyományozódott át a könyvtáros-társadalom generációi között. Születésének századik évfordulója adott inspirációt a gazdag hagyatéka számbavételére, és kortársainak emlékezései nyomán portréjának megrajzolására. Ebben az írásban arra vállalkozom, hogy publikált források alapján betekintést adjak egy különös sorsú, a társadalmi katalizmáknak kitett, irodalmat kedvelő, tanulva tanító, közösségeiben lámpás attitűddel mozgó, rövid életű pályatársunk sorsába. Ughy a politika szeszélye folytán lett könyvtárossá, majd olyan életművet hagyott hátra, amelyen átsüt a mindenkinek kijáró tudás felkínálásán munkálkodó közkönyvtár melletti szilárd elköteleződés.

1. ábra: Ughy Jenő igazolványa (forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – ÁBTL – 3.1.9. – V-80873)

Életrajzi vázlat

Anyakönyv szerint Celldömölkön született, valójában családja lakhelye révén nemekeresztúri illetőségű. Középbirtokos szülei fontosnak tartották három gyermekük iskoláztatását. Jenő fiuk Sümegen, a Kisfaludy-gimnáziumban érettségizett 1940-ben, és orvos szeretett volna lenni. Pályafutását **Németh Tibor** ismertette először, 1994-ben a *Vas megyei könyvtárak értesítőjében* (1994)¹, majd később bővebben a Kemenesaljai életrajzi lexikonban (Németh 2014; Németh 2024). Kortársai elmondott vallomásaiból tudjuk, hogy „félbemaradt egzisztenciának” tartotta magát, mert a háború, majd az 50-es évek politikája miatt megszakadtak tanulmányai, „felsőfokú” képzőhelyeként a recski internálótáborot nevezte meg (Szente 1988). A *Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem évkönyve* igazolja, hogy az 1940–41-es tanévre az orvostudományi kar beiratkozott hallgatója volt.

Cite as/így hivatkozd: P. Toldi, M. (2025) Ughy Jenő könyvtáros, olvasáskutató hagyatéka, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 2(1), p. 132–142.

„A könyvtárosság nagy fordulatot jelentett életében.”

Az egyetemről vonult be frontszolgálatra, hadifogságba esett, tifuszfertőzéssel tért haza. Betegségéből kigyógyulva 1944-ben Szombathelyen a MÁV üzletgarkornokaként helyezkedett el.² 1946–47-ben a Független Kisgazdapárt érdekkörébe tartozó *Nyugati Kis Újság* belső munkatársa lett. Pártja képviseleti munkát is bízott rá, 1946-ban a Független Kisgazdapárt egyik küldöttjeként Szombathely város iskolaszékének tagjává választották.³ Hittel állt a többpártrendszerű demokrácia mellé, ám hamarosan csalatkoznia kellett. Számos korabeli újságban azonos szöveggel megjelent cikkből tudjuk, hogy az ÁVH (Államvédelmi Hatóság) vádjai alapján államrend megdöntésének kísérlete miatt perbe fogták és nyolc év börtönre ítélték.⁴ 1947. november 13-tól 1954. február 2-ig raboskodott.

1959-ben sorsa új fejezetet nyitott, könyvtári dolgozóként olvashatunk róla az újból megnyíló pápai Jókai-könyvtár költöztetése kapcsán.⁵ Ott dolgozva szerezhette meg az akkortájt induló országos középfokú tanfolyamok egyikén szakirányú képesítését. Emlékezők jó munkájáról szóltak, hamarosan olvasószolgálati csoportvezető lett, sőt 1962 végén rövid ideig megbízott könyvtárigazgató. 1963. február 1-től az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjába (továbbiakban KMK) hívták, az Új Könyvek állománygyarapítási tanácsadó szerkesztőségében alkalmazták, de „életes” munkára vágyva olvasáskutatásba kezdhetett.

A könyvtárosság nagy fordulatot jelentett életében. 1960 és 1967 között nem csupán mindennapi munkájával igazolta ezt. Már nem vádlottként, hanem íásaival szerzőként volt jelen a hazai sajtóban, rendszeres publikálója lett a könyvtári szaklapoknak. 1967-ben azután két könyvtári orgánus pályájának és életének tragikus végéről szóló írást közölt. Az *OSZK Híradó* az *Esti Hírlapra* hivatkozva nekrológban tudatta, hogy Ughy Jenőt szeptember 16-án elgázolta a villamos. Munkahelyére igyekezett, táskája tele volt fordításjegyzetekkel, német nyelvű könyvtári szaklapokból (Der Bibliothekar, Bücherei und Bildung) készített szakirodalmi szemlékkel.⁶ A *Könyvtárosban* **Vargha Balázs** szakmai és emberi értékeit méltatva hihetetlennek nevezte a híradást, ami szerint „féktávolságon belül” lépett a sínekre (1967). **Pártay Tivadar**, Ughy egykori rabtársa 1989-ben, a szabadságvesztéséről ítélező tárgyalásra visszaemlékezve, nem közlekedési baleset áldozatának tekinti mindössze 45 évet élt sorstársát (1989).

Könyvtárosi hagyatéka

Életműve és közkönyvtári víziója ebben a hét szűk esztendőben folyamatosan megjelenő írásaiban tárul fel. Négy témakörben publikált: könyvtárszervezés, könyvismertetések, -kritikák, olvasáskutatás, szociográfiák/esszék.⁷ Írásai rendkívüli koncepciózusságról, míves szövegalkotásról, esetenként szociografikus, sőt szépirodalmi nívóról tanúskodnak. Az alábbiakban a legkarakteresebb írásait mutatom be.

Könyvtárszervezési témái

Pápai könyvtáros korában, 1960-ban jelentkezett először városi könyvtárügyi elemzéseivel, javaslataival, és ebben a tárgykörben publikált legaktívabban. Saját tapasztalatai alapján teljes elköteleződéssel érvelt az akkor debütáló szabadpolc bevezetése mellett, mert az olvasónak nagyobb motivációt kínál az olvasmánykiválasztáshoz, a gyűjteményt pedig határozottan mobilizálja, a személyzet számára időt szabadít fel az olvasókkal való közvetlen kapcsolatra. Ennek a kapcsolatnak a milyensége kulcskérdés volt számára, elsőként az olvasói döntés szabadságfoka: kölcsönözhető-e minden, amit az olvasó kiválaszt?

Melyik módszer eredményesebb: közszemlére csak azokat a műveket tenni, amelyek teljesíthetik a kívánt funkciót, vagy olvasmányajánlással szélesíteni látókört és ízlést? Ughy az utóbbit tekintette szimpatikusnak, ám leszögezte, csak felkészült könyvtárosokkal lehetséges a megvalósítás. Irodalmi ismeret, pedagógiai és lélektani érzék és tudás nélkül nem megy. A kommunikáció művészete ugyancsak foglalkoztatta: *„Intuáció kell hozzá, hogy a könyvtáros minden olvasóval szemben megtalálja a megfelelő hangot. Talán nincs két ember, akit teljesen azonos módon lehetne befolyásolni. Akad, aki igényli a gyámolítást, akad, aki a szerény tanácsot is önálló egyénisége csorbításának látja.”* Bírálta a középfokú képzést, amely túlzóan a feldolgozásra és a nyilvántartásra fókuszált. Továbbképző programot sürgetett a hiányzó tudás megszerzéséhez (Ughy 1960a).

A szabadpolc és az olvasókkal való törődés kapcsolatának kérdésére 1962-ben visszatért. Az OSZK-KMK olvasószolgálati módszerek pályázatán 1. díjat nyert dolgozatában szinte munkaidő-fényképezési alapossággal írta le a pápai könyvtár gyakorlatát, ahogy a „tanácsadó könyvtáros” napi 50–100 olvasóval munkáját végzi. Felvázolta a nyitvatartási időn túli feladatokat is. Szólt a 8. osztályos tanulók átvezetéséről a felnőttek könyvtárába, a serdülőkkel való foglalkozás lélektani alapjainak megismeréséhez a *Könyvtáros* szakfolyóiratban megjelenő írásokat ajánlotta, és részletezően megosztotta konkrét művekhez kapcsolódó tapasztalatait: milyen témájú könyveket miért javasol a fiúknak és a lányoknak. „Nem fölényeskedő, őszinte segíteni akarásra” buzdította a könyvtárosokat (Ughy 1962a).

Ughy Jenő pápai könyvtáros korában (forrás: Jókai Mór Városi Könyvtár)

„Úgy vélte, a munkás és paraszt foglalkozásúak és az ifjúság tekintendő célcsoportnak, őket »illeti meg leginkább« a segítség világképük és világnézetük alakításához”

Ugyancsak 1960-ban publikálta fókuszcsoporthoz javaslatát az olvasókkal való foglalkozáshoz. A könyvtárakban általában nincs idő arra, hogy minden rászoruló olvasó kiemelt figyelmet kapjon, ezért javaslata szerint érdemes sorrendet felállítani. Úgy vélte, a munkás és paraszt foglalkozásúak és az ifjúság tekintendő célcsoportnak, őket „illeti meg leginkább” a segítség világképük és világnézetük alakításához. A tevékenységben két dolgot tartott kiemelten fontosnak: az egyéniség megismerését és a tapintatot. Konkrétan is bemutatott hat fiatal a pápai könyvtárból. Valamennyi esetleírása miniatűr szociográfia! Szerzőket javasolva vázolta, hogy miként lehet nagy türelemmel a fiatalok izgalom iránti igényét úgy kielégíteni, hogy irodalmi ízlésük is fejlődjön. Esetleírásban rögzítette saját módszerét, amellyel sikeresen vezette át a csak meséket kedvelő olvasóját magyar klasszikusaink – főként történelmi és életrajzi – regényeinek olvasásába. Arról is értekezett, hogy a giccs miként ejti csapdába az érzelmek utánélésére fogékony fiatal lányokat (Ughy 1960b).

A városi könyvtárügy kérdéskörébe tartozik az a hozzászólása is, amelyet **Szente Ferenc** városi-járási könyvtárak helyzetelemzése kapcsán tett közzé (1961). A tanulmány vázolta több város/járás könyvtárellátási rendszerét, a pápait is. Ennek kiegészítését végezte el Ughy, hasonlóan Cegléd és Kaposvár kapcsolódásához. Szólt a város és a járás 1958-as szerződéséről, a városi-járási könyvtár közös finanszírozásának nehézségeiről. Bemutatta a városban működő fiókönyvtárakat és a szakszervezeti könyvtárhálózatot. Bátran felfedte a párhuzamosságokat, az egymás közelségében vegetáló kölcsönzőhelyek haszontalanságát. Éleslátó javaslatot tett a közös tanács-szakszervezeti fenntartásra, amelynek eredménye 25 alig teljesítő könyvtár helyett 6 jól teljesítő lehetne. A járási-városi könyvtár vállalhatná az egységes városi hálózat gondozását.

1962-ben a *Vidéki városaink* kiadvány adatainak másodelemzésével komplex módon foglalkozott a városi könyvtárak kulturális infrastruktúráján belüli szerepével (Ughy 1962b)⁸. A könyvvásárlásra fordított lakossági költség mellé beemelte a könyvtárellátottsági és könyvtárhasználati adatokat. Öt folyóirat lakossági előfizetési gyakoriságát megvizsgálva, az adatcsoportok alapján érzékletes térképet rajzolt az olvasáskultúra mintázatáról, azzal a céllal, hogy a kereskedelmi adatokra felhívja a könyvtárosok figyelmét.

További három, könyvtárszervezést érintő publikációjának fő témája a községi könyvtárügy gyűjteményi és elhelyezési szempontból. 1965-ben **Iszlai Zoltán** megelőző évi, folyóirat-beszerzésre vonatkozó helyzetelemzése készítette Ughyt reflexióra (Iszlai, 1964). Kiegészítésnek szánva felhasználta az 1000 falusi lakost felmérő kutatás részeredményét is. Több dimenzióban elemezve adta közre az adatokat arról, hogy a lakosság mely csoportjai olvassák az egyes folyóirattípusokat. Okokat és összefüggést keresve az iskolai végzettség, a foglalkozási csoport, a jövedelem és a nem szerinti eltérésekben (Ughy 1965b). Minden megszólalásában amellet érvelt, hogy az elhelyezési, a dokumentumellátási feltételek és a könyvtárosi kompetenciák egyidejű javításával lehetséges csupán a falusi olvasáskultúra fejlesztése. Meggyőződését az 1966-ban Heves megyében végrehajtott könyvtárépítési, elhelyezési program tapasztalatai erősítették, amelynek sikerét konkrét példákön (Karácsond, Ostoros, Vécs, Feldebrő, Abasár) keresztül szemléltette (Ughy 1966a).

Szakirodalmi ismereteit, saját tapasztalatait és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ vizsgálatainak tanulságait felhasználva 1967-ben széles horizontú tanulmányt írt a falvak könyvtári célcsoportjaival való foglalkozásról. A könyvtárhasználat multikauzalitását igen körültekintően számba vevő összegzésének fő témája a községi könyvtárak szerepe a munkás és paraszt olvasók ellátásában. Mai szemmel nézve a háttérben nem nehéz látni a határozott kultúrpolitikai elvárást, az Ughy által alkalmazott szociológiai nézőpont azonban messze túlmutat a voluntarista szemléleten. Megállapította, hogy ezekből a társadalmi csoportokból kevesen és keveset olvasnak és az ízlés is megrekedt, ám az ok-okozati összefüggések széles tárházát felmutatva az értők számára társadalompolitikai dimenzióba helyezte a témát: „A könyvtáros egyre azt hallja, hogy a legnagyobb gondot parasztolvasóira és munkásolvasóira fordítsa. Azonban a tsz-tagság jórésze idős ember, aki a napi munka után már nehezen olvas. A legjobban olvasó fiatalok többsége búcsút mond a falunak. Az ingázók nem jutnak szabad időhöz.” Hangsúlyozta, hogy a cséplőgép melletti kampányok nem vezettek eredményre, helyette a személyes megszólítást tanácsolta. Fiataloknak klubfoglalkozást, ingázóknak gyerekektől hazaküldött olvasnivalót javasolt. A hosszabb nyitvatartás célszerűsége mellett érvelt, mert a látogatók közel fele saját

„Hangsúlyozta, hogy a cséplőgép melletti kampányok nem vezettek eredményre, helyette a személyes megszólítást tanácsolta.”

maga szeret válogatni. Alapfeltétel továbbá az otthonos berendezés és a fűtés. Az olvasóvá nevelés alapaxiómáját is beemelte az értelmezésbe: „*A könyv nehezen tör utat magának azokban a néprétegekben, amelyeknek életszokásai közül a rendszeres olvasás oly sokáig hiányzott. A gyermekkori könyvtárány hiányát utólag alig lehet pótolni*” (Ughy 1967 p. 139).

Olvasáskutatási vonzódásának gyökerei

Kétségtelen, hogy Ughy érdeklődésének középpontjában az olvasás mint az ismeretbővítés szabad forrása állt. Életművét tanulmányozva úgy látom, hogy érdeklődésének, elhivatottságának gyökerei gyermek- és ifjúkorába vezetnek vissza, értékvilága korai szocializációjából származik. Meggyőződése az olvasás, a könyvek személyiségformáló erejéről szociográfiáiból, esszéiből tárul fel. Könyvtáros pályára „sodródása” kiteljesedő utat nyitott meg számára. Majd szerkesztésként következett a kutatásra inspiráló külföldi szakirodalommal való találkozás, amelyre építve a hazai viszonyok megismerésével az olvasás minden befolyásoló tényezőjét fel kívánta deríteni. Állapotrögzítő főművében a kívánt és szükséges fejlesztés irányait is feltárta. Éleslátása nem meglepő, ha felnövekedésének világát bemutató írásait olvassuk.

1961-ben publikált egy szépirodalmi kvalitású életképet Nemeskeresztúrról és **Székely Imre** kovácsmesterről, akinek 1906-os beköltözésével új korszak köszöntött a falu művelődésébe. Az ezredfordulón „a paraszti élet csendes robotja töltötte ki a falu napjait”, ahol 120 zsúpfedeles ház, kövezetlen és járda nélküli utcák fogadták a mestert. A lakók többsége 1–2 holdas gazda, a szerencsét próbáló bátrak a kivándorlásban kerestek jövőt, az itthon maradóknak az Erdődy-birtokon végzett idénymunka segített életben maradni. Három kocsmá, a verekedés rítusa és a mindennapi létproblémák keserve jól jellemzi a miliőt. A mesterségében ügyes Székelynek volt egy szokatlan tulajdonsága: „szenvedélyesen szeretett olvasni”. Elcsodálkozott a megtapasztalt tájékozatlanságon, és úgy érezte, tenni kell valamit. A megoldás ötlete a falu új, fiatal tanítójától, Gyarmati Bélától származott. Kezdeményezésükre 1906-ban megalakult a Nemeskeresztúri Ifjúsági Egyesület. Ughy bemutatta az egyesületi életet és hogy miként számolták fel az írástudatlanságot. „*A napi program nem volt ötletszerű, az egyesület vezetői heti órarendet állítottak össze. Ebben a hangos olvasástól a számolásig minden iskolai tantárgy gyakorlása szerepelt. A szabad foglalkozás, beszélgetés, társasjátékok csak több órai tanulás után következtek.*” Színelőadások bevételeiből megteremtették a község könyvtárának alapját, ahol a könyvek első kezelője, **Márton Lőrinc** az olvasás lelke lehetett. 1910-ben kezdeményezték a művelődési ház megépítését. A könyvszerető kovács 1940-ig művelte mesterségét, saját könyveit a könyvtárnak ajándékozta, az olvasottakról rendszeresen beszélgetést szervezett. Számomra nem kétséges, hogy a három „lámpás” sikerre alapozta meg Ughy Jenő érzékeny szenvedélyét az olvasás és a könyvtárak küldetése iránt (Ughy, 1961 p. 593.).

1963-ban népmesei utánérzést keltve ugyancsak régmúlt időkre tekintett vissza. Egy váratlan községi könyvtári találkozás történetét mesélte el, amikor gyermekkori ismerőse egykori tanítójának figyelmét méltatva idézte fel olvasóvá válásának történetét. Annak ellenére szerette meg a könyveket, hogy a családi szokásrendben ez nem volt kívánatos. „*Szegény apám nem szerette, ha olvasok. Azt mondta, nem parasztembernek való, nem származik abból semmi jó, ha a magunkfajta uraskodni kezd*” (Ughy 1963 p. 544).

„Ughy ...
érdeklődésének,
elhivatottságának
gyökerei gyermek-
és ifjúkorába
vezetnek vissza,
értékvilága korai
szocializációjából
származik.”

Olvasáskutatási tevékenységét már pápai könyvtáros korában elkezdte. A **Tóth Dezsővel** Dákán végzett vizsgálatukat a *Veszprém Megyei Könyvtár évkönyve* adta közre 1961-ben (Tóth, D., Ughy, J., 1961).

A *Könyvtáros* hasábjain 1964-ben az irodalmi „szép”, a magas erkölcsi és irodalmi érték fogalmától indulva a könyvtárak ízlésfejlesztő tevékenységéről publikált. Ezt segítő, jellegzetes olvasói csoportokat írt le (ízlésben megrekedtek, felnőtt kezdő olvasók, elrontott ízlésűek, egyoldalúak, a legmívesebb úton járók), majd fejlesztési technikákat (egyéni olvasóterv, személyre szabott törődés) és szerzőket ajánlott az igényes olvasóvá válás érdekében. A tudatosság és tervszerűség mellett az erőszakmentességet hangsúlyozta, fenntartva, teret engedve a szórakozás légjogosultságának is. Az önálló választás képességének megszerzéséig tanácsolta kísérni a látogatókat. „Az irodalmi műveltség magasabb fokát úgyis csak saját erejéből szerezheti meg, ha igaz emberi együttérzéssel olvad bele az olyan mű olvasásába, amely mélyen, őszintén ábrázolja az irodalom örök tárgyát: az embert” (Ughy 1964 p. 339.)

Ezer falusi lakos és a könyv

A 20. század hatvanas éveiben a társadalom műveltségi színvonalának emelése meghatározó kultúrpolitikai cél volt. Az „olvasó nép” ideájának megvalósításában oroszlánrész jutott a könyvtáraknak. Ughy ebben a légkörben jókor érkezett a KMK-ba, ahol kész kutatási elképzeléssel állt elő. Dákai vizsgálatának tapasztalataival, ám az országos reprezentativitás követelményeinek megfelelően, a falusi lakosok könyvhöz való viszonyát javasolta feltérképezni. Úgy vélte, hogy 1000 fős vizsgálattal kialakítható a folyamatosan és visszatérően elvégezhető kutatások műhelygyakorlata (reprezentatív kiválasztás, interjúkészítés módszertana, az adatfeldolgozás technikája, időszakonkénti összehasonlíthatóság). Az intézmény vezetői, elfogadva, hogy az olvasóvá nevelés, az olvasói ízlés fejlesztése csakis racionális alapokon végezhető, érvelése mellé álltak. Így kapott teret az Ughy Jenő nevével fémjelzett kutatási téma, és megvalósult az első nagymintás, módszertanilag megalapozott olvasásvizsgálat (Ughy 1965; 1966).⁹

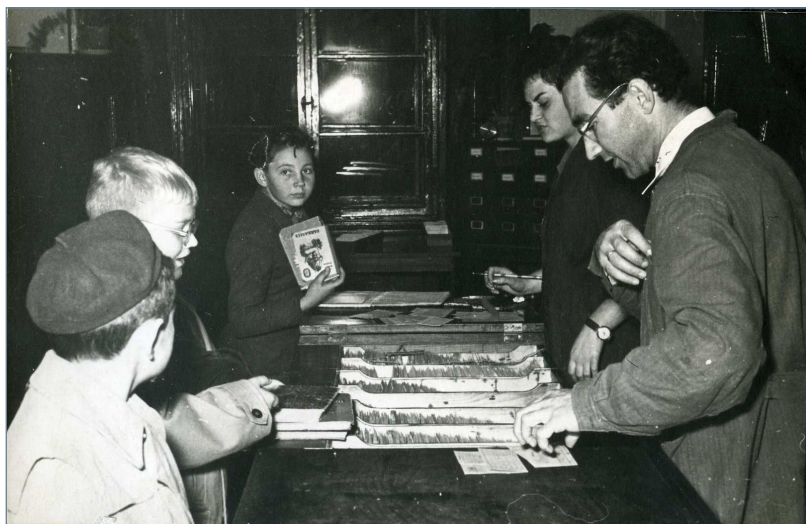
A nem olvasókra is kiterjedő kutatás a művelődés egészét kívánta vizsgálni, nagy ívű célokkal, úgymint: a szabadidő hasznosulása a lakosság egyes csoportjainál; elérik-e a művelődési formák a nem olvasó tömegeket, és az emberek élnek-e a lehetőségekkel; mennyire „hatékonyak” a művelődés egyes szektorai a társadalom csoportjainál; jelentkezik-e művelődési, tanulási vágy az emberekben, és milyen érdeklődési területek jellemzők; mennyire vált „életszokássá” az olvasás a társadalmi csoportoknál; kik, mennyit olvasnak, mit várnak az olvasástól, mennyire olvassák a munkát támogató könyveket; milyen tényezők segítik vagy gátolják az olvasást; mennyire fejlett az irodalmi közízlés?

A gigászi feladathoz alapos felkészüléssel látott hozzá Ughy, a módszertani kabinet támogatásával. Eltökélt arra törekedett, hogy a kutatás módszertanilag megalapozott és ebből következően hiteles legyen. A nemzetközi szakirodalom alapján számba vette a lehetséges módszereket, kiválasztotta a mintául szolgáló Bertelsman-kutatást, műhelyvitát folytattak a mintavételről, felkészítették a kérdezőbiztosokat, 1963-ban Dákán próbakutatást végeztek. 1964. március 1–31. között megtörtént az adatfelvétel a körültekintően kiválasztott településeken (Bács, Bácsalmás, Bátor, Dáka, Nyírmeggyes). Az 53 kérdés 80 ezer adatot eredményezett.

A feltáruló eredmények részletes ismertetésére nem vállalkozhatok, csupán a legfontosabb megállapításokat, mint a leendő fejlesztési stratégia alapjait adom itt közre látteleként: a falusi lakosság passzív, otthonaikban töltik a szabadidőt,

„... a könyvtárak ízlésfejlesztő tevékenységéről publikált. Ezt segítő, jellegzetes olvasói csoportokat írt le ... majd fejlesztési technikákat ... és szerzőket ajánlott az igényes olvasóvá válás érdekében.”

TV-hatás erőteljes; a zenei és irodalmi ízlés megrekedt; a kulturális intézmények kínálata nem törődik az ízlésformálással; az iskola nem nevel eléggé olvasásra; a megkérdezettek, főként a fiatalok tanulás iránti vágya örömteli; a könyv nélküliek aránya különösen a parasztság körében „*tűrhetetlenül magas*”; a mezőgazdasági irodalom olvasása „*elkeserítően alacsony*”; a folyóiratok hiányoznak a falvakból; a könyvvásárlás még értelmiségi körben is alacsony; nem megfelelő a könyvtárosok ízlésformáló, tanácsadó szerepe; magas az olvasói lemorzsolódás; a kölcsönzés vezető műfaja a regény, a versek olvasottsága „*lehetetlenül alacsony*”, korunk irodalma hátrányban van; a könyvtárosok „*helyesen látják*”, hogy a könyvtárak hosszabb nyitvatartása és a megfelelő állományelhelyezés segíthetne!

Ughy Jenő pápai könyvtáros korában (forrás: Jókai Mór Városi Könyvtár)

A kutatás utóéleteként az empiria és az alapos elméleti tudás birtokában a KMK feladatkörében 1966-ban megindult a szakma érzékenyítése a tényeken alapuló fejlesztési stratégia követésére. A *Könyvtárosban* Ughy jegyezte az elvi alapozást (1966b). A könyvtártudományt szintetizáló korpuszként írta le, amelyben a szociológiai, lélektani, társadalomlélektani ismeretekre szükséges építeni. A nyilvános könyvtárak elterjedésének köszönhetően világszerte megszületett ennek felismerése, és a könyvtártudományi kutatások leginkább fejlődő ágaként teret nyert az olvasásvizsgálat. A nyugati országok irodalma alapján áttekintette, hogy a polgári társadalmakban mit vizsgáltak, milyen módszereket alkalmaztak, milyen megállapítások születtek. Majd felhasználva az itthon elvégzett kutatás legfontosabb tanulságait, megfogalmazta, hogy a szocialista országok előtt milyen tennivalókat lát. A kutatási és adatfeldolgozási módszerek bemutatásával zárta a 28 tételes, döntően külföldi szerzők munkáit tartalmazó, irodalomjegyzékes tanulmányt. Odaadással végzett tevékenységének folytatására azonban nem volt módja.

Az „ughyjenőség” konnotációja és emlékezete

Az olvasáskutatás kezdeti időszaka, a KMK műhelyszerepe elválaszthatatlan Ughy Jenő munkásságától. Évfordulós számvetések alkalmából időről időre megemlékeznek róla szellemiségének folytatói, a könyvtári olvasáskutatásban szerepet vállaló utódok.

Halálának 20. évfordulóján, 1988-ban rá emlékezve rendeztek konferenciát az olvasáskutatás hazai helyzetéről, lehetőségeiről.¹⁰ A kezdetekről és Ughy pálya-

„... a könyvtárosok
»helyesen látják«,
hogy a könyvtárak
hosszabb
nyitvatartása
és a megfelelő
állomány-
elhelyezés
segíthetne!”

„Örökségének súlya lelkiismereti felelősséggént működött.”

képéről **Szente Ferenc** beszélt. Nélkülözhetetlen összehasonlítási alapot nyújtó, kitűnő művét méltatva az „ughyjenőség” értékképző erejét és üzenetét emelte ki: „a realitásoknak megfelelően befolyásoljuk a szakma mozgását”. Szente pápai könyvtárosként ismerte meg későbbi közvetlen munkatársát, számára megkérdőjelezhetetlen volt, hogy Ughy az egész nemzetet féltette az elsivárosodástól, „a haza gondját-baját viselte lelkén”. Meggyőződéssel ajánlotta **Sallai István**¹¹ figyelmébe. Örökségének súlya lelkiismereti felelősséggént működött: „létre kell hozni az olvasásvizsgálat hazai műhelyét” (Szente 1988).

Gereben Ferenc a konferencián tartott előadásában két évtized múltán is meglévő könyvtárhasználati és olvasási fehér foltokról értekezve Ughy Jenő szemléletének időszerűségét emelte ki, és megerősítette módszerességének fontosságát. Személyesen nem ismerte őt, szellemisége azonban munkássága révén olvasáskultúrával foglalkozó kutatásait végigkísérte. Méltatta hatvanas évekbeli bátor szókimondását. „Az ő nagy tette abban állt, hogy illúziók és képzelmények helyébe a valóság tükörképét akarta állítani, és ennek érdekében kívánt kutatni” (Gereben 1968, p. 191). A konferencián **Nagy Attila** húsz év kutatási eredményeit ismertette azt is hangsúlyozta, hogy a múlt és Ughy Jenő megbecsülése mellett „kockázatsorozatokat” vállaló munkatársak sorát ugyancsak tisztelet illeti. **Sallai István, Papp István, Barabási Rezső** és a házon kívülről felkért programadó **Szelényi Iván** nélkül nem lett volna szerves folytatása az olvasáskutatásnak. Erőfeszítéseik nyomán 1968. július 1-én született meg a döntés a szervezeti keretről, a KMK **Gerő Verával** és **Kamarás Istvánnal** felálló „igénykutató csoportjáról”.¹²

A konferenciáról a *Könyvtárosban* tudósító **Lencső László** kritikusan úgy fogalmazott, hogy életművének értékelése még várat magára. Az „olvasáskutatás apostola” fő művének újrakiadását és kismonográfia elkészítését javasolta, kezdeményezése az idő homályába veszett (1988).

2003-ban **Nagy Attila** újabb forrásértékű tanulmányt publikált a KMK olvasáskutatás szellemi műhelyének válságokat túlélő, hol túrt, hol támogatott 35 éves történetéről, jellegzetes korszakairól. Ezúttal a kutatásokhoz elengedhetetlen kritikai attitűd hagyományozójaként tekintett Ughy Jenőre, a „szabad értelmiségi” habitus megtestesítőjére, aki 1963-as dáakai, majd 1964-es nagymintás falusi kutatásával megelőzte az 1968-as emblemikus esztendőben éledő igénykutató csoportot (Nagy, 2003).

Ughy Jenő fő művének mérföldkőként való hasznosságára 2010-ben **Péterfi Rita** mutatott rá az Európai Unió által támogatott „Az én könyvtáram” (EFOP-3.3.3. – VEKOP-16-2016) projekt keretében. Nívós összegző tanulmányában áttekintette az olvasáskutatás hazai évtizedeit. A korpuszban kulcsszemélyiségekkel felvett interjúk, dokumentumok, publikációk és kronológia elemzése mellett méltó helyet kapott Ughy szakmai teljesítménye is. Részletesen megismerhető kutatásának módszertana és a forrásként felhasznált külföldi szakirodalom. Péterfi az 1000 falusi lakosra kiterjedő adatfelvétel komplexitását emelte ki, a könyvtárhasználat és az olvasási szokások együttes vizsgálatát, amely lehetőséget adott arra, hogy összevessék a felnőtt olvasók olvasmányait az 50 évvel azelőttiekével. Megvalósult, amit Ughy remélt, több dimenzióban felkínálta az összehasonlíthatóságot, a longitudinális elemzés lehetőségét (Péterfi, 2010; Péterfi, 2019).

Ughy Jenő születésének 100. évfordulóján a Berzsényi Dániel Könyvtár igazgatója, **Baráthné Molnár Mónika** idézte fel a *Vasi Szemlében* az ezer fős mintán végzett kutatást, összekapcsolva az Ughy szemléletében is fontos követelményként jelentkező kistéleplési könyvtári ellátást a 21. századi reformtörekvések 2013–2023 közötti eredményes vasi megvalósításával (Baráthné Molnár, 2023). Emellett az

„... egy hegemon
ideológia
keretezte érában,
a modern magyar
közkönyvtárügy
születésének
induló
évtizedében hittél
és szenvedéllyel
buzdította az
összefüggések
élesebb
meglátására
a könyvtári
közszolgáltatásra
elkötelezett
pályatársakat.”

intézmény a vasi kötődésű, a könyvtárosságot élethivatásul választó olvasáskutató munkássága előtti tisztelgést választotta a hagyományos, aktuálisan Celldömölkön, a Kemenesaljai Művelődési Központ Kresznerics Ferenc Könyvtárában megrendezésre kerülő őszi könyvtári nap fő témájául. Ughy életéről és munkásságáról két előadás hangzott el.^{13 14}

A megemlékezés Nemeskeresztúr csatlakozásával lett teljes. 2023. szeptember 16-án önkormányzati támogatással kiállítás nyílt a községi könyvtárban, az épület falára emléktábla került. Avatásán a megyei könyvtárigazgató asszony megköszönte mindazok közreműködését, akik az elszármazott kutató tetteinek örökőrzését a közösségi emlékezetben felélesztették. Főként a családi kapcsolatokat ápoló és kezdeményező **Horváth Lajos** nyugalmazott pedagógus érdeme, hogy a település művelődéstörténetében hagyományozható értéként helyet kapott Ughy Jenő munkássága.^{15 16}

Ughy életművének fél évszázados távlatából megerősíthetjük, amit méltatói mindannyian elismernek: egy hegemon ideológia keretezte érában, a modern magyar közkönyvtárügy születésének induló évtizedében hittél és szenvedéllyel buzdította az összefüggések élesebb meglátására a könyvtári közszolgáltatásra elkötelezett pályatársakat. Élethivatása megkérdőjelezhetetlenül a könyvtárosság volt, amelyet gyakorló könyvtárosként, olvasáskutatóként, szakíróként egyaránt művelt. Mindvégig az 1960-ban megfogalmazott hivatásideája szellemében tevékenykedett. „Az olvasó kezébe adni a könyvet, irányítani tájékozódását az irodalom útvesztőjében, segítségére lenni, hogy helyesen alakíthassa ki világnézetét, azt ismerje meg szépnek, ami valóban az, igaznak, ami a valóság: könyvtáros hivatás” (Ughy 1962c, p. 582).

Az évtizedek alatt azután a professzionális könyvtáros-társadalommá rekrutálódott nemzedékek tették, amit tehettek. Miként? **Papp István** 2000-ben publikált, szenvedélyes hangú visszatekintése szerint „az aufklérista, népboldogító-népmegváltó, a társadalmat modernizálni, a világ élvonalától elválasztó szakadékat betönni vágyó könyvtáros társaság meggyőződésből, hitből, cselből, megalkuvásból paktumot kötött a hatalommal. Kerek zárójelben pedig azt gondolták, hogy a polcok között aztán már az olvasón múlik, hogy melyik könyvet veszi kézbe tudata formálására”, de modern közszolgáltatást valósítottak meg, „méltányolható teljesítményeket” felmutatva (Papp, 2000 p. 68). Ebben a kontextusban világosan értjük és méltatjuk Ughy Jenő érzékeny szenvedélyét az olvasás, a könyvtárhasználat kiterjesztése érdekében, habár humanista reménye egyes társadalmi csoportokban továbbra is idealisztikusnak bizonyul. A könyvtár- és befogadásszociológia azóta megszületett irodalma már meggyőzően feltárta a társadalmi szükséglet, a politika erőterében létező értékrend és az egyéni aspiráció bonyolult összefüggésrendszerét, melynek eredőjeként társadalomtörténeti jellegzetességekkel verbuválódik a „könyvtárhasználatra fogékony közönség” (Pallósiné Toldi, 2005).

A publikáció a XXIX. Vasvármegyei Könyvtári Napon (Celldömölk, 2023. október 2.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

A szerző megköszöni **Kupi Ildikó** irodalomjegyzék-összeállításban nyújtott segítségét!

Lábjegyzet

- ¹ Az írás a folyóiraton belül a „Vasi mozaik: az MKE 26. Vándorgyűlésére készült válogatás neves művelődéstörténeti személyiségekről” című írás részeként jelent meg (p. 39.)
- ² Pesti Hírlap (1944) *Kinevezések a MÁV-nál*, Pesti Hírlap, p. 6.
- ³ Szabad Vasmegye (1946) *Szombathely város iskolaszékének tagjai*, Szabad Vasmegye, 9, p. 7.
- ⁴ Szabad Vasmegye (1947) *Fegyveres fasiszta szervezkedést lepleztek le Vasmegyébe*, Szabad Vasmegye, 260, p. 1.
- ⁵ Középdunántúli Napló (1959) *Végre megfelelő helyen*, Középdunántúli Napló, 207, p. 6.
- ⁶ Iszlai, Z. (1967) *Ughy Jenő emlékezete*, OSZK Híradó, 1, p. 23–24.
- ⁷ **Könyvtárszervezés:** 1960–1967, 6 megjelent cikk a Könyvtárosban; **Könyvismertetések, -kritikák:** 1961–1967, 9 megjelent cikk a Könyvtárosban; **Olvasáskutatás:** 1961–1967, 9 közlés, Könyvtárosban 6, Könyvtári Figyelőben 1, Veszprém Megyei Könyvtár évkönyvében 1, önálló kiadvány 1: **Ezer falusi lakos és a könyv (1965); Szociográfiák/ esszék:** 1960–1963, 3 közlés a Könyvtárosban.
- ⁸ Borsos, J. szerk. (1961) *Másodelemzés a Vidéki városaink* c. kötetben megjelent tanulmányhoz: Valló, I., Vidor, F. (...) *A városok kulturális szerepe és tevékenysége*, p. 163–193.
- ⁹ A kiadvány 300 példányban jelent meg, részleges közléssel szélesebb nyilvánosságot kapott az: Ughy, J. (1965) *Mit olvas a falvak lakossága? Az olvasmányok kiválasztása a könyvtárban és a könyvtáron kívül*, Könyvtáros, 7, p. 386–389.
- ¹⁰ In memóriám Ughy Jenő szakmai találkozás 1988, szervező: az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja.
- ¹¹ Sallai István 1952 és 1959 között az Országos Széchényi Könyvtár módszertani osztályvezetője, 1959-től 1974-ig a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) főosztályvezetője.
- ¹² Nagy, A. (1988) *Eredmények és törekvések napjaink olvasáskutatásában*, Könyvtáros, 4, p. 195–197.
- ¹³ Lencső, L. (1988) *Két évtized az olvasáskutatás könyvtári műhelyében: In memóriám Ughy Jenő*, Könyvtáros, 4, p. 189–190. Elérhető: https://www.epa.hu/03900/03971/00338/pdf/EPA03971_konyvtaros_1988_04.pdf (Utolsó elérés: 2024.10.10.)
- ¹⁴ XXIX. Vasvármegyei Könyvtári Nap, Celldömölk, 2023.10.2. Előadások a témában: Németh, T.: Hivatásról, kalauzos életmódról és a legnagyobb kitüntetéséről.
- ¹⁵ P. TOLDI Márta (2023) *Élethivatása: könyvtáros: Ughy Jenő hagyatéka*, Vasi Digitális Könyvtár, Elérhető: <https://vdk.bdmk.hu/eredmenyek?rnums=1705046> (Utolsó elérés dátuma: 2024.10.10.)
- ¹⁶ Baráthné Molnár, M. (2023) *Avatóbeszéd: Ughy Jenő-emléktábla avatása*, Vasi Digitális Könyvtár. Elérhető: <https://vdk.bdmk.hu/eredmenyek?rnums=1615528> (Utolsó elérés: 2024.10.10.)

Felhasznált és ajánlott forrás

- Könyvtáros (1966) *A falusi lakosság és az olvasás (ismertető)*, Könyvtáros, 5, p. 243–246.
- Baráthné Molnár, M. (2023) *Emlékezés Ughy Jenő olvasásszociológusra és Vas vármegyei kitekintés a könyvtárellátási szolgáltató rendszer egy évtizedes működésére*, Vasi szemle, 2023. 2, p. 139–151.
- Iszlai Z. (1964) Napirenden a folyóiratbeszerzés. In: Könyvtáros, 1964. 9. sz. p. 533–536.
- Gereben, F. (1968) *Az olvasási szokások változása falun*, Könyvtáros, 4, p. 191–195.
- Lencső, L. (1988) *Két évtized az olvasáskutatás könyvtári műhelyében: In memóriám Ughy Jenő*, Könyvtáros, 4, p. 189–190. Elérhető: https://www.epa.hu/03900/03971/00338/pdf/EPA03971_konyvtaros_1988_04.pdf (Utolsó elérés: 2024.10.10.)
- Nagy, A. (2003) *Számadás a talentumról. Az olvasáskutatás 35 éve az OSZK-ba*, Könyv, Könyvtár, könyvtáros, 5, p. 14–21.
- Németh, T. (1994) *Ughy Jenő (Celldömölk, 1922. május 15. – Budapest, 1967. szeptember 14.)*, Vas megyei könyvtárak értesítője, 1994(2), p. 30–39.

Németh, T. szerk. (2014) *Ughy Jenő (Celldömölk, 1922. május 15. – Budapest, 1967. szeptember 14.)*, Kemenesaljai életrajzi lexikon, Kemenesaljai Regionális Ifjúsági Szervezet, p. 189. ISBN 978-963-12-0588-6

Németh, T. (2024) *Ughy Jenő (Celldömölk, 1922. május 15. – Budapest, 1967. szeptember 14.)*, Kemenesaljai Művelődési Központ és Könyvtár Kresznerics Ferenc Könyvtára. Elérhető: <http://www.cellbibl.hu/index.php/10-lexikon/109-ughy-jeno> (Utolsó elérés: 2024.10.14.)

Szente F. (1988) *A hazai olvasáskutatás egyik úttörője: megemlékezés Ughy Jenőről*, Könyvtáros, 4, p. 190–191.

Pallósiné Toldi, M. (2005) *Könyvtárügy a pannon térségben: Fejezetek Pallósiné Toldi Márta kutatásaiból*, Könyvtári Intézet, Budapest, ISBN 963 201 620 3

Papp, I. (2000) *Bűnbeesés után. Szélgjegyzetek: a magyar könyvtárügy 50 éve*, Könyvtári Figyelő, 1–2, p. 65–75.

Pártay, T. (1989) *Testvériség a pokolban*, Kis Újság, 5, p. 6. Elérhető: https://drive.google.com/file/d/13McTM80ddxfndm43r_dKJ_T0Z9-a3bQ/view (Utolsó elérés: 2024.10.10.)

Péterfi, R. (2010) *Egy értelmiségi műhely az olvasók szolgálatában*, Könyvtári Figyelő, 4, p. 769–792.

Péterfi, R. (2019) *Változások a felnőttek olvasási szokásaiban fél évszázad távlatában*, Anyanyelvi kultúrákövetítés, 2(2), p. 33–44. Elérhető: <https://real.mtak.hu/107035/1/2389-Peterfi.pdf> (Utolsó elérés dátuma: 2024.10.10.)

Szente F. (1961) *A városok könyvtári ellátásának időszzerű kérdései*, Könyvtáros, 9, p. 524–526.

Tóth, D., Ughy, J. (1961) *Az olvasás helyzete Dákán*, Jelencsik, S. (szerk.) *A Veszprém Megyei Könyvtár évkönyve*, p. 47–54.

Ughy, J. (1960a) *A szabadpolcos kölcsönzés megoldásra váró kérdései*, Könyvtáros, 4, p. 260–261.

Ughy, J. (1960b) *Fiatalok és a szépirodalom: egy könyvtáros feljegyzései*, Könyvtáros, 8, p. 582–585.

Ughy, J. (1961) *Egy úttörő falusi könyvtáros: Székely Imre*, Könyvtáros, 10, p. 593–594.

Ughy, J. (1962a) *Az olvasók tájékoztatása szabadpolcos kölcsönzéssel*, Könyvtáros, 5, p. 253–257.

Ughy, J. (1962b) *Vita a városok könyvtári ellátásáról. Pápa könyvtári feladatai*, Könyvtáros, 1, p. 19–20.

Ughy, J. (1962c) *Az olvasás helyzete vidéki városainkban*, Könyvtáros, 4, p. 190–181

Ughy, J. (1963) *Esti beszélgetés*, Könyvtáros, 9, p. 544–545.

Ughy, J. (1964) *Az olvasói ízlés fejlesztése*, Könyvtáros, 6, p. 336–339.

Ughy, J. (1965a) *Ezer falusi lakos és a könyv*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ

Ughy, J. (1965b) *Még egyszer a folyóiratbeszerzés*, Könyvtáros, 1, p. 20–21.

Ughy, J. (1966a) *Sikerek és gondok Hevesben*, Könyvtáros, 1, p. 16–18.

Ughy, J. (1966) *Napirenden az olvasásvizsgálatok*, Könyvtáros, 3, p. 121–124.

Ughy, J. (1967) *Parasztok, munkások és a községi könyvtár*, Könyvtáros, 3, p. 137–140.

Vargha, B. (1967) *Ughy Jenő 1922-1967*, Könyvtáros, 10, p. 583.

Dr. Szőnyi Éva – nekrológ (1953. december 6. – 2024. november 1.)

Bubnó Katalin
bubno.katalin@oszk.hu
MNMKK OSZK Könyvtári Intézet,
Könyvtártudományi Szakkönyvtár
osztályvezető
Magyar Könyvtárosok Egyesülete,
Bibliográfiai Szekció
elnök

„Gyermekkorom nagy részét és később a nyári szünidőket is családjunk badacsonyi régi házában töltöttem. A Balaton vizének csillogása s a régi házban a könyvespolcon a lexikonok, történeti enciklopédiák gerincén az aranyozás összecsengtek, egymással vetekedve ragyogtak be életemet. Nos ezek a benyomások, ezek tereltek talán a kutató könyvtárosi pályára felé.”

A részlet a *Mindenki akadémia*¹ televíziós műsorból származik, amelyben Szőnyi Éva a Corvinus Egyetem történeti kutatókönyvtárát mutatta be. A műsor 2018. február 2-án került adásba az M5 csatornán.

Szőnyi Éva 1953. december 6-án született Budapesten, általános és középiskolai évei is ide kötődnek. Könyvtárosi tanulmányait a Ho Shi Minh Tanárképző Főiskolán és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végezte. 2002-ben a müncheni Bayerische Staatsbibliothek szakmai továbbképzésben és gyakorlati felkészítésben részesítette. Német középfokú nyelvvizsgával és angol szakfordítói képesítéssel rendelkezett. 2019-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájában szerzett doktori fokozatot *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Könyvtárának és Archívumának története* című értekezésének megvédésével.

1972–1988 között az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek szerkesztőségének címléíró szerkesztője volt. 1988-tól 1994-ig csoportvezetői munkakört töltött be a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárának Irodalomkutatási Osztályán. A könyvtárban 1989-ben bevezetett számítógépes fejlesztés keretében részt vett a könyvek online katalogizálását megvalósító munkafolyamatok kidolgozásában. 1994–2007 között a BCE Központi Könyvtár Állománygazdálkodási és Katalogizálási Osztályát irányította.

Három évig (2004–2007) részt vett az ELTE BTK könyvtárszakos hallgatók oktatásában is. 2007 júniusától nyugdíjba vonulásáig, 2020-ig a BCE Központi Könyvtárának kutatókönyvtárát vezette. 2007 őszén a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtára új egyetemi épületbe költözött, és itt nyithatta meg kapuit a BCE Történeti Kutatókönyvtár, amely a muzeális dokumentumok biztonságos őrzésén és tárolásán túl bemutató funkciót és egyben kutatási lehetőséget is kínál. A tudományos kutatóműhely gyakornokként fogadja az egyetemeken oktatott régikönyves mesterképzés hallgatóit is. Szőnyi Éva a gyakornokok kutatásszervezését, valamint a könyvtár munkatársainak publikációs tevékenységét közben tartotta. Szakmai munkájának egyaránt részét képezte a történeti kutatás, a legújabb szolgáltatások bemutatása, a tudományos publikálás, a konferenciarendezés és előadások tartása.

A *Mindenki akadémia*ja műsorából tudjuk, hogy Szőnyi Éva a Budapesti Corvinus Egyetem Könyvtára csakúgy, mint az Országos Széchényi Könyvtára második otthonaként tekintett. Gyakran látogatott vissza a nemzeti könyvtárba, ahol férje restaurátorként dolgozott. Kapcsolatukat azonban nem a könyvek iránti rájáongásuknak, hanem másik közös szenvedélyüknek, a színháznak köszönheték.

Több szakmai tanulmányúton is részt vett Európában. Fogadta őt Bécsben az Österreichische Nationalbibliothek (1991), Párizsban a Bibliothèque Nationale de France és a Bibliothèque de l'Arsenal (1993), Drezdában a Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, majd Weimarban a Herzogin Anna Amalia Bibliothek és Erfurtban a Bibliothek des Evangelischen Ministeriums im Augustinerkloster (2012).

1989-től bekapcsolódott a Magyar Szabványügyi Hivatal által szervezett, a nemzetközi ISBD (International Standard Bibliographic Description) bibliográfiai leírási szabványcsaládra alapozott, magyar szabályozást előkészítő szabványtárgyalásokba. Részt vett az MSZ 3424-12:1992 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványokban megjelent részdokumentumok szabvány kidolgozásában, majd szerkesztő munkatársként dolgozott az elektronikus dokumentumok leírási szabályzatán (KSZ/2:2000 Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok) és az ISBD/A-n alapuló régikönyves bibliográfiai leírási szabályzaton (KSZ/6:2009 Bibliográfiai leírás. Régi nyomtatványok).

2006-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárának intézményi képviseletével bízták meg a MOKKA-R (Magyar Országos Közös Katalógus – Régi könyvek tagozata) szervezetében.

„Szőnyi Éva szakmai életére a magyar bibliográfia illusztris szereplői közül **Voit Krisztina, Szőgi László, Kovács Ilona és Somkuti Gabriella** is hatással volt. Csakúgy mint mentorai, ő is azt érzi, kitárul előtte a világ, amikor belép egy könyvtárba. Ilyenkor újra és újra megbizonyosodik arról, hogy jó döntést hozott, amikor a kutató könyvtárosi pályát választotta.” (Részlet a *Mindenki akadémia*ja című televíziós műsorból.)

Számos publikációja jelent meg, és számtalan előadása hangzott el szakmai rendezvényeken, ám Szőnyi Éva szakmai életében fontos szerep jutott a szakmai egyesületi tevékenységnek is.

1986-ban lépett be a Magyar Könyvtárosok Egyesületébe, ahol az első években a Könyvtörténeti Bizottság, majd annak integrálódása után a Társadalomtudományi Szekció és 1992-től a Bibliográfiai Szekció tagja lett. **Ottovay László**² váratlan halála után, 2005-ben lett a Bibliográfiai Szekció elnöke, amely tisztséget 2023-ig látta el, ahol ezután titkárként folytatta tevékenységét.

Szekcióelnökként megannyi szakmai rendezvényt szervezett, amelyeken a könyvtártudomány és a tudományos élet más területein tevékenykedő neves kutatók és oktatók sora tartott előadást. A Bibliográfiai Szekció által elindított *Emlékezzünk jeles elődeinkre* című tematikus előadás-sorozat részeként nagyszabású emlékülésekre is sor került (2008-ban a Szentmihályi János-emlékülés, 2009-ben a Csontos János-emlékülés, 2015-ben Szabó Károly halálának 125. évfordulójáról emlékeztek meg a bibliográfusok). Az emlékülések szerkesztett anyagát rendszerint a *Nemzeti téka* sorozat tette közzé, így a még 2000-ben, **Nagy Anikó**³ által gondozott *Szentmihályi-emlékkötet* után 2014-ben a **Szőnyi Éva** által szerkesztett *Szinnyei és követői*, majd 2020-ban a *Szabó Károly-emlékkönyv* is megjelent.

A Bibliográfiai Szekció Szőnyi Éva vezetésével rendszeresen jelentkezett önálló szakmai programokkal az MKE központi rendezvényein, vándorgyűlésein és a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon. A szakmai találkozókát gyakran egészítette ki múzeumi vagy egyéb kulturális program a szekció tagjai számára.

Az MKE Bibliográfiai Szekciója a Helytörténeti Könyvtárosok Szervezetével (HKSZ) karöltve 2005-ben alapította a Kertész Gyula-emlékérmét⁴, amelyet a két szakmai szervezet adományoz minden évben egy-egy hosszú időn át eredményes helytörténeti és bibliográfiai munkásságot felmutató kutató és szolgáltató helytörténész, illetve bibliográfus számára. Szőnyi Éva a Bibliográfiai Szekció elnökeként az alapítástól fogva 2023-ig felelősségteljes munkát végzett e szakmai kuratóriumban. Őt magát több évtizedes gyakorló bibliográfusi tevékenysége és tudományos kutató könyvtárosi munkája, valamint a szekció keretein belül és azon túl is végzett jelentős közösségteremtő és -szervező tevékenysége tette méltóvá a Kertész Gyula-emlékérmre, amelyet 2024-ben megkapott. A díjat személyesen nem tudta átvenni, de kedves sorokban emlékezett meg annak történetéről és díjazottjairól, akiknek a sorához ő is csatlakozott.

Éva üdvözlőszavaiból idézem most a következőket:

„Amikor 2005 kora tavaszán Ottovay Laci korai, váratlan halálával magára maradt a szekció, néhai Vajda Erik⁵ tanácsára ügyvezető vezetőséggé alakultunk, s belőlem pedig ügyvezető elnök lett. E minőségemben vitt Veszprembe Mándli Gyula⁶ és Takács Béla⁷ a HKSZ kocsijával Praznovszky Mihályhoz,⁸ a Kertész Gyula-emlékérm ötletgazdájához. Ő akkoriban a Veszprém Megyei Könyvtár tudós, irodalomtörténész igazgatója volt. Az érem alapító okiratának aláírására azután az én napfényes, Dunára néző osztályvezetői szobámban kerítettünk sort.

Varázslatos helyismereti tanácsulást töltöttünk aztán Veszprémbe, tihanyi hajókirándulással, amikor elsőként Bényei Miklós⁹ kapta a Kertész Gyula-emlékérm.

A Bibliográfiai Szekció minden páros évben adja át az emlékérmet, és számomra rendkívül megtisztelő a névsor, akiknek 2006 és 2022 között a rangos szakmai kitüntetést átadhattam.”

Ezután Éva a névsort részletesen ismertette, és mindenkiről írt egy kedves mondatot, ami jelezte, hogy milyen bensőséges, szeretetteljes baráti viszony fűzte mindenkihez.

Szőnyi Éva 2024. november 1-én távozott közülünk.

Drága Éva! Fontosnak tartottad a fiatalabb generáció megnyerését is a bibliográfia ügyének. Ennek köszönhetően sokan barátunknak, mentorunknak tekinthettünk Téged, és megannyi emléket őrzünk Rólad mind bibliográfusként, kollégaként, mind pedig magánemberként.

Nagy türelemmel, de határozottsággal, órákon át tartó telefonbeszélgetések során vezettél be engem is a szakmai szervezeti élet tudnivalóiba, és emlékszem, milyen bőszén jegyzeteltem, hogy a rengeteg információ, amit átadtál a munkához, ne vesszen kárba. Sok anekdotát, történetet is meséltél, hogy közelebb hozd nekem azokat az embereket, akik megteremtették azt, amit a magyar bibliográfus világnak nevezhattunk a könyvtári modernizáció hőskorából. A magyar bibliográfusok világába engedél nekem bebocsátást azzal, hogy felkértél először a szekció titkárnak, majd biztattál, hogy legyek utódod az elnöki tiszt-ségben. Fontos volt Neked ez a szervezet, felelősséggel vezetted mind szakmai-lag, mind emberi oldalról, és azért különösen hálás vagyok, hogy fenntartottad a Debrecen–Budapest kétpólusú tengelyt, hiszen a szekció tagjainak zöme ebből a két városból érkezik.

Beszélgetéseink mindig a családi eseményekről is szóltak. Meséltél a gyermekeidről és az unokáidról, akiket nagy szeretettel gardíroztál. Kedvesen érdeklődtél az én családomról is. Nem ismertük egymás családját személyesen, de a kedves történetek, amiket megosztottunk beszélgetéseink során, közelebb hoztak egymáshoz bennünket emberileg, és ez is gyümölcsözően vitte előre a közös munkát.

Kedves Éva! Szeretettel búcsúzunk most Tőled! Kérünk, mosolyogj le ránk sokszor, segítsd munkánkat továbbra is kedves sugallataiddal, a Tőled származó emlékek felidézésével!

Nyugodj békében!

Lábjegyzet

¹ MTVA (2018) *Mindenki akadémija: Hogyan születik és gyarapodik egy könyvtár?* Nemzeti Audiovizuális Archívum. Elérhető: <https://nava.hu/id/3240451/> (Utolsó elérés: 2024.11.09.)

² Ottovay László (1942–2005) – a Győri Műszaki Főiskola Könyvtára egykori igazgatója, az OSZK főosztályvezetője.

³ Nagy Anikó (1941–) könyvtáros, az MKE főtitkára, az MKE Bibliográfiai Szekció elnöke, az OSZK Időszaki Kiadványok Bibliográfiája osztályának osztályvezetője.

⁴ Kertész Gyula-emlékérem. Elérhető: <https://mkehksz.wordpress.com/kertesz-gyula-emlekerem/> (Utolsó elérés dátuma: 2024.11.09.)

⁵ Vajda Erik (1930–2014) – a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke, az MKE Műszaki Könyvtáros Szekció alapító elnöke.

⁶ Mándli Gyula (1953–2013) – a váci Katona Lajos Városi Könyvtár nyugalmazott igazgatója.

⁷ Takács Béla (1959–2024) – a szolnoki Verseyhy Ferenc Könyvtár szakmai igazgatóhelyettese.

⁸ Praznovszky Mihály (1946–) magyar irodalomtörténész és muzeológus.

⁹ Bényei Miklós (1943–2023) magyar történész, helytörténész, könyvtáros, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese, a Debreceni Egyetem címzetes egyetemi tanára.